Inv. A. 70.542.

VECHILE

CRONICE MOLDOVENESCI

PANA LA URECHIA

B 28171

TEXTE SLAVE

CU

STUDIU, TRADUCERI SI NOTE

DE

IOAN BOGDAN

FUNDAȚIA REGELE CAROL I

CU DOUE FACSIMILE

BUCURESCI
LITO-TIPOGRAFIA CAROL GÖBL
16, STRADA DOAMNEI, 16
1891

Domniloră

B. Petriceicu-Hasdeu

și

Dimitrie A. Sturdza

închină

acéstă carte

Autorulŭ.

PREFAŢĂ

Sunt douĕ-ḑecĭ şi patru de anĭ împliniţĭ de când d-lŭ B. P. Hasdeŭ a reeditatŭ în Archiva istorică a Românieĭ (vol. III, 1867) cronica moldopolonă, publicată la 1844 de Wójcicki, şi prin studiulŭ făcutŭ asupra eĭ a pusŭ temelia istoriografieĭ moldovenescĭ. D-sa a recunoscutŭ din analisa textuluĭ polonŭ, că acesta nu este decât o traducere a «celeĭ maĭ vechĭ cronicĭ moldovenescĭ», a croniceĭ pe care Urechiă a numitŭ-o «letopisețulŭ nostru celŭ moldovenescŭ».

De atuncĭ şi până astăḑĭ istoriografia vechiă a Moldoveĭ n'a făcutŭ nicĭ unŭ pasŭ înainte. Resultatele, la care a ajunsŭ d-lŭ Hasdeŭ, aŭ fostŭ adoptate de toţĭ istoriciĭ noştriĭ şi străinĭ; ele rĕmaseră însă în stare de hipotese, de óre-ce cronica vechiă moldovenéscă, păstrată în traducerea polonă, până acum nu s'a descoperitŭ. A fostŭ datŭ autoruluĭ acestorŭ şire să o descopere într'unŭ «codex miscellaneus» din Chievŭ şi să constate că aprópe tóte prevederile cuprinse în studiulŭ d-luĭ Hasdeŭ s'aŭ adeveritŭ într'unŭ modŭ surprinḑĕtorŭ.

D-lŭ Hasdeŭ n'ar fi ajunsŭ nicĭ odată la resultatele câştigate prin studiulŭ sĕŭ dela 1867, dacă n'ar fi fostŭ ajutatŭ de bogatele séle cunoscinţe în domeniulŭ limbelorŭ şi literaturilorŭ slave. Dovadă este faptulŭ că dela 1844 până la 1867 publicaţia luĭ Wójcicki a rĕmasŭ cu totulŭ necunoscută la noĭ.

Călcândŭ pe urmele d-luĭ Hasdeŭ în studiulŭ limbelorŭ slave, oropsitŭ la noĭ din pricina unorŭ prejudiciĭ, care póte în timpulŭ lorŭ n'aŭ fostŭ

stricăciόse, care însă acum sunt spre paguba sciinței române, îmĭ facŭ o plăcută datorie de recunoscință față de meritele acestuĭ învĕțatŭ, închinându-ĭ acéstă carte, ce în întregimea eĭ nu este altceva decât o completare și o rectificare a resultatelorŭ cuprinse în studiulŭ citatŭ, unulŭ din cele maĭ fecunde din câte aŭ eșitŭ de sub pana d-séle. D-lŭ Hasdeŭ este întâiulŭ promotorŭ alŭ studiilorŭ slavo-române la noĭ și d-séle îĭ datorescŭ primulŭ impulsŭ pentru aceste studiĭ.

Amŭ pusŭ lângă numele d-séle numele d-luĭ D. A. Sturdza, care este uniculŭ nostru numismatŭ și căruia, pe lângă multe altele, îĭ datorimŭ monumentala publicație a documentelorŭ luĭ Hurmuzachi și a «Actelorŭ și documentelorŭ relative la istoria renascereĭ Românieĭ» și despre care trebue să amintescŭ că, fiindŭ convinsŭ de însemnătatea studiilorŭ slave pentru noĭ Româniĭ, a creatŭ, în timpulŭ când era ministru alŭ Instrucțiuneĭ Publice, mijlócele ce m'aŭ pusŭ în stare să visitezŭ centrele de căpetenie ale acestorŭ studiĭ. D-sa a urmăritŭ cu multŭ interesŭ și cu multă bună-voință cele maĭ micĭ progrese ale mele și fără concursulŭ d-séle publicația de față nu s'ar fi putută face nicĭ așa de curândŭ, nicĭ așa de frumosŭ.

Cercetările cuprinse în publicația de față intră în domeniulŭ filologieĭ slavo-române; obiectulŭ lorŭ sunt textele bulgăresci, rusescĭ și polonescĭ, în care ni s'aŭ păstratŭ cronicele moldovenescĭ din sec. XV și XVI. Avêndŭ în fața mea nisce texte, pentru care nu puteamŭ presupune unŭ interesŭ generalŭ în publiculŭ nostru, amŭ credutŭ că va fi bine, pentru a le face accesibile unuĭ cercŭ maĭ largŭ de cetitorĭ, să le însoțescŭ de traducerĭ românescĭ, cărora amŭ căutatŭ a le da o formă câtŭ se póte maĭ apropiată de stilulŭ vechilorŭ cronicarĭ moldovenĭ.

Amŭ căutatŭ să facŭ expunerile din «Studiŭ» accesibile și pentru ceĭ ce nu cunoscŭ limbele slave și amŭ tratatŭ din pricina acésta unele lucrurĭ cu o prolixitate ce n'ar fi avutŭ locŭ, dacă acéstă scriere ar fi fostŭ destinată unuĭ cercŭ restrînsŭ de specialiștĭ. Tendința de a satisface și cerințele severe ale sciințeĭ, și trebuințele publiculuĭ nostru, a făcutŭ ca expunerea mea să iasă în multe locurĭ altŭ-felŭ de cum așĭ fi doritŭ.

Pe lângă acestea, făgăduinţa ce amŭ datŭ direcţiuneĭ museuluĭ eclesiastico-archeologicŭ din Chievŭ, care — cu o liberalitate demnă de laudă — mĭ-a concesŭ publicarea textelorŭ din sbornículŭ de la Slatina, făgăduinţa, dicŭ, de a da aceste texte câtŭ maĭ curândŭ la lumină, m'a făcutŭ să tratezŭ unele părţĭ maĭ pe scurtŭ decât arŭ fi meritatŭ. Acésta privesce maĭ alesŭ capitolele despre sbornículŭ de la Chievŭ şi despre cronicele luĭ Macarie şi Eftimie, în specialŭ elementulŭ bizantinŭ în aceste cronicĭ. Amŭ credutŭ însă că o descriere maĭ amănunţită, decât cea dată de mine sbornículuĭ, m'ar fi dusŭ prea departe; iar câtŭ pentru influenţa bizantină asupra luĭ Macarie şi Eftimie, sperŭ că voiŭ trata pe largŭ despre dînsa în două publicaţiunĭ ce vorŭ urma acesteia şi anume: a) într'unŭ studiŭ asupra isvórelorŭ croniceĭ luĭ Moxa, unde se vorŭ discuta tóte isvórele eĭ de origine bizantină şi slavonă şi se va face o privire generală asupra istoriografieĭ bizantino-slavone în ţĕrile nóstre, b) în ediţiunea croniceĭ bulgărescĭ a luĭ Manasses, pe care o pregătescŭ după două manuscripte din vécululŭ XIV. După ce va fi scósă la lumină acéstă cronică, care a servitŭ de isvorŭ principalŭ pentru istoriografia bulgărescă, sêrbéscă, ruséscă şi românéscă din vécurile XIV—XVII, se va puté ilustra cu maĭ multe detaliurĭ şi influenţa eĭ asupra luĭ Macarie şi Eftimie. Până atuncĭ extrasele comunicate în capitolele V şi VI ale acesteĭ scrierĭ mi s'aŭ părutŭ suficiente.

Nu potŭ încheia aceste şire fără să nu aducŭ încă odată mulţămirile mele d-luĭ N. I. Petrovŭ, profesorŭ alŭ Academieĭ Teologice şi directorŭ alŭ museuluĭ eclesiastico-archeologicŭ din Chievŭ, care a avutŭ bunătatea să-mĭ trimită cele două facsimile fotografice, precum şi fostuluĭ meŭ profesorŭ V. Jagić, care, pe lângă interesulŭ şi dragostea cu care a condusŭ studiile mele slave, şĭ-a datŭ ostenéla de a ceti odată împreună cu mine tóte pasagele obscure din cronica luĭ Macarie şi Eftimie.

Bucurescĭ în 8 Octomvrie 1891.

IOAN BOGDAN.

CUPRINSULŬ

Pag.

Studiulŭ . . . . 1—139

CAPITOLULŬ I

Sbornicul dela Chievŭ și publicația nóstră 1

CAPITOLULŬ II

Cronica și analele putnene 23

CAPITOLULŬ III

Cronica moldopolonă 42

CAPITOLULŬ IV

Cronica anonimă 62

CAPITOLULŬ V

Cronica luĭ Macarie 69

CAPITOLULŬ VI

Cronica luĭ Eftimie 90

CAPITOLULŬ VII

Urechiă în raportŭ cu cronicele anterióre luĭ 104

CAPITOLULŬ VIII

Conclusiune 137

	Pag.
Textele	143—189
Povestirea în scurtŭ despre domniĭ moldovenescĭ:	
A. Cronica și analele putnene	143
B. Cronica luĭ Macarie	149
C. Cronica luĭ Eftimie	162
Cronica moldopolonă	173
Cronica anonimă	185
Traducerile	193—239
Povestirea în scurtŭ despre domniĭ moldovenescĭ:	
A. Cronica și analele putnene	193
B. Cronica luĭ Macarie	198
C. Cronica luĭ Eftimie	212
Cronica moldopolonă	223
Cronica anonimă	235
Notele	243—290
Note la cronica și analele putnene	243
Note la cronica luĭ Macarie	268
Note la cronica luĭ Eftimie	280
Note la cronica moldopolonă	284
Indreptările	291

STUDIU

CAPITOLULŬ I.

Sbornicululŭ dela Chievŭ şi publicaţia nóstră.

Biblioteca academieĭ teologice din Chievŭ are sub No. 116 din manuscriptele lavreĭ dela Počaevъ unulŭ din cele maĭ preţióse sbornice (din câte se cunoscŭ până acuma) ale literatureĭ vechĭ slavone. Sbornicululŭ e scrisŭ pe hârtie lucie, cu semiuncială frumósă şi de maĭ multe mânĭ, are 504 file în 8° şi aparţine, cum se vede dintr'o notiţă dela sfîrşitŭ, véculuĭ alŭ 16-lea. Elŭ a ajunsŭ din Moldova, nu se scie când şi pe ce cale, în lavra din Počaevъ (unŭ orăşelŭ în Rusia vestică, gubernia Volynĭ) şi de aci împreună cu alte manuscripte ale acesteĭ lavre în biblioteca academieĭ dela Chievŭ şi a fostŭ descrisŭ pentru prima oară de Vasilij Berezinъ în Описаніе рукописей почаевской лавры, хранящихся въ библіотекѣ музея при кіевской духовной академіи (Descrierea manuscriptelorŭ lavreĭ din Počaevъ, conservate în biblioteca museuluĭ academieĭ teologice din Chievŭ), Кіевъ, 1881, No. 47, p.

69—75 din ediția separată (1). Descrierea luĭ Berezinъ este însă fórte nesuficientă. Afară de aceea că în citațiile sale nu păstréză ortografia mediobulgară a originaluluĭ, în descrierea luĭ se găsescŭ o mulțime de neajunsurĭ și greșelĭ. Ast-felŭ pe ultimulŭ copiatorŭ ilŭ numesce Icaia Отслатиновъ, în locŭ de Icaia отъ Слатина, iar despre părțile din urmă ale sborniculuĭ, cele maĭ prețióse din tóte, dă nisce informațiĭ cu totulŭ greșite. După dînsulŭ Cronologia dela Adamŭ merge până la luarea Constantinopoluluĭ de Turcĭ, pe când în realitate ea merge până la Manuilŭ Paleologulŭ (1425), iar Povestirea în scurtŭ despre Domniĭ moldovenescĭ se termină cu veaculŭ al 14-lea, pe când în realitate ea se termină cu anulŭ 1553. Acésta a fostŭ probabilŭ și causa că descrierea luĭ Berezinъ n'a atrasŭ atențiunea învĕțațilorŭ rușĭ asupra însemnătățiĭ sborniculuĭ. Ea a atrasŭ însă atențiunea mea asupra părțiĭ din urmă a luĭ și de óre-ce mĕ aflamŭ în Moseva, când mi-a căḑutŭ în mânĭ, am hotărîtŭ a pleca de acolo la Chievŭ și a studia pe lângă cele-lalte manuscripte sborniculŭ, în care după citatulŭ luĭ Berezinъ: Сказаніе вькратцѣ о молдавскыхъ господарехъ nădăjduiamŭ să găsescŭ o nouă versiune a «Povestireĭ pe scurtŭ despre Domniĭ moldovenescĭ» din «Voskresenskaja lĕtopisĭ». In intențiunea mea am fostŭ întăritŭ din întêmplare de unulŭ din membriĭ congresuluĭ archeologicŭ, ce se ținea pe atuncĭ în Mosсva, d-lŭ V. Z. Zavitnjevičъ, docentŭ alŭ academieĭ teologice dela Chievŭ. D-sa mĭ-a comunicatŭ că «Povestirea în scurtŭ despre Domniĭ moldovenescĭ» este o istorie a Moldoveĭ până prin sec. 16-lea și că s'ar afla într'însa și numele autorilorŭ. Cu sprijinulŭ bine-voitorŭ alŭ d-sale, alŭ d-luĭ N. I. Petrovъ, directorulŭ museuluĭ bisericescŭ, și alŭ d-luĭ A. S. Krylovskij, biblio-

(1) Acéstă lucrare s'a publicatŭ in Труды кіевской духовной академіи за 1881 г. (Lucrările academieĭ duhovnicescĭ din Chievŭ pe anulŭ 1881). O altă descriere aŭ comunicatŭ K. D. Popovъ profesoruluĭ V. Jagić împreună cu nisce fragmente din materiele gramaticale ale sborniculuĭ. Acestea vorŭ eși în publicația prof. Jagić Разсужденія старины о церковно-славянскомъ языкѣ (Părerile celorŭ vechĭ asupra limbeĭ slavone bisericescĭ), pe care autorulŭ ne-a pus-o până acum la disposiție în cóle. Descrierea luĭ Popovъ este cu multŭ maĭ exactă, are însă două erorĭ de dată, nu este completă și nu distinge elementele cronologieĭ dela Adamŭ; afară de acésta nu conține nicĭ unŭ felŭ de notițe bibliografice asupra părțilorŭ sborniculuĭ.

tecarulŭ academieĭ, am pututŭ studia în scurtulŭ timpŭ de două sĕptĕmânĭ atâtŭ sbornicululŭ nostru câtŭ și o parte din cele-lalte manuscripte slavone de acolo. Studiulŭ sbornicululuĭ mĭ-a fostŭ ușuratŭ prin întêmplarea că n'am fostŭ silitŭ a copia însu-mĭ partea moldovenéscă, de óre-ce lucrarea acésta o făcuse unŭ elevŭ alŭ seminaruluĭ pentru d-lŭ V. Erbiceanu, pe atuncĭ studentŭ alŭ academieĭ teologice. D-lŭ Erbiceanu a avutŭ bunătatea să-mĭ cedeze copia d-sale, iar eŭ am colaționat-o încă odată cu originalulŭ, o lucrare ce s'a arătatŭ în urmă indispensabilă, de óre ce copia era fórte rea și cu o mulțime de lacune. Partea acésta se editézâ în lucrarea de față.

Fiindŭ însă că sbornicululŭ presentă unŭ deosebitŭ interesŭ prin cuprinsulŭ sĕŭ și fiindŭ-că descrierea luĭ Berezinъ este cu totulŭ nesuficientă, voiŭ da maĭ întâiŭ de tóte o descriere detailată a luĭ. Acésta ne va arĕta în ce consta prin véculŭ alŭ 15 și 16 interesulŭ literarŭ alŭ ómenilorŭ învĕțațĭ din Moldova; dicŭ alŭ ómenilorŭ învĕțațĭ, de óre-ce pentru vremurile acelea călugĕrŭ și omŭ învĕțatŭ eraŭ noțiunĭ aprópe identice. Erudiția era representată atuncĭ în țĕrile nóstre numaĭ prin călugĕrĭ; sanctuarele eĭ eraŭ mânăstirile.

Sbornicululŭ cuprinde următórele materiĭ:

f. 1 a. с҃тго Васи́лїа вели́ка сло́во ка́ко досто́итъ и҆но́кѡм бы́ти нестѧжателнѡмь (Cuvîntulŭ sf. Vasilie celŭ mare, cum se cuvine călugărilorŭ a fi fără avere) (1). Incepe cu: досто́итъ и҆но́коу пре́жде всѣ́х нестѧжа́телно жиѳі́е и҆мѣ́ти.

f. 5 b. и҆́же въ с҃тых о҆ц҃а на́шего А҆ѳана́сїа вели́каго, а҆рхїе҆пкпа а҆лекса́ндрїи́скаго, сло́во ѿглавле́но къ заповѣ́демь бж҃їамь всѣм ѿвръгшїим сѧ мі́ра и҆ хотѧщим спасти сѧ (Cuvîntulŭ impărțitŭ în capitole alŭ sf. părinteluĭ nostru Atanasie celŭ Mare, archiepiscopulŭ Alexandrieĭ, asupra poruncilorŭ dumnedeescĭ, pentru toțĭ ceĭ ce s'aŭ lăpădatŭ de lume și voescŭ să se mân-

(1) Traducemŭ titlurile tuturorŭ materiilorŭ pentru a da celorŭ ce nu cunoscŭ limba slavonă posibilitatea de a-șĭ forma o idee de cuprinsulŭ sbornicululuĭ. Extrasele le tipărimŭ aci cu ortografia originaluluĭ, cu tóte semnele și cu tóte prescurtările, pentru ca să servéscă de modelŭ și pentru textulŭ cronicelorŭ, ce se publică fără semne și fără prescurtărĭ.

tuéscă.) Incepe cu: въздюблєнїи, попецѣ͡м сѧ ѿ с͠тїи нашє͡м, ꙗко врѣмѧ съкращєнно ѥ прочєє.

f. 16 b. тогожⷣє слово полєзно ѿ и҆ночьскы͡м житїи (Alŭ acelui aşĭ (sc. Atanasie celŭ Mare) cuvîntŭ folositorŭ despre viaţa călugărescă.) Incepe cu: оу҆слышитє, братїє, колико почьтєнь бж͠ї и҆ночьскыи чи͡н.

f. 19 a. Sub titlulŭ: ѿца И҆саїѧ se povestesce o istorióră din patericŭ, ce începe cu: повѣда на͡м ѿцъ И҆саїѧ глѧ, ꙗко сѣдѧщоу ми и҆ногда близъ ѿца Макарїа прїидоша с͠мь братїи ѿ А҆лєѯандрїѧ искоушаѫщє єго. Acéstă parte este scrisă de altă mână.

f. 27 b. Ѳєофила, а҆рхїєп͠кпа а҆лєѯандрїискаго, ѿ ст͠ѣ͡м принош͠єнїи (Despre sfînta prescură, de Teofilŭ arhiepiscopulŭ de Alexandria). Incepe cu: глаголѫ ѡ҆ нѣкоє͡м братѣ, ꙗко бывшоу съвра́нїю въ врѣмѧ нєдѣлноє въста по ѡ҆бычаю прїити въ цр͠квь. Scrisŭ de mâna a doua.

f. 31 b. прп͠днаго ѿца нашєго Стєфана Ѳївєнскаго заповѣди ѿрєкшїи͡х сѧ мира и҆ иже въ мир͡ѣ (Poruncile sf. părintelui nostru Stefanŭ Tebanulŭ pentru ceĭ ce s'aŭ lepădatŭ de lume şi de cele ce sunt în lume.) Incepe cu: пръвоє оубо нє и҆мѣти причѧстїа съ жєнами.

f. 32 b. тогожⷣє прп͠днаго ѿ͠ца нашєго Стєфана ѡ҆ бъдѣни͡х въсєнощни͡х єже въ ст͠ѫѧ нє͠дл и҆ въ праздникы господ͠скыѧ оу҆чинєны͡х повѣсти чюдны ѕѣлѡ (Ale aceluiaşĭ sf. părintelui nostru Stefanŭ préa minunate voroave despre vegherile de nópte din săptămâna cea sfîntă şi sărbătorile domnuluĭ.) Incepe cu: сътворєныѧ пѣснємь часовы никако жє нє нєврѣдѣ.

f. 35 a. ст͠го и҆ вєликаго Макарїа ѡ҆ єже како подобаєть быти и҆нокоу (Cum trebue să se pórte călugărulŭ, de sfîntulŭ şi marele Macarie.) Incepe cu: помышлѧѫ оу҆бо, чѧда, по моємоу правоу.

f. 36 b. І҆ѡ͠ злато҆уста͠г ѡ҆ м͠л (Ioanŭ Gură de aurŭ, despre rugăciune.) Incepe cu: їжє хощє нєпорочно быти дѣлы и҆ словєсы и҆ помышлєнїи.

f. 38 b. Sub titlulŭ прп͠днаго Симєѡна, новаго бг͠ослова (de sf. Simeonŭ, noulŭ bogoslovŭ) se daŭ instrucţiĭ asupra spoveduireĭ, ce începŭ cu: и҆ оу҆бо и҆ помысли ср͠ца твоє͠г . . . . и҆сповѣдоуи.

f. 39 a. сїа рѣчи и҆збрани ѿ ст͠г Доросєа ѕѣлѡ полєзны (Aceste cuvinte fórte folositóre sunt alese din sf. Doroteiŭ.) Incepe cu: съ͠г жє въ мирѣ вєлици чѧщи и свѣ͠тли.

f. 46 b. ѿ͠ца А҆ммѡнѧ (de părintele Ammona) despre patru păcate marĭ.

Incepe cu: чє́тыри вє́щи сѫть, и̂ а̂щє кої̂ и̂ма̑ чл҃къ, нє покаа́ти сѧ мо́жєть.

f. 53 a. ѻ҃ца Ісаїѧ (de părintele Isaia) despre mântuirea sufletuluĭ prin călugărie. Incepe cu: чл҃къ, а̂щє нє ѻ̂ста́витъ вьсѣко дѣнство ми́ра сєго, нє мо́жєть слꙋжити бг҃ꙋ.

f. 54 a. тогождє (de acelașĭ) învĕțăturĭ ce începŭ cu: рєчє а̂вва̀ Ісаїа, въспомѣнѣмь нє иаѵкишаго гдє главы пѡ̑клонити.

f. 54 b. тогождє începêndŭ cu: подо́бна є̂сть д҃ша жєлѣзꙋ.

f. 55 b. тогождє începêndŭ cu: нєвъзмо́жно оу̂бо є̂сть д҃ши вънити въ цр҃тво.

f. 56 a. тогождє începêndŭ cu: и̂спыта́и оу̂бо сєбє, бра́тє, по вьсѧ д҃ни.

f. 56 b. тогождє începêndŭ cu: рє́чє ѿ҃цъ Ісаїа, ѿ пѧти^х^ стра́стєи бра́нь вражда оу̂множаєт сѧ.

f. 57 a. ст҃го Нила (de sf. Nilŭ). Inceputulŭ: и̂жє оу̂бо вънѫтрь мысли своєѧ бы́вь.

f. 59 a. ѿ҃ца Ісаїѧ (de părintele Isaia). Inceputulŭ: р҃є а̂вва Ісаїа, богать сы́и и̂ добрѣ мы́слѧ.

f. 61 a. ѿ покаа́нии сло҃ .є҃., тлъ҃ мєтафра́стѡ, лѣ҃ (Alŭ: cincelea cuvîntŭ despre pocăință, tălcuirea luĭ Metafrastŭ, Scara.) Incepe cu: ничто́жє дрꙋгоє блажимꙋ сѧ приблаж́ишє.

f. 61 b. тогождє лѣ҃ тлъ҃ (De acelașĭ, scara, tălcuire.) Incepe cu: вѣдомо з҃є, ѩко вьжѣо вѣрны^х^ и̂ма̑ а̂гг҃ла хра́нитєлѣ.

f. 62 a. что є҃ть ѡбразь иночьскаго житєльства и̂ что ѡбразованїа коєгожд҃о и̂стина (Care este simbolulŭ vieţeĭ călugărescĭ și în ce constă adevĕrulŭ fie-căruĭ simbolŭ.) Incepe cu: пострижєнїє оу̂бо власѡмь ѩвлѣєть вьсѣ^х^ помышлєнїи и̂ пєчалєи житїискы^х^ ѡ̂ѧ҃тїє.

f. 63 a. коє є҃ єжє по и̂ночьскомꙋ житєльствоу с҃щєноначѧлїє и̂ како по добродѣтѣли сътварѣєт сѧ (Cum este darulŭ preoțieĭ după viéța călugărĕscă și cum se face prin bine-facere.) Incepe cu: образноє оу̂бо с҃щєноначѧльство ѡбразы є̂диныи с҃щєноначѧльствоуѫ.

f. 64 a. ѡ ѡбразѣ зрака и̂ночьскаго ѡдѣанїа (Despre simbolulŭ aspectuluĭ îmbrăcăminţeĭ călugărescĭ.) Incepe cu: очръжноє жє и̂ночьскоє ѡдѣанїє многообразно.

ibid. что сѫ҃ ѡбразы црковнаго с҃щєноначѧлнаго оу̂строєнїа (Care sunt simbólele ordineĭ hierarchice în tagma bisericéscă) Incepe cu: понєжє чини ѡбои^х^ ѡбразни сѫть.

f. 65 b. α. оуставы бгоходътелни (Așeḑăminte ce simboliséză dumneḑeirea.) Incepe cu: чашá є҆ѿже кръвьми волкзни съмрътныа.

f. 65 b. β. ѿ повиновании и послоушанїи (Despre supunere și ascultare.) Incepe cu: повиновáнїе є҆ хв҃и работанїе, агглъское дѣланїе, исплъненїе заповѣдем.

f. 66 b. тогожде (1) главизны ѿ съниыих искоушенихъ (Capitole despre ispitirile somnuluĭ, de acelașĭ.) Incepe cu: въпро: колико и истицателныи грѣхъ бываеть грѣшное и безгрѣшное; ѿвѣтъ: ѿ трїехъ оубо бешеи съгрѣшателно.

f. 68 a. о еже како подобаеть възимати млтына безмлъвникꙋ (Cum se cuvine să ridice pomana celŭ ce nu vorbesce.) Incepe cu: иже на единѣ сѣдящи и ѡды любовь.

f. 68 b. ѿ млтыни (Despre pomană.) Incepe cu: хо́домщоу ми нѣкогда по стъгнѣ града рече нѣкыи старець. Tóte filele dela 31 b. — 69 b. parŭ a fi scrise de aceeașĭ mână; în unele se cunósce numaĭ deosebirea condeiuluĭ.

f. 71 a. Іѡанна злáтаоуста слово на стꙋю пáсхꙋ (Cuvîntulŭ luĭ Ioanŭ Gură de aurŭ la sf. Pascĭ.) Incepe cu: иже є҆ блгочьстивь и хо́лю́бець, прїидѣте добро́моу се́мꙋ тръжьствꙋ. Acestŭ cuvîntŭ este scrisŭ de altă mână.

f. 73 a. придъпна ѡтца нашего Дороѳеа слово ѿ постѣ (Cuvîntŭ despre postŭ alŭ sf. părinteluĭ nostru Doroteiŭ.) Incepe cu: въ зáконѣ повелѣ бгъ ичлевомь.

f. 79 b. слóво ѿтца Макарїа (Cuvîntulŭ părinteluĭ Macarie.) Incepe cu: ѿтца Макарїа алеѯандръскаго оученикъ повѣда нáмь си́це. 73 a. — 79 b. sunt scrise de altă mână.

f. 86 a. въпрѡ и ѿвѣть. La întrebarea, ce deosebire este între păcatulŭ de mórte și nu de mórte, se dă rĕspunsulŭ prin

f. 86 b. въпро́съ никодимꙋ (Intrebarea luĭ Nicodimŭ.) Incepe cu: поне́же въ правилох стых ѿтцъ ѿбрѣтае, мꙋжьскꙋ пóлоу ѿ бы́ше ді. лѣ расжждаати иже ѿ блѫдѣ съгрѣшенїа. Se întrébă apoĭ, dacă ceĭ ce facŭ malahie până la 15 anĭ potŭ fi numițĭ maĭ apoĭ preoțĭ, și la acésta se dă rĕspunsulŭ luĭ Eftimie:

f. 87 a. Єѵѳїмїа пáтрїарха ѿвѣт.

---

(1) тогожде n'are nicĭ unŭ ințelesŭ aci, de óre-ce in capitolulŭ precedentŭ «despre supunere și ascultare» autorulŭ nu este numitŭ. Acésta se explică prin copiarea mechanică dintr'unŭ altŭ manuscriptŭ, lucru fórte obicĭnuitŭ în sbornice.

f. 90 a. ѹ҆ставле́нїе стыхъ ѿцъ ѡ҆ жити всѧкого лѣта, и҆злѡ́жено въ кра́цѣ (Așeḑămîntulŭ sf. părinţĭ despre traiulŭ de peste totŭ anulŭ, pe scurtŭ espusŭ.) Incepe cu: бра́тїе, хлѣбѡмъ и҆ во́дою повелѣно бы҆ на́мъ быти și sfîrșesce la f. 93 b. — 94 a. cu următórele, scrise cu chinovarŭ: и҆зло́жено бы҆ насто́ѧщее сїе блгоѹ҆стивое велѣнїе ѿ бгодъхновеныхъ писа́нїи бгосло́ва Грїгорїа и ѿ заповѣ́дей стыхъ апль и ѿ съборѡвъ бгоно́сныхъ ѿцъ въ вѣ́рж правжѧ и҆ блгочьстное жи́телство и҆же пра́вославно въ жити семъ хо́дѧщїимъ, i. e. așeḑămîntulŭ aŭ fostŭ compusŭ din scrierile luĭ Grigorie teologulŭ, din poruncile sf. apostolĭ, sf. părinţĭ și ale sobórelorŭ. După acésta urméză epitimiile:

f. 94 a. зако́ннаго прави́ла стго І҆ѡа́нна постника, care cuprinde запрѣщенїе и҆спо́вѣдающимъ сѧ f. 94 b. și пра́вила стыхъ .з҃. събо́ръ І҆ѡа́нна постника f. 96 b.

f. 100 a. ѡ҆ небрѣжени сїе. Inceputulŭ: а҆ще жена прѣнебрѣгши ѡ҆ рожени своемъ.

f. 101 a. ѡ҆ скотоложствѣ. Inceputulŭ: а҆ще кто съ ско́томъ съблаждитъ и҆ли̇ е҆ди́ною и҆ли̇ мно́гажды.

f. 101 b. ѿ пра́вилъ стыхъ ѿцъ въ кра́тцѣ и҆збра́нно ѿ црковномъ ѹ҆ставоу (sic). Inceputulŭ: а҆ще что̀ падетъ на зе́млю ѿ стыхъ.

f. 102 b. да́же до конхъ глъ пра́знословїе съдит сѧ, Басилїе рече:

f. 103 a. ѡ҆ жи́тїи, си̇ рече ѡ҆ пощени и҆ раздрѣшени всѧ́кого лѣта.

f. 104 b. и҆же въ Гагрѣхъ събо́ра прави́ло .ѳі. и҆. .ѯі.

f. 105 a. ѿ жити́а стго Николы.

ibid. великаго Басилїа.

f. 105 b. стго Пе́тра а҆леѯандрїйскаго прави́ло .еі.

ibid. стго І҆гна́тїа.

f. 106 a. ѿ лавсаи́ка.

f. 106 b. ѿ житїа стго Пахѡ́мїа. Cu acésta se isprăvesce «așeḑămîntulŭ sf. părinţĭ» și prima parte a sborniculuĭ.

f. 109 a. посла́нїе стго І҆ѡ Дамаски́на къ и҆же въ стыхъ Ко́змѣ, стмоу и҆ бгопочътенномоу Космѣ, сщенномꙋ е҆пископоу маноумскомоу, І҆ѡ и҆но́къ (Epistola sf. Ioanŭ Damaschinŭ către celuĭ între sfinţĭ Cozma, sfîntuluĭ și de Dumneḑeŭ cinstitoriuluĭ Cozma, sfinţituluĭ episcopŭ de Maium, Ioanŭ Călugărulŭ.) Incepe cu: е҆же ѹ҆бо̀ тѣсное разоума и҆ недоѹмѣтелное ѧ҆зы́ка моего̀ свѣды. Scrisŭ cu o singură mână până la sfîrșitŭ, f. 204 b.

f. 205 a. ѿ писмене͛х чрьнориꙁца Храбра (Calugărulŭ Chrabrъ, despre litere.)

f. 208 b. ѿсмь частїи слова, ѥлико глѥмь и пишеⷨ (Cele optŭ părţĭ ale vorbireĭ, câte le vorbimŭ şi scriemŭ.)

f. 216 b. сїа словеса въ кра͛тцѣ изабрани͛а ѿ книгы Константина философа и оучитела срьбьскаго, бывшаго при блгочьстивѣмь деспотоу Стефаноу, снꙋ стго кнеꙁа Лаꙁара (Aceste cuvinte sunt alese pre scurtŭ din cartea luĭ Constantinŭ filosofulŭ şi dascălulŭ sêrbescŭ, celŭ ce a trăitŭ în vremea blagocestivuluĭ despotŭ Stefanŭ, fiulŭ sfintuluĭ cnézŭ Lazărŭ.) Pe marginea fileĭ 233 a. se află scrisŭ Рωманъ, probabilŭ numele copiatoruluĭ acestorŭ 3 tratate din urmă. Scrisoarea este în toate aceiaşĭ, deosebită însă de cea premergătoare.

f. 237 este ruptă din altŭ sbornicŭ şi pusă aci fără legătură cu textulŭ. Ea conţine o tăbliţă astronomică a pascalieĭ cu subscrierea: Матѳеи позна сїе съставити (Mateiŭ au sciutŭ să compună acestea) şi cu signatura quaterniuneĭ (.кѕ.), ce nu se ţine de sbornicul nostru.

f. 238. пасхалїа съ лоунобникоⷨ и синаѯароⷨ, имѣѭ въ коупнѣ пасхѫ и масопоу..... сложенное ѿ скари дамаскиновы, изьѡбрѣтенное гспомь Гюргемь Црьноѥвикеⷨ, оуꙁовь же ѡбрѣтаемое типикоⷨ напрѣⷣ (Pascalia cu lunovnicŭ şi sinaxariŭ, avêndŭ la unŭ locŭ Paştele, posturile....., compusă din scara luĭ Damaschinŭ, inventată de Domnulŭ Gheorghe Crnojević şi îmbogăţită spre folosinţă la începutŭ cu tipiculŭ). Pe fila 246 b. se află la margine următórea 'nsemnare în limba română: «че пре͛ трꙋ бъ аре сме͛ тѣлъ а патра прентрꙋ адаоуссꙋ ꙁилелоꙋ соарелꙋ».

f. 257. съпрѣнїе Панагїωта философа съ .вı. гардинари, ѥгда прїидоша ѿ папы римскаго и прѣша са въ Константинѣ градѣ о православнѣи вѣрѣ хрїанской, ѥгда побѣди Панагїѡть вѣрѫ фрѫжьскѫа въ Цриградѣ (Disputa filosofuluĭ Panaghiotŭ cu 12 cardinalĭ, cândŭ aceştia aŭ venitŭ de la papa din Roma şi s'aŭ disputatŭ în oraşulŭ luĭ Constantinŭ despre credinţa creştinéscă cea adevĕrată şi când aŭ biruitŭ Panaghiotŭ credinţa frăncéscă în Ţarigradŭ). Incepe cu: ѥгда прїиде ѡ̆ланинь ѿ папы съ .вı. гардинари и привєдоша мѫжа ѡсьланѫ и ѡбоуꙁданѫ изыкомь, и въ натрь ѡбраꙁь папы посланиѥ.

f. 276. повѣⷭ Никифора Каллиста ѿ вєⷮрѣⷯ хвѣⷯ (Istorisirea luĭ Nichiforŭ Calistŭ despre cinele luĭ Christosŭ.) Incepe cu: вечерѣ га нашего Іс Хⷭа єдина вь въ домоу Симона прокаженнаго.

f. 277 b. и҆́но сказанїе, ка́ко бѣ̀ бц҃а по плъти сърѡ́дница Е҆ли-саветѳи (Altă poveste, cum născătórea de Dumnedeŭ a fostŭ trupesce rudenie cu Elisabeta.)

f. 278. повѣ́сть како же и҆ прⷣтча сърóдни бы҃ пръвѣи же́нѣ І҆ѡ́сифа ѡ҆бръ́чниⷦ (Poveste cum și botezătorulŭ a fostŭ rudenie cu întâia femee a luĭ Iosifŭ logodniculŭ.)

f. 280. и҆́на повѣⷭ, ка́ко Ма́рїа Клеѡ́пина бѣ се́стра бцⷣи (Altă poveste, cum Maria Cleopina fu soră născătóreĭ de Dumnedeŭ.)

f. 281. тогожⷣе,(1) ѡ҆ помаза́вшиⷯ мирѡⷨ (Despre cele ce aŭ unsŭ cu mirŭ, de acelașĭ.)

f. 283 b. въпрóси и҆ ѿвѣти ѡ҆ вѣ́рѣ хрⷭтїа́нской, ка́ко подоба́еть бы́ти и҆ вѣровати хрⷭтїанинꙋ, и҆ и҆́ное, какóвѣмь хощéть бы́ти хрⷭтїа́ниⷩ, слꙋши и҆ вънꙋши (Intrebărĭ și rěspunsurĭ despre credința creștinéscă, cum se cuvine a fi și a crede creștinuluĭ, și alta, cum trebue să fie creștinulŭ, ascultă și bagă de sémă.) Se vorbesce despre sf. treime, despre bine-facere, despre părțile sufletuluĭ, despre simțirĭ ș. c. Se termină cu cele 3 împěrățiĭ: grecéscă, bulgáréscă și alamană (црⷭтво гръчь'ское, блъга́рское, а҆лама́нское) și cu înșirarea popórelorŭ după credință (пра́вовѣрна ѧ҆зы́ка, ortodocșiĭ, полоꙋвѣрна ѧ҆зыка, catoliciĭ ș. c.)

f. 295. по́вѣсть поле́знаа ѡ҆ Латѝнѣⷯ, когдà ѿлꙋчиша сѧ ѿ Гръ́кь и҆ ѿ стыѧ бж҃їѧ црк҃ве, ка́ко и҆зѡ҆брѣтоша себѣ є҆́реси: є҆же ѡ҆прѣснóчнаа слꙋжи́ти и҆ хꙋ́лѫ ѧ҆́же глѧть на ст҃го дх҃а (Istorisire folositóre despre Latinĭ, când s'au despărțitŭ de Grecĭ și de sfînta biserică Dumnedeéscă, cum șĭ-aŭ inventatŭ eresurĭ: de a sluji azimă și batjocura ce o vorbescŭ despre sf. duhŭ.) Incepe cu: въ лѣтà бл҃гочьсти́выⷯ црⷭи Конста́нти́на и҆ мт҃ре є҆гò Є҆рі́ны.

f. 310. сло́во ѡ҆ нѣме́чьскыⷯ прѣльще́ни, ка́ко прѣльстѝ иⷯ гѫгни́вы Пе́тръ, є҆реси прѡ́клѧтыѧ (Cuvîntŭ despre păgănătatea nemțéscă, cum i-aŭ amăgitŭ Petru celŭ gângavŭ, eresurĭ afurisite.) Incepe cu: є҆гдà прѣлъсть бы҃ ѿ Сї́мóна влъ́хвѫ въ Ри́мѣ.

f. 311 b. чьстнѣ́йшааго хартофила́ка и҆ протосѵ́ггела Ники́ти никеѝскыѫ црк҃ве ѡ҆ безква́сной слоꙋ́жбѣ и҆ ...... и҆ ѿ слоꙋ́жбѣ и҆́хь (Despre slujba cu pâne nedospită, de prea cinsti-

(1) Cf. nota de maĭ susŭ asupra luĭ тогожде.

tulŭ chartofilacŭ și protosingelŭ Nichita alŭ bisericeĭ de la Nichea.) Incepe cu: безвва́снжѧ слоу́жбж, си рѣ҇ ѿпрѣснѡчнжѧ, не прїе́млеⷨ.

f. 323. по́вѣсть дроу́га ѡ҆ то́ⷨже Пе́тра, патрїа́рха а҆нтиѡ҆хі́искаго (Altă istorisire despre acelașĭ lucru, de Petru, patriarchulŭ Antiochieĭ.) Incepe cu: глѥть оу҆́бо Ї҆ѡа́ннь бг҃осло́вь, и҆́же на вѣ́ри възлегьши на прьси г҃а на́шего і҆ѵ҃ ха҃.

f. 327. и҆́же въ стыⷯ ѡ҆ц҃а на́шего Ни́кона ѿ то́мжде (Despre acelașĭ lucru, de sf. părintele nostru Niconŭ.) Incepe cu: и҆́же въ стыⷯ ѡ҆прѣсно́чноⷨ слоужа́ть бж҃твнжѧ слоу́жбж хв҃ж ӕ҆вѣ ӕ҆ко і҆оу҆де́иствоужть.

f. 329 b. ѿ възнесенїа гн҃ѣ до .а҃-го сьбѡ́ра лѣ́ть .ти҃. (Dela înălțarea Domnuluĭ până la celŭ dintâiŭ soborŭ anĭ 318.) Incepe cu: прьвыи сьбо́рь вс҃ь при вели́цѣⷨ цр҃и Конста́нтинѣ și se dă o listă a tuturorŭ sobórelorŭ ecumenice și principalelorŭ hotărîrĭ.

f. 333. въпрошéнїе и҆ ѿвѣти въ кратцѣ ѿ еѵ҃аскыⷯ рѣ҇нїи велйкаго Васи́лїа и Григо́рїа бг҃осло́ва (Intrebare și rĕspunsurĭ în scurtŭ din cuvîntările evanghelice ale mareluĭ Vasilie și ale luĭ Grigorie teologulŭ.) Inceputulŭ: въпроⷭ, чл҃вкь нѣ́кто схо́дѧ ѿ І҆єр҃лма въ Єрихонь и҆ въ разбо́йникы въпаде etc. ѿвѣⷮ: Григорїе, І҆єр҃лм ѥ҇ раи, І҆єрихо́нь ѥ҇ вь҇ мирь etc.

f. 345. ст҃го А҆ѳана́сїа, а҆рхїеп҃кона а҆лезандрьскаго, къ А҆нтиѡхꙋ кнѧ́зꙋ ѿ мнѡ́зѣⷯ потрѣбныⷯ и҆скаⷨⷯ въ бж҃твныⷯ пи́санїиⷯ недооу҆мѣ́емыⷯ, и҆ ѿ всѣⷯ хр҃тїа́нѡⷯ вѣдѣти длъжно є҆смо (Scrisórea sf. Atanasie, archiepiscopulŭ din Alexandria, către principele Antiochŭ despre multele cercetărĭ trebuinciόse în sfintele scripturĭ neințelese pe deplinŭ, pe care însă toțĭ creștiniĭ trebuescŭ să le scie.) Inceputulŭ: вѣрова́вшеи и҆ кр҃ти́вшеи сѧ въ тр҃цж є҆ди́носжщнжѧ и гл҃ащеи б҃а сжща ѿца и҆ б҃а сжща сн҃а, та́кожде б҃а сжща и҆ дх҃а ст҃го etc. Intrebărĭ și rĕspunsurĭ de natură dogmatică până la f. 419 b., unde la sfîrșitŭ se află următórea însemnare: Рѡ́манⷪ дїакь ѿ Баѣ пи́саль сїи въпроⷭ и ѿвѣти (Romanŭ, diacŭ din Baie, a scrisŭ aceste întrebărĭ și rĕspunsurĭ.) Este acelașŭ Romanŭ pe care l'amŭ întâlnitŭ la fila 233 a.

f. 420. ѿ прѣмждрости со҃ло́мона, ка́ко и҆́сти въ всѧ мⷭцѧ. Pentru сѐ se dă următorulŭ sfatŭ: вькоу́шаи мавко на гла́днжѧ жтро́бж и҆ вра́чюет тѧ ѿ джны прѣзь всѧ годи́нж. Sfaturĭ de acestŭ feliŭ se daŭ pentru tóte lunile următóre.

f. 420 b. творе́нїе Є҆з҃ры пр҃рка (Scrierea proroculuĭ Ezdra.) Incepe

cu: аще слоучит са рож^дество х҃во в нед҃лѧ, вьде^т зима раствоpена, весна мокрa, лѣто соухо, ѥсень вѣтрьна etc. Ast-feliŭ de prorocirĭ se daŭ și pentru cele-lalte ḑile ale sĕptĕmânei, în care se întêmplă nascerea Domnuluĭ. Cea pentru Sâmbătă și sfîrșitulŭ celeĭ pentru Vinerĭ s'aŭ perdutŭ, de óre-ce lipsesce o filă din quaterniunea .лд҃. (54).

f. 422. сказанїе въ кра^т цѣ лѣто^м сѫщи^м ѿ Адама до нн҃ѣшнѣго врѣмене рѡдо^м (Povestire în scurtŭ a anilorŭ dela Adamŭ până în vremea de adĭ, după neamurĭ.)

f. 440. După fila 439 rĕmasă nescrisă urméză o *cronică bulgară fără titlu dela 1296—1413*. Despre acésta va fi vorba maĭ josŭ.

f. 450. După filele 448 și 449 rĕmase góle urméză ultima și pentru noĭ cea maĭ însemnată parte a sborniculuĭ: сказанїе въ кра^т цѣ ѡ молдавскы^х гп҃дрехь (Povestire în scurtŭ despre domniĭ moldovenescĭ), scrisă de Isaia din Slatina: сїе писанїе писа^л Ісаїа ѿ Слатина (Acéstă scrisóre aŭ scris-o Isaia din Slatina.)

f. 500—504 sunt scrise cu o seminucială fórte măruntă, ceva maĭ târḑiŭ de câtŭ cele-lalte părţĭ ale sborniculuĭ. Ele cuprindŭ notiţe asupra sobórelorŭ ecumenice, din care s'a păstratŭ însă numaĭ alŭ 7-lea (ст҃ии се^дмїи съб^ор вьселе^нскїи etc.) La sfîrșitulŭ acestorŭ însemnărĭ se află următórea notiţă contimporană:

„Въ сїе лѣто прїиде патрїа^рхъ ц҃ргра^дскы^и кγ^р Іѡасаѳ въ земли мѡ^лда^ско^и въ дн҃и Алеѯа^ндра воеводї и при митрополитѣ Григорїа и при еп^кпѣ Анастасїа и Єѳимїа ра^до^вска^г в лѣто .,з҃ѯ҃. и на деватотекѫще, м^ца генѹарїа .а҃., кρѫ^г слнцѹ .в҃і., лѹ^нны^и .ѳ҃і., ендиктїѡ^н .г҃., епа^кта .а҃., златочисло .г҃.", ceea ce va să ḑică:

«In anulŭ acesta venit-aŭ patriarchulŭ de Constantinopolŭ chir Ioasafŭ în ţéra Moldoveĭ, în ḑilele luĭ *Alexandru voevodŭ* și în vremea mitropolituluĭ *Grigorie* și a episcopilorŭ *Anastasie* și *Eftimie de Rădăuţŭ*, în anulŭ 7060 și noue (9) curgătorŭ, luna luĭ Ianuarie 1, cerculŭ sóreluĭ 12, alŭ luneĭ 19, indictionulŭ 3, epacta 1, numĕrulŭ de aurŭ 3.»

Sbornicŭlŭ este scrisŭ prin urmare parte în *Baĭa*, parte în Slatina, póte și în alte locurĭ, înainte de 1 Ianuarie 1561 și fiindŭ-că partea

din urmă a luĭ (istoria Moldoveĭ) se termină cu anulŭ 1553, copiarea întrégă s'a făcutŭ între aniĭ 1554—1561.

Cu tótă varietatea materiilorŭ ce conține, elŭ se împarte în cincĭ părți principale, în care materiile se grupéză după înrudirea lorŭ, căcĭ în coordonarea acestora compilatoriĭ aŭ procedatŭ sistematicŭ. Astfelŭ tóte materiile cuprinse în cele 204 file dela începutŭ sub 39 de capitole nu sunt decât felurite extrase din scrierile morale și ascetice ale celorŭ maĭ renumițĭ sf. părințĭ aĭ bisericeĭ greco-orientale, cum sunt Vasilie celŭ Mare, Atanasie celŭ Mare, Macarie celŭ Mare, Ioanŭ Gură de aurŭ, Simeonŭ teologulŭ, Teofilŭ ș. c.; pe lângă acestea narațiunĭ micĭ de cuprinsŭ moralŭ, asceticŭ și instructivŭ, maĭ tóte din viéța călugăréscă și scóse din sbornice de caracterŭ tipicŭ, ca așa numitele lapsaicurĭ, patericurĭ, scărĭ, dioptre ș. c. (λαυσαϊκόν, πατερικόν, κλῖμαξ, διόπτρα) (1); în sfîrșitŭ scurte estrase din Nomocanon și alte așeḍămînturĭ călugăresci. Tóte aceste materiĭ, ce se găsescŭ de sute de orĭ repetate în sbornicele bulgăresci, sêrbescĭ și rusescĭ, îșĭ aŭ originalele lorŭ în literatura bisericéscă bizantină, din care ele aŭ începutŭ a fi traduse de timpuriŭ (prin secolulŭ 10 și 11) maĭ întâiŭ la Bulgarĭ, apoĭ la Sêrbĭ și Rușĭ, și aŭ formatŭ în timpŭ de câte-va vécurĭ unica hrană intelectuală a călugărilorŭ acestorŭ popóre. Dela eĭ aŭ trecutŭ și la noĭ. Ne-ar duce prea departe dacă pentru fie care din materiile sborniculuĭ am cita locurile unde ele se maĭ găsescŭ și originalele grecescĭ. Acestea, mulțămită laborióselorŭ cercetărĭ ale învĕțațilorŭ rușĭ dela Vostokovъ încóce, sunt aflate pentru cele maĭ multe dintr'însele și se găsescŭ indicate în numĕróseie descrierĭ de manuscripte slavone tipărite în Rusia. Vomŭ da cu tóte acestea câte-va exemple, pentru ca și ceĭ ce nu sunt familiarisațĭ cu acestŭ genŭ de literatură să-șĭ pótă face o idee despre natura sborniculuĭ nostru (2).

(1) Asupra acestorŭ numirĭ vedĭ dicționarele grecescĭ de Ducange, Henricus Stephanus, Sophocles precum și istoriile de literatura bizantină bisericéscă.

(2) Datorescŭ o parte din notițele bibliografice următóre d-luĭ V. N. Sčepkinъ, custode alŭ museuluĭ istoricŭ din Moscva, care a avutŭ bunătatea să-mĭ trimétă unele informațiĭ, de óre-ce in loculŭ, unde am scrisŭ lucrarea acésta, am fostŭ lipsitŭ aprópe de tóte isvórele bibliografice.

Tratatulŭ dela f. 1—5 este luatŭ din operele ascetice ale luĭ Vasilie celŭ Mare, arhiepiscopulŭ Cesarieĭ din Capadocia; în edițiile grecescĭ elŭ se află în fruntea scrierilorŭ ascetice ale luĭ Vasilie, iar în manuscriptele slavone se găsesce de nenumĕrate orĭ, maĭ alesŭ sub titlulŭ: свѧтаго Василіы о постьничьствѣ, како подобаетъ оукрашеноу быти инокоу. Orig. grec. la Migne, t. XXXI, col. 648; texte slave în tóte descrierile de manuscripte. Cf. de pildă descrierea mscr. museuluĭ dela Chievŭ (Описаніе рукописей церковно-археологическаго музея при кіевской духовной академіи), v. III, No. 572, f. 88, după Berezinъ, p. 69.

Tratatulŭ dela f. 5—16 este luatŭ din scrierile ascetice ale luĭ Atanasie M, patriarhulŭ Alexandrieĭ, și se găsesce fórte desŭ în sbornicele slave de cuprinsŭ moralŭ și asceticŭ; elŭ se întituléză de obiceiŭ: иже въ свѧтыхъ отьца нашего Афанасиꙗ великаго, патриꙗрха алеѯандринскаго, наказание къ отъврьгшиимъ сѧ мира и хотѧщиимъ спасти сѧ. Cf. Berezinъ, p. 41.

Tratatulŭ dela f. 16—19 e cunoscutŭ din aceleașĭ sbornice și are, pe lângă titlulŭ sborniculuĭ nostru, și următorulŭ: иже въ свѧтыхъ.....о иночьскомь житии, ꙗко равно єсть мѫченичьствоу. Cf. descrierea manuscriptelorŭ mănăstireĭ Solovețŭ (Описаніе рукописей Соловецкаго монастыря), partea II, p. 191.

F. 19—27 conținŭ o convorbire a luĭ Macarie celŭ Mare Egipteanulŭ cu șépte frațĭ asupra mijloculuĭ de a-șĭ mântui sufletulŭ. Convorbirea este îndreptată în contra călugărilorŭ ce călcaŭ jurămîntulŭ de a trăi în lipsă și sărăcie. Intre convorbirile editate ale luĭ Macarie acésta nu se găsesce; textulŭ grecescŭ până acum nu este aflatŭ; raportulŭ eĭ deci cu cele-lalte convorbirĭ ale luĭ Macarie este încă neesplicatŭ. Cf. asupra acestorŭ cestiunĭ descrierea manuscriptelorŭ biblioteceĭ sinodale (Описаніе славянскихъ рукописей московской синодальной библіотеки), No. 204, unŭ lapsaicŭ între manuscriptele luĭ Undolskij (Славянорусскія рукописи В. М. Ундольскаго) No. 220, descr. mscr. muz. din Chievŭ, v. I, No. 154.

Dintre tratatele dela f. 27—32 celŭ d'întâiŭ nu l'am aflatŭ până acum în descrierĭ, de Teofilŭ se găsescŭ însă destulŭ de desŭ *pravile* și *învĕțăturĭ* (правила și поучениꙗ); alŭ doilea se află fórte desŭ în

sbornicele ascetice, ca unulŭ ce începe cu «maĭ întâiŭ de tóte să n'aĭ atingere cu femeĭ»; originalulŭ grecescŭ mi-e necunoscutŭ. Cf. descr. mscr. muz. din Chievŭ, v. I, unŭ sbornicŭ sub N. 154.

Tratatulŭ dela f. 32 se află desŭ în sbornice. Cf. sbornicululŭ citatŭ în urmă, descrierea manuscriptelorŭ bibliotecei din lavra sf. Serghie (lângă Moscva) (Описаніе славянскихъ рукописей библіотеки св. Троицкой сергіевой лавры), partea I, N. 156, descr. mscr. mânăstirei Solovețŭ, partea II, p. 197 (într'unŭ patericŭ din sec. 16—17).

F. 35 conține unŭ cuvîntŭ (слово) din tratatulŭ fórte rĕspânditŭ în sbornice sub titlulŭ: иже въ свѧтыхъ прѣподобнаго отьца Макаріа великаго поѹченіе зѣло полезно și subîmpărțitŭ în maĭ multe слова, din care alŭ nostru este alŭ 5-lea.

F. 36—38 conținŭ extrase din diferite locurĭ ale scrierilorŭ luĭ Ioanŭ Gură de aurŭ și Simeonŭ noulŭ teologŭ; astŭ-felŭ de extrase sunt fórte obicĭnuite în sbornice.

Dela f. 39—106 sbornicululŭ se compune maĭ alesŭ din escerpte din *lapsaicurĭ, scărĭ* și *patericurĭ schitice* (slav. лапсаикъ s. лавсаикъ, лѣствица și патерикъ скитьскыи, unde скитьскъ nu însémnă dórŭ sciticŭ, adecă de némulŭ Sciților, ci *anahoreticŭ*, dela скитъ, rum. schitŭ, grec. σκῆτις, σκήτη, pustietate, schitŭ, i. e. locuință pentru anahoreți); pe lângă acestea câte-va *pravile* de ale sobórelorŭ, intercalate în «așeḑămîntulŭ» dela f. 90. Ast-felŭ tratatulŭ dela f. 49 se află sub titlulŭ отъ оучительства отьца Аммона în patericulŭ schiticŭ No. 468, f. 475 alŭ bibliotecei dela Solovețŭ (sec. 17). Cf. și v. I, No. 151 din descr. mscr. muzeuluĭ dela Chievŭ, Berezinъ, p. 70. Pentru cele-lalte tratate cf. descrierea manuscriptelorŭ slavo-rusescĭ ale luĭ Undolskij No. 140, unde se află la f. 1 bucățile dela f. 62 și 64 din sbornicululŭ nostru; descrierea manuscriptelorŭ dela Počaevъ, unde sub N. 18, f. 144 se află tratatulŭ dela f. 65 b. alŭ sbornicululuĭ nostru; escerptele din Doroteiŭ, fórte preferite in sbornice ascetice, sunt făcute din operele acestuia, publicate în Migne, Patrolog. ser. graec. t. 88, ș. a. m. d. De aceste materiĭ nu se ține epistola luĭ Ioanŭ Damaschinŭ către Cozma f. 109—204, asupra căreia cf. Kalajdovičъ, Ioanŭ exarhulŭ bulgărescŭ, p. 81 și de-

scrierea mscr. lavreĭ sf. Serghie, partea I, No. 176, după Berezinъ, p. 72.

Cu f. 205 începe partea a doua a sborniculuĭ. Ea se compune din treĭ *tratate gramaticale* ale Slavilorŭ de sudŭ, dintre carĭ cele două d'întâiŭ, «despre litere» de Chrabrъ și «despre cele optŭ părțĭ ale vorbireĭ» de Damaschinŭ aparținŭ primelorŭ timpurĭ ale literatureĭ vechĭ bulgărescĭ; alŭ treilea aparține sec. 14-lea. Elŭ este unŭ estrasŭ din opera gramaticală a luĭ Constantinŭ Filosofulŭ, unŭ învĕțatŭ sêrbescŭ din timpulŭ luĭ Stefanŭ Lazarević și autorŭ alŭ biografieĭ acestuia. Tóte aceste tratate sunt cunoscute de multŭ, editate de câte-va orĭ și în felurite redacțiĭ și studiate de maĭ mulțĭ slaviștĭ. Asupra lorŭ pregătesce acum Prof. Jagić o lucrare însemnată, care va cuprinde edițiunea lorŭ după cele maĭ vechĭ codice, o sumă mare de variante și o cercetare fórte amĕnunțită asupra isvórelorŭ grecescĭ și a tuturorŭ chestiunilorŭ ce se légă de acestea. Publicația Prof. Jagić va arunca o lumină nouă asupra tuturorŭ tratatelorŭ gramaticale ale Slavilorŭ din evulŭ mediŭ. Ea se tipăresce în «Cercetările asupra limbeĭ rusescĭ» (Изслѣдованія по русскому языку), vol. I (1), sub titlulŭ: Разсужденія старины о церковно-славянскомъ языкѣ i. e. Opiniunile celorŭ vechĭ asupra limbeĭ slavone bisericescĭ. Aci se vorŭ afla și tóte notițele bibliografice trebuincióse. Din sborniculŭ nostru se tipărescŭ unele părțĭ și variante.

După notițele *astronomice* și *calendaristice* de la f. 237—257, ce constituescŭ partea a treia a sborniculuĭ, urméză partea a patra a luĭ: tratatele de natură *dogmatică, polemică* și *apocrifică*. Amesteculŭ, pentru noĭ neexplicabilŭ, alŭ dogmelorŭ cu apocrifele nu trebue să ne uiméscă de felŭ, de óre-ce elŭ este fórte obicĭnuitŭ în manuscriptele vechĭ slavone și românescĭ. Nu trebue să uitămŭ că pentru ceĭ maĭ mulțĭ cetitorĭ aĭ acestorŭ manuscripte subtilitățile dogmatice ale creștinismuluĭ, presentate în haina greóie a limbeĭ bulgare (care la rîndulŭ sĕŭ nu presenta decât o traducere rea a celeĭ grecescĭ) eraŭ aprópe cu totulŭ neînțelese; ele nu împedecaŭ deci pe apocrife a-și

(1) Acestea vorŭ eși ca publicație separată a Academieĭ imperiale din St.-Petersburg.

lua loculŭ lângă dînsele. Astŭ-felŭ sborniculŭ nostru are la f. 276—283 și f. 420 narațiunĭ apocrife asupra persónelorŭ din noulŭ testamentŭ (Maica Domnuluĭ, Ioanŭ Botezătorulŭ etc.) și prevestirĭ după semnele timpuluĭ ; între ele se află tóte tratatele dogmatice și polemice.

Acestea din urmă sunt fórte obicĭnuite în totŭ felulŭ de sbornice. De multe orĭ se găsescŭ chiar în aceașĭ ordine ca într' alŭ nostru, fără una saŭ maĭ multe din ele, adese orĭ se găsescŭ câte două, treĭ la unŭ locŭ, rare orĭ numaĭ câte una. Interesulŭ lorŭ principalŭ consta în combaterea Latinilorŭ, adecă Catolicilorŭ, căcĭ cu ceĭ-lalțĭ ereticĭ ele se ocupă fórte puținŭ. Materialulŭ lorŭ îlŭ dădeaŭ Nomocanonulŭ (rus. кормчая, plsl. кръмчаıа, πηδάλιον), sintagma (σύνταγμα) luĭ Vlastaris, Zonaras etc., precum și anumite sbornice de cuprinsŭ polemicŭ, aĭ cărorŭ autorĭ nu sunt totŭ-d'auna cunoscuțĭ. Unŭ sbornicŭ de natura acésta se află între manuscriptele biblioteceĭ de la Solovețŭ, No. 283 (sec. 17), unde găsimŭ sub titlulŭ : «(tratatulŭ) luĭ Grigorie Palama și Nilŭ Cavasila, Solunenilorŭ, împotriva Latinilorŭ» maĭ multe bucățĭ împotriva Latinilorŭ. Acĭ găsimŭ bucata, care în sborniculŭ nostru începe la f. 295, și cea dela f. 310 contopite cu altele într'una sub titlulŭ : «Povestire despre Latinĭ, cum s'aŭ despărțitŭ de pravoslavie» (сказаніе о латынѣхъ, како отъ православіа отстꙋпиша), f. 287. Ea începe întocmaĭ ca a nóstră (при семъ царѣ Константинѣ и матери его Иринѣ) și se împarte în capitole : despre papa Formosŭ (о папѣ Ѳормосѣ), povestire despre papa Ioanŭ (сказаніе о папѣ Иванѣ), despre blĕstĕmațiĭ Latinĭ (о проклятіи латынѣ), despre Petru gângavulŭ (о Петрѣ гꙋгниромъ), cf. f. 310 din sborniculŭ nostru, despre Britania (о Бретаніи) și despre prințulŭ alamanidŭ (о князѣ аламанидскомъ). Tratatulŭ dela f. 257—276 se află, începêndŭ dela unŭ prologŭ sêrbescŭ din sec. 14, în multe manuscripte bulgare, sêrbescĭ și maĭ alesŭ rusescĭ și este fórte interesantŭ prin cuprinsulŭ sĕŭ; cf. descrierea manuscriptelorŭ biblioteceĭ Chludovъ (Описаніе рукописей и каталогъ книгъ церковной печати библіотеки А. И. Хлудова) No. 189.

Filele 345—420 conținŭ traducerea întrebărilorŭ și rĕspunsurilorŭ atribuite pe nedreptŭ luĭ Atanasie ; originalulŭ grecescŭ în Migne, Patrolog. ser. graec., t. XXVIII, p. 598—700. Acestŭ tratatŭ se găsesce

de nenumĕrate orĭ în feliŭ de feliŭ de manuscripte slave și variază fórte în privința numĕruluĭ întrebărilorŭ și rĕspunsurilorŭ; vomŭ însemna spre exemplu manuscriptele bibliotecei dela Solovețŭ, în care elŭ se află întregŭ saŭ în excerpte: 1) într'o tâlcuire a psaltireĭ (No. 129, sec. 18—19), 2) în învĕțăturile luĭ Efremŭ Siru (No. 194, sec. 18), 3) în scara sf. Ioanŭ (No. 221, sec. 17), 4) în învĕțăturile luĭ abba Doroteiŭ (No. 239, sec. 16—17), 5) într'unŭ adausŭ la teologia, gramatica și dialectica luĭ Ioanŭ Damaschinŭ (No. 259, sec. 17), 6) în Grigorie Sinaitulŭ (No. 289, sec. 17), 7) într'o critică contra luteranilorŭ și latinilorŭ (No. 324, sec. 17), 8) în așa numitulŭ «zercalo velikoje» (oglinda cea mare) (No. 355, sec. 17), 9) într'unŭ sbornicŭ, ce se chiamă «izmaragdъ» (No. 359, sfîrșitulŭ sec. 15 saŭ încep. sec. 16), 10) într'unŭ Ioanŭ Gură de aurŭ (No. 363, sec. 17), 11) în treĭ Nomocanóne (No. 414, sec. 15—16, No. 413, finea sec. 15, și No. 415 dela 1519), 12) într'unŭ lavsaicŭ (No. 452, sec. 15), 13) într'o viéță a luĭ Grigorie Omiriteanulŭ (No. 508, sec. 17), 14) într'unŭ sbornicŭ de mineĭe (No. 641, sec. 16). Cf. și citatele luĭ Berezinъ din manuscriptele bibliotecei mânăstireĭ troickosergievskaja. Aceste citate s'ar putea înmulți din tóte cele-lalte descrierĭ, este însă pentru scopurile nóstre netrebuinciosŭ.

Observările de până aci sunt de ajunsŭ pentru a convinge că afară de douĕ treĭ tratate, ce se întâlnescŭ maĭ rarŭ și a cărorŭ isvóre grecescĭ nu sunt cunoscute, tóte cele-lalte tratate de natură dogmatică și polemică sunt fórte obicĭnuite în literaturele vechĭ slavone. Sbornicul nostru presentă o colecțiune din cele maĭ frumóse, făcută de bună sémă de unŭ călugărŭ pentru acele vremurĭ fórte învĕțatŭ.

Bucățile apocrifice sunt cunoscute tóte și se găsescŭ în publicațiile luĭ Pypinъ, Tichonravovъ, Porfirijevъ și ceĭ-lalțĭ scriitorĭ, ce s'aŭ ocupatŭ cu editarea lorŭ Sbornicul nostru nu presentă nimic deosebitŭ.

Partea din urmă a luĭ (a cincea) este curatŭ *istorică;* ea conține unŭ feliŭ de istorie universală, pe lângă care se alătură și istoria particulară a Moldoveĭ. Cea d'întâiŭ e representată prin cronologia dela Adamŭ până în vremurile nóstre (1425), prin cronica bulgărescă și prin analele sêrbescĭ, a doua prin povestirea în scurtŭ despre dom-

BIBLIOTECA ... BUCUREȘTI

niĭ moldovenescĭ. Acésta este partea cea maĭ prețiósă a sbornicululuĭ, fiindŭ-că nicĭ una din cele patru bucățĭ, ce conține ea, n'aŭ fostŭ până acum cunoscute. Bucata întâia se scie sub o altă redacție, cu multŭ maĭ scurtă, din analele sêrbescĭ și din redacțiile sêrbescĭ ale luĭ Hamartolŭ; ea este o traducere dintr'unŭ originalŭ grecescŭ, alŭ căruĭ titlu va fi fostŭ: Ἑρμηνεία ἐν συντόμῳ ἀπὸ Ἀδὰμ ἕως τοῦ νῦν καιροῦ și care la rêndulŭ sĕŭ este alcătuită din chronographikon syntomon a luĭ Nikephoros Patriarches, din cronica luĭ Georgios Monachos Hamartolos și din «Cuvîntulŭ despre cele 7 sobóre ecumenice», ce se află în introducerea pidaliónelorŭ saŭ în sbornice. Sbornicululŭ nostru ne descopere pentru întâiașĭ dată o redacție *bulgară* a acesteĭ «Povestirĭ pe scurtŭ a anilorŭ dela Adam până în vremurile nóstre.»

Bucata a doua, contopită cu cea d'întâiŭ, cu tóte că este independentă, presentă *cele maĭ vechĭ anale sêrbescĭ* din tóte câte s'aŭ descoperitŭ până acuma. Analele nóstre, pe care le-am putea numi după codice «*Analele din Slatina*» spre deosebire de cele-lalte, sunt scrise curêndŭ după 1490, anulŭ cu care ele se închee. Tóte cele-lalte anale sunt maĭ nouĕ: cele din Sečenik dela c. 1500, cele din Karlovac dela 1503, cele din Cetina de pe la 1574 ș. a. m. d.; cele din Krušedol, care se 'nchee cu 1453, intră maĭ multŭ în categoria cronicelorŭ, decât analelorŭ.

Bucata a treia este *cea d'întâiŭ cronică bulgărescă cunoscută până acum* și de o valóre fórte mare pentru istoria timpuluĭ ce îmbrățișéză, 1296—1413. Ea va trebui să fie privită ca unŭ izvorŭ de căpetenie pentru istoria Turcilorŭ în sec. 14 și 15 și maĭ alesŭ pentru timpulŭ căderei Bulgarilorŭ, Sêrbilorŭ și Românilorŭ sub eĭ. Ca monumentŭ de literatură istoriografică bulgară ea este cea maĭ însemnată producțiune originală a Bulgarilorŭ vechĭ și una din cele maĭ însemnate ale Slavilorŭ în genere.

Pentru noĭ Româniĭ maĭ are importanța că a slujitŭ împreună cu celelalte douĕ dreptŭ izvorŭ luĭ Moxa, care în cronica sa «de 'nceputulŭ lumieeĭ de'ntâiŭ» (1620) le-a compilatŭ pe tóte treĭ.

Aceste treĭ însemnate monumente ale istoriografieĭ bulgare și sêrbescĭ aŭ fostŭ publicate și studiate de mine în Archiv für slavische

Philologie, vol. XIII, p. 481—543, sub titlulŭ «Ein Beitrag zur bulgarischen und serbischen Geschichtschreibung.» O discuţiune maĭ detailată asupra raportuluĭ lorŭ cu cronica luĭ Moxa amŭ de gândŭ să publicŭ separatŭ într'o scriere asupra tuturorŭ izvórelorŭ luĭ Moxa, de óre-ce în tratatulŭ citatŭ, destinatŭ maĭ multŭ pentru specialiştiĭ slavĭ, a trebuitŭ să mĕ mulţămescŭ cu o caracteristică generală a croniceĭ luĭ Moxa, p. 501—502.

Restulŭ sborniculuĭ, *partea luĭ curatŭ moldovenéscă*, se editéză în acéstă scriere.

Importanţa eĭ se va vedea din cercetările cuprinse în studiŭ şi din notele ce însoţescŭ textele. Aci voescŭ să daŭ numaĭ câte-va esplicaţiunĭ asupra moduluĭ cum amŭ înţelesŭ şi esecutatŭ lucrarea mea.

Cronicĭ moldovenescĭ în limba slavă cunosceamŭ până acum numaĭ una şi acésta în recensiunea ruséscă a croniceĭ voskresenskaja; traducerea polonă dela 1566 nu póte fi numĕrată aci, de óre-ce ea a schimbatŭ fórte multŭ originalulŭ şi conţine elemente polone. Descoperindŭ în sborniculŭ dela Chievŭ treĭ cronicĭ moldovescĭ până acum necunoscute: analele putnene cu o cronică intercalată în ele, cronica luĭ Macarie şi cronica luĭ Eftimie, din care cele douĕ d'întâiŭ aŭ slujitŭ de izvorŭ luĭ Urechiă, iar a treia a rĕmasŭ cu totulŭ nefolosită de cronicariĭ ceĭ vechĭ, amŭ credutŭ că arŭ fi de lipsă a completa ediţia acestorŭ cronicĭ anteriore luĭ Urechiă cu reeditarea celorŭ-lalte douĕ: a croniceĭ anonime din «Voskresenskaja lĕtopisĭ» şi a croniceĭ moldopolone, cunoscută din ediţiile luĭ Wójcicki şi Hasdeu. In chipulŭ acesta publicaţia nóstră se presentă ca unŭ corpus alŭ tuturorŭ cronicelorŭ moldovenescĭ înainte de Ureche şi în limba slavonă, bine înţelesŭ alŭ celorŭ aflate până acum, căcĭ, precum se va vedé din cercetările nóstre, Ureche a cunoscutŭ afară de acestea şi alte cronicĭ dinainte de dînsulŭ. Aceste, ca şi cele găsite în sborniculŭ dela Chievŭ, circulaŭ, se vede, în fórte puţine copiĭ atâtŭ înainte de Ureche, câtŭ şi în timpulŭ luĭ, astŭ-feliŭ că dacă copiile lorŭ nu se vorŭ fi perdutŭ fără urmă, ele se păstréză cine scie prin ce colţurĭ ale vechilorŭ nóstre mânăstirĭ în vre-una saŭ câte-va copiĭ numaĭ. Cu tóte cercetările făcute până adĭ prin mânăstirile nóstre şi

prin bibliotecele străine nu scimŭ să-ĭ fi succesŭ cuĭ-va a le afla. E însă de nădăjduitŭ că cu vremea se vorŭ găsi şi acestea şi că ne va fi permisŭ peste câţi-va anĭ a edita unŭ corpŭ completŭ alŭ cronicelorŭ moldovenescĭ în limba slavă. Tóte parŭ a fi fostŭ scrise înainte de Urechiă numaĭ în acéstă limbă.

Până atuncĭ însă suntemŭ încredinţaţĭ că şi publicaţia de faţă va fi primită de publicŭ şi specialiştĭ cu interesŭ. Ea descopere pentru prima óră o întrégă epocă a istoriografieĭ nóstre vechĭ, epoca *bizantino-slavonă,* ale căreĭ caractere de căpetenie sunt: limbă bulgară şi manieră bizantină, transmisă nouă prin traducerile vechĭ slovenescĭ şi mediobulgare. Monumentele istoriografice aruncă prin urmare o lumină asupra întregeĭ culturĭ din vécurile 14—16, în decursulŭ cărora în ţĕrile nóstre aŭ predominatŭ bizantinismulŭ şi bulgarismulŭ sub tóte formele sale: ca instituţiĭ de statŭ, ca literatură, ca sciinţă, ca limbă, ca năravurĭ ş. a. m. d.

Nu maĭ mică este însemnătatea istorică a cronicelorŭ aflate. Deşi ele conţinŭ puţine fapte, ce n'arŭ fi cunoscute din Urechiă (cu totulŭ nouă şi necunoscută este numaĭ cronica luĭ Eftimie), ele rectifică însă şi îmbogăţescŭ cronica luĭ Urechiă prin multe date nouĕ. Insemnătatea lorŭ constă însă maĭ cu sémă în faptulŭ că ele ne dovedescŭ contimporanitatea notiţelorŭ corĕspundĕtóre din Urechiă şi ni le descoperŭ pe acestea sub forma lorŭ primitivă. Urechiă perde pe de o parte, pe de altă însă câştigă în valórea sa de până acum.

Nisce monumente de atâta preţŭ aŭ trebuitŭ să fie editate cu note esplicative şi cu unŭ studiŭ detailatŭ, în care să se analiseze cuprinsulŭ şi să se aprecieze forma lorŭ, să li se caute izvórele indigene şi străine şi în sfîrşitŭ să se stabiléscă raportulŭ lorŭ faţă de cronica luĭ Urechiă. Acesta este scopulŭ notelorŭ şi alŭ studiuluĭ, ce premerge texturile. O traducere a acestora în românesce a fostŭ totŭ atâtŭ de indispensabilă, pentru a face cu putinţă cetirea lorŭ şi celorŭ ce nu cunoscŭ limbile slave. Mărturisimŭ, că acéstă parte a lucrăriĭ nóstre a fostŭ cea maĭ ingrată, căcĭ a traduce unŭ textŭ ca alŭ luĭ Macarie saŭ Eftimie într'o limbă românéscă pe înţelesŭ este pentru celŭ maĭ agerŭ slavistŭ unŭ lucru fórte greŭ. Textulŭ fiindŭ în multe locurĭ fórte ob-

scurŭ, în unele chiar neînțelesŭ, afară de acésta stilulŭ fiindŭ plinŭ de pleonasme, intortocherĭ retorice, construcții false ș. a. m. d., am trebuitŭ să daŭ maĭ multŭ o traducere liberă, decât literală. O traducere cuvîntŭ de cuvîntŭ ar fi eșitŭ o monstruositate în limba română. Despre acésta se vorŭ convinge ceĭ ce potŭ înțelege originalulŭ.

Traducerea e făcută într'unŭ stilŭ arhaisantŭ, pentru ca forma să nu fie în prea mare contrastŭ cu spiritulŭ cronicelorŭ. Unŭ cronicarŭ din sec. 17-lea ar fi tradusŭ cam totŭ așa; dovadă este Urechiă (1).»

Citațiile din cronica luĭ Urechiă se vorŭ părea póte prea lungĭ; acésta am făcut'o însă cu intențiunea de a lămuri pe deplinŭ chestiunea împrumuturilorŭ luĭ Urechiă din cronicele până acum cunoscute. Pentru apreciarea celorŭ-lalte izvóre ale luĭ Urechiă lucrarea acésta s'a arătatŭ fórte folositóre; în urma eĭ ne-a fostŭ fórte ușorŭ a reconstitui cronicele necunoscute și a deosebi împrumuturile din izvóre străine de împrumurile din izvóre indigene. O clasificare completă a împrumuturilorŭ va putea fi făcută numaĭ după descoperirea celorŭ-lalte cronicĭ și într'o edițiе critică a textuluĭ, saŭ într'o analisă pe anĭ de felulŭ celeĭ făcute de Semkowicz pentru cronica luĭ Długosz.

Excursele istorice din câte-va note aŭ scopulŭ de a îndrepta unele greșelĭ provocate de textulŭ neexactŭ saŭ obscurŭ alŭ luĭ Urechiă și de lipsa altorŭ izvóre. Acolo unde izvórele nouĕ daŭ posibilitatea unorŭ explicărĭ maĭ bune ca cele încercate până acum, am căutatŭ a îndrepta erorile cronicarilorŭ și istoricilorŭ noștri. Am citatŭ maĭ totŭ-d'a-una cărțile d-lorŭ Xenopolŭ și Tocilescu, de óre ce acestea sunt singurele încercărĭ de a expune istoria nóstră întrégă după tóte izvórele publicate până acum. Manualulŭ d-luĭ Tocilescu are pe lângă acésta meritulŭ că ține sémă și de unele izvóre needitate și completéză în acestŭ chipŭ în maĭ multe locurĭ Istoria d-luĭ Xenopolŭ.

Asupra edițiuneĭ însășĭ sunt puține de ḑisŭ. Am publicatŭ textele medio-bulgare fără semne diacritice și fără prescurtărĭ saŭ title. Abstracție făcêndŭ de dificultățile tipografice, ce aduce cu sine acestŭ sistemŭ adoptatŭ în maĭ tóte publicațiunile rusescĭ, pentru unŭ monumentŭ

(1) D-lŭ A. I. Odobescu a avutŭ bunătatea să asculte o dată traducerea nóstră și să ne facă atențĭ la câte-va espresiunĭ nepotrivite.

literarŭ alŭ secoluluĭ alŭ 15 saŭ 16 nicĭ semnele, nicĭ prescurtările n'aŭ vre-o importanţă deosebită. Acestea sunt tot-d'a-una aceléşĭ şi e destulŭ a da o probă, pentru a ne face o ideè de întregŭ textulŭ. Deslegarea tuturorŭ prescurtărilorŭ se face fără nicĭ o dificultate şi fără nicĭ o nedumerire. Totŭ aşa amŭ publicatŭ şi textele bulgare şi sêrbescĭ în studiulŭ «Ein Beitrag zur bulgarischen und serbischen Geschichtschreibung», Archiv für slavische Philologie, vol. XIII, fasc. IV, p. 481—543. Principiele urmate la editarea textelorŭ sunt resumate în nota dela p. 535.

Textulŭ cronicei moldo-polone este o copie credinciósă a celeĭ din museulŭ principilorŭ Czartoryski, făcută de mine în timpulŭ petrecerii mele la Cracovia. Acéstă cronică se publică decĭ întâiaşĭ dată aşa cum s'a conservatŭ în singura copie până acum cunoscută. Deosebirile principale ale ediţiuneĭ nóstre de cele-lalte ediţiĭ sunt indicate în capitolulŭ despre cronica moldo-polonă.

Textulŭ cronicei anonime este o reproducţie a ediţiuneĭ făcută de comisiunea archeografică în «Polnoe sobranie russkichъ lêtopisej», vol. VII, St. Petersburg 1856. Copiĭ nouĕ ale acesteĭ cronicĭ n'am avutŭ la disposiţie. Ediţia nóstră îndréptă cu tóte aceste maĭ multe greşelĭ ale ediţiuneĭ archeografice: în date, în lecturĭ de nume propriĭ, într'unŭ pasajŭ stricatŭ, etc. O traducere a acesteĭ cronicĭ a fostŭ trebuinciósă, pentru că altŭ-felŭ ea arŭ fi rĕmasŭ totŭ aşa de puţinŭ cunoscută publiculuĭ nostru ca şi până acum.

CAPITOLULŬ II.

Cronica și analele putnene.

«Povestirea în scurtŭ despre Domniĭ Moldoveĭ», saŭ «Letopisețulŭ Moldovenescŭ» în forma ce ni s'a păstratŭ prin sbornicululŭ dela Chievŭ, are patru părțĭ independente una de alta: 1) Cronica dela începutulŭ Moldoveĭ până la Petru Aronŭ (1456), 2) Analele dela suirea în scaunŭ a luĭ Ștefanŭ celŭ Mare (1457) până la mórtea luĭ Petru, fiulŭ luĭ Bogdanŭ celŭ Orbŭ (1525), 3) Cronica luĭ Macarie dela mórtea luĭ Ștefanŭ celŭ Mare (1504) până la domnia a doua a luĭ Petru Rareșŭ (1541), 4) Cronica luĭ Eftimie dela domnia a doua a luĭ Petru Rareșŭ până la 1553. De óre-ce fie-care din aceste părțĭ îșĭ are caracterulŭ sĕŭ deosebitŭ, cu tóte că una este continuarea celeĭ-lalte, vomŭ vorbi despre fie-care în parte, evitândŭ în chipulŭ acesta confusia, în care amŭ cădé fără de voie, dacă amŭ adopta pentru tóte o singură numire, fie chiar și titlulŭ datŭ lorŭ de copiștiĭ și cronicariĭ moldovenĭ. Insă fiindŭ-că cele două părțĭ dela începutŭ ale «povestiriĭ în scurtŭ», amêndouĕ anonime, sunt contopite într'una, a doua nefiindŭ decât continuarea celeĭ d'întâiŭ, și fiindŭ-că a doua este scrisă fără îndoială în Putna, le vomŭ cuprinde pe amêndouĕ sub titlulŭ de «Cronica și analele putnene.»

A. Cronica.

Cronica, ce premerge analelorŭ putnene și care după tóte probabilitățile a fostŭ scrisă, ca și ceste din urmă, în mânăstirea dela Putna (celŭ puținŭ în redacția ce ni s'a păstratŭ prin sbornicululŭ dela Slatina),

este o înșirare pe scurtŭ a Domnilorŭ țěreĭ Moldoveĭ dela întemeietorulŭ Dragoșŭ, 1359, până la Petru Aronŭ, 1456. Despre ceĭ maĭ mulțĭ nu se spune altŭ-ceva, decât aĭ cuĭ fiĭ aŭ fostŭ și câțĭ anĭ aŭ domnitŭ, așa că întrégа cronică are maĭ multŭ caracterulŭ uneĭ genealogiĭ (γενεαλογία, родословие), în felulŭ rodosloviilorŭ slovenescĭ venite la noĭ din Bulgaria și Sêrbia; la câțĭ-va dintre dînșiĭ se amintesce despre faptele principale petrecute în timpulŭ domnieĭ lorŭ, precum biruința luĭ Ștefanŭ Mușatŭ asupra regeluĭ unguresců Sigismundŭ, cedarea Chilieĭ de către Petru II Ungurilorŭ, conciliulŭ din Florența și sfințirea mitropolituluĭ Teoctistŭ de către patriarhulŭ sêrbescŭ Nicodim sub Alexandru II. Făcêndŭ abstracție de scurta descriere a moduluĭ cum a descălecatŭ Dragoșŭ Moldova și a certelorŭ între Iliașŭ și Ștefanŭ, nu ne rĕmâne decât o înlănțuire aridă de nume propiĭ și de anĭ, expusă prin o continuă repețire a acelorașĭ expresiunĭ.

Cu tóte acestea cronica nu este lipsită de orĭ-ce interesŭ istoricŭ și literarŭ. Fiindŭ una din cele maĭ vechĭ însemnărĭ istorice moldovenescĭ, dacă nu chiar cea maĭ veche, ea ne deschide o perspectivă asupra influențelorŭ, sub carĭ a începutŭ să se desvólte viéța literară în Moldova prin vécululŭ alŭ 15-lea, și ne dă totŭ-d'odată posibilitatea de a ne forma, după originale, o idee de natura interesuluĭ istoricŭ din acele vremurĭ. E adevěratŭ că aceste trebuințe literare le-arŭ fi îndestulitŭ și Urechiă, care ne-a păstratŭ în traducere apróре verbală întrégа cronică; cuĭ i-ar fi succesŭ însă a reconstitui textulŭ acesteĭ cronicĭ, așa cum l'avemŭ noĭ acum, după cele d'întâiŭ unŭ-spre-ḑece capitole ale luĭ Urechiă? Nicĭ cronica moldo-polonă dela 1566 n'ar fi putulŭ împlini acestŭ scopŭ, de óre-ce, în lipsa originalelorŭ, a fostŭ cu neputință până acum a sci positivŭ ce a primitŭ traducĕtorulŭ dela 1566 din originalŭ și ce a adausŭ dela sine. Dar afară de acestea, cronica păstrată în sborniculŭ dela Slatina ne descopere câte-va fapte, ce din alte izvóre nu le sciamŭ. Ast-felŭ suntŭ : a) lupta dela *Ghindăoanĭ* (Хиндовъ—Hindăŭ) (1) între Sigismundŭ și Ștefanŭ Mușatŭ, b) epitetulŭ «*Ologulŭ*» (оулогыи) alŭ luĭ Iuga Vodă și c) sfințirea luĭ

(1) Cf. Баковъ—Bacău, Краковъ—Cracău, Брашевъ—Brașeu, etc.; din numele localitățiĭ *Hindău* saŭ *Ghindău* s'a făcutŭ *Ghindăoanĭ* i. e. ómeniĭ din Ghindău.

Teoctistŭ sub *Alexandru II*, ce o cunoscémŭ numaĭ dintr'o glossă a luĭ Eustratie logofĕtulŭ la cronica luĭ Urechiă și din traducerea confusă a compilatoruluĭ polonŭ dela 1566; acéstă notiță a croniceĭ nóstre ne lămuresce pe deplinŭ erórea luĭ Urechiă asupra conciliuluĭ de Florența și a luĭ Mironŭ Costinŭ asupra aduceriĭ cărților sêrbescĭ din Ochrida (1). In sfîrșitŭ d) cronica lămuresce definitivŭ chestiunea dateĭ, cu care analiștiĭ vechĭ începeaŭ istoria Moldoveĭ (2).

E fórte greŭ a spune ceva positivŭ asupra loculuĭ, timpuluĭ și autoruluĭ acesteĭ cronicĭ, de óre-ce copia dela Slatina, singura aflată până acum, nu conține nicĭ o indicațiune de acestŭ felŭ. Putemŭ presupune însă, după caracterulŭ internŭ alŭ croniceĭ, că ea *este scrisă în vre-una din mânăstirile vechĭ moldovenescĭ, de maĭ mulțĭ călugărĭ și în diferite vremurĭ.* Douĕ părțĭ celŭ puținŭ se potŭ distinge și atribui unorŭ autorĭ diferițĭ: întâia, dela începutŭ până la Alexandru celŭ Bunŭ, a doua, dela Alexandru celŭ Bunŭ până la Petru Aronŭ. In partea d'întâiŭ se înșiră Domniĭ dela Dragoșŭ până la Iuga unulŭ după altulŭ, însemnându-se câțĭ anĭ aŭ domnitŭ fie-care și în ce raportŭ de înrudire aŭ statŭ cu predecesorulŭ sĕŭ; redacțiunea este la toțĭ aceașĭ, terminiĭ, în care este făcută, de asemenea (3). Partea acésta póte fi pusă *în timpulŭ domnieĭ luĭ Alecsandru celŭ Bunŭ*, cu care parŭ a fi începutŭ *primele încercărĭ de istoriografie națională*. Acestea ar coincide în acestŭ casŭ — ceea ce este fórte probabilŭ și naturalŭ — cu înființarea mânăstirilorŭ celorŭ marĭ din nordulŭ Moldoveĭ, cum sunt *Némțulŭ, Bistrița* și *Moldovița*. Este chiar fórte probabilŭ că forma sa primitivă și-a primit-o cronica nóstră într'una din aceste mânăstirĭ.

Partea a doua a croniceĭ se deosebesce în câtŭ-va de cea d'întâiŭ prin modulŭ eĭ de redacțiune. Acésta nu repetéză la fie-care Domnŭ că «aŭ domnitŭ atâția și atâția anĭ și apoĭ aŭ muritŭ», ci este ceva maĭ variată, maĭ desghețată, maĭ liberă și pe lângă acésta cu multŭ maĭ detailată. Inceputulŭ pasagiuluĭ despre Alecsandru celŭ Bunŭ «în anulŭ 6907 se sui în domnie Alexandru voevodŭ» dovedesce de asemenea

(1) Asupra acestora vedĭ nota 14 la cronica putnénă.
(2) Vedĭ nota 1 la cronica putnénă.
(3) Maĭ bine se vede acésta la cronica moldo-polonă.

că cu elŭ se începe o parte nouă a cronicei, scrisă de o altă persónă. Din domniile anteriore nicĭ una nu începe așa.

Acéstă a doua parte a cronicei nóstre a fostŭ scrisă *în aniĭ d'întâiŭ aĭ domnieĭ luĭ Ștefanŭ celŭ Mare,* de óre-ce ea se încheie cu suirea acestuia în tronŭ și alungarea (după cronică, decapitarea) luĭ Petru Aronŭ, despre care în redacția păstrată prin cronica moldo-polonă se spune că a domnitŭ 2 saŭ 3 anĭ (1).

Două adnotațiunĭ ale luĭ Eustratie logofĕtulŭ la cronica luĭ Urechiă ne descoperŭ chiar, cum mi se pare mie, pe *autorulŭ* acesteĭ părțĭ din cronica putnénă. Iată-le după ediția a doua a letopisețelorŭ luĭ Cogălniceanu (I, 147 și 149): «Află-se scrisŭ *la unŭ letopisețŭ sêrbescŭ de Azarie călugărulŭ,* precum în ḑilele acestuĭ Domnŭ, Alexandru Vodă, s'aŭ hirotonisitŭ pré-o-sânțitulŭ mitropolitŭ Teoctistŭ de Nicodim den țéra sêrbéscă, prin ḑilele bunŭ-credinciosuluĭ cneazuluĭ Gheorghe Despota» și «scrie la *unŭ letopisețŭ vechiŭ sêrbescŭ, de Azarie călugărulŭ izvoditŭ,* precum în ḑilele acestuĭ Bogdanŭ Vodă s'aŭ începutŭ a da dajdie Turcilorŭ și pentru aceea ne aŭ numitŭ Bogdanĭ până astăḑĭ. Acestŭ Bogdanŭ Vodă este tatălŭ luĭ Ștefanŭ Vodă celŭ Bunŭ.» Abstracție făcêndŭ de adausele din urmă ale luĭ Eustratie (că dela Bogdanŭ Vodă aŭ numitŭ Turciĭ pe Moldovenĭ «Bogdanĭ» și că elŭ a fostŭ tatălŭ luĭ Ștefanŭ celŭ Mare), ambele aceste notițe, atribuite de Eustratie logofĕtuluĭ luĭ Azarie călugărulŭ, le găsimŭ în cronica putnénă: cea d'întâiŭ în redacția nóstră și a cronicei moldo-polone, a doua numaĭ în cea din urmă, cu deosebirea că în locŭ de *Petru* Eustratie are *Bogdanŭ* (2). Acésta pare a fi o schimbare arbitrară a luĭ Eustratie, care în locŭ de Petru alŭ cronicei putnene a pusŭ pe Bogdanŭ, pentru a-șĭ esplica numirea dată de Turcĭ Moldoveĭ. In urma diplomeĭ dela 15 Iunie 1456 (3) nu încape nicĭ cea maĭ mică îndoială că Petru a consimțitŭ celŭ d'întâiŭ a da tributŭ Turcilorŭ.

---

(1) Asupra acestuĭ faptŭ veḑĭ capitolulŭ despre cronica moldo-polonă.

(2) Urechiă are *Petru*, C. I^2, 151.

(3) Păstrată în arhivele din Moscva și publicată de Uljanickij, Materialurĭ, No. 79 (Матеріалы для исторіи взаимныхъ отношеній Россіи, Польши, Молдавіи, Валахіи и Турціи въ XV—XVI вв. Москва 1887).

Adnotaţiunile luĭ Eustratie logofĕtulŭ dovedescŭ că elŭ s'a folositŭ de unŭ letopiseţŭ vechiŭ sêrbescŭ i. e. de o cronică moldovenéscă scrisă în limba slavonă (căcĭ «sêrbescŭ» nu însémnă aci decât «slavonŭ»), care conţinea notiţele despre Teoctistŭ şi despre tributulŭ datŭ Turcilorŭ de Petru II. Acestŭ letopiseţŭ n'a putută fi altulŭ, decât cronica putnénă în redacţia păstrată prin cronica moldo-polonă şi deci acéstă cronică este scrisă de Azarie călugărulŭ. S'ar putea ivi însă îndoială asupra punctuluĭ, dacă Azarie călugărulŭ este *autorulŭ* saŭ *copiatorulŭ* cronicei avute de Eustratie? Şi una şi alta este posibilă. Mi se pare însă că cuvîntulŭ «izvoditŭ» (din slav. изводити, cf. изводъ, origo, archetypon, de pildă отъ извода грьчьскаго: din originalulŭ grecescŭ) însémnă aci: compusŭ, alcătuitŭ, elŭ indică deci pe autorulŭ, nu pe copiatorulŭ cronicei. Atributulŭ «vechiŭ» adausŭ lângă «letopiseţŭ» ne permite a crede că letopiseţulŭ luĭ Eustratie logofĕtulŭ se ocupa *numaĭ* de vremurile cele maĭ vechĭ ale ţĕreĭ Moldoveĭ, ceea ce se confirmă şi prin faptulŭ, că în totŭ restulŭ adnotaţiunilorŭ sale la cronica luĭ Urechiă, Eustratie nu maĭ citéză nicĭ o dată letopiseţulŭ luĭ Azarie. In urma acestora mi se pare că putemŭ admite, fără témă de a ne depărta de adevĕrŭ, că *sub letopiseţulŭ luĭ Azarie călugărulŭ este de înţelesŭ cronica putnénă dela 1359—1457;* elŭ cuprindea deci întâiulŭ secolŭ din istoria Moldoveĭ. Partea dela Alexandru celŭ Bunŭ până la Petru Aronŭ a fost scrisă de Azarie, partea de la începutŭ de către unŭ altŭ călugărŭ; Azarie le-a întrunitŭ pe ambele într'una (1).

Unde să fi scrisŭ acestŭ Azarie cronica sa? Nimicŭ positivŭ nu putemŭ spune. Dacă ne gândimŭ însă că focarulŭ cultureĭ şi literatureĭ monahale în véculŭ alŭ 15-lea eraŭ mânăstirile din nordulŭ Moldoveĭ, maĭ alesŭ Bistriţa şi Némţulŭ, că celŭ maĭ vechiŭ şi maĭ bogatŭ pomelnicŭ din câte cunóscemŭ până acum este pomelniculŭ dela Bistriţa, care începe cu anulŭ 1407, că cele maĭ multe manuscripte slavone din sec. 15 sunt scrise în aceste douĕ mânăstirĭ şi în sfîrşitŭ

(1) Exemplarulŭ cronicei putnene, unitŭ cu analele şi avutŭ de Macarie, nu conţinea numele autoruluĭ; Macarie spune lămuritŭ la introducerea cronicei sale că nu scie de cine suntŭ scrise cele de maĭ 'nainte de elŭ.

că o notiță de acelașŭ cuprinsŭ cu cronica putnénă asupra luĭ Teoctistŭ se găsesce într'unŭ sbornicŭ din sec. 16 alŭ mânăstiriĭ dela Némțŭ, dacă ne gândimŭ la tóte acestea și încă la faptulŭ că din ceĭ douĭ cronicarĭ din véculŭ alŭ 16-lea (Macarie și Eftimie) unulŭ a eșitŭ din mânăstirea dela Némțŭ, suntemŭ aplicațĭ a crede că și Azarie va fi fostŭ unŭ călugărŭ alŭ acesteĭ mânăstirĭ. Póte că o cercetare maĭ detailată și maĭ seriósă decât cea făcută de ep. Melchisedecŭ asupra manuscriptelorŭ dela mânăstirea Némțŭ va scóte ceva la lumină asupra luĭ Azarie și istoriografieĭ vechĭ moldovenescĭ. Până atuncĭ trebue să ne mulțămimŭ cu aceste vagĭ presupunerĭ și indicațiunĭ.

Cronica nu conține nicĭ unŭ elementŭ *analisticŭ;* tóte scirile eĭ sunt scóse din *tradiție.* De aci se esplică greșelele cronologice, asupra cărora nu este de lipsă a atrage atențiunea cititoruluĭ, de óre-ce ele sunt bine cunoscute, de când prin cercetările critice din ultimiĭ anĭ cronologia și genealogia primilorŭ Domnĭ modovenescĭ sunt maĭ multŭ saŭ maĭ puținŭ lămurite. Póte ca autoriĭ croniceĭ să se fi folositŭ de *pomelnice,* carĭ sunt fără îndoială maĭ vechĭ decât cronicele, și de unele *însemnărĭ istorice pe manuscripte,* ca cele ce se găsescŭ în sbornicul dela 1557 dela Neamțŭ (1). Dacă am avé unŭ corpus alŭ tuturorŭ notițelorŭ de acestŭ felŭ, publicate în limba originală, nu în traducerĭ, amŭ puté urmări influența lorŭ asupra cronicelorŭ vechĭ; unŭ ast-felŭ de corpus însă ne lipsesce deocamdată.

Unŭ singurŭ isvorŭ alŭ croniceĭ putnene se póte stabili cu siguranță și acesta nu ca materialŭ istoricŭ ci ca formă, ca *modelŭ literarŭ,* după care aŭ fostŭ scrisă partea d'întâiŭ a eĭ și din care acésta 'și-a împrumutatŭ titlulŭ «povestire pe scurtŭ» (сказанїе въ кратцѣ, ἑρμηνεία ἐν συντόμῳ) (2). Ințelegŭ *genealogia universală,* cunoscută în manuscriptele bulgare și sêrbescĭ sub titlulŭ de «Povestire în scurtŭ a anilorŭ dela Adamŭ până în vremurile nóstre, după neamurĭ», medio-bulg. Сказанїе въ кратцѣ лѣтомь сѫщимь отъ Адама до нынѣшнѣго

(1) Vedĭ nota 14 la cronica putnénă.

(2) Acestŭ titlu a fostŭ la inceputŭ de bună sémă numaĭ titlulŭ cronicuțeĭ intercalată in analele putnene. Elŭ a fostŭ adoptatŭ in urmă pentru intregŭ letopisețulŭ moldovenescŭ.

врѣмене, родомь, sêrbesce totŭ așa cu neînsemnate variante (1). Acéstă genealogie este o traducere după Ἑρμηνεία ἐν συντόμῳ ἀπὸ Ἀδὰμ ἕως τοῦ νῦν καιροῦ, care în manuscriptele grecescĭ se găsesce ca apendice la cronica luĭ Georgios Monachos saŭ Hamartolos (Γεώργιος ἁμαρτωλός) (2) saŭ independentŭ de acésta ca unŭ resumatŭ îndemânaticŭ de istorie universală, după trebuințele modeste ale călugărilorŭ greco-slavonĭ din sec. 9—16-lea. Acéstă genealogie, născută în Bulgaria, rĕspândită fórte în Sêrbia și cunoscută destulŭ de bine la noĭ din manuscriptele slavice de sudŭ, a fostŭ luată de modelŭ de către primulŭ cronicarŭ moldovenescŭ și precum într'însa se spune despre fie-care personagiŭ istoricŭ din cine s'a născutŭ, ce fiŭ saŭ câțĭ fiĭ a avutŭ și câțĭ anĭ a trăitŭ, ast-felŭ și cronicarulŭ moldovenescŭ după o scurtă introducere asupra descălecăriĭ prin Dragoșŭ spune despre fie-care din urmașiĭ acestuia alŭ cuĭ fiŭ a fostŭ și câțĭ anĭ a domnitŭ.

Dintre nenumeratele versiunĭ ale acesteĭ genealogiĭ pare să-ĭ fi slujitŭ de modelŭ cronicaruluĭ moldoveanŭ tocmaĭ cea păstrată prin sbornicululŭ dela Slatina, f. 422 sq., unica redacțiune bulgară cunoscută până acuma. Pentru a ne convinge despre acésta, să dămŭ câte-va exemple din ἑρμηνεία, сказанїе въ кратцѣ și cronica putneană:

(1) Vedĭ Archiv für slavische Philologie, XIII, p. 483.

(2) *Georgios Hamartolos* este autorulŭ uneĭ cronicĭ universale dela Adamŭ până la impĕratulŭ bizantinŭ Teofilŭ, 842 d. Ch.; ea pórtă titlulŭ: Χρονικὸν σύντομον ἐκ διαφόρων χρονογράφων τε καὶ ἐξηγητῶν συλλεγὲν καὶ συντεθὲν ὑπὸ Γεωργίου ἁμαρτωλοῦ și fu continuată de unŭ λογοθέτης până la 948, iar de alțĭ compilatorĭ până pe la 1081 și 1143. Lucrată în spiritŭ popularŭ și monachalŭ și îndreptată cu deosebire în contra iconoclaștilorŭ, cronica acésta deveni cea maĭ populară din tóte producțiunile bizantine de aceĭașĭ natură. Ea fu copiată și interpolată de nenumĕrate orĭ în grecesce și în slavonesce (bulgăresce și sêrbesce) și servi de unŭ isvorŭ principalŭ pentru compilațiunile slave originale, cum sunt cronicele vechĭ rusescĭ, chronografele ș. a. m. d. Traducerea bulgară a acesteĭ cronicĭ este fórte veche (ea trebue pusă în timpulŭ țaruluĭ Simeonŭ) și s'a păstratŭ în câte-va versiunĭ rusescĭ (una din sec. 12), bulgărescĭ și sêrbescĭ. Editată este numaĭ o redacție sêrbéscă din sec. 14-lea de societatea amatorilorŭ de literatura cea veche din St.-Petersburg (Общество любителей древней письменности), 2 volume litografiate. La sfîrșitulŭ vol. II se află și ἑρμηνεία, de care este vorba aci. Asupra isvórelorŭ redacțiuneĭ din cod. dela Slatina vedĭ Archiv für slavische Philologie, XIII, 483—487.

Ἀδὰμ... γενόμενος ἐτῶν σλʹ ἐγέννησε τὸν Σὴθ καὶ μετὰ τοῦτο ἔζησεν ἔτη ψʹ καὶ ἀπέθανε ζήσας τὰ πάντα ἔτη ϡλʹ.	Адамь бывь лѣть .сл. роди Сифа и прижить .ѱ. лѣть и оумрѣть; жить вьсѣхь лѣть .цл.	И господьствова Богдань воевода .д. лѣта и оумрѣть.
		Сынь его Лацко воевода господьствова .и. лѣть и оумрѣть.
Σὴθ δὲ γενόμενος ἐτῶν σεʹ ἐγέννησε Ἐνώς καὶ μετὰ τοῦτο ἔζησεν ἔτη ψζʹ καὶ ἀπέθανε ζήσας τὰ πάντα ἔτη ϡιβʹ.	Сидь бывь лѣть .се. роди Еноса и прижить лѣть .ѱз. и оумрѣть; жить вьсѣхь лѣть .цві.	Петрь воевода, сынь Моушатинь, .ѕі. (лѣть) и оумрѣть.
(Hamartolos, ediția luĭ Muralt, p. 31.)	(Archiv für slavische Philologie XIII, p. 502)	(Cronica putneană.)

Acestea sunt de ajunsŭ pentru a ne convinge că autorul părțiĭ întâĭ a cronicei putnene a cunoscutŭ și imitatŭ ἑρμηνεία ἐν συντόμῳ în traducerea slavonă: bulgară saŭ sêrbéscă. Alt-felŭ nu ne-amŭ puté esplica repețirea atâtŭ de désă și netrebuinciósă a predicatuluĭ «и оумрѣть» («și a muritŭ»), care în ἑρμηνεία își are înțelesulŭ sĕŭ, de óre-ce unulŭ dintre personagele înșirate acolo, anume Enohŭ, n'a muritŭ, ci a fostŭ transformatŭ de Dumnedeŭ (grec. în textulŭ luĭ Muralt p. 32 în locŭ de obicĭnuitulŭ καὶ ἀπέθανε se află καὶ μετετέθη, bulg. și sêrb. прѣставлень бысть), pe cândŭ în cronica moldovenéscă predicatulŭ «a muritŭ» n'are nicĭ unŭ înțelesŭ, de óre-ce nicĭ unulŭ din Domniĭ moldovenescĭ n'aŭ fostŭ învrednicitŭ de Dumnedeŭ cu sórtea luĭ Enohŭ. Acestŭ non-sens l'a observatŭ autorulŭ părțiĭ a doua a cronicei putnene și nu l'a maĭ repetatŭ (1): una din deosebirile principale de redacțiune între aceste două părțĭ și sprijinulŭ celŭ maĭ bunŭ alŭ părereĭ nóstre, că ele derivă dela doĭ autorĭ. Traducĕtorulŭ polonŭ dela 1566 a lăsatŭ peste totŭ afară pe «оумрѣть», dovedindŭ prin acésta unŭ bunŭ simțŭ maĭ desvoltatŭ decât alŭ călugăruluĭ din véculŭ alŭ 15-lea,

(1) O singură dată se află în pasagiulŭ despre Alécsandru celŭ Bunŭ; acesta însă póte fi pusŭ pe socotéla copiștilorŭ, carĭ în alte locurĭ l'aŭ lăsatŭ afară. ca în pasagiele despre Romanŭ, Ștefanŭ și Juga.

răpindu-ne însă posibilitatea de a găci, în lipsa originalului, modelele acestuia. Numaĭ originalulŭ cronicei putnene este în stare a ne arĕta sub ce influențe literare s'a născutŭ istoriografia moldovenéscă. Ea a avutŭ sub raportulŭ acesta o sórte comună cu cea sêrbéscă și — după tóte probabilitățile — cu cea bulgăréscă, din care până acum nu s'aŭ putută descoperi cronicĭ analóge cu ale nóstre și cu cele sêrbescĭ.

Alte isvóre, afară de cele indicate aci, nu pare să fi folositŭ autorulŭ cronicei putnene. D. Hasdeŭ în analisa acesteĭ cronicĭ (după traducerea polonă) a admisŭ în trécătŭ că «pasagiulŭ despre Dragoșŭ nu póte fi decât o reproducere după vr'o inscripțiune mormîntală saŭ monumentală, precum dovedesce aerulŭ întregimiĭ, o desvoltare nepotrivită cu ariditatea textuluĭ, cuvintele «cu mila luĭ Dumnedeŭ», espresiunea «pe *acéstă* fluviu Moldova» etc.». Caracterulŭ cronicei, așa cum reese elŭ din copia dela Slatina, este în contra uneĭ ast-felŭ de presupunerĭ. Desvoltarea maĭ mare a pasagiuluĭ despre Dragoșŭ și cuvintele «cu mila luĭ Dumnedeŭ» se explică prin natura lucruluĭ. Cronistulŭ trebuia să spună ceva despre descălecarea Moldoveĭ și, conformŭ cu spiritulŭ timpuluĭ de atuncĭ și alŭ autoruluĭ, s'a atribuitŭ acestŭ faptŭ provedințeĭ divine. Totŭ așa face cronica anonimă din «Voskresenskaja lêtopisĭ», unde descălecarea ocupă loculŭ de căpetenie și se întêmplă, ca și la cronica putneană, cu voea luĭ Dumnedeŭ, «божіимъ произволеніемъ.» Espresiunea «pe *acestŭ* fluviŭ Moldova» (na *tey* rzece Mołdawie) se esplică prin particularitatea traducĕtoruluĭ polonŭ dela 1566, care întrebuințéză pronumele *ten* și unde trebue și unde nu trebue. Originalulŭ medio-bulgarŭ a avutŭ de bună sémă «на рѣцѣ Молдавѣ,» nu «на тои рѣцѣ Молдавѣ». Dacă originalulŭ ar fi avutŭ acéstă din urmă lectură, ne-amŭ fi așteptatŭ a avé în pasagiulŭ ce-ĭ urméză: «i tuże» (był wesół z swoimi pany), nu «i tamże», medio-bulgăresce и тоужде (et eodem loco), nu и тамождє, cum pare să fi fostŭ, după traducerea polonă. Dar afară de aceste, dacă pasagiulŭ despre Dragoșŭ ar fi fostŭ împrumutatŭ uneĭ inscripțiĭ monumentale, óre data înființăriĭ Moldoveĭ (1359) s'ar fi depărtatŭ așa de multŭ de data ce se póte precisa după alte isvóre prin aniĭ 1342 — 1345?

Totŭ în analisa citată pare să fi admisŭ d. Hasdeŭ că «pasagiulŭ despre patriarchulŭ sêrbescŭ Nicodim este luatŭ textualmente din cronica *sêrbă* a unuĭ călugărŭ Azaria»; explicarea însă ce amŭ dat-o noĭ terminuluĭ «sêrbescŭ» ni se pare maĭ naturală în casulŭ de faţă şi deci autorulŭ cronicei putnene n'a folositŭ la domnia luĭ Alexandru II cronicĭ sêrbescĭ. Pasagiulŭ despre Nicodim şi Teoctistŭ nu se află în nicĭ una din cronicele sêrbescĭ cunoscute până acum. Cf. Archiva istorică a Românieĭ, vol. III, p. 21.

B. *Analele.*

Analele putnene, păstrate în sborniculŭ dela Slatina, îmbrăţoşéză istoria Moldoveĭ dela suirea în scaunŭ a luĭ Ştefanŭ celŭ Mare (1457) până la mórtea luĭ Petru, fiulŭ luĭ Bogdanŭ celŭ Orbŭ (1525). Ele sunt consacrate aprópe întregĭ domnieĭ luĭ Ştefanŭ celŭ Mare, care ocupă 32 de alineate, pe când domniile luĭ Bogdanŭ şi Ştefăniţă împreună cu notiţele despre luarea Belgradului de Turcĭ şi lupta dela Mohaciŭ sunt tratate numaĭ în 6 alineate. Putemŭ, prin urmare, numi *analele putnene istoria contimporană a luĭ Ştefanŭ celŭ Mare.* Şi în adevĕrŭ, tóte notiţele dintre aniĭ 1457 şi 1504 aŭ caracterulŭ neîndoiosŭ alŭ contimporanităţiĭ: ele aŭ fostŭ scrise din anŭ în anŭ îndată după trecerea întêmplărilorŭ povestite. Notiţele dela 1504—1525 nu facŭ aceiaşĭ impresie. Despre Bogdanŭ celŭ Orbŭ (1504—1517) nu se spune decât câţĭ anĭ a domnitŭ, iar despre Ştefăniţă se amintesce numaĭ că a bătutŭ pe Tătarĭ la Prutŭ (1518), ne-însemnându-se nicĭ mórtea luĭ. Din cele-l'alte treĭ pasage numaĭ celŭ de pe urmă pare a fi scrisŭ sub impresia próspĕtă a întêmplăriĭ. «Vecĭnica pomenire», cu care analistulŭ însoţesce scirea despre mórtea luĭ Petru şi cu care se încheiă redacţia analelorŭ, nu póte fi scrisă decât îndată după mórtea luĭ Petru.

Ast-felŭ redacţiunea analelor putnene în versiunea sborniculuĭ dela Slatina trebuesce pusă între aniĭ 1466 (anulŭ fundaţiuneĭ mânăstireĭ Putna) şi 1525. Evenimentele petrecute între 1457 şi 1466, i. e în ceĭ d'întâiŭ 9 anĭ aĭ domnieĭ luĭ Ştefanŭ celŭ Mare, sunt înşirate totŭ

în forma analistică, cu tóte că autorulŭ lorŭ nu le-a putută sci decât din memorie (1). Datele cronologice și narațiunea evenimentelorŭ se distingŭ prin aceiași exactitate și amĕnunțime, ca și restulŭ analelorŭ. Aceste constatări ar fi de ajunsŭ pentru a stabili importanța istorică a analelorŭ; vomŭ încerca, cu tóte acestea, a le analisa mai cu deamĕruntulŭ și maĭ întâiŭ de tóte a dovedi că ele nu potŭ fi scrise decât în mânăstirea dela Putna.

Numerósele însemnărĭ asupra evenimentelorŭ de căpetenie din istoria acesteĭ mânăstirĭ și exactitatea minuțiósă, cu care sunt făcute, nu lasă nicĭ o îndoială asupra acesteĭ presupunerĭ, făcută întâiașĭ dată de d-lŭ Hasdeu pentru redacția analelorŭ păstrate în cronica moldo-polonă. Din redacția nóstră se repórtă la istoria mânăstireĭ Putna următórele date:

a) Sub 4 Iunie 1466 începutulŭ zidireĭ mânăstireĭ Putna.

b) Sub 3 Septemvrie 1470 sfințirea eĭ.

c) Sub 15 Martie 1484 «Mercurea mare, la médă-nópte» arderea totală a mânăstireĭ. Urechiă n'are acéstă notiță.

d) Sub 1484 (19 Octomvrie, după Urechiă C. I² 168) mórtea luĭ Iosifŭ, arhimandritulŭ d'întâiŭ alŭ Putneĭ.

e) Sub 1486 numirea arhimandrituluĭ Paisie de alŭ doilea egumenŭ alŭ Putneĭ.

Pe lângă aceste date din copia nóstră să se maĭ adauge următórele treĭ, păstrate la Urechiă și interpolatoriĭ sĕĭ:

f) Sub 1500 mórtea Despineĭ, soțieĭ luĭ Radulŭ Vodă din Muntenia, și îngroparea eĭ la Putna (Adnotațiunea luĭ Simeonŭ dascălulŭ la cronica luĭ Urechiă, C. I², 175).

g) Sub 1502 mórtea luĭ Paisie egumenulŭ și a unuĭ călugărŭ Afanasie Bolsunŭ, care pare să fi trăitŭ totŭ în mânăstirea Putneĭ (C. I², 177); acestŭ Bolsunŭ e amintitŭ și în pomelniculŭ dela Bistrița, f. 10 b. (Болсꙋнъ).

h) Sub 1511 mórtea Marieĭ, soțieĭ luĭ Ștefanŭ celŭ Mare, și îngroparea eĭ la Putna, C. I², 184.

Amintirea atâtŭ de désă a mânăstiriĭ Putna și tăcerea completă

(1) Cf. Hasdeu, l. c. p. 20.

Limba, în care sunt redactate analele și cronica putnénă (căcĭ nu există nicĭ o deosebire între una și alta) este așa numita *limbă medio-bulgară* (mittelbulgarische Sprache, среднеболгарскій языкъ), adecă limba literară întrebuințată în Bulgaria, începêndŭ cam din vécul ŭ alŭ 12 și până la apariținnea limbeĭ bulgare moderne. De óre-ce istoria acesteĭ limbĭ este până acum fórte puținŭ cunoscută, nu putemŭ defini precisŭ nicĭ timpulŭ cândŭ începe, nicĭ celŭ cândŭ sfirșesce perioda medio-bulgarismuluĭ. Pentru noĭ este destulŭ a constata că limba medio-bulgară s'a introdusŭ în țĕrile nóstre prin literatura bisericéscă bulgară și a fostŭ păstrată în literatura nóstră bisericéscă până la înlocuirea eĭ prin cea română. Perioda rusécă în redacția cărțilorŭ bisericescĭ a fostŭ, în comparație cu cea bulgărescă, de fórte scurtă durată. Acéstă limbă a fost adoptată, cum se vede, și de literatoriĭ noștriĭ profanĭ, căcĭ tóte cronicele descoperite până acum, dacă nu'sŭ românescĭ, sunt scrise în medio-bulgăresce: astŭ-felŭ analele nóstre, astŭ-felŭ cronicele luĭ Macarie și Eftimie, astŭ-felŭ cronica anonimă. In timpulŭ predomniriĭ bulgarismuluĭ din sec. 14, 15 și 16 nicĭ nu se putea altŭ-felŭ.

Croniștiĭ și analiștiĭ moldovenĭ din sec. 15-lea și începutulŭ sec. 16-lea cunosceaŭ destulŭ de bine limba bulgară. In cronica și analele putnene cuvintele sunt întrebuințate totŭ-d'a-una cu ințelesulŭ lorŭ propriŭ, formele gramaticale sunt de cele maĭ multe orĭ corecte, deși pe icĭ pe colea se găsesce câte o formă neexactă saŭ câte o lipsă de concordanță în genŭ și casŭ; chiarŭ sintaxa nu este rea, ceea ce de altminterea pe lângă extrema simplicitate a textuluĭ nu e de mirare. Redacțiunea medio-bulgară îșĭ păstrézá în genere tóte particularitățile cunoscute din productele literare curatŭ bulgărescĭ. Limba este clară și naturală; scriitoriĭ parŭ a fi fostŭ pe de plinŭ stăpînĭ pe dînsa. S'aŭ strecuratŭ cu tóte acestea și unele abaterĭ dela redacțiunea me-

---

că aŭ cetitŭ în Cracăŭ, în cămara crăiască, *aședămînturile Moldoveĭ, scrise cu slovă sêrbéscă*» (C. I², 150, nota 2) și Urechiă, despre «*scrisórea sêrbéscă*» trimésă de Elena, soția luĭ Rareșŭ, Sultanuluĭ Solimanŭ (C. I², 198). «Aședămînturile Moldoveĭ» sunt astădĭ cunoscute; ele sunt scrise în *limba rusécă sud-vestică*, care se întrebuința în acelașŭ timpŭ în țĕrile rusescĭ ale coróneĭ polone; scrisórea DómneĭElena — dacă acésta a existatŭ — a trebuitŭ să fie scrisă saŭ în *rusesce* saŭ în *bulgăresce*.

dio-bulgară : maĭ multe rusisme în ortografie și în câte-va forme gramaticale, unŭ serbismŭ (gen. sin. -ога i. l. d. -аго în cuvîntulŭ оугрьскога) și maĭ multe greșelĭ de gramatică. O parte din aceste abaterĭ trebuescŭ puse pe séma copiștilorŭ din sec. 16-lea, carĭ și limba o cunosceaŭ maĭ rĕŭ și cu redacția ruséscă eraŭ maĭ familiarisațĭ decât ceĭ din sec. alŭ 15-lea.

Bulgarismele cele maĭ obicĭnuite sunt următórele : a) întrebuințarea luĭ ѫ, unde redacțiunea sêrbéscă saŭ rusésca are оу : шестотысѫщно, воеводѫ, Кнаїѫ, силоѫ, дѫвракѣ etc. și confusiunea luĭ ѫ cu ѧ, o particularitate esclusivŭ medio-bulgară și cea maĭ caracteristică din tóte : съ вьсеѧ воискоѧ своеѧ (în altŭ locŭ съ вьсеѫ воискоѫ своеѫ), лъстїѧ, Бистрицѫ g. s., вожїѫ (în рава вожїѫ) pentru вожїѧ, iar acésta pentru вожиꙗ, n. s. ; cum vedemŭ, ѧ pentru ѫ este fórte rarŭ, iar ѫ pentru ѧ și maĭ rarŭ, elŭ nu se întâlnesce nicĭ în a 3-a persónă plur. la aoriste, cândŭ îĭ premerge ш (unŭ faptŭ fórte obicĭnuitŭ în textele medio-bulgare): cronica și analele putnene aŭ totŭ-d'auna бишѧ сѧ, бышѧ, посѣкошѧ, плѣнишѧ etc. b) lipsa de iotațiune : молдавскаа, тоурскаа ; se află însă și ꙗ în воꙗ, Наїꙗшь și Матїꙗшь pe lângă Наїашь, Матїашь ; ѭ, ѩ, ѥ nu se află. c) ѣ este întrebuințatŭ fórte desŭ după consonante ca ꙗ : землѣ, вьсѣ, Боухтѣ, Шандрѣ, Моунтѣнь, ардѣлаской etc. și se confundă cu ѧ : вѣрѥ, g. s. землѣ, etc. d) ѫ în locŭ de ъ : осмосѫтное, нѫ.

Rusisme sunt următórele : ѧ în înțelesŭ de а : Єѵдокїѧ, Марїѧ, воеваша etc. оу pentru ѫ și ю pentru ѭ : оугорска, оугрьскога, срѣмскоу, землю, поушкою etc.

Atâtŭ câtŭ privesce *ortografia*. Intre particularitățile *fonetice* și *morfologice* se găsescŭ de asemenea rusisme amestecate cu bulgarisme. Intre cele d'întâiŭ sunt de numĕratŭ : въ în locŭ de оу în въгрьскоѫ, въгрьскымь, o influență a limbeĭ rusescĭ de sudŭ și vestŭ, în care оу trece fórte desŭ în въ ; aceste forme s'ar putea însă esplica și ca bulgarisme în ortografie în locŭ de вѫгрьскоѫ, вѫгрьскымь, cu tóte că esplicarea d'întâiŭ este maĭ naturală, de óre-ce în cele-lalte casurĭ avemŭ оугрьскъ, nicĭ o dată вѫгрьскъ ; gen. sing. -ого în оугрьского ; loc. și gen. sing. fem. în -ои : молдавской gen., ардѣлаской loc., totŭ aci trebue

f) La prădarea Sucevei de Hronetŭ s'a omisŭ data «19 Septemvrie, Lunĭ și Marțĭ», păstrată la Urechiă. Cf. nota 41.

g) La mórtea luĭ Iosifŭ, arhimandritulŭ Putneĭ, s'a omisŭ în dată «19 Octomvrie», păstratŭ la Urechiă. Cf. nota 42.

h) Sub 1486, în descrierea lupteĭ dela Șcheia cu Hronetŭ, s'a omisŭ din textulŭ analelorŭ «и съ Тоурки» și data «6 Martie», care amêndouĕ se află în cron. moldo-pol. («*z Turki*») și în Urechiă («*cu Turciĭ*» și «*Martie în 6*»). Cf. nota 45.

Cu tóte aceste lacune redacția nóstră a analelorŭ are o mare însemnătate. Nu nu maĭ că ea este *singura versiune a analelorŭ putnene păstrată în originalŭ*, dar ea conține pe lângă câte-va *date nouĕ* și câte-va *rectificărĭ* interesante la cronica luĭ Urechiă și cea moldo-pol. Astŭ-felŭ suntŭ :

a) Lipsa sciriĭ că după lupta dela Orbicŭ Ștefanŭ celŭ M. ar fi omorîtŭ pe Petru Aronŭ; acésta este fără îndoială versiunea primitivă a analelorŭ putnene, căcĭ analistulŭ, care nota aceste fapte vre-o 10 anĭ după întêmplarea lorŭ, nu putea să introducă în ele o astŭ-felŭ de neexactitate. Redacția nóstră a analelorŭ e de acordŭ cu cele-lalte isvóre. Greșala luĭ Urechiă și a «unorŭ letopisețe moldovenescĭ», carĭ spuneaŭ că Ștefanŭ celŭ Mare a omorîtŭ pe Petru Aronŭ, a observat'o și Mironŭ Costinŭ; elŭ o îndréptă într'o adnotațiune la cronica luĭ Urechiă, C. I², 151, nota 2. Cf. nota 16 la analele putnene.

b) După redacția nóstră Ștefanŭ a luatŭ la 1465 numaĭ *Chilia*, nu și *Cetatea Albă* (ca la Urechiă), care atuncĭ se afla în mânile Moldovenilorŭ. Cf. nota 20.

c) Se îndréptă greșala luĭ Urechiă că Șendrea hatmanulŭ ar fi peritŭ la 1475; elŭ a căḑutŭ în lupta cu Țepelușŭ la 1481. Cf. nota 37.

d) Se constată că Crăciuna cu județulŭ Putna aŭ fostŭ anexate la Moldova în 1482, nu în 1475 (ca la Urechiă). Cf. nota 38.

e) Afară de aceste rectificărĭ de căpetenie versiunea dela Slatina întregesce versiunea cronicei moldo-polone prin următórele date: α) prin descrierea luptelorŭ luĭ Ștefanŭ cu Petru Aronŭ, omise în cronica moldo-polonă și păstrate numaĭ la Urechiă (cu unele greșelĭ), β) mórtea luĭ Teoctistŭ și Marieĭ dela Mangopŭ la 1476, γ) mórtea luĭ Io-

sifŭ, arhimandritulŭ Putneĭ, și arderea mânăstiriĭ la 1484 (acésta din urmă lipsesce și la Urechiă), cf. nota 39; δ) în sfirșitŭ se completézā și Urechiă și cronica moldo-polonă cu cele două notițe de sub 1520 și 1526 asupra luăriĭ Belgraduluĭ de Turcĭ și asupra lupteĭ dela Mohaciŭ. Cf. notele 54 și 55.

Cu multŭ maĭ importantă este însă redacția nóstră a analelorŭ din punctulŭ de vedere *literarŭ*. Dacă ea nu ne-a descoperitŭ fapte nouĕ istorice, dacă rectificările celorŭ cunoscute (maĭ alesŭ din Urechiă) nu sunt așa de numerόse, cum ne-amŭ fi așteptatŭ de la o descoperire de acestŭ felŭ, desilusiunea nóstră este rĕsplătită prin faptulŭ că copia dela Slatina deslégă în modŭ definitivŭ chestia asupra limbeĭ, în care aŭ fostŭ scrise cronicele moldovescĭ anteriόre luĭ Urechiă. «Letopisețulŭ moldovenescŭ» alŭ acestuia și «letopisețele nóstre», pomenite de dînsulŭ în atâtea locurĭ, aŭ fostŭ scrise tóte în limba slavonă, redacția medio-bulgară, nu în limba română, cum amŭ presupusŭ cu toțiĭ până acuma, indușĭ fiindŭ în erόre de termeniĭ luĭ Urechiă «moldovenescŭ» și «alŭ nostru». Cf. Hasdeu, Archiva istorică, III, p. 19, 27, 33 și passim. «Moldovenescŭ» și «alŭ nostru» în Urechiă nu suntŭ prin urmare identice cu «românescŭ». Rĕmâne totușĭ fόrte curiosŭ că Urechiă nu amintesce nicĭ măcarŭ o singură dată despre limba în care aŭ fostŭ scrise letopisețele moldovescĭ înainte de dînsulŭ, cu atâtŭ maĭ multŭ că elŭ este celŭ d'întâiŭ traducĕtorŭ alŭ lorŭ în limba română și că la traducere a avutŭ să lupte cu dificultățĭ, pe carĭ, cum vomŭ vedé, adese-orĭ nu le-a pututŭ birui. Eŭ îmĭ esplicŭ acéstă particularitate a terminologieĭ luĭ Urechiă tocmaĭ prin faptulŭ că elŭ *este celŭ d'întâiŭ, care a scrisŭ istoria Domnilorŭ Moldoveĭ în românesce*. Interpolatoriĭ luĭ, cum sunt Eustratie logofĕtulŭ, Simionŭ dascălulŭ și Misailŭ călugărulŭ (pόte și alțiĭ, carĭ nu-ĭ cunόscemŭ încă) aŭ avutŭ înaintea lorŭ două felurĭ de letopisețe: cele «*vechĭ sêrbescĭ*» i. e. medio-bulgare și celŭ «*românescŭ*» i. e. moldovenescŭ alŭ luĭ Urechiă; de aceea de câte orĭ eĭ se provόcă la letopisețele înainte de Urechiă le numescŭ «letopisețe sêrbescĭ (1).»

---

(1) Cf. C. I², 147, 149, 219, 235. Asupra terminuluĭ «sêrbescŭ»=«slovenescŭ» cf. Nicolae Costinŭ, despre diplomele moldovenescĭ: «Iară Kromer cronicarulŭ in cartea XXV scrie

asupra tuturorŭ celorŭ-lalte mânăstirĭ moldovenescĭ nu se póte esplica decât prin interesulŭ localŭ alŭ autorilorŭ analelorŭ și prin predilecțiunea ce era naturalŭ să o aibă pentru lăcașulŭ lorŭ. Acestŭ caracterŭ ìlŭ aŭ și analele monahale vestice, elŭ este inherentŭ tuturorŭ analelorŭ : germane, italiene, rusescĭ (de pildă Nestorŭ), sêrbescĭ și cele-lalte. Pasagiulŭ despre sfințirea mânăstiriĭ (1470) ne dă și o dovadă formală despre tesa susținută aci. Numaĭ unŭ călugărŭ ce locuia în mânăstirea dela Putna putea să scrie despre Ștefanŭ M. «възврати сѧ и прїиде и освѧти храмъ» («se întórse și *veni* și sfinți hramulŭ»), de óre-ce verbulŭ прити póte fi întrebuințatŭ numaĭ despre o mișcare ce se îndréptă dintr'altă parte spre subiectulŭ care vorbesce saŭ scrie (1). In traducerea acestuĭ pasagiŭ la Urechiă (C. I², 157) nuanța în expresiune nu este păstrată; Urechiă spune numaĭ că după biruința asupra Tătarilorŭ Ștefanŭ «aŭ mulțămitŭ luĭ Dumnedeŭ și aŭ sfințitŭ mânăstirea Putna, carea era zidită de dînsulŭ, Septemvrie în triĭ, spre lauda prea curateĭ fecióreĭ Marieĭ» ; възврати сѧ и прїиде aŭ rĕmasŭ netraduse.

Este de regretatŭ că acestŭ însemnatŭ monumentŭ alŭ istoriografieĭ moldovenescĭ din sec. 15-lea ni s'a păstratŭ într'o copie așa de defectuósă ca cea de la Slatina. Căcĭ acéstă copie este departe de a ne fi conservatŭ analele putnene în întregimea lorŭ. Judecândŭ numaĭ după notițele luĭ Urechiă și ale cronicei moldo-polone, ce se potŭ raporta fără îndoială la analele putnene, acestea aŭ fostŭ cu multŭ maĭ voluminóse decât versiunea nóstră. Dar dacă socotimŭ și acele notițe, ce se vorŭ fi aflatŭ în analele putnene și n'aŭ fostŭ primite nicĭ de Ureche în cronica sa, nicĭ de compilatorulŭ polonŭ în traducerea de la 1566? Că și unuia și altuia i-aŭ scăpatŭ unele notițe, se vede de pildă din lipsa la Urechiă a scireĭ de sub anulŭ 1484, 15 Martie, precum și din lipsa maĭ multorŭ date privitóre la istoria mânăstiriĭ Putna, la suirea luĭ Ștefanŭ în scaunŭ, la luarea Crăciuneĭ ș. c. în cronica moldo-polonă.

---

(1) Eŭ nu potŭ dice, dacă vreaŭ să spunŭ că cine-va a venitŭ din altă parte la mine, decât пришьлъ єстъ, rus. пришелъ; пошьлъ єстъ, rus. пошелъ însémnă că cine-va s'a dusŭ de la mine într'altă parte saŭ s'a mișcatŭ în genere, dela unŭ punctŭ la altulŭ.

Mulţămită însă luĭ Urechiă şi acesteĭ din urmă cronicĭ putemŭ restabili câte-va date şi umplea astŭ-felŭ lacunele lăsate de copiştĭ în redacţia nóstră. Aceste restabilirĭ suntŭ de două felurĭ: a) de *fapte*, când scirile lipsescŭ cu totulŭ, b) de *redacţiune*, cândŭ din textŭ s'aŭ omisŭ unele expresiĭ saŭ precisărĭ de date cronologice, fără de care connexulŭ analelorŭ este greŭ de înţelesŭ.

Din cele d'întâiŭ notămŭ următórele:

a) Scirea de sub 1461 asupra expediţiuniĭ în contra Sĕcuilorŭ, păstrată la Urechiă şi cronica moldo-polonă. Cf. nota 18 de la analele putnene.

b) Scirea de sub 1466 asupra prădăriĭ Sĕcuilorŭ, păstrată numaĭ la Urechiă. Cf. nota 24.

c) Scirea de sub 1471 asupra tăieriĭ capetelorŭ maĭ multorŭ boierĭ, păstrată la Urechiă şi cron. moldo-pol. Cf. nota 27.

d) Maĭ multe notiţe sub an. 1473, 1, 5 şi 20 Octomvrie, asupra luptelorŭ luĭ Ştefanŭ celŭ Mare cu Ţepeluşŭ (Basarabŭ celŭ Tînĕrŭ), păstrate la Urechiă, şi notiţa de sub 9 Octomvrie 1473 asupra rĕsboiuluĭ Muntenilorŭ cu Unguriĭ, păstrată de cron. moldo-pol. Cf. nota 31.

e) Sub 1497 descrierea lupteĭ de la Cozminŭ, păstrată la Urechiă şi cron. moldo-pol. Cf. capitolulŭ despre «Urechiă şi analele putnene.»

f) Sub 1498 prădările luĭ Ştefanŭ celŭ Mare şi Malcociŭ în Polonia, păstrate la Urechiă şi cron. moldo-pol. Cf. capitolulŭ despre «Urechiă şi analele putnene.»

Lacunele de natura a doua sunt următórele:

a) Din data morţiĭ Evdochieĭ, soţieĭ luĭ Ştefanŭ celŭ M., s'a omisŭ «25 Novembrie», păstratŭ la Urechiă. Cf. nota 23.

b) La cutremurulŭ din 29 Augustŭ 1471 s'a omisŭ «въ полоуднѣ», ce se află la Urechiă şi cron. moldo-pol. Cf. nota 29.

c) Data morţiĭ luĭ Teoctistŭ mitropolitulŭ e pusă greşitŭ la 1476, Novembrie 8, în locŭ de 1477, Novembrie 18. Cf. nota 34.

d) Data morţiĭ Marieĭ dela Mangopŭ are 7 în locŭ de 19 Dechemvrie, păstratŭ de Urechiă. Cf. nota 35.

e) Maĭ multe greşelĭ în datele morţiĭ luĭ Bogdanŭ şi Petru, fiĭ luĭ Ştefanŭ celŭ M. Cf. nota 36.

socotitŭ въ великыи în locŭ de великои срѣдѣ, unde великои se află în locŭ de medio-bulgarulŭ велицѣи. Dintre bulgarisme găsimŭ numaĭ pe ѧ în locŭ de ѫ, în urma căruia nom. și acus. femeninelorŭ în ѧ aŭ aceeașĭ formă: обьсѣде Кнаїа, плѣни Бранлѧ, Єудокыѧ сестра etc.

Greșelele gramaticale constaŭ cu deosebire în întrebuințarea neexactă a casurilorŭ și confundarea lorŭ, în regimulŭ necorectŭ alŭ prepositiunilorŭ, în formațiunĭ și analogiĭ falșe și în unele necorectitățĭ sintactice. Iată câte-va esemple pentru fie-care din aceste categoriĭ: instr. дарове, ac. s. всѣ землѣ; отъ оугорска землѣ, до Сочавѣ, въ монастыри, посла въ Лиовѣ; instr. s. воеводомь și ac. = gen. воевода de la unŭ nom. воеводъ în locŭ de воевода sub influența românesculuĭ «voevodŭ», instr. s. помощїемь în locŭ de помощїѫ (plsl. -ьѭ saŭ -иѭ), loc. s. вѫщехь, gen. pl. живѣхь etc.; .з҃. лѣта i. l. d. .з҃. лѣть, loc. s. срѣмскоу земли, постави... игоумень... Паисїе архїмандрить i. l. d. игоуменомь Паисїа архїмандрита, etc.

Atragemŭ atențiunea și asupra ortografieĭ numirilorŭ românescĭ. Pentru *ă* se întrebuințéză ъ și ѫ: Балтѫ, Чюбѫрь, Цънжлоушемь, Кътлъбоуѕѣ, Ръоусѣнь; vine însă și ѧ în locŭ de *ă* în: Цапалоуна, Калоугера, Крачоуна; *î* = ъ în Дъмбовица; *ia* = ѣ în ардѣлское, Моунтѣнь; *rr* în Марамоуррешa; în Ярвикоу, loc. s., -оу póte representa pe *u* finalŭ românescŭ saŭ sufixulŭ slavonŭ alŭ locativuluĭ temelorŭ în *u*, pentru *ê* dela temele în *o* (Ярвикъ ar fi fostŭ tratatŭ în slavonesce ca o temă în *o*).

Pentru defectele numeróse ale limbeĭ ne recompenséză *valórea internă* a analelorŭ. Ele se distingŭ printr'o *obiectivitate* exemplară. S'ar părea că autoriĭ lorŭ aŭ fostŭ cu totulŭ străinĭ de evenimentele povestite într'însele, căcĭ personalitatea lorŭ nu respiră nicăirĭ. De aci marea lorŭ însemnătate pentru istoria luĭ Ștefanŭ celŭ Mare. Fără ele acésta nicĭ n'ar fi posibilă. O lipsă completă de părtinire națională și în urma acesteia o toleranță dréptă pentru ne-Moldovenĭ mergŭ mână în mână cu iubirea de adevĕrŭ și cu respectulŭ vrăjmașilorŭ. Câtŭ de departe este în acéstă privință însușĭ Urechiă de analele putnene! Pe cândŭ acesta își are convingerile sale politice, predilecțiunile sale de partidŭ și clasă socială, interesele sale naționale, ce vinŭ în conflictŭ

conscientŭ cu interesele altorŭ némurĭ, în mintea analiştilorŭ din Putna evenimentele din lăuntru şi din afară se rĕsfrîngŭ cu o egală linişte şi claritate.

In urma noţiunilorŭ religióse asupra istoriei şi în urma credinţelorŭ superstiţióse ale acelorŭ timpurĭ, biruinţele şi perderile suferite de ţéră analiştiĭ nu le atribuescŭ Domnitoruluĭ saŭ vrăjmaşilorŭ, ci luĭ Dumnedeŭ celuĭ iubitorŭ şi pedepsitorŭ de ómenĭ saŭ vre-unuĭ sfîntŭ, care a intervenitŭ în lupte; eĭ nu perdŭ niciĭ unŭ cuvîntŭ de laudă pentru stăpânii pămîntescĭ, tóte sunt pentru celŭ cerescŭ. Acéstă înţelegere a istoriei predomnesce şi în epoca următóre, ea este însă amestecată şi turburată prin tendinţa lipsită de sinceritate de a lăuda peste mĕsură pe Domnitoriĭ favoriţĭ. Amesteculŭ *religiosităţiĭ* cu *panegirismulŭ* formézä caracterulŭ cronicelorŭ luĭ Macarie şi Eftimie; lipsa acestuĭ amestecŭ în analele putnene constitue superioritatea lorŭ asupra celorŭ-lalţĭ doĭ.

1460, după-ce a fostŭ admisŭ maĭ întâiŭ că frasa «ten był hospodarem trzy lata» se rapórtă la Ștefanŭ celŭ Mare. Pasagiulŭ întregŭ este: «Potym nastał woiewoda Stefan hospodarem i dał sciąć tego Petra Harnazana. Ten był hospodarem trzy lata.» Abstracțiune făcêndŭ de faptulŭ, că aci avemŭ a face cu unŭ pasagiŭ fórte coruptŭ prin copiatoriĭ polonĭ (dovadă cuvîntulŭ Harnazan și repetiția ce constitue acestŭ pasagiŭ, de óre-ce Petru Aronŭ este pomenitŭ încă odată și acolo i-se dă douĭ anĭ), *ten* din frasa «ten był hospodarem trzy lata» nu se póte raporta decât la substantivulŭ celŭ maĭ de aprópe, adecă la «Petra Harnazana», de óre-ce *ten* însémnă «acesta», nu «acela». Dacă cronistulŭ moldovénŭ saŭ traducĕtorulŭ polonŭ ar fi vrutŭ să ḑică despre Ștefanŭ celŭ Mare că a domnitŭ 3 anĭ, amŭ avé în textulŭ cronicei moldo-polone «*ów* (plsl. онъ) był hospodarem trzy lata.» Dificultatea cea maĭ mare însă a interpretațiuneĭ d-luĭ Hasdeu este că cronistulŭ, care 'șĭ încheia redacția cronicei sale pe la 1460, nu puté să ḑică despre Ștefanŭ celŭ Mare în acestŭ anŭ că «*a fostŭ* domnŭ 3 anĭ», de óre-ce la 1460 elŭ domnia în pace și siguranță. Ne-amŭ aștepta atuncĭ la o frasă ca «acesta domnesce de 3 anĭ» (ten hospodaruje od trzech lat.)

Pasagiulŭ în cestiune, dacă nu cum-va este coruptŭ de totŭ prin traducerea polonă, ar puté fi esplicatŭ maĭ bine ca adaosŭ alŭ vre-unuĭ copiatorŭ Moldovénŭ, căruia i-a căḑutŭ în mânĭ o redacție a cronicei putnene II, dusă până la scirea despre tributulŭ datŭ Turcilorŭ. Acéstă redacțiune conținea asupra luĭ Petru Aronŭ, afară de scirea din urmă, numaĭ că a domnitŭ douĭ anĭ. Copiatorulŭ Moldovénŭ, care cetia acestea în timpul domnieĭ luĭ Ștefanŭ celŭ Mare, probabilŭ în ceĭ d'întâĭ anĭ aĭ aceștia, a adausŭ dela sine pasagiulŭ despre ridicarea luĭ Ștefanŭ și decapitarea luĭ Petru Aronŭ cu însemnarea că acesta a domnitŭ 3 anĭ. Acéstă dată se apropie maĭ multŭ de adevĕrata durată a domnieĭ luĭ Petru Aronŭ, care a domnitŭ nu 2, ci maĭ multŭ de 3 anĭ și jumĕtate (1). Adausulŭ acesta făcêndu-se după alungarea luĭ Petru

(1) Durata domnieĭ saŭ maĭ bine domniilorŭ luĭ Petru Aronŭ nu se póte calcula precisŭ după isvórele cunoscute până acum.

Aronŭ din Moldova, autorulŭ luĭ a pututŭ să spună că Petru «aŭ fostŭ domnŭ 3 anĭ», nesciindŭ însă ce s'a întêmplatŭ cu dînsulŭ, a presupusŭ că Ștefanŭ îlŭ va fi decapitatŭ. Ast-felŭ s'a introdusŭ acéstă eróre în cronica putnénă II și din acésta în Urechiă. Explicarea nóstră se confirmă prin faptulŭ că în cronica putn. I și în cronica anonimă pasagiulŭ «ten był hospodarem trzy lata» nu se află: în cea d'întâiŭ lipsesce de totŭ, în a doua îĭ corespunde pasagiulŭ: и по нѣколицѣ времени etc.

bb) Analele putnene II.

Am numitŭ «analele putnene II» partea a doua din elementulŭ moldovenescŭ alŭ cronicei moldo-polone, de óre-ce comparația cu «analele putnene I» dovedesce că cele d'întâiŭ nu sunt decât o altă redacție a celorŭ din urmă. Fondulŭ este la amîndouĕ acelașĭ; obĭectulŭ de căpetenie îlŭ formézá în ambele istoria luĭ Ștefanŭ celŭ Mare. Amŭ putea să deosebimŭ chiar în ambele redacțiunĭ douĕ părțĭ: una cuprinḑêndŭ domnia luĭ Ștefanŭ celŭ Mare (1457—1504), alta dela 1504—1525 în cron. putn. I, dela 1504—1552 în cron. putn. II.

Identitatea analelorŭ putnene II cu cele-lalte resultă fără cea maĭ mică îndoială din numerósele pasage, în care cronica moldo-polonă nu presentă decât traducerea maĭ multŭ saŭ maĭ puținŭ exactă a analelorŭ putnene I. De comparatŭ sunt cu deosebire următórele: a) 1465 luarea Chiliceĭ, b) 1466 lupta dela Baia, mórtea Evdochieĭ și dăruirea cetăților Balta și Ciceulŭ (traducerea polonă are câte-va prescurtărĭ acĭ), c) 1470 lupta de la Lipințĭ cu Tătariĭ, d) 1472 lupta dela Cursulŭ Apeĭ cu Radulŭ, e) 1475 lupta dela Vasluiŭ cu Turciĭ, f) 1476 lupta dela Valea Albă, g) 1484 prădarea Moldoveĭ de Hronetŭ, h) 1484 lupta cu Marcolciŭ la Cătlăbuga. Amŭ relevatŭ acĭ numaĭ pasagele în care traducĕtorulŭ polonŭ nu se depărtéză multŭ de originalulŭ sĕŭ; ceea ce dovedescŭ însă acestea, dovedescŭ și cele-lalte pasage comune ambelorŭ cronicĭ. E de prisosŭ a maĭ da exemple, de óre-ce fie-care se póte convinge despre acésta, comparândŭ ambele cronicĭ după originale saŭ după traducerile nóstre.

Convingerea acésta se maĭ confirmă prin faptulŭ că și cronica moldo-

Bunŭ o redacțiune și maĭ caracteristică în raportŭ cu partea dela Alexandru celŭ Bunŭ încóce: într'însa fie-care pasagiŭ despre urmașiĭ luĭ Dragoșŭ începe cu «*Po tym*», ce pare a fi traducerea originaluluĭ «по немь» și care în cronica putnénă I se întêlnesce numaĭ de două orĭ, la Sasŭ și la Ștefanŭ Mușatŭ (по немь же, и по немь). Este fórte probabilŭ deci că în originalulŭ cronicei putnene, avutŭ de traducĕtorulŭ dela 1566, pasagele despre domniile între Dragoșŭ și Alexandru celŭ Bunŭ începeaŭ tóte cu по немь, по немь же. Domnia luĭ Alexandru celŭ Bunŭ începe însă în amândouĕ cronicele cu «Anno 6907»—«Въ лѣто ,ѕцз.»

b) Pasagiulŭ despre Iliașŭ și Ștefanŭ este în amêndouĕ cronicele de o potrivă redactatŭ.

c) Caracterulŭ narațiuniĭ se schimbă, începêndŭ cu Ștefanŭ celŭ Mare, întocmaĭ ca la cronica putnénă I. De aci înainte fie-care pasagiŭ începe cu «anulŭ, luna și ḑiua.»

Se 'nțelege, deosebirĭ micĭ de redacțiune există între ambele cronicĭ. Astŭ-felŭ cronica II începe și domniile dela Alexandru celŭ Bunŭ încóce cu «*Po tym*»; o singură escepțiune se face la domnia luĭ Bogdanŭ, tatălŭ luĭ Ștefanŭ celŭ Mare, care începe cu «Anno Domini 6962, Augusta miesiąca 26». Data acésta este falșă, căcĭ Bogdanŭ nu s'a făcutŭ Domnŭ la 6962=1454, ci la 6957=1449. De aceea nu vomŭ greși, dacă o vomŭ atribui interpolatorilorŭ de maĭ târḑiŭ saŭ uneĭ corupțiunĭ a copiștilorŭ polonĭ; tótă partea ce privesce pe Bogdanŭ II și pe Petru Aronŭ este schimonisită de aceștia (1).

Așa dar, partea a doua a cronicei putnene II nu se deosebesce esențialŭ în modulŭ de redacțiune de către partea corĕspunḑĕtóre a cronicei putnene I; amêndouĕ se deosebescŭ însă cu totulŭ de analele ce urméză după ele. De aci însă nu deducemŭ că una ar fi numaĭ traducerea polonă a celeĭ-lalte; din potrivă, o comparație amĕnunțită a lorŭ ne dovedesce că originalulŭ cronicei moldo-polone era o altă redacție a cronicei putnene, nu cea cunoscută nouĕ din copia dela Slatina. Acésta resultă din următórele deosebirĭ:

(1) Cf. pagina 46 și nota 15 la cronica putnénă.

a) *Titlulŭ cronicei* și *pasagiulŭ despre Dragoșŭ* și descălecarea Moldovei eraŭ ceva maĭ desvoltate decât în copia dela Slatina. Cu acésta nu voescŭ să dicŭ că titluluĭ polonŭ îĭ corĕspundea cuvîntŭ de cuvîntŭ celŭ medio-bulgarŭ;. mi se pare din contră că totŭ ce urméză după «Spisanie kroniki o ziemi wołoskiey także i o hospodarach jey» este adăogatŭ de traducătorulŭ polonŭ. Pasagiulŭ despre Dragoșŭ se deosebea însă fără îndoială de scurta amintire a luĭ în cronica putnénă I: în elŭ era vorba de descălecare («osadzał»), de «Moldoveniĭ unguresci» și de «apa Moldoveĭ», care tóte în cea-l'altă cronică nu se află.

b) Redacțiunea cronicei putnene II nu cunoscea cu numele pe *Sasŭ*, fiulŭ și urmașulŭ luĭ Dragoșŭ, nicĭ *numĕrulŭ anilorŭ luĭ de domnie*, de óre-ce traducĕtorulŭ polonŭ spune: «După elŭ (sc. Dragoșŭ) aŭ domnitŭ fiulŭ sĕŭ, n u s e s c r i e c e n u m e a ŭ a v u t ŭ.»

c) *Deosebirile în numĕrulŭ anilorŭ de domnie* la Petru și Romanŭ Mușatŭ nu potŭ fi puse pe séma copiștilorŭ polonĭ. Se pare că redacția cronicei II nu cunoscea aniĭ de domnie aĭ luĭ Petru (cf. nota 5 la cron. putn.), iar luĭ Romanŭ îĭ dădea 8 anĭ, cea-l'altă 3.

d) Pe Romanŭ Mușatŭ cronica II îlŭ numesce «fiulŭ luĭ Petru» în locŭ de fratele luĭ, ca cronica I, cronica anonimă și Urechiă.

e) Versiunea asupra cedăriĭ Chiliceĭ de către Petru II era alt-felŭ redactată în cronică II; aci trebue să fi fostŭ în locŭ de: прѣдаде Кнѧж градъ Оугромъ — прѣдаде Кнѧж градъ оугрьскомоу кралю, de óre-ce traducĕtorulŭ polonŭ are «*regeluĭ* ungurescŭ» și notéză: «nu se scrie *căruĭ rege.*» Adoasulŭ «ca s'o apere de Turcĭ» pare să fie alŭ traducătoruluĭ; Urechiă nu-lŭ are (C. I², 145.)

f) In sfîrșitŭ cronica II are douĕ date, ce lipsescŭ celeĭ-l'alte: mórtea luĭ Alexandru II la Cetatea-Albă și tributulŭ datŭ Turcilorŭ de Petru Aronŭ; eĭ îĭ lipsescŭ însă notițele cronicei I despre lupta dela Ghindăoanĭ și despre conciliulŭ dela Florența. Asupra celorŭ-l'alte deosebirĭ cf. nota 15 la cron. putn.

D-lŭ Hasdeu în Arch. ist. III, 21 a admisŭ, întemeindu-se pe ultimulŭ pasagiŭ al cronicei putnene II, că acésta a fostŭ redactată definitivŭ *în alŭ treilea anŭ alŭ domnieĭ luĭ Ștefanŭ celŭ Mare*, deci la

42

CAPITOLULŬ III.

Cronica moldo-polonă.

Cronica moldo-polonă, publicată întâiașĭ dată de Wójcicki la 1844 în *Biblioteka starożytna pisarzy polskich VI*, apoĭ de d-lŭ Hasdeu în Archiva Istorică III, 1867 cuprinde, așa precum s'a păstratŭ în copia museuluĭ principilorŭ Czartoryski (1), două părțĭ bine distinse una de alta: partea întâiŭ, dela 1359—1552, este aprópe întrégă o traducere credinciósă a uneĭ cronicĭ moldovenescĭ, care, după cum vom vedé, nu a fostŭ alta decât cronica și analele putnene; partea a doua este unŭ adausŭ alŭ traducĕtoruluĭ polonŭ dela 1566. Acésta a constatat'o d-lŭ Hasdeu în studiulŭ sĕŭ din Arch. ist. III, § 2 din comentariulŭ, ce însoțesce textulŭ și traducerea cronicei. De aceea amŭ preferitŭ a numi acéstă cronică *«moldo-polonă»*, în loculŭ numiriĭ dată de d-lŭ Hasdeu: *«Cronica cea maĭ veche a Moldoveĭ.»* Este cu totulŭ neexactă numirea de *«Cronica putnénă»*, dacă sub acésta se înțelege, ca de obiceiŭ, întréga cronică din copia cunoscută nouă; acéstă numire se póte da numaĭ părțiĭ de la începutŭ (1359—1457). Maĭ exactă și, în ce privesce partea moldovenéscă, singura numire îndreptățită ar fi *«Cronica țĕreĭ Moldoveĭ și a Domnilorŭ eĭ»* (Spisanie kroniki o ziemi wołoskiey, także i o hospodarach jey), care pare a fi fostŭ și titlulŭ

(1) Acéstă copie a fostŭ făcută pentru istoriculŭ polonŭ Adam Naruszewicz cam pe la finea seculuiuĭ alŭ 18-lea (1733—1796) și se păstréză între materialele enorme, adunate de dînsulŭ pentru istoria polonă. O descriere a acestorŭ materiale se află în *J. Korzeniowski*, Catalogus codicum manuscriptorum musei principum Czartoryski Cracoviensis, Cracovia 1887—1891, treĭ fascicule până acum.

cronicei moldovenescĭ traduse de compilatorulŭ dela 1566. In originalulŭ medio-bulgarŭ va fi fostŭ: Сказанїе въ кратцѣ о молдавскои земли и о господарехъ ея. Cf. titlulŭ cronicei anonime: Сказаніе вкратцѣ о молдавскыхъ государехъ, откотѣ начася молдовская земля. De óre-ce însă titlulŭ «Cronica țěreĭ Moldoveĭ și a Domnilorŭ eĭ» n'ar cuprinde întréga cronică moldo-polonă, preferimŭ acestŭ din urmă terminŭ, care maĭ are avantagiulŭ de a fi și scurtŭ. Vomŭ trata întâiŭ despre elementulŭ moldovenescŭ, apoĭ despre celŭ polonŭ.

A. Elementulŭ moldovenescŭ.

Acesta se deosebesce la rêndulŭ sěŭ, precum a stabilitŭ și d-lŭ Hasdeu în studiulŭ citatŭ § 2, în douĕ părțĭ, fie-care cu caracterulŭ sěŭ deosebitŭ: partea întâiŭ este o cronicuță, ce cuprinde aniĭ 1359—1457 și pe care d-lŭ Hasdeu a numit-o «*Cronica intercalată în cronica putnénă*», pe care însă noĭ o numimŭ «*cronica putnénă II*», pentru a o distinge a) de analele putnene, ce începŭ cu 1457 și b) de cronica putnénă I din sborniculŭ dela Slatina; partea a doua sunt analele dela 1457—1552, numite de d-lŭ Hasdeu «*cronica putnénă*», de noĭ «*analele putnene II*», pentru a le deosebi de cronica și de analele putnene I. Este însă îndoielnicŭ dacă analele putnene II se terminaŭ cu anulŭ 1552 (cum a admisŭ d-lŭ Hasdeu) saŭ cu câțĭ-va anĭ maĭ înainte; a precisa în modŭ definitivŭ și indiscutabilŭ data, cu care începe elementulŭ polonŭ, este aprópe cu neputință.

aa) Cronica putnénă II.

Partea întâia a elementuluĭ moldovenescŭ din cronica moldo polonă nu este decât *cronica putnénă, cunoscută din sborniculŭ dela Slatina, însă într'o altă redacție.* Următórele fapte punŭ acéstă definițiune afară de orĭ-ce îndoială:

a) In cronica moldo-polonă se deosebescŭ cele douĕ părțĭ: 1) până la Alexandru celŭ Bunŭ și 2) după acesta întocmaĭ ca în sborniculŭ dela Slatina. Ba ce e maĭ multŭ, cronica putnénă II, judecândŭ după traducerea polonă, presenta dela Dragoșŭ până la Alexandru celŭ

polonă are maĭ multe pasage relative la mânăstirea *Putna*. Traducĕtorulŭ polonŭ a lăsatŭ afară câte-va din ele, ca unele ce pentru istoria generală a ţêriĭ aveaŭ puţină importanţă; a primitŭ însă cele două pasage de căpetenie asupra *fundăriĭ* şi *sfinţiriĭ* acesteĭ mânăstirĭ, 1466 şi 1470. Comparaţia acestorŭ două pasage cu cele corespundĕtóre din codicele dela Slatina arată că ele sunt identice. Cronica moldo-polonă ne-a păstratŭ chiar o notiţă asupra mânăstiriĭ dela Putna, care în codicele de la Slatina nu se află: scirea de sub 1504 că Ştefanŭ celŭ Mare aŭ fostŭ îngropatŭ în Putna. Dacă considerămŭ că în cronica moldo-polonă Putna se maĭ pomenesce la an. 1527 ca loculŭ de înmormêntare alŭ luĭ Ştefăniţă-vodă (acéstă notiţă se află şi la Urechiă) şi că nicĭ o altă mânăstire din ţéră nu se maĭ pomenesce într'însa, nu putemŭ sta la indoială, că avemŭ a face cu analele de la Putna.

D-lŭ Hasdeu, care întâiaşĭ dată a atrasŭ atenţiunea asupra acestorŭ fapte şi a căruĭ presupunere se adeveresce într'unŭ modŭ neaşteptatŭ prin descoperirea codiceluĭ dela Slatina, citéză în favórea părereĭ sale şi faptulŭ că «cronicarulŭ, vorbindŭ despre sfinţirea mănăstireĭ Putna şi despre înmormîntarea luĭ Ştefanŭ celŭ Mare, întrebuinţéză în două rêndurĭ espresiunea «*acéstă* mănăstire.» (Arch. ist. III, p. 19.) La acésta e de notatŭ că în pasagiulŭ despre sfinţirea mănăstireĭ originalulŭ n'are pronumele «acéstă», iar în pasagiulŭ despre înmormîntarea luĭ Ştefanŭ, care în redacţia nóstră nu este aşa de completŭ ca în cronica moldo-polonă, «acéstă» este unŭ adaosŭ netrebuinciosŭ alŭ traducĕtoruluĭ polonŭ, care are curiósa particularitate de a întrebuinţa pronumele *ten, ta, to* (acestŭ, acésta) în o mulţime de casurĭ, în care sintaxa polonă nu'lŭ cere. Astŭ-felŭ se repetéză la elŭ de nenumĕrate orĭ «acestŭ Stefanŭ», «acelaşŭ Stefanŭ», în locŭ de «Stefanŭ» alŭ originaluluĭ. Traducĕtorulŭ este însă neconsecventŭ, căcĭ câte-odată nu adaugă pe «*ten*». Chiar în pasagele despre mănăstirea Putna într'unulŭ «ten» este omisŭ: «zbudował *monaster w Putnie*», pe cândŭ în cele-l'alte două avemŭ: «dał oswięcić *ten monaster* na Putnie» şi «pogrzebion *w tym monasterze* swoim w Putnie». Pasagiuluĭ penultimŭ îĭ corespunde în originalŭ: освѧти храмь... иже въ Поутнои, fără pronume. Ca exemple de neconsecvenţă vorŭ fi de ajunsŭ următórele:

orig. Стефанъ, trad. tenże wojewoda, s. 1465; orig. Стефанъ же воевода, trad. ten Steffan woiewoda, s. 1466; fără pronume: orig. разбихъ Стефанъ воевода, trad. bił się z niemi Stefan woiewoda, s. 1470; orig. прїатъ Стефанъ воевода себѣ, trad. wziął sobie Stefan wojewoda, s. 1471, ș. a. m. d. In pasagiulŭ despre mórtea luĭ Ștefanŭ celŭ Mare *ten* este întrebuințatŭ de 3 orĭ, în tóte 3 locurile de geaba.

In pasagele din Urechiă, relative la mănăstirea Putna, pronumele «acéstă» nu se întâlnesce nicĭ odată pe lângă «mănăstire», probabilŭ că nu se afla decĭ nicĭ în exemplarulŭ luĭ Urechiă alŭ analelorŭ.

După acéstă digresiune, menită maĭ multŭ să caracterizeze traducerea polonă, să ne întrebămŭ: óre până unde mergeaŭ analele putnene în redacția avută de traducĕtorulŭ polonŭ la 1566, saŭ, ceea-ce este totŭ atâtŭ, până la ce dată din cronica moldo-polonă putemŭ identifica pe acésta din urmă cu analele putnene? Și apoĭ: avutŭ-aŭ traducĕtorulŭ polonŭ, afară de analele putnene, vre-o altă cronică moldovenéscă, care să-i fi slujitŭ de isvorŭ pentru timpulŭ de unde încetaŭ analele putnene până unde începea propria luĭ experiență (1552)?

Cu deplină siguranță se póte afirma că dela 1457 până la 1504, i. e. pentru domnia întrégă a lui Ștefanŭ celŭ Mare, cronica moldopolonă este o traducere credinciósă a analelorŭ putnene, cu fórte puține deosebirĭ de redacție în raportŭ cu codicele din Slatina; numaĭ pasagele despre lupta din codrulŭ Cozminuluĭ nu se asémănă.

Deosebirile sunt următórele:

a) Sub 1462 și 1465 la ataculŭ și luarea Chilieĭ analele putnene II presupunŭ Chilia în stăpânirea Ungurilorŭ, cf. notele 18 și 20.

b) Sub 1471 lupta dela Socĭ are o redacție maĭ detailată decâtŭ an. putn. I, cf. nota 28.

c) Sub 1481 lupta dela Râmnicŭ cu Țepelușŭ este redactată cu multŭ maĭ pe scurtŭ decâtŭ în an. putn. I, dacă nu cumva avemŭ a face cu o prescurtare de traducere. Cf. nota 37.

d) Sub 1484 an. putn. II spunŭ că Baiazidŭ după luarea Chilieĭ și Cetățiĭ-Albe aŭ instalatŭ pe Vladŭ-Vodă Călugărulŭ în Muntenia, pe cândŭ an. putn. I punŭ acéstă instalare la 1481 prin Ștefanŭ celŭ Mare. Cf. nota 40.

e) Pe Marcolciŭ, sub 1498, îlŭ facŭ analele putn. II Moldovénŭ (1) și prădătorŭ alŭ Poloniei, pe cândŭ cele-l'alte îlŭ facŭ comandantŭ peste Turciĭ bătuțĭ de Ștefanŭ la Cătlăbuga, 1484 (2).

Deosebirile de redacțiune se măresců dela 1504 încóce. Pe cândŭ analele putnene I nu presentă dela acéstă dată până la sfîrșitŭ (1525) decâtŭ nisce notițe fragmentare și fórte scurte asupra luĭ Bogdanŭ și Ștefăniță, care nicĭ nu parŭ a fi fostŭ scrise în Putna, analele putnene II istorisescŭ cu multe detailurĭ luptele luĭ Bogdanŭ cu Radulŭ (1506-1507), prădările luĭ în Polonia (1508), invasiunea Tătarilorŭ (1513) și a luĭ Trifăilă (1514), iar din domnia luĭ Ștefăniță luptele cu Tătariĭ dela 1518, rĕscóla boerilorŭ la 1523, rĕsboiulŭ cu Radulŭ la 1526 și mórtea fratelui sĕŭ Petru la 1527. Sub acéstă dată se maĭ află mórtea luĭ Ștefăniță și îngroparea luĭ la Putna. Aflându-se notița acésta și la Urechiă («rĕposatŭ-aŭ Stefanŭ-Vodă celŭ Tînĕrŭ . . . . și cu cinste l'aŭ îngropatŭ în mânăstire în Putna, care este zidită de moșulŭ sĕŭ Stefanŭ-Vodă celŭ Bunŭ», C. I², 189) suntemŭ îndreptățițĭ a presupune că *analele putnene mergeaŭ celŭ puținŭ până la 1527, dacă nu și maĭ departe* (3). De aci înainte nu se face nicĭ o amintire despre mănăstirea Putna, nicĭ în cronica moldo-polonă, nicĭ la Urechiă.

Caracterulŭ internŭ alŭ analelorŭ dela 1504—1527 nu contradice presupunereĭ nóstre. Domniile luĭ Bogdanŭ celŭ Orbŭ și Ștefanŭ celŭ Tînĕrŭ sunt redactate în acelașĭ spiritŭ ca și domnia luĭ Ștefanŭ celŭ Mare. Caracterulŭ analisticŭ alŭ notițelorŭ nu se schimbă de felŭ, modulŭ de redacțiune este acelașĭ. Aĭ dice că aceeașĭ persónă a continuatŭ și după mórtea luĭ Ștefanŭ celŭ Mare a înregistra din anŭ în anŭ faptele istorice maĭ importante, cu aceiașĭ admirabilă obiectivitate și

(1) Numirea acésta pare să fi fostŭ obicĭnuită în Moldova, deși fórte rarŭ. Intr'unŭ doc. din Iașĭ, 1626, găsimŭ pe unŭ *Malcociŭ slujériulŭ*. Gaster, Chrestomatia I, p. 75.

(2) Asupra luĭ Malcociŭ și asupra lupteĭ dela Cozminŭ cf. capitolulŭ despre «Urechiă și analele putnene.»

(3) Notița de sub 1526, 20 Sept., despre mórtea luĭ Petru, fratele luĭ Ștefanŭ Vodă celŭ Tinĕrŭ, este luată de Urechiă (C. I², 189) fără îndoială din analele putnene. Cf. cron. moldo-pol. sub 7035 și aceeașĭ notiță sub 1525, Sept. 25, în analele putnene I. Redacția este aceeașĭ, cu deosebirea numaĭ că originalulŭ luĭ Urechiă pare să nu fi avutŭ «къ Хрьлоукъ». Deosebirea în date póte fi pricinuită prin greșelĭ de copiștĭ. Vedĭ nota 56 la anal. putn.

scrupulositate ca și până aci, întrebuințândŭ acelașĭ stilŭ simplu și naturalŭ, aceleașĭ expresiunĭ chiar, repetate mereŭ ca într'unŭ poemŭ epicŭ: «pornitŭ-aŭ cu ostașiĭ sĕĭ», «s'aŭ întorsŭ îndărătŭ la ale sale» ș. a. m. d. (1)

Dela 1527—1552 nu găsimŭ în cronica moldo-polonă niciĭ o dovadă directă că originalulŭ eĭ ar fi fostŭ scrisŭ în mânăstirea dela Putna. Clarificarea acesteĭ chestiunĭ o îngreuéză fórte multŭ traducerea polonă, care în acéstă parte este cu multŭ maĭ liberă decât până aci și amestecată chiar cu notițe luate din alte isvóre. Scirile scurte asupra domnieĭ luĭ Petru Rareșŭ între 1528 și 1531 sunt, fără îndoială, luate din aceleașĭ anale, din care este luată tótă partea de până aci, adecă din analele putnene. Acésta o dovedesce forma lorŭ analistică, ce nu se deosebesce întru nimicŭ de cea precedentă. Dacă considerămŭ maĭ departe că și pentru expedițiunea comună a Polonilorŭ și Turcilorŭ dela 1538 traducĕtorulŭ polonŭ avea înaintea luĭ o cronică moldovenéscă (cf. cuvintele luĭ «anno, jako oni piszą, 7046»), credŭ că nu ne vomŭ înșela presupunêndŭ că acéstă cronică, ce conținea o istorisire pe scurtŭ a evenimentelorŭ petrecute în Moldova între aniĭ 1538—1546 (adecă dela alungarea luĭ Petru Rareșŭ până la mórtea luĭ în a doua domnie), nu este alta decât continuarea analelorŭ putnene. Este de regretatŭ că traducerea polonă, începêndŭ cu 1531, prelucréză originalulŭ slavonŭ astŭ-felŭ, în câtŭ este imposibilŭ a alege fondulŭ moldovenescŭ alŭ croniceĭ de adaosele polone. Unŭ lucru este însă probabilŭ, anume că și acéstă parte a croniceĭ moldo-polone este în fondŭ *continuarea analelorŭ putnene*, întocmaĭ ca partea dintre 1504—

(1) In partea dela 1504—1527 se potŭ recunósce celŭ puținŭ *douĭ* analiștĭ, dintre carĭ unulŭ pe la 1517, indată după mórtea luĭ Bogdanŭ, începe domnia luĭ Ștefăniță cu vorbele «după elŭ (sc. Bogdan) aŭ domnitŭ fiulŭ sĕŭ Ștefanŭ, *în vremea căruia țéra aŭ avutŭ pace din tóte părțile*». Indată după acésta însă se povestesce pe largŭ rĕsboiulŭ dela 1518 cu Tătariĭ. Este evidentŭ că aceste douĕ pasage nu potŭ fi scrise de aceeașĭ persónă și că cea d'întâiŭ a scrisŭ frasa citată inainte de a 'ĭ fi venitŭ vestea despre incursiunile tătărescĭ. Cf. Hasdeu, Archiva istorică III, p. 24, unde din pasagiulŭ citatŭ se deduce că o redacțiune a letopisețuluĭ moldovenescŭ avutŭ de Urechiă mergea până la domnia luĭ Petru Rareșŭ esclusivŭ i. e. se închea cu mórtea luĭ Ștefanŭ celŭ Tinĕrŭ la 1527. Acéstă presupunere este în contradicere cu «Povestirea pe scurtŭ despre Domniĭ moldovenescĭ», în urma căreia cuvintele luĭ Urechiă «până la domnia luĭ Petru Rareșŭ» trebuescŭ înțelese «până la a doua domnie a luĭ.»

1527 și 1528—1538. Nu este de felŭ probabilŭ ca traducĕtorulŭ polonŭ, care s'a folositŭ pentru tótă istoria Moldoveĭ dela 1359—1527 de o cronică alcătuită din cronica și analele putnene, să fi căutatŭ a utilisa pentru scurtulŭ timpŭ de 19 anĭ (dela 1527—1546) o altă cronică saŭ alte anale. Putemŭ dar admite că *analele putnene, folosite pe la 1566 de autorulŭ croniceĭ moldo-polone, mergeaŭ până la mórtea luĭ Petru Rareșŭ, 1546.* Fiindŭ scrise de călugăriĭ dela mânăstirea Putna, nu e nicĭ o mirare că ele nu sciŭ povesti nimicŭ de fuga luĭ Rareșŭ prin munțĭ și de aventurile luĭ din Ardélŭ. Acestea nicĭ n'arŭ fi intratŭ în cadrulŭ unorŭ anale de asemenea natură. Evenimentele petrecute în țéră sunt însemnate însă cu exactitate. «Tegoż czasu» și «Pod tym czasem», cu care începŭ douĕ pasage din acestŭ intervalŭ alŭ croniceĭ moldo-polone, ne amintescŭ pe obicĭnuitulŭ în analele putnene «въ тожде лѣто, тогожде лѣта, въ тоже врѣмѧ».

B) *Elementulŭ polonŭ.*

D-lŭ Hasdeu, întemeindu-se pe faptulŭ că dela 1552 până la sfîrșitŭ cronologia croniceĭ moldo-polone este cea dela Cristosŭ și pe caracterulŭ acesteĭ din urmă părțĭ a cronicei, a credutŭ că elementulŭ polonŭ alŭ eĭ începe cu 1552, că dela 1552—1566 cronica moldo-polonă presentă o «continuațiune originală» a traducĕtoruluĭ, ce s'ar putea numi «*continuațiunea polonă a cronicei putnene*». Cf. maĭ alesŭ p. 19, 22, și 28 sq. din studiulŭ citatŭ.

Nu încape îndoială că partea dela 1552 până la sfîrșitŭ este unŭ *adausŭ independentŭ de orĭ-ce cronică moldovenéscă.* Domnia d'întâiŭ a luĭ Alexandru Lăpușnénulŭ (1552—1561) și a luĭ Despotŭ Vodă (1561—1563), efemera domnie a luĭ Tomșa (dela Noemvrie 1563—Ianuarie 1564) și ceĭ douĭ anĭ dela începutulŭ domnieĭ a doua a luĭ Alexandru Lăpușnénulŭ (1564—1566) sunt istorisite pe scurtŭ de traducĕtorulŭ polonŭ așa cum le sciea din propria luĭ experiență și din informațiunile adunate la Iașĭ dela boeriĭ, cu carĭ va fi fostŭ în legătură. Unŭ omŭ, care scria acestea pe la 1566, era în stare să cunóscă fórte bine intervalulŭ de 14 anĭ dintre 1552—1566. De aceea notițele conținute

în cronica moldo-polonă asupra acestuĭ timpŭ sunt fórte preţióse. Ele sunt cu atâtŭ maĭ preţióse, cu câtŭ multe dintr'însele nu le găsimŭ în alte isvóre. Totŭ aşa de preţióse sunt *notiţele statistice* adause la sfîrşitulŭ cronicei asupra *împărţireĭ administrative* a Moldoveĭ şi asupra *boeriilorŭ.* Cf. Hasdeu, l. c., p. 31 sq.

Modulŭ de espunere este deosebitŭ de părţile de până la 1552. *Forma analistică* este părăsită cu totulŭ şi naraţiunea iea maĭ multŭ chipulŭ unuĭ aperçu alŭ timpurilorŭ din urmă din istoria Moldoveĭ, asupra cărora traducĕtorulŭ nu maĭ putea folosi isvóre indigene. Din fie-care şirŭ se vede că aci scrie *străinulŭ,* nu omulŭ de ţéră. Cf. de pildă pasagiulŭ despre Alexandru Lăpuşnénulŭ: «postawił (Zygmunt) woiewodę wołoskiego Alexandra, też narodu wołoskiego» adecă «puse voevodŭ în Moldova pe Alexandru, şi acesta totŭ de némŭ moldovenescŭ.» Unŭ Moldovénŭ nu s'arŭ fi esprimatŭ în acestŭ chipŭ. Până şi *stilulŭ* traducĕtoruluĭ se schimbă în acéstă din urmă parte. Frasele scurte, ce traduceaŭ cu stângăcie textulŭ medio-bulgarŭ, facŭ locŭ periódelorŭ lungĭ, atâtŭ de iubite în stilulŭ vechiŭ polonŭ. Numaĭ întrebuinţarea cea désă a propoziţiunilorŭ relative (cu *który*) arŭ fi de ajunsŭ pentru a ne convinge că autoruluĭ polonŭ nu-ĭ plutea înainte unŭ originalŭ bulgărescŭ. Maĭ caracteristicŭ decât tóte în acéstă privire este pasagiulŭ despre instalarea luĭ Despotŭ în domnie.

Elementulŭ polonŭ, esclusivŭ dela 1552—1566, începe a se introduce însă în cronica moldo-polonă dela 1531 încóce, astŭ-felŭ că textulŭ dela 1531—1552 nu póte fi privitŭ ca o traducere exactă a originaluluĭ moldovenescŭ, fără amestecŭ din alte isvóre. Acésta o dovedescŭ unele notiţe ale cronicei moldo-polone dintre 1531—1552, care nu se găsescŭ nicĭ la Urechiă, nicĭ la Macarie, nicĭ la Eftimie, de pildă luarea *Tighineĭ* de Turcĭ şi ocuparea uneĭ jumĕtăţĭ din teritoriulŭ moldoveanŭ în timpulŭ luĭ Ştefanŭ Lăcustă; ele n'aŭ fostŭ prin urmare împrumutate de autorŭ din cronicĭ modovenescĭ (le-amŭ găsi atuncĭ măcarŭ la Urechiă), ci aŭ fostŭ adunate prin alte informaţiunĭ şi introduse în resumatulŭ sĕŭ (1). Pasagele despre fiiĭ luĭ Rareşŭ pórtă evidentŭ caracterulŭ unuĭ resumatŭ rĕŭ făcutŭ.

(1) Cf. notele 15—19 la cronica moldo-polonă.

Unele expresiunĭ ne facŭ aceeașĭ impresie: sub 1531 «u Sereta *naszych* poraził» (sc. Petru Rareșŭ), titlulŭ de «wojewoda wołoski» și numirea «Wołochowie» pentru Rareșŭ și Moldova, frasa «Kornia, którego *oni* sobie byli obrali» etc. Unŭ analistŭ moldovénŭ n'ar fi ḑisŭ, vorbindŭ de alegerea luĭ Cornea, că «ei» (oni), adecă Moldoveniĭ, și l'aŭ alesŭ, ci arŭ fi amintitŭ de *boeriĭ* ce l'aŭ alesŭ (cum face și Urechiă după isvórele sale). Șablonulŭ analelorŭ putnene nu se maĭ continuă între aniĭ 1531—1552; stilulŭ este curatŭ polonescŭ.

Tóte aceste consideraţiunĭ ne-aŭ înduplecatŭ a presupune în capitolulŭ precedentŭ, că redacţia analelorŭ putnene — singura cronică moldovenéscă avută de traducĕtorulŭ polonŭ dela 1566 — mergea celŭ multŭ până la 1546, în nicĭ unŭ casŭ până la 1552 saŭ maĭ departe. Este însă posibilŭ că ea se încheia cu 1531, unde caracterulŭ analisticŭ alŭ croniceĭ moldo-polone încetéză cu totulŭ. O delimitare precisă între analele putnene și elementulŭ polonŭ alŭ croniceĭ moldo-polone este imposibilă, câtŭ timpŭ nu cunóscemŭ âncă cele-lalte cronicĭ moldovenescĭ înainte de Urechiă.

Acum să ne întrebămŭ, cum a tradusŭ compilatorulŭ polonŭ analele putnene și cronica intercalată într'însele? Lămurirea acesteĭ chestiunĭ ne va da criteriulŭ, după care va trebui să mĕsurămŭ valórea istorică a notiţelorŭ conţinute în cronica moldo-polonă.

Tótă cronica, dela începutŭ și până la 1531, pare a fi o traducere, pasagiŭ de pasagiŭ, alineatŭ de alineatŭ, după originalulŭ medio-bulgarŭ, nu însă așa de exactă, ca să putemŭ restitui cu ajutorulŭ eĭ până și *textulŭ* originaluluĭ. Despre acésta se va convinge orĭ-cine, dacă va compara maĭ alesŭ pasagele notate maĭ susŭ (1465, 1466, 1470, 1472, 1475, 1476, 1484). Traducĕtorulŭ a păstratŭ chiar câte o dată expresiunĭ nepotrivite în limba polonă, ca «Simiona, c a r a kijowskiego» pentru «Семена, цар ѣ отъ Кіева», unde царь însémnă «domnŭ, principe» în mintea analistuluĭ moldovénŭ, nu «împĕratŭ», căcĭ Simionŭ era unŭ simplu «knjazĭ»; în polonesce ne-amŭ fi așteptatŭ a'lŭ ceti «Simiona, k n j a z i a kijowskiego»; totŭ așa «Romanskiego t o r g u» de două orĭ (copia luĭ Naruszewicz: «Romanskiego C z o r s u» și «Romańskim t o c k u) în locŭ de «t a r g u» nu este de-

cât transcripția rusescului торгъ, ce înlocuise în copia traducĕtorului pe medio-bulgarulŭ тръгъ (cf. în copia nóstră: Романскыи тръгь). Până la 1552 este păstrată chiar *cronologia originalului*, cu tóte că persóna saŭ publiculŭ, pentru care era destinată traducerea polonă, nu eraŭ familiarisațĭ cu numĕrarea anilorŭ dela facerea lumeĭ. O altă particularitate, care nu lasă nicĭ o îndoială asupra originalului slavonŭ și care dovedesce traducerea credinciósă a acestuia, este păstrarea titluluĭ «*wojewoda*» în dosulŭ numeluĭ propriŭ: Bogdan wojewoda, Stefan wojewoda etc. Icĭ colea se găsescŭ însă și abaterĭ de la acéstă regulă: wojewoda Stefan sub 6962, 6981 și de câte-va orĭ âncă. Asupra acestorŭ două particularitățĭ ale traducereĭ a atrasŭ atențiunea și d-lŭ Hasdeu în Arch. ist. III, p. 18—19.

Une-orĭ traducĕtorulŭ *prescurtéză* originalulŭ. Astŭ-felŭ pasagiulŭ de la 1461 asupra prădăreĭ țereĭ sĕcuescĭ, păstratŭ într'o traducere maĭ credinciósă și aprópe verbală de Urechiă, este evidentŭ o prescurtare; cf. nota 18. Totŭ așa pasagiulŭ de sub 1478 saŭ 1479 (6987), care resumă pasagele de sub 6987 și 6988, Iunie și Noemvrie, ale analelorŭ putnene asupra morțiĭ luĭ Bogdanŭ și Petru, fiiĭ luĭ Ștefanŭ celŭ Mare; cf. nota 36. Notița de sub an. 1490 asupra morțiĭ luĭ Matiașŭ Corvinŭ și Alexandru, fiulŭ luĭ Ștefanŭ celŭ Mare, este o prescurtare din datele analelorŭ sub aniĭ 1490 și 1496; cf. notele 46 și 48. Unŭ resumatŭ de acestŭ felŭ pare a fi și notița de sub 1531 asupra prădărilorŭ luĭ Petru Rareșŭ în Polonia și asupra lupteĭ dela Obertin; cf. nota 14 la cron. moldo-pol. Notițe de o importanță cu totulŭ secundară, ca cele privitóre la mânăstirea Putna, sunt *lăsate afară cu intențiune.*

Fórte dese sunt *glossele* adause de traducĕtorŭ în textulŭ croniceĭ. Cele maĭ multe le putemŭ distinge ușorŭ de originalŭ, maĭ alesŭ după ce cunóscemŭ acum redacția dela Slatina. Astŭ-felŭ sunt: sub 1470 observația despre Tătariĭ ce veneaŭ din Podolia, cf. nota 25; sub 1471 despre dinastia domnitóre dela Mangopŭ, cf. nota 30; sub 1475 despre ajutorulŭ polonŭ în lupta dela Vasluiŭ, cf. nota 32; sub 1476 despre posiția geografică a Văieĭ-Albe, cf. nota 33; sub 1484 despre Poloniĭ carĭ aŭ luatŭ parte la lupta dela Cătlăbuga, cf. nota 43; sub

1504 caracteristica luĭ Ștefanŭ celŭ Mare, cf. nota 50. Totŭ o glossă a traducĕtoruluĭ pare a fi observația făcută la narațiunea lupteĭ din codrulŭ Cosminuluĭ, sub 1497, că Dumnedeŭ a vrutŭ să pedepséscă pe ostașiĭ, ce se arătaseră neascultătorĭ fațā de comandanțiĭ lorŭ. Adausele de felulŭ celorŭ «nu scrie alŭ cuĭ fiŭ aŭ fostŭ», «nu scrie ce nume aŭ avutŭ» etc. sunt evidente pentru orĭ cine ; amŭ atrasŭ cu tóte acestea atențiunea și asupra lorŭ în note. Cf. asupra tuturorŭ acestora Hasdeu, l. c., p. 29.

Traducerea este mediocră și câte-odată cu greșelĭ. Așa în pasagiulŭ asupra lupteĭ dela Vasluiŭ, sub an. 1475, observămŭ douĕ greșelĭ de traducere: a) „на Васлоуи“ adecă «la Vasluiŭ» e tradusŭ cu «na Wołoszu» (corectŭ ar fi «Wołoszy»), adecă «în Moldova», dacă acésta nu este cum-va o greșélă de-a copiștilorŭ polonĭ, carĭ și în alte locurĭ schimonosescŭ numele ținutuluĭ Vasluiŭ (cf. Walsiński powiat), b) „и вѧще .м. стѧговъ взѧть отъ нихъ“ («și maĭ multŭ de 40 de stégurĭ aŭ luatŭ dela eĭ») este tradusŭ cu «których było 40 chorągwi» («cariĭ, sc. Turciĭ, aŭ fostŭ 40 de stégurĭ») în locŭ de «których wzięto więcej 40 chorągwi» adecă «dela care aŭ luatŭ maĭ multŭ de 40 de stégurĭ». Exemplulŭ acesta ne arată cum o traducere neexactă póte să schimbe în modŭ esențialŭ înțelesulŭ originaluluĭ (1). Totŭ o greșélă de traducere póte să avemŭ sub an. 1484, unde cronica moldo-polonă spune că «în acelŭ timpŭ puse (sultanulŭ Baiazid) pe Vladŭ voevodŭ în Muntenia», pe cândŭ analele putnene I spunŭ că «Vladŭ, voevodulŭ muntenescŭ» aŭ venitŭ numaĭ în ajutorulŭ luĭ Baiazid la luarea Chilieĭ și Cetățiĭ-Albe. Vladŭ domnea înainte de 1484. Aci s'ar puté să avemŭ însă o deosebire de redacție a analelorŭ.

Cronica moldo-polonă s'a păstratŭ, pe câtŭ scimŭ noĭ, într'o singură copie, făcută în a doua jumĕtate a seculuĭ alŭ 18-lea pentru istoriculŭ polonŭ Adam Naruszewicz și păstrată până astădĭ în materialele bogate, adunate de elŭ pentru istoria polonă. (2) Acestea se conservă acum

(1) O greșélă neînsemnată este «był hospodarem» în locŭ de «został hospodarem» pentru наста на господство (pasagiulŭ despre Alexandru celŭ Bunŭ).

(2) D-lŭ *Dr. J. Korzeniowski* mĭ-a comunicatŭ, cândŭ eramŭ la Cracovia, că d-sa ar fi descoperitŭ încă o copie în biblioteca imperială din St.-Petersburg, după unŭ catalogŭ

în așa numitele «tece ale luĭ Naruszewicz» în biblioteca museuluĭ principilorŭ Czartoryski din Cracovia. După acéstă copie aŭ publicat'o Wójcicki și totŭ după acéstă copie trebue să fi fostŭ făcute copiile, căpĕtate de d-lŭ Hasdeu dela Dunin Borkowski și Cichocki; mi-e neesplicabilŭ însă cum de tóte aŭ o sumă de erorĭ comune și cum de în tóte lipsescŭ cele treĭ pasage de sub anulŭ 6979 (1471) α) asupra tăieriĭ luĭ Isaia vorniculŭ, Negrilă paharniculŭ și Alexe stolniculŭ, β) asupra lupteĭ dela Socĭ și γ) asupra unuĭ cutremurŭ dela 29 Augustŭ (1). Deosebirea copiilorŭ luĭ Borkowski și Cichocki de a luĭ Wójcicki consistă numaĭ în ortografiă, dacă ne gândimŭ că în ediția cestuĭ din urmă sunt și o mulțime de greșelĭ de tiparŭ. Cu tóte acestea edițiа d-luĭ Hasdeu este incomparabilŭ superióră edițiuneĭ luĭ Wójcicki prin îndreptările introduse în textŭ și maĭ alesŭ în cetirea numelorŭ propriĭ. Pentru prima óră cronica moldo-polonă a devenitŭ accesibilă istoricilorŭ prin edițiа d-luĭ Hasdeu.

Dacă ne-amŭ decisŭ a edita pentru a treia óră acéstă cronică, n'amŭ făcut'o din încrederea că edițiа nóstră va eși maĭ bună decât a d-luĭ Hasdeu, ci pe de o parte fiindŭ-că am simțitŭ trebuința de a o reproduce într'o scriere, unde se găsescŭ adunate tóte cronicele moldovenescĭ cunoscute până acum dinainte de Urechiă, pe de altă fiindŭ-că Archiva istorică a devenitŭ rară, iar textulŭ din Cronicele Româniеĭ, ed. II, vol. III, nu este decât o reproducție a celuĭ din Archiva istorică. Afară de acésta copiindŭ cronica din însășĭ copia luĭ Naruszewicz ne-am convinsŭ că multe locurĭ din edițiа luĭ Wójcicki și a d-luĭ Hasdeu sunt falșŭ cetite, iar unele sunt cu totulŭ omise; pe lângă acésta în nicĭ una din ele nu se păstréză cu consecvență ortografia originaluluĭ. D-lŭ Hasdeu a fostŭ împedecatŭ chiar prin dificultățile tipografice de a tipări textulŭ polonŭ cu ortografia obicĭnuită polonă; dînsulŭ a maĭ modernisatŭ unele forme vechĭ, ce se găsescŭ în cronică și dovedescŭ că copia este fórte ve-

---

alŭ fósteĭ biblioteceĭ Załuski din Varșovia; o informațiune precisă nu mĭ-a pututŭ da însă până acum. Nu cum-va să fi confundatŭ d-lŭ Korzeniowski «Spisanie kroniki o ziemi wołoskiey» cu poemulŭ polonŭ alŭ luĭ Mironŭ Costinŭ, după care în biblioteca din Petersburg se află treĭ copiĭ, descoperite de prof. Brückner? Vedĭ Sitzungsberichte der königl. preuss. Akademie der Wissenschaften zu Berlin 1890, LI, p. 5 din edițiа separată.

(1) Aceste notițe se află tóte la Urechiă.

chiă. Noï amŭ primitŭ aprópe tóte îndreptările admise de d-lŭ Hasdeu și amŭ schimbatŭ textulŭ d-sale numaï acolo, unde copia luï Naruszewicz se deosebesce de elŭ și unde nu trebue schimbatŭ nimicŭ pentru a înțelege textulŭ. O inovațiune amŭ întrodusŭ numaï într' acea că amŭ publicatŭ în parentese tóte formele corupte din copia luï Naruszewicz, nu atâtŭ pentru că arŭ remânea îndoielï asupra corecturilorŭ (acestea în urma aflăriï croniceï și analelorŭ putnene I, în urma textelorŭ luï Urechiă și a îndreptărilorŭ d-luï Hasdeu sunt maï tóte sigure), câtŭ pentru a da la lumină acéstă singură copie în tótă întregimea eï. Dacă ne va succede maï târḑiŭ să găsimŭ o a doua copie, ediția nóstră va puté servi pentru comparațiï în locŭ de originalŭ alŭ copieï Naruszewicz. Fie-care îșï póte face acum o idee de corupțiunile îngrozitóre ale acesteï copiï și de meritulŭ d-luï Hasdeu de a-le fi îndreptatŭ aprópe pe tóte.

Ḑicŭ aprópe pe tóte, de óre-ce într'unŭ textŭ așa de stricatŭ nu potŭ fi înlăturate ușorŭ tóte îndoelile. Astŭ-felŭ completarea pasagiuluï despre asediulŭ luï Despotŭ-Vodă în Suceava sub an. 1561 prin frasa «że się nie miał z kim bronić, także wsiadłszy na koń wyjachał z zamku», care în copia luï Naruszewicz nu se află, póte să nu corĕspundă originaluluï; acesta arŭ avé înțelesŭ și fără adausulŭ amintitŭ, dacă am ceti ceva maï josŭ «ale nie uprosili» în locŭ de «ale nie uprosił». Versiunea corectată se potrivesce cu narațiunea luï Urechiă, C. I², 217. De îndreptatŭ ar fi pasagiulŭ de sub an. 6994, care în cronica moldo-polonă începe astŭ-felŭ: «Anno 6994, Februarii 15, a w ten czas poraził Stefan woiewoda Chromota»; aci s'a omisŭ, fără îndoială, înainte de «a w ten czas» o frasă ce trebuia să traducă pe originalulŭ „постави Стефанъ воевода вторыи їгоуменъ въ Поутнои, Паисїе архїмандритъ“, care se află între „въ лѣто ҂зцчд.“ și „и по семъ бысть развои съ Хронетомъ.“ Textulŭ polonŭ completatŭ arŭ fi: «Anno 6994, Februarii 15, postawił Stephan wojewoda drugiego opata w Putnie, a w ten czas poraził Stephan wojewoda Chromota» etc. Amŭ lăsatŭ însă pasagiulŭ dela 6994 și alte câte-va din cronica moldo-polonă neîndreptate, în nădejdea că cu timpulŭ se va găsi încă vre-o copie a eï, care să ne ușureze îndreptarea lorŭ. Rectificarea greșelilorŭ strecurate într'însa s'a făcutŭ în note.

A arĕta tóte deosebirile între textulŭ nostru și alŭ d-luï Hasdeŭ nu

este de trebuință; atragemŭ atențiunea cetitorilorŭ numaĭ asupra celorŭ maĭ principale. Asupra celorŭ admise în lista ținuturilorŭ și boeriilorŭ moldovenescĭ vedĭ notele 30 și 33 la cronica moldo-polonă. Cifrele din colóna întâia indică pagina și șirulŭ din Archiva istorică III.

5, 10, 6850: 6867 (N. 8624)
5, 11, 1352: 1359 (N. 1342)
5, 15, uszedł z: przyszedł od
5, 16, lipsesce na łowy după za turem
5, 18, także: tamże
5, 19, temi: temiż
6, 18, bronił ją: bronili
6, 23, przy tym: po tym
6, 44, postrzelili: postrzelono
6, 46, 6972: 6971
7, 10, Bajów: Bań (N. Boron)
7, 36, pod Przekopskim Carem chrzescianskie:
z Przekopskim czarzem (sic), krzescianscy
8, 8, Januarii 7: Januarii 1
8, 27, tamteż: tam
8, 32, boc to było: bądz to bylo
8, 40, na Rakowcu: na Katlabudze
8, 44, był pod nim koń zabit: był pod koniem (N. podkoniuszym)
8, 45, wszakże: wszak
9, 27, tenże: tamże
9, 32, s'a omisŭ także după i samych
9, 34—35, Malkocz z Turki i: Marlkolcz Wołoski
9, 37, dwu zamków: dwa zamki
9, 44, s'a omisŭ fortunny după waleczny
10, 14, poszedł: przeszedł
10, 20, spalił: i Rohatyn spalił
10, 21, plonu: ludzi i plonu
10, 30, do Wołoch: do Wasluya (N. Waslyen)
10, 40, temi: tam temi
10, 50, ledwie: aż ledwie
11, 5, după pomógł s'a omisŭ i pobił ich
11, 6, Maxima wistiera: Maxima wisternika
11, 22—23, dwie wojska jakoby dwa pułki:
dwie woyszcze (sic), ono na dwa pułki

12, 18, niwczym:	w niczym
12, 23, s'a omisŭ w ziemi înainte	de poscinali
13, 1, Ilaną żonę Piotre:	starą żonę Piotra
13, 1, s'a omisŭ ten după jej	
13, 2, wziął:	miał
13, 14, hospodara:	hospodarem
13, 17, gdy:	aż gdy
13, 33—34, zostali, i ziemia mu się poddala:	
byli, ostatek ziemie się mu poddali	
13, 38, przezezali:	porzezali.

Ortografia copieĭ Naruszewicz este importantă prin aceea că conține o mulțime de *urme ale ortografieĭ polone din sec. 16-lea,* unŭ faptŭ, ce dovedesce că exemplarulŭ, după care s'a făcutŭ copia luĭ Naruszewicz, era aprópe de originalŭ.

Astŭ-felŭ š pe lângă *sz* de astădĭ se esprimă și prin *ss*: Dragossa, Mussaczynów, Hussiech; Sarbanka și usarow sunt greșelĭ; maĭ desŭ este însă *sz*: wszak, pisze etc. In *Sassow* și *Bassaraba* avemŭ a face cu *s* duplu modernŭ. *c* se însémnă de maĭ multe orĭ, afară de *c* obicĭnuitŭ adĭ, prin *cz*: *cz*arstwo, *cz*arem (orig. czarzem, greșélă), Dembovi*cz*e și Dembovi*cz*y, *Cz*apalusi, *cz*esarz, Karabo*cz*a, woys*cz*e (orig. din greșélă woyszcze), Nieme*cz*, niemie*cz*ki, La*cz*ko, soro*cz*ki; dealtmintrelea *cz* însémnă ca de obiceiŭ pe č: cztery, Czuber etc. In loculŭ luĭ *j* de adĭ se întrebuințéză desŭ *y* și *i* fără distincțiune, ca în maĭ tóte cărțile și manuscriptele polone din sec. 16-lea: je*y*, na*y*-pierwe*y*, te*y*, boże*y*, *i*ako, *j*ego, wo*j*ewoda și wo*i*ewoda, wo*i*owal și wo*j*ował, czy*i*, *y* și *i* (copula «și»). In sfîrșitŭ avemŭ *th* pentru *t*: swa*th*, Koya*th*a, Bir*th*ok și Birtok, Chromotem și Chromo*th*a, etc. Cele-l'alte abaterĭ dela ortografia modernă sunt de atribuitŭ nebăgăriĭ de sémă a scriitoruluĭ. Astŭ-felŭ *z* în locŭ de ż câte odată (zona, niezywił, ządanie, Zolda etc.), *ó* fără accentŭ (ktoremu, krolowi, mowił etc.), ś, ć, ń, ż, dż fără semnulŭ înmuiereĭ (bądz, zas, ludzmi, więzniow etc.). O dată se află *u* pentru *ó*: puł ziemie.

Limba traducereĭ este modernă. Forme arhaice se găsescŭ fórte puține. Intre acestea notămŭ loc. s. *potoczę* și *potoce* (na Białym Potocze, sub 6981), coresŭ în ediția d-luĭ Hasdeu în *potoku* (cf. Rybniku) și gen.

s. *granice* (do granice), coresŭ la Hasdeu în *granicy*, forma modernă (1). Asupra formelorŭ vechĭ veḑĭ Miklosich, Vergleichende Grammatik III, p. 420—421.

---

(1) Formele gramaticale, ce se scriŭ în diferite chipurĭ, le-am lăsatŭ pe tóte cu ortografia originaluluĭ, pe când cele-l'alte două ediţiunĭ le schimbă pe unele în modŭ arbitrarŭ. Astŭ-felŭ s'aŭ strecuratŭ în ele scrierĭ ca tem, potem, którem i. l. d. tym, potym, którym; piszy i. l. d. pisze (o particularitate a dialectuluĭ din Lemberg); ziemie în gen. şi loc. s. i. l. d. ziemi; swoimi i. l. d. swymi, węgierskiemi i. l. d. węgierskimi, ploniach i. l. d. płoniech, Kolomiej i. l. d. Kolomei, Białygrod i. l. d. Białogrod ş. a. m. d. -- Unŭ resumatŭ fórte bunŭ asupra istorieĭ ortografieĭ polone în sec. 15—17 se află la E. Kałużniacki, Historische Übersicht der Graphik und der Orthographik der Polen, Wien 1882. Cf. maĭ alesŭ p. 28—30, 33—35 din acéstă scriere.

CAPITOLULU IV.

Cronica anonimă.

«Voskreșenskaja lêtopisĭ» — o adunătură de cronicĭ rusescĭ, făcută pe la sfîrșitulŭ véculuĭ alŭ 16-lea în marginile imperiuluĭ moscovitŭ — conține între cele treĭ-spre-ḑece capitole dela începutŭ, ce nu sunt contopite în corpulŭ cronicеĭ și forméză fie-care unŭ întregŭ, o narațiune sub titlulŭ «Сказаніе вкратцѣ о молдавскыхъ государехъ, откол̀ѣ начася молдовскаа земля» i. e. Povestire în scurtŭ despre domniĭ moldovenescĭ, de când s'a începutŭ țéra moldovenéscă (1). Povestirea acésta a fostŭ privită de maĭ toțĭ istoriciĭ noștriĭ ca o cronică moldovenéscă din secolulŭ 16 (2), nicĭ unulŭ însă nu s'a ocupatŭ în specialŭ de dînsa, pentru a defini caracterulŭ eĭ și a lămuri chestiunea dacă ea s'a păstratŭ intactă în cronica ruséscă saŭ dacă nu cum-va conține și elemente rusescĭ. O cercetare de felulŭ acesta s'ar fi pututŭ face, ce-ĭ dreptŭ, până acuma numaĭ cu ajutorulŭ cronicеĭ moldo-polone și a luĭ Urechiă, care sunt nesuficiente. Cronica găsită în sbornicul dela Slatina ne vine în ajutorŭ și ne permite a hotărî fără cea maĭ mică îndoială că «Povestirea pe scurtŭ» din Voskresenskaja lêtopisĭ este o

(1) Полное собраніе русскихъ лѣтописей, t. VII., St. Petersburg 1856, p. 256—259.

(2) Cf. Hasdeu, Archiva istorică III, 26 «o cronică redactată la începutulŭ secoluluĭ XVI de către unŭ Moldovénŭ, însă în limba slavă, dialectulŭ oficialŭ alŭ Româniloŭ în acea epocă.» De aceea o numesce d-lŭ Hasdeu totŭ acolo *«cronica slavo-română»*. In Istoria critică, ed. 2, p. 9 și passim este numită *«cronica moldo-slavică»*. Onciulŭ în studiulŭ sĕŭ Zur Geschichte der Bukowina, Czernowitz 1887, p. 27 o numesce «eine zu Anfang des XVI Jahrhunderts in russischer Sprache verfasste moldauische Chronik.» Cf. și Zur Geschichte der Romänen in Marmarosch, Romänische Revue, VI Jahrgang, Heft 1, p. 25.

cronică moldovenéscă, care pe icĭ pe colea a suferitŭ schimbărĭ de stilŭ prin copiatoriĭ rușĭ, care însă de altmintrelea ni s'a păstratŭ aprópe întrégă în forma eĭ moldovenéscă (1). Noĭ amŭ numitŭ-o *anonimă*, de óre-ce nu scimŭ nicĭ loculŭ unde s'a scrisŭ nicĭ cine a scris'o, iar numirile «slavo-română» saŭ «moldo-slavică» ni se parŭ nepotrivite.

Titlulŭ eĭ este identicŭ cu alŭ cronicceĭ putnene în copia dela Slatina, numaĭ câtŭ are adaosulŭ отколѣ начася молдовскаа земля, care trebue să fi fostŭ și în originalulŭ medio-bulgarŭ: отъ колѣ нача са молдовскаа землѣ.

Cronica începe cu o lungă narațiune asupra fundăriĭ Moldoveĭ în anulŭ 1359 (deci întocmaĭ ca cronica putnénă I), care merge până la mórtea luĭ Dragoșŭ. Acésta forméză *partea I* a cronicceĭ, deosebită cu totulŭ de *partea II*, care conține șirulŭ domnilorŭ moldovenĭ, întocmaĭ ca cronica putnénă I și cronica putnénă II, dela Dragoșŭ încóce până la suirea luĭ Bogdanŭ celŭ Orbŭ în scaunŭ (1359—1504). Asemĕnarea între cronicele putnene și cronica anonimă merge însă numaĭ până la domnia luĭ Ștefanŭ celŭ Mare; acésta din urmă este cuprinsă în patru pasage, redactate în forma analelorŭ (tóte începŭ cu «въ лѣто»), asupra luăriĭ Chilieĭ dela Ungurĭ la 1465, asupra perdereĭ cetăților Chilia și Akerman la 1484, asupra rĕsboiuluĭ din codrulŭ Cosminuluĭ

(1) *Recensiunea* cronicceĭ este transcrisă din *medio-bulgară* în *ruséscă*, pentru a nu se deosebi de restulŭ cronicceĭ voskresenskaja. Textulŭ pare a nu fi alteratŭ însă de felŭ. S'a păstratŭ chiar cuvintulŭ планины, pe care Rusulŭ nu-lŭ cunósce în înțelesŭ de «munte»; de aceea compilatorulŭ a adăugatŭ după elŭ glossa «сін рече горы». Rusisme s'aŭ strecuratŭ fórte puține. Afară de obicĭnuitele particularitățĭ ale recensiunilorŭ rusescĭ, sunt de notatŭ expresiunile Олександръ (o dată) pentru Александръ, челомъ бити = a ruga (pe domnulŭ saŭ stăpânitorulŭ), государь și государьствовати i. l. d. господарь și господьствовати, perfectele ять, взять, господьствовалъ etc. i. l. d. aor. атъ, взатъ saŭ вза, господьствова etc. Se află însă și вза. Greșelĭ în transcrierea numelorŭ propriĭ sunt Драгошь și Крижи i. l. d. Драгошь și Кришь (Crișulŭ, ung. Körös); altele suntŭ bine păstrate, ca Морешь, Мараморешь și Марамурешь, Ердель. Greșelele în date la domnia luĭ Ștefanŭ celŭ Mare sunt de pusŭ pe séma copiștilorŭ rușĭ. Unŭ singurŭ pasagiŭ pare a fi coruptŭ de totŭ, căcĭ n'are nicĭ unŭ înțelesŭ: e atributulŭ ce se dă luĭ Vladislavŭ «златыи затокъ рекше», pe care nu mi-lŭ potŭ esplica și de aceea l'amŭ lăsatŭ netradusŭ. E posibilŭ ca exemplarulŭ, după care copiea copiatorulŭ cronicceĭ voskresenskaja, să fi avutŭ la margine glossa, referitóre la Vladislavŭ, златыи зачатокъ, adecă: inițială de aurŭ, scrisă greșitŭ златыи затокъ în locŭ de златыи за^ч^токъ; fiindŭ lăsatŭ afară ч de unŭ copistŭ, unŭ altulŭ a luatŭ pe затокъ de atributŭ pe lângă Vladislavŭ și a intercalatŭ apoĭ în textŭ златыи затокъ рекше.

(numitŭ aci, ca la analele putnene II, «Bucovina») la 1497 și în sfîrșitŭ asupra morțiĭ luĭ Ștefanŭ celŭ Mare la 1504. Restulŭ este unŭ pasagiŭ despre fiiĭ luĭ Ștefanŭ celŭ Mare și despre începutulŭ domnieĭ luĭ Bogdanŭ. Acestŭ din urmă pasagiŭ este o dovadă evidentă că *cronica a fostŭ redactată*, așa cum ne-a păstratŭ-o voskresenskaja lĕtopisĭ, *la începutulŭ domnieĭ luĭ Bogdanŭ, c. 1504—1508*, căcĭ se spune acolo: «iar după elŭ (sc. Ștefanŭ) *începu* (нача) să domnéscă fiulŭ sĕŭ Bogdanŭ.»

Partea a II-a a cronicei anonime, dela Dragoșŭ până la Ștefanŭ celŭ Mare, nu este de câtŭ o altă redacție a cronicei putnene și anume redacția care a avutŭ-o Urechiă. Și aci, ca la cronica putnénă I și II, domniile dela Dragoșŭ până la Alexandru celŭ Bunŭ începŭ cu «по томъ» (cr. moldo-pol. *po tym*) saŭ cu «по немъ», iar domnia luĭ Alexandru celŭ Bunŭ cu «въ лѣто»; și aci partea dela Alexandru celŭ Bunŭ încóce are particularitățile relevate în capitolele despre cronica putnénă I și II. Ba o transcripție greșită a copiatoruluĭ rusŭ ne arată chiar cum a fostŭ scrisŭ în originalulŭ medio-bulgarŭ pasagiulŭ despre Iliașŭ, fiulŭ luĭ Alexandru celŭ Bunŭ.

Cronica voskresenskaja are «по немъ Ильяшь воевода, лѣто одно, сынъ его, господьствова самъ два лѣта и мѣсяць .ѳ.» în locŭ de «Ильяшь воевода, пръвыи сынь его, господствова два лѣта» alŭ cron. putn. I. Este evidentŭ că în cea d'întâiŭ avemŭ a face cu o greșală a scriitoruluĭ rusŭ, care pe originalulŭ «.а. сынь его» (= пръвыи сынь его) l'a înțelesŭ: лѣто одно, сынъ его i. e. «unŭ anŭ, fiulŭ sĕŭ» în locŭ să-lŭ înțelégă: пръвыи сынь его i. e. întâiulŭ fiŭ alŭ sĕŭ, .а. fiindŭ aci ordinalŭ, nu cardinalŭ. Pe lângă transcripția cu totulŭ mecanică a textuluĭ, scriitorulŭ n'a observatŭ că maĭ departe se spune despre acelașĭ Iliașŭ: «a domnitŭ singurŭ douĭ anĭ și 9 lunĭ», nu unŭ anŭ.

Asupra deosebirilorŭ cronicei anonime de cronicele putnene I și II s'a vorbitŭ la capitolele despre acestea din urmă și în note. Arŭ fi de relevatŭ aci încă o singură deosebire în numele luĭ Alexandru II saŭ celŭ Tînĕrŭ, care într'o copie a cronicei voskresenskaja e numitŭ Алексан-дрелъ. Dacă acéstă formă nu este o greșală a copiștilorŭ rușĭ, amŭ putea-o privi ca unŭ deminutivŭ din Alexandru, ceea ce arŭ corĕspunde cu Алеѯандръ Малдыи alŭ pomelniculuĭ dela Bistrița. E de no-

tatŭ că forma Александрелъ se găsesce în copia cea maĭ veche a «voskresenskoj lêtopisi». Asupra formeĭ Чюпелъ pentru Чювжрь în codicele Karamzin cf. nota 13 la cronica putnénă.

Dela Ștefanŭ celŭ Mare în coace cronica anonimă (judecândŭ după forma eĭ analistică și după pasagiulŭ de sub anulŭ 7005 (1497), care este evidentŭ unŭ resumatŭ) pare a fi *unŭ extrasŭ din analele putnene*, făcutŭ de *primulŭ compilatorŭ* alŭ «voskresenskoj lêtopisi» din redacția completă a acestora. Totŭ acelŭ compilatorŭ a adausŭ dela sine ultimulŭ pasagiŭ despre Bogdanŭ celŭ Orbŭ, care nu póte fi împrumutatŭ din analele putnene, de óre-ce arŭ conținea atunci o dată maĭ precisă.

Din acestea resultă că compilatorulŭ rusŭ alŭ «voskresenskoj lêtopisi» aŭ avutŭ în mânile séle o cronică moldovenéscă, ce mergea până la mórtea luĭ Ștefanŭ celŭ Mare și se compunea *a)* din o cronică asemĕnătoare croniceĭ putnene, deosebită însă de ea în modŭ esențialŭ prin partea despre descălecare și originea Moldovenilorŭ, *b)* din analele de la Putna. Acéstă cronică, ce purta în manuscriptulŭ compilatoruluĭ rusŭ titlulŭ păstratŭ prin voskresenskaja lêtopisĭ (сказанїе въ кратцѣ о молдавскыхъ господарехъ, отъ колѣ нача сѧ молдовскаа землѣ, cf. нача сѧ молдавскаа землѣ în cod. dela Slatina) aŭ luatŭ-o cu sine din Moldova unulŭ din ómeniĭ luĭ Ivan III, marele cnézŭ al Moscveĭ, cu care Ștefanŭ celŭ Mare aŭ avutŭ dese relațiunĭ și alŭ căruĭ fiŭ Ivan Ivanovicĭ a luatŭ în căsătorie pe fiica luĭ Ștefanŭ, Elena. Cf. Uljanickij, Materialy, p. 113 și următórele.

Astŭ-felŭ se esplică cum o cronică moldovenéscă, care pentru Rușiĭ imperiuluĭ moscovitŭ din sec. 16 nu presenta nicĭ unŭ interesŭ, a intratŭ cu tóte acestea în compilația cea mare a cronicei voskresenskaja, la unŭ locŭ cu «începutulŭ pravoslavnicilorŭ stăpânitorĭ și marilorŭ cnejĭ rusescĭ, a cărorŭ rădăcină se trage dela Augustŭ, împĕratulŭ romanŭ», la unŭ locŭ cu genalogiile principilorŭ rușĭ secundarĭ, cu catalogulŭ orașelorŭ rusescĭ, cu cronica universală de la Adamŭ până în vremurile nóstre, cu începutulŭ principilorŭ litvanĭ ș. a. m. d., p. 231—256 l. c.

Importanța cronicei anonime constă în partea eĭ dela începutŭ, care ne-a păstratŭ una din cele maĭ curióse tradițiunĭ moldovenescĭ asupra înființăriĭ Moldoveĭ. După dînsa douĭ frațĭ, *Roman* și *Vlahata*, fugŭ din

Veneția din pricina persecuțiunilorŭ *ereticilorŭ* asupra creștinilorŭ și se ducŭ în *Roma veche,* unde își zidescŭ o cetate cu numele *Roman,* și trăescŭ într'însa până la despărțirea bisericeĭ luĭ Christosŭ în apusénă și rĕsăriténă sub papa Formosŭ. Atuncĭ *Latiniĭ* își făcură o *nouă Romă,* iar *Românenii,* cu credința lorŭ ortodoxă, rĕmaseră pe lângă *Roma veche;* astŭ-felŭ purtară eĭ rĕzboiŭ până în timpulŭ luĭ *Vladislavŭ,* regele Ungarieĭ, care în sufletulŭ luĭ era creștinŭ și nepotŭ luĭ Sava archiepiscopulŭ sêrbescŭ, ca rege însă era latinŭ. Acesta, fiindŭ strîmtoritŭ rĕŭ de *Tătarĭ,* cere ajutorŭ dela nouiĭ și vechiĭ Rîmlenĭ, carĭ îĭ și împlinescŭ dorința. Nouiĭ Rîmlenĭ însă, ca să se scape de dușmaniĭ lorŭ, rógă pe Vladislavŭ într'o scrisóre să pue în primulŭ planŭ de bătae pe vechiĭ Rîmlenĭ, că dór vorŭ cădea cu toțiĭ; iar de nu vorŭ cădea, să nu-ĭ lase a se întórce în vechiulŭ Rîmŭ, ci să-ĭ coloniseze în țéra sa. Lupta se întêmplă, vechiĭ Rîmlenĭ se batŭ vitejesce, însă nu cadŭ decât fórte puținĭ dintre dînșiĭ. Regele le mulțămesce și, înduioșatŭ de bărbăția lorŭ, le descopere intriga nouilorŭ Rîmlenĭ și le propune să se așeḍe în țéra sa. Atuncĭ vechiĭ Rîmlenĭ cerŭ dela Vladislavŭ să-ĭ lase a trimete acasă ómenĭ, carĭ să vadă ce s'aŭ întêmplatŭ cu casele și femeile lorŭ; după ce ómeniĭ trimeșĭ se convingŭ că totulŭ era pustiitŭ de nouiĭ Rîmlenĭ, eĭ se hotărescŭ a primi oferta regeluĭ, însă cu condiția ca acesta *să-ĭ lase în legea lorŭ.* Regele le dete locŭ de șeḍutŭ în *Maramureșŭ,* la *Crișŭ.* Eĭ se căsătoriră cu Unguróice, le întórseră pe acestea la legea lorŭ, se înmulțiră și trăescŭ acolo până astăḍĭ. Din eĭ a eșitŭ *Dragoșŭ.*

Despre acesta se povestesce apoĭ cunoscuta versiune asupra pornireĭ la vînatŭ, trecerea munților, omorulŭ zimbruluĭ, întórcerea luĭ ca să aducă și pe tovarășiĭ sĕĭ în țéra ce i-a plăcutŭ, ocuparea țĕriĭ, alegerea de domnŭ, faptele luĭ în domnie și mórtea luĭ.

Tradiția acésta are cu cea dela Urechiă, interpolatoriĭ luĭ și Mironŭ Costinŭ treĭ puncte comune: a) originea luĭ Dragoșŭ și ómenilorŭ sĕĭ dela Maramureșŭ, b) originea Maramurĕșenilorŭ dela Roma (1) și

(1) Spre scopulŭ acesta este inventatŭ basmulŭ luĭ Romanŭ și Vlahata, precum și povestea despre ómeniĭ rĕĭ, trimeșĭ de împĕratulŭ Rimuluĭ in ajutorulŭ craiuluĭ Laslăŭ. In ambele casurĭ ómeniĭ veniţĭ dela Rimŭ sunt colonisaţĭ de Laslăŭ in Maramurĕșŭ. «Sub acéstă colonisaţie» ḍice Onciulŭ in studiulŭ Zur Geschichte der Romänen in Marmarosch, p. 29 «dacă ea are unŭ fondŭ istoricŭ, este de înţelesŭ întórcerea fiilorŭ

c) lupta împreună cu Vladislavŭ, regele Ungariei (Laslău alŭ interpolatorilorŭ), în potriva Tătarilorŭ. Din acéste treĭ elemente mi se pare a fi fostŭ constituită cea maĭ vechĭe tradiție asupra descălecăriĭ. Detailurile, care deosebescŭ versiunile cunoscute una de alta, sunt accesoriĭ: ele s'aŭ ivitŭ încetŭ cu încetulŭ în mintea copiatorilorŭ și interpolatorilorŭ; cele maĭ multe sunt invențiunĭ fantastice, croite după numirĭ de locurĭ saŭ persóne, pentru a esplica din datele presente trecutulŭ. Astŭ-felŭ *Molda* din *Moldova*, *bourulŭ* din *Bourenĭ*, *Ițco* din *Ițcanĭ* saŭ *Ietcanĭ*, *Siretulŭ* din *siretem* (ung. szeretem, iubescŭ pe cineva) *Romanŭ* și *Vlahata* din *Românŭ* (saŭ *Romanŭ*) și *Vlahŭ*, ș. a. m. d. Scopulŭ acestorŭ invențiunĭ de eroĭ eponymĭ este evidentŭ și de aceea nu insistămŭ asupra lorŭ. Constatămŭ numaĭ că în véculŭ alŭ 16-lea existaŭ maĭ multe versiunĭ amplificate asupra descălecăriĭ, unele chiar cu totulŭ deosebite între sine. Astŭ-felŭ versiunea interpolatorilorŭ luĭ Urechiă în partea eĭ despre originea Maramurĕșenilorŭ este cu totulŭ deosebită de a cronicei anonime. N'o reproducemŭ aci, de óre-ce ea este bine cunoscută (C. I², 377—399, 131 și 133); notămŭ numaĭ că nascerea eĭ trebue pusă în sec. 16-lea, de óre-ce ea a trebuitŭ să se afle în versiunile cronicelorŭ vechĭ moldovenescĭ de felulŭ cronicei anonime saŭ cronicei putnene II, întocmaĭ ca la Eustratie Logofĕtulŭ, Simionŭ Dascălulŭ și Misailŭ Călugărulŭ. Mie nu-mĭ vine să credŭ că aceștia ar fi luatŭ-o dintr'unŭ «letopisețŭ ungurescŭ», cum se spune în capitolulŭ despre ijderenia Moldovenilorŭ, C. I², 377. Intr'unŭ letopisețŭ ungurescŭ ne-amŭ aștepta să găsimŭ versiunea ungurésca a mituluĭ luĭ Laslăŭ, nu cea moldovenéscă. Afară de acésta, până acum nu s'a descoperitŭ nicĭ o cronică ungurésca, care să conțină tradiția interpolatorilorŭ luĭ Urechiă. Cum de aceștia numescŭ isvorulŭ lorŭ «letopisețulŭ celŭ ungurescŭ» nu-mĭ potŭ esplica. Despre

---

voevoduluĭ Sasŭ, alungațĭ de Bogdanŭ din Moldova, impreună cu suita lorŭ în Maramurĕșŭ, unde Ludovicŭ le dărui posesiunile necredinciosuluĭ Bogdanŭ». După esplicarea d-luĭ Onciulŭ Laslău alŭ tradițiuneĭ moldovenescĭ nu póte fi altulŭ decâtŭ Ludovicŭ I, in timpulŭ căruia se intémplă alungarea Tătarilorŭ din Moldova. Cf. asupra tuturorŭ chestiunilorŭ, ce se légă de tradiția fundăriĭ Moldoveĭ, studiulŭ citatŭ alŭ d-luĭ Onciulŭ, în care se dă o analisă completă a tradițiilorŭ și cea maĭ naturală esplicare a lorŭ. De acelașĭ autorŭ este de comparatŭ Zur Geschichte der Bukowina 1887 și studiile premergătóre din «Convorbirile Literare» 1884, No. 7 și 8.

unŭ letopisețŭ scrisŭ în limba unguréscă saŭ latinéscă nu póte fi vorba, căcĭ astŭ-felŭ de letopisețe nu există. Nu cum-va să fie vorba aci de unŭ letopisețŭ moldovenescŭ, scrisŭ în limba slavonă și atribuitŭ de interpolatoriĭ luĭ Urechiă unuĭ autorŭ din Maramurĕșŭ, decĭ unuĭ Ungurénŭ? Explicarea *Siretuluĭ* din *szerctem* arată pe autorulŭ ca cunoscĕtorŭ alŭ limbeĭ ungurescĭ. Cf. și esplicarea *Suceveĭ* saŭ *Socceveĭ* din unguresculŭ *szöcs*, cojocarŭ (după interpolatorĭ *socĭ: cojocarŭ*, *Soccava*: *cojocărie*), C. I², 379.

Presupunerea acésta amŭ puté-o sprijini prin douĕ detailurĭ, ce se află pe de o parte în cronica anonimă, pe de alta la Urechiă și interpolatoriĭ luĭ: e vorba de descălecarea têrguluĭ *Baia* și de *Bourenĭ*. Cronica anonimă spune că Dragoșŭ a descălecatŭ *celŭ d'întâiŭ locŭ* pe apa Moldoveĭ și apoĭ *Baia*. Sub «celŭ d'întâiŭ locŭ» este de înțelesŭ Boureniĭ, care pare să fi fostŭ omisŭ în cronica anonimă printr'o nebăgare de sémă a copiatorilorŭ; pasagiulŭ este aci ciuntitŭ. Trebue dar cetitŭ «насади прьвое мѣсто Боурени на рѣкѣ на Молдавѣ и потомь насадиша мѣсто Бани и иные мѣста». Cf. Urechiă C. I², 231: «la loculŭ unde se chiamă acmu *satulŭ Boureniĭ, pre acea apă a Moldoveĭ*» și interpolatoriĭ 379: «Așișderea și têrgulŭ Baia *scrie* că l'aŭ descălecatŭ nesce olarĭ.» Cine altulŭ puté să scrie despre descălecarea têrguluĭ Baia, decât o cronică moldovenéscă? Se înțelege, versiunea acesteĭ cronicĭ era deosebită de versiunea luĭ Urechiă; faptulŭ, ce voimŭ să afirmămŭ, este originea eĭ moldovenéscă, iară nu ungurésca.

Vedemŭ așa dar că redacțiunile cronicei putnene, ce mergeaŭ până la Ștefanŭ celŭ Mare, se diferențiaseră, în ce privesce partea despre descălecare, în maĭ multe versiunĭ; șirulŭ domnilorŭ era însă în tóte acelașĭ.

CAPITOLULŬ V.

Cronica luĭ Macarie.

A. Macarie.

Aniĭ d'întâĭ aĭ vieţiĭ luĭ Macarie ni sunt cu totulŭ necunoscuţĭ. La 1523 elŭ era egumenŭ la mânăstirea Némţuluĭ, căcĭ într'unŭ tipicŭ alŭ acesteĭ mânăstirĭ, scrisŭ la porunca mitropolituluĭ Teoctistŭ de Silvanŭ, arhimandritulŭ mânăstireĭ Putna, şi dăruitŭ mânăstireĭ Némţuluĭ, se ḑice: «sub egumenulŭ Macarie, în anulŭ 7031» (1). Nu e de creḑutŭ că acestŭ Macarie să fie altulŭ decât autorulŭ croniceĭ nóstre. In calitate de egumenŭ la Némţŭ saŭ chiar de maĭ 'nainte elŭ a trebuitŭ să facă cunoscinţă cu Petru Rareşŭ, care (după cronica sa) la 23 Aprilie 1531 l'aŭ făcutŭ episcopŭ de Romanŭ.

Exactitatea acesteĭ date se adeveresce prin spusa luĭ Urechiă (C. I², 210), că Macarie «aŭ fostŭ la scaunulŭ Romanuluĭ 27 de anĭ» şi aŭ muritŭ în Septemvrie 7066 (1557 saŭ 1558). Cf. Melchisedecŭ, Cronica Romanuluĭ, p. 165. Intre episcopiĭ de Romanŭ elŭ este alŭ douilea cu acéstă numire, căcĭ într'unŭ documentŭ dela Bogdanŭ celŭ Orbŭ şi Grozavŭ din 8 Dechemvrie 7022 (1513) se pomenesce totŭ unŭ Macarie ca episcopŭ de Romanŭ (2). Unŭ documentŭ, care să amintéscă pe Macarie în scaunulŭ de Romanŭ la 1531, nu mĭ-e cunoscutŭ; este însă de admisŭ împreună cu ep. Melchisedecŭ că elŭ a fostŭ urmaşulŭ episcopu-

(1) Revista pentru Istorie, Archeologie şi Filologie a d-luĭ Tocilescu, an. II, vol. I, fasc. 1 (1884), p. 131.

(2) Cronica Romanuluĭ, p. 153 sq.

6 6

luĭ Doroteiŭ, celŭ amintitŭ în actele dela 1528 (16 Ianuarie 7036) și 1529 (17 Martie 7037); acesta a fostŭ silitŭ, probabilŭ, să demisioneze între aniĭ 1530—1531, pentru a face locŭ luĭ Macarie. Cf. Melchisedecŭ, l. c. 159, 165 (1).

Ca episcopŭ de Romanŭ îlŭ întêlnimŭ în următórele acte: două documente dela 15 Maiŭ 1546 (7054) ale luĭ Petru Rareșŭ (2), unŭ documentŭ dela 2 Martie 1548 (7056) a luĭ Iliașŭ, fiulŭ luĭ Rareșŭ (3), inscripția de pe biserica episcopală din Romanŭ dela 1550 (4), unŭ documentŭ dela Ștefanŭ, fiulŭ luĭ Rareșŭ, din 25 Aprilie 1552 (7060) (5), o notiță dela 15 Dechemvrie 1553 (7062) pe o evanghelie din mânăstirea Némțuluĭ (6).

Archipăstoria luĭ pare să fi fostŭ întreruptă pentru scurtŭ timpŭ în ultimulŭ anŭ alŭ domnieĭ luĭ Iliașŭ vodă. Căcĭ, dacă sunt adevĕrate cele spuse de Eftimie, atuncĭ Macarie a fostŭ alungatŭ din scaunu'ŭ de Romanŭ la 1549 saŭ 1550 de către Iliașŭ în urma instigațiunilorŭ mameĭ séle Elena și a duorŭ sfetnicĭ, Nuorŭ și Mitrofanŭ. Dar acéstă destituire nelegală («nedréptă și fără judecată» cum dice Eftimie) n'a fostŭ de îndelungă durată; Macarie fu restituitŭ în primele dile ale domnieĭ luĭ Ștefanŭ Rareșŭ (1551—1552), căcĭ în documentulŭ acestuia dela 25 Aprilie 1552 (7060) elŭ întăresce unŭ schimbŭ de moșie, ce-lŭ făcuse

(1) Vedĭ și unŭ doc. dela 1548 a luĭ Iliașŭ, unde se face amintire de «молѣбника нашего Дорофеа, бившаго епископъ (sic) ѹ Романова тръга», Cronica Romanuluĭ, p. 179.

(2) Cronica Romanuluĭ, 167 și 170.

(3) Ibid. 179.

(4) Ibid. 183. Biserica acésta începuse a se zidi sub Petru Rareșŭ (la 1542), se isprăvi însă în timpulŭ domnieĭ luĭ Iliașŭ. După turcirea acestuia la 1551 numele luĭ, ce fusese pusŭ în inscripție înaintea numelorŭ luĭ Ștefanŭ și Constantinŭ, frațilorŭ sĕĭ, fu ștersŭ dintr'însa. Notămŭ în trécĕtŭ că așa trebue esplicată și ștergerea luĭ Iliașŭ din pomelniculŭ dela Bistrița. Aci se citescŭ la f. 4 b. următórele: Помѧни господи . . . Петра воевода . . . . . и чадъ его Стефана воевода, и сына его Петрѹ и братіа его Костантина и (urméză o ștersătură) и Богдана и Маріѫ и Анна.

(5) Cronica Romanuluĭ, 187—189.

(6) Revista Tocilescu, 1884, an. II, v. I, fasc. 1, p. 141. Acéstă evanghelie s'a scrisŭ în dilele luĭ Ioanŭ Alexandru Voevodŭ, sub archiepiscopulŭ Grigorie alŭ SuceveĬ și sub egumenulŭ dela Némțŭ Eftimie. Intre altele se află într'însa, după traducerea p. Melchisedecŭ, următórea notiță: «S'a expusŭ (изложи сѧ?) acéstă subscriere cu mâna luĭ *Macarie, episcopulŭ de Romanŭ*, în anulŭ 7062, Dechemvrie 15». Intr'o altă notiță se spune că evanghelia s'a scrisŭ la 6 Aug. 7063 (1555).

Macarie cu tatălŭ sĕŭ, Petru Rareşŭ. Macarie trăia aşa dar în pace cu Ştefanŭ Rareşŭ, care, precum scimŭ din maĭ multe izvóre, a arĕtatŭ la începutulŭ domnieĭ séle unŭ deosebitŭ zelŭ faţă de biserică şi slujitoriĭ eĭ.

Macarie a muritŭ la Septemvrie 1558 saŭ 15?7. Cf. Urechiă (C. I², 210): «Şi într'acestaşĭ anŭ, 7066, Septemvrie, prestăvitu-s'aŭ Macarie, episcopulŭ de Romanŭ, ziditorulŭ şi începĕtorulŭ mânăstiriĭ Rîşcăi, carele aŭ fostŭ la scaunulŭ Romanuluĭ 27 de anĭ, şi cu cinste l'aŭ îngropatŭ în mânăstirea sa, în Rîşca».

Afară de fundaţiunea acesteĭ mânăstirĭ (judeţulŭ Sucéva, plasa Moldova), la zidirea căreia partea cea maĭ mare aŭ avutŭ-o de bună sémă Petru Rareşŭ, cunóscemŭ câte-va donaţiunĭ neînsemnate ale luĭ Macarie pe la mânăstirĭ. La 1548 elŭ dăruesce împreună cu Teodosie, episcopulŭ de Rădăuţĭ, nisce părţĭ din satulŭ Orţescĭ mânăstireĭ dela Némţŭ; pentru acestea Macarie a plătitŭ 150, Teodosie 200 de galbenĭ (1). Episcopieĭ de Romanŭ elŭ a dăruitŭ satulŭ Bêrlesciĭ, cumpĕratŭ dela Petru Rareşŭ cu 25.000 de aspriĭ (2).

Macarie s'a bucuratŭ în timpulŭ sĕŭ de reputaţiunea unuĭ om învĕţatŭ. De aceea îlŭ numesce Eftimie «învĕţătorulŭ Moldoveĭ» (молдавского оучителѣ), iar Urechiă într'o notiţă dela 1564 (C. I², 221) spune despre Teofanŭ, pe care Alexandru Lăpuşnénulŭ l'aŭ făcutŭ mitropolitŭ alŭ Suceveĭ, că fusese «*ucenicululŭ luĭ Macarie*». Că ar fi «avutŭ în ţéră unŭ renume deosebitŭ», cumŭ crede epp. Melchisedecŭ l. c. 193, este îndoelnicŭ; în paginele următóre vomŭ vedea în ce consta renumita luĭ erudiţiune.

B. Cronica sa.

Macarie a începutŭ a scrie cronica la îndemnulŭ luĭ Petru Rareşŭ şi alŭ mareluĭ logofĕtŭ Teodorŭ (3). Din cuvintele introductive se vede că

(1) Cronica Romanuluĭ, 178–180.

(2) ibid. 195–196. Acestŭ satŭ fu rĕscumpĕratŭ apoĭ de Bogdanŭ, fiulŭ luĭ Lăpuşnénulŭ, la 28 Ian. 1569 (7077) şi dăruitŭ mânăstireĭ Rîşca. Cf. şi doc. dela 2 Aprilie 1569 (7077), ibid. 199–200.

(3) Logofĕtulŭ Teodorŭ se întâlnesce în câte va documente din întâia domnie a luĭ Petru Rareşŭ. Cf. doc. din 3 Martie 1530 «vel-logofĕtŭ *Toaderŭ*», Arch. Ist. I, 1, 133; doc. din

îndemnulŭ acesta a pornitŭ în timpulŭ călugărieĭ séle, adecă în timpulŭ egumenieĭ séle dela Neamțŭ. Cf. «ultimuluĭ între călugărĭ», посл҃ѣдьнѣишомоу въ свѧщенноинокѣхъ(1). Cuvêntulŭ свѧщеноинокъ, ce însémnă de regulă «hieromonachus», arată că elŭ era atuncĭ egumenŭ. E de admisŭ că Macarie într'o visită, făcută mânăstireĭ séle de Petru Rareșŭ și de marele sĕŭ logofĕtŭ, i-a uimitŭ pe aceștia prin erudiția sa și a provocatŭ în eĭ idea, că dînsulŭ arŭ fi celŭ maĭ destoinicŭ pentru a scrie o istorie a faptelorŭ domnescĭ. Unŭ domnŭ de séma luĭ Petru Rareșŭ trebuia să fie convinsŭ nu numaĭ de valórea faptelorŭ séle, ci și de însemnătatea istorieĭ, care singură le putea păstra pentru posteritate. Gândirea domnéscă o redă Macarie prin cuvintele: «не забвенїа гробомь покрыти, нж лѣтописечъствоу прѣдати», vorbindŭ de întêmplările din domnia luĭ Rareșŭ și a domnilorŭ precedențĭ. Acestea trebue să se fi petrecutŭ în primiĭ anĭ aĭ domnieĭ luĭ Petru Rareșŭ, 1527—1531; scurtŭ timpŭ după aceea Macarie fu înaintatŭ la rangulŭ de episcopŭ alŭ Romanuluĭ și este probabilŭ că în acéstă calitate a începutŭ a-șĭ scrie cronica sa. Câtŭ timpŭ va fi lucratŭ la dînsa nu scimŭ, a terminatŭ o însă în primă-vara anuluĭ 1542, luna luĭ Martie (пролѣтнѣго мѣсѧца). Composiția cronicеĭ luĭ Macarie trebue pusă dar între aniĭ 1531—1542.

Ea cuprinde istoria Moldoveĭ dela mórtea luĭ Ștefanŭ celŭ Mare (1504) până la instalarea luĭ Petru Rareșŭ în a doua domnie a sa (1541) și se póte împărți în douĕ părți, deosebite una de alta: partea I, dela 1504—1527, nu se presentă decât ca o *completare a cronicеĭ și analelorŭ putnene I*, pe care Macarie le cunoscea în redacțiunea păstrată prin sbor-

---

3 Martie 1535 «logofĕtŭ *Toa(derŭ)*», Arch. Ist. III, 31. Documentulŭ din urmă e publicatŭ și în Arch. Ist. I, 1, 83, însă necompletŭ. — Cuvintulŭ словоположникъ din textulŭ luĭ Macarie (великаго словоположника кvрь Θеодора) corĕspunde literalmente grecesculuĭ λογοθέτης, se întrebuințéză însă fórte rarŭ în locŭ de логофетъ, логоѳетъ. In documente eŭ nu l'amŭ întâlnitŭ nicĭ-odată, în manuscripte rare-orĭ. Cf. de pildă notița din tetraevangheliulŭ slavonŭ dela mânăstirea Bistrița (No. 93 din descrierea epp. Melchisedecŭ, Revista Tocilescu, 1884, an. II, vol. I, fasc. 1, p. 141), unde словогoлодникъ trebue să fie o greșélă de tiparŭ. Se înțelege de sine că acestŭ cuvintŭ nu póte fi tradusŭ cu „*puitorŭ de cuvinte*," cum face epp. Melchisedecŭ.

(1) In inscripția dela 1550, pusă de Macarie deasupra ușeĭ bisericeĭ catedrale din Romanŭ, elŭ se numesce «смиреномѹ въ свѧщенникъ епископѣхъ Макарїю» (smerituluĭ între sfințițiĭ episcopĭ Macarie). Cronica Romanuluĭ, 183.

niculŭ dela Slatina și la care voia să adauge partea luĭ, pentru a împlea golulŭ lăsatŭ de autoriĭ lorŭ. Partea a II-a o formézǎ *domnia luĭ Petru Rareșŭ* saŭ viéța luĭ dela prima domnie până la 1542, obiectulŭ de căpetenie alŭ cronicei séle (1).

In partea întâia se tratézǎ domniile luĭ Bogdanŭ celŭ Orbŭ și Ștefanŭ celŭ Tînĕrŭ, pe lângă care se adaugă unele notițe din istoria țĕrilorŭ străine. Se povestesce prin urmare: rĕsboiulŭ luĭ Bogdanŭ cu Radulŭ, incursiunea dela 1508 în Polonia și rĕsbunarea Polonilorŭ, năvălirea Tătarilorŭ dela 1513, încercarea luĭ Trifăilă d'a apuca tronulŭ și mórtea luĭ Bogdanŭ, apoĭ rĕsboiulŭ luĭ Ștefanŭ cu Tătariĭ la 1518, tăerea capuluĭ luĭ Arbore, rĕscóla boerilorŭ dela 1523, lupta dela Tărăsăuțĭ la 1524 și cele două incursiunĭ ale luĭ Ștefanŭ în Muntenia împotriva luĭ Radulŭ (despre a doua alte isvóre nu pomenescŭ nimicŭ). Intre acestea se intercalézǎ câte-va scirĭ din istoria contimporană a Turcilorŭ, Muntenilorŭ și Ungurilorŭ.

Deși narațiunea luĭ Macarie nu este așa de simplă ca a analelorŭ putnene, ea păstrézǎ totușĭ în acéstă parte caracterulŭ analisticŭ, întru câtŭ evenimentele sunt înșirate una după alta din anŭ în anŭ. Deosebirea între anale și Macarie este, că pe când cele d'întâĭ sunt scrise de ómenĭ, ce față de întêmplările descrise de dînșiĭ păstraŭ o posiție pasivă (de aci obiectivitatea narațiuneĭ lorŭ), Macarie caută să introducă în totŭ loculŭ modulŭ luĭ de pricepere și apreciare alŭ faptelorŭ. Luĭ nu-ĭ zace la inimă atâtŭ faptele, câtŭ chipulŭ în care are să le istoriséscă și impresia ce are să producă asupra cetitoruluĭ (2). De aceea Macarie nu se silesce

(1) Acéstă împrejurare a făcutŭ pe d-lŭ Hasdeŭ la analisa cronicei luĭ Urechiă față cu cronica putnénă (Arch. Ist. III, 27—28) să presupună că pentru domnia luĭ Petru Rareșŭ Urechiă a folositŭ unŭ *memoriŭ* despre desțĕrarea luĭ între aniĭ 1533—1541, care a trebuitŭ să fie scrisŭ de unŭ omŭ din casa luĭ Petru Rareșŭ în limba română și alŭ căruĭ textŭ Urechiă l'a conservatŭ fără nicĭ o modificare esențială. Două din aceste presupunerĭ s'aŭ adeveritŭ prin descoperirea cronicei luĭ Macarie, de óre-ce elŭ a fostŭ unŭ omŭ de casa luĭ Petru Rareșŭ, iar cronica luĭ este aprópe intrégă tradusă de Urechiă. Pasagele presupuse de d-lŭ Hasdeŭ în acestŭ memoriŭ se găsescŭ o parte în cronica luĭ Macarie; o altă parte trebue să fi existatŭ într'o altă cronică despre domnia luĭ Petru Rareșŭ. Cf. capitolulŭ despre «Urechiă și celelalte cronicĭ moldovenescĭ nainte de dînsulŭ».

(2) Cf. de pildă judecata luĭ asupra rĕsboiuluĭ între Bogdanŭ și Radulŭ, asupra scopuluĭ providențialŭ alŭ prădărilorŭ tătărescĭ dela 1514 și alŭ rĕsbunăriĭ totŭ providențiale dela 1518, asupra causeĭ rĕsculăriĭ boerilorŭ contra luĭ Ștefanŭ ș. a. m. d.

pré multŭ a-șĭ aduna date precise și nu se sfiesce a spune chiar minciunĭ acolo unde-ĭ lipsiaŭ informațiunile, fie măcarŭ pentru a rotunḑi o frasă și a satisface trebuințele séle retorice, cum a făcutŭ, de pildă, cu Maximŭ călugărulŭ și la rĕsboiulŭ cu Poloniĭ din 1539. La domnia luĭ Bogdanŭ celŭ Orbŭ elŭ nu amintesce nicĭ măcarŭ cu unŭ cuvîntŭ despre silințele luĭ de a lua în căsătorie pe sora regeluĭ polonŭ, cu tóte că din nesuccesulŭ acestora s'a născutŭ campania dela 1508, descrisă de elŭ în trăsurĭ generale. Tótă partea I a croniceĭ luĭ Macarie nu dă nicĭ unŭ faptŭ noŭ pentru istoria Moldoveĭ, afară de a doua expediție a luĭ Ștefanŭ celŭ Tînĕrŭ în Muntenia; analele putnene II și cronica luĭ Urechiă sunt, sub acestŭ punctŭ de vedere, cu multŭ superióre.

Dar nicĭ partea a II-a, la care pare să fi lucratŭ fórte multŭ, nu se distinge prin bogăția faptelorŭ. După unŭ excursŭ asupra vieței luĭ Teoctistŭ mitropolitulŭ, pe care ne rógă să-lŭ credemŭ că este adevĕratŭ, Macarie se ocupă exclusivŭ cu Petru Rareșŭ, din a căruĭ istorie ne povestesce lupta dela Feldióră, incursiunea a doua în Ardélŭ, rĕsboiulŭ cu Poloniĭ pentru Pocuția și în sfîrșitŭ obiectulŭ principalŭ alŭ croniceĭ séle: fuga luĭ Petru Rareșŭ în urma conjurațiuneĭ boerilorŭ, aventurile luĭ prin munțĭ, în Ardélŭ, în cetatea Ciceuluĭ și în Constantinopolŭ, la sfîrșitŭ instalarea din noŭ în domnie. Despre Ștefanŭ Lăcustă și Alexandru Cornea, Macarie de abia amintesce cu câte-va cuvinte; nu uită însă a înregistra înălțarea sa la scaunulŭ de Romanŭ.

Și acéstă parte este sĕracă în detailurĭ precise asupra întêmplărilorŭ, pe care elŭ le-a vĕḑutŭ cu ochiĭ sĕĭ și trebuia să le scie destulŭ de bine. Maĭ alesŭ luptele cu Poloniĭ sunt descrise într'unŭ modŭ fórte nesatisfăcĕtorŭ și confusŭ (1). Lupta de la Obertinŭ nicĭ nu este amintită, probabilŭ, pentru a nu jigni demnitatea erouluĭ sĕŭ și pentru a nu aduce acestuia aminte despre una din cele maĭ marĭ perderĭ ale séle (2). Că Macarie este părtinitorŭ pentru eroulŭ sĕŭ, se înțelege de la sine, odată ce elŭ scrie la însărcinarea domnuluĭ și după instrucțiile acestuia. Scopulŭ luĭ a fostŭ de a lăuda pe protectorulŭ sĕŭ câtŭ se póte maĭ multŭ și în terminĭ câtŭ se póte maĭ frumoșĭ. De aceea

(1) Cf. nota 24 la cronica luĭ Macarie.
(2) Cf. nota 22 la cronica luĭ Macarie.

lucrarea luĭ Macarie are pentru noĭ maĭ multŭ unŭ interesŭ *literarŭ* decâtŭ *istoriograficŭ*.

De óre-ce ea este unica producțiune moldovenéscă de acestŭ felŭ, descoperită până acum, merită o discuțiune amĕnunțită. Vomŭ vedea cum caracteriséză ea o întrégă epocă din literatura veche moldovenéscă.

Ințelegemŭ epoca *bizantino-slavonă*, care a duratŭ exclusivŭ treĭ secole întregĭ, de la alŭ 14—16, ale căreĭ urme puternice se găsescŭ și în sec. 17, până cândŭ pe la jumĕtatea acestuĭ secolŭ a începutŭ a fi înlocuită cu cea greco-fanariotă. Cu limba slavonă în biserică și în statŭ noĭ amŭ împrumutatŭ de la Bulgarĭ și literatura lorŭ, bisericéscă și profană. Aprópe tóte producțiunile literatureĭ bulgare, începêndŭ de la cele maĭ vechĭ din epoca țaruluĭ Simeonŭ și până la cele din epoca luĭ Ioanŭ Alexandru, eraŭ cunoscute și se copieaŭ de nenumĕrate orĭ în mânăstirile nóstre. De la căderea statuluĭ bulgarŭ sub Turcĭ acestea aŭ devenitŭ chiar singurele asile ale literatureĭ bulgare și cultivatorilorŭ eĭ. Traducerĭ nouĕ după originalele grecescĭ saŭ opere originale în limba slavonă nu s'aŭ făcutŭ multe în țĕrile nóstre, cele ce s'aŭ adusŭ însă de călugăriĭ bulgarĭ și românĭ de peste Dunăre în deosebite vremurĭ s'aŭ păstratŭ cu sfințenie și s'aŭ înmulțitŭ într'o grămadă de copiĭ, din care numaĭ nisce jalnice resturĭ se maĭ păstréză adĭ în mânăstirile nóstre. In timpŭ de 4 vécurĭ ele aŭ fostŭ aprópe singura hrană intelectuală a literatorilorŭ noștriĭ, adecă a călugărilorŭ și cărturarilorŭ. De acéstă literatură s'a îmbuibatŭ și Macarie în timpulŭ câtŭ a petrecutŭ la Neamțŭ, una din cele maĭ bogate mănăstirĭ în colecțiĭ de manuscripte slavone și, fără îndoială, cea maĭ vestită în Moldova prin activitatea literară a călugărilorŭ eĭ. Aci a avutŭ Macarie cea maĭ bună ocasie a se familiariza cu limba și literatura bulgară, pe care se vede că le-a cunoscutŭ destulŭ de bine. Cetirea luĭ de predilecție se vede a fi fostŭ manuscriptele mediobulgare și cu deosebire cronica luĭ *Constantinos Manasses*, din care și-a împrumutatŭ totŭ materialulŭ linguisticŭ și tóte mijlócele de expunere în lucrarea sa originală.

Cronica mediobulgară a luĭ Manasses (Κωνσταντίνος ὁ Μανασσῆς) este o traducere făcută în timpulŭ țaruluĭ bulgarŭ Ioanŭ Alexandru (cam pe la 1350) după originalulŭ grecescŭ, ce pórtă titlulŭ: τοῦ φιλοσό-

φου κυρίου Κωνσταντίνου τοῦ Μανασσῆ σύνοψις ἱστορικὴ (1) διὰ στίχων, ἀπὸ κτίσεως κόσμου τὴν ἀρχὴν ποιουμένη καὶ διήκουσα μέχρι τῆς βασιλείας κυροῦ Νικηφόρου τοῦ Βοτανειάτου; în traducerea bulgară: прѣмѫдраго Манасїа и лѣтописца събранїе лѣтно отъ създанїа мирȣ начинающее и текѫще до самого царства кир Никифора Вотаниюта (2). Ea cuprinde istoria universală de la facerea lumeĭ până la mórtea luĭ Nikephoros Botoniates în anulŭ 1081 și este compusă după scriitoriĭ bizantinĭ dinaintea luĭ Manasses, în formă de romanŭ istoricŭ (originalulŭ grecescŭ este în versurĭ), cu tóte apucăturile retorice obicĭnuite în lucrările de acestŭ genŭ ale Bizantinilorŭ. Cunoscută Slavilorŭ de sudŭ și Rușilorŭ prin traducerea bulgară, ea a devenitŭ una din cele maĭ favorite cărțĭ de istorie ale acestora. Ea este cunoscută în redacțiunĭ sêrbescĭ și a datŭ materialulŭ de căpetenie, în totŭ ce privesce istoria universală, chronografelorŭ rusescĭ din sec. 16 și 17 (3). Nu maĭ puținŭ cunoscută și apreciată a fostŭ în țĕrile nóstre, de óre-ce Moxa pe la 1620 a făcutŭ în partea d'întâĭ a compilațiuneĭ séle «De 'nceputulŭ lumiceĭ de 'ntăiŭ» unŭ resumatŭ dintr'însa (4), iar Macarie cu multŭ înaintea luĭ Moxa și-a luatŭ-o de modelŭ pentru lucrările séle literare. Fără cronica luĭ Manasses ne-arŭ fi imposibilŭ a înțelege nu numaĭ limba luĭ

---

(1) In unele manuscripte χρονική.

(2) Traducerea bulgară a luĭ Manasses s'a păstratŭ in maĭ multe codice, din carĭ cele maĭ cunoscute sunt două: unulŭ in biblioteca sinodală din Moscva, altulŭ in biblioteca Vaticanuluĭ. Unŭ codice se află și la Atosŭ. Celŭ d'intâiŭ a fostŭ studiatŭ pentru fonetica limbeĭ mediobulgare de Biljarskij in О среднеболгарскомъ вокализмѣ, ed. 2, St. Petersburg 1858. După acesta și celŭ din Vaticanŭ a publicatŭ Čertkovъ glossele la istoria bulgară in О переводѣ Манассиной лѣтописи, tom. VI din Русскій историческій сборникъ. Ediția acesteĭ cronicĭ după codicele sinodalŭ și alŭ vaticanuluĭ o pregătesce autorulŭ acestorŭ șire. Din textulŭ eĭ este cunoscutŭ până acum numaĭ unŭ micŭ fragmentŭ, publicatŭ de Biljarskij in lucrarea citată.

(3) Asupra acestora vedĭ lucrarea cea mare a luĭ A. Popovъ, Обзоръ хронографовъ русской редакціи, 2 vol., Moscva 1866, 1869. In volumulŭ intâiŭ se arată tóte imprumuturile din Manasses, după capitolele chronografelorŭ, in vol. 2, p. 1—67 se dă o caracteristică generală a isvórelorŭ; despre Manasses cf. p. 6—7. Notițe bibliografice conține și introducerea la «Ein Beitrag zur serbischen Annalistik» de prof. V. Jagić, Archiv für slavische Philologie, Bd. II. Despre o redacție sêrbéscă a luĭ Manasses cf. Popovъ, l. c. v. I, p. 224 sq.

(4) Asupra raportuluĭ intre Moxa și Manasses s'a tratatŭ pe scurtŭ in «Ein Beitrag zur bulgarischen und serbischen Geschichtschreibung» Archiv f. sl. Ph. XIII, p. 501 -502, și se va trata maĭ pe largŭ intr'o scriere specială despre «isvórelé luĭ Moxa».

Macarie, dar și o mare parte din cuprinsulŭ cronicei séle, îmbrăcatŭ din creștetŭ până în tălpĭ în haina greóie a Bizantinuluĭ.

Macarie a voitŭ să imiteze pe Manasses și l'a imitatŭ, n'a fostŭ în stare însă a o face cu óre-care independență; pentru acésta îĭ lipsea și talentulŭ și cunoscința maĭ aprofundată a limbeĭ. Elŭ a adoptatŭ așa dar sistemulŭ maĭ ușorŭ de a copia pasage întregĭ din modelulŭ sĕŭ și de a căuta să le pună înlăuntrulŭ narațiuneĭ séle acolo, unde i se părea că se potrivescŭ cu cuprinsulŭ acesteia. Ast-felŭ sunt cea maĭ mare parte din împrumuturile făcute din Manasses. Pentru vremurile nóstre se pare ceva cu neputință, pentru cele de atuncĭ era unŭ mijlocŭ de a scăpa din greutatea, ce cauza întrebuințarea uneĭ limbĭ străine, și de a se împodobi cu penele altora. Unŭ alŭ douilea exemplu de felulŭ acesta nu cunoscŭ, nicĭ în literatura nóstră veche, nicĭ în literatura slavă, întru câtŭ ea putea fi cunoscută luĭ Macarie. Elŭ a ajunsŭ decĭ la remediulŭ întrebuințatŭ prin propria luĭ invențiune.

In ce constă acéstă invențiune?

Macarie, însărcinatŭ fiindŭ a scrie domnia luĭ Petru Rareșŭ, a face prin urmare o operă ce avea să cadă în mânile domnuluĭ, s'a gânditŭ să producă ceva, ce să placă prin cuprinsŭ și să impună prin frumsețe și erudiție ca formă; și fiindŭ-că aprópe întréga literatură istorică cunoscută atuncĭ în Moldova se mărginea la Bizantiniĭ traduși în slavonesce (Ioannes Malalas, Georgios Monachos saŭ Hamartolos, Zonaras și Manasses) și la biografiile și panegiricele regilorŭ sêrbescĭ, făcute totŭ după modele bizantine, Macarie și-a alesŭ din aceștia pe Manasses, ca pe celŭ maĭ înfloritŭ și pentru unŭ omŭ crescutŭ în literatura bizantino-bulgară celŭ maĭ de valóre dintre toțĭ. A produce ceva asemĕnătorŭ cu Manasses, fie chiar prin celŭ maĭ prostŭ plagiatŭ din câte s'aŭ făcutŭ până acuma, pare a fi fostŭ scopulŭ și ambițiunea luĭ Macarie. Elŭ a cetitŭ prin urmare și rĕscititŭ cronica luĭ Manasses, și-a însemnatŭ tóte pasagele ce i-aŭ plăcutŭ și la compunerea cronicei séle, maĭ alesŭ la scrierea părțiĭ despre Rareșŭ, s'a silitŭ a găsi pentru fie-care situațiune a eroului sĕŭ expresiunea corĕspundĕtóre din Manasses, negândindu-se că situațiunile nu sunt nicĭ odată perfectŭ identice, de óre-ce ele se compunŭ tot-deauna din elemente deosebite. Din pricina acésta s'aŭ introdusŭ în

opera sa cele maĭ ridicole greșelĭ, s'aŭ falșificatŭ chiar faptele, ce-a voitŭ să le povestéscă, și în locŭ de o narațiune frumósă a eșitŭ o încurcătură, fără ajutorulŭ luĭ Manasses nedescifrabilă. Iată câte-va exemple de procedura luĭ Macarie:

Dacă voesce să spună cum și-a rĕsbunatŭ Petru Rareșŭ asupra Polonilorŭ în urma devastărilorŭ făcute de aceștia în Moldova, Macarie caută în Manasses unŭ pasagiŭ, unde să fie vorba de *rĕsbunare*, și-lŭ găsesce, de pildă, în istoria rĕsboiuluĭ troianŭ, unde se ḑice despre Greciĭ plecațĭ împotriva Troieĭ: хотѣхѫ же и отъмъстити оскръбившїимъ ихъ, не храбрость бо и смѣренїе и слабость непщевахѫ еже не отъдати поношенїю своемȣ мѫжъı достоиньѫ, cod. sinodalŭ f. 55 b., grecesce, după ed. dela Bonn, p. 56, v. 1257—1259:

ἤθελον δὲ καὶ τίσασθαι τοὺς προλελυπηκότας·
ἄνανδρον γὰρ καὶ μαλακὸν καὶ ταπεινὸν ἡγοῦντο
μὴ λήψεσθαι τῆς ὕβρεως ποινὰς τὰς προσηκούσας.

Acestŭ pasagiŭ îlŭ prescurtéză și-lŭ face aprópe neînțelesŭ sub forma: не храбрость непщевахѫ, бо и слабость, еже не отдати своемоу поношенїю. Și în acelașĭ locŭ, dacă voesce să spună câtŭ de furiosŭ a plecatŭ Rareșŭ la rĕsboiŭ, o spune cu cuvintele luĭ Manasses asupra luĭ Achilleus: изъıде ѹбо . . . на брань огнемъ дъıхаѫ, cod. sinod. f. 56 b., grec. ἔξεισι τοίνυν Ἀχιλλεὺς πρὸς πόλεμον πῦρ πνέων, ed. B. 59, v. 1346; iar efectulŭ bărbățieĭ luĭ Rareșŭ, căderea trupurilorŭ leșescĭ ca spicele, îlŭ descrie totŭ cu cuvintele luĭ Manasses: и падахѫтъ їакоже класїа еллинъскаа тѣлеса, cod. sin. f. 56 b., grec. ed. B. 59, v. 1337: καὶ πίπτουσιν ὡς στάχυες τὰ τῶν Ἑλλήνων σμήνη, la Macarie: тѣмь падаѫ съпротивь стабше лѣшескаа тѣлеса їакоже класїе. Găsindŭ însă la Manasses, câte-va file maĭ încolo, că Traianŭ în rĕsboiulŭ cu Parțiĭ a acoperitŭ câmpurile lorŭ de cadavre, se gândesce că n'ar fi rĕŭ să ḑică și elŭ acelașĭ lucru despre Rareșŭ, adaugă decĭ frasa: и полѣ тамо сѫщаа сътвориеъ тѣлесъı настлана, cod. sin. f. 67 a., grec. ed. B. 94, v. 2158: καὶ πεδιάδας τὰς ἐκεῖ δείξας σωματοστρώτους. Astŭ-felŭ aprópe întregŭ pasagiulŭ despre luptele luĭ Rareșŭ cu Poloniĭ dela 1539 este o compilație fără înțelesŭ a unorŭ frase, luate

pe icĭ pe colea din Manasses. Ce valóre istorică póte să aibă acéstă descriere a luĭ Macarie?

Pasagiulŭ, ce urméză inmediatŭ acesteĭ descrierĭ și servesce de introducere la povestirea nenorocirilorŭ luĭ Petru Rareșŭ, este împrumutatŭ întregŭ din Manasses, cod. sin. f. 52 a. și 73 b.: нѫ не бысть ничьсоже, ꙗкоже мнѧ, непрѣложно въ жизни сеи, ни богатьство, ни царскаа дрьжава, ни сила și нѫ ничьсоже юсть, ꙗкоже мнѧ, доброчѧстно въ жити, боури и скрьби не причѧстно....., нѫ оубо чемоу хощеть проглашенїе слова сего?, grec. ed. B. 43, v. 955—956, 114, v. 2640—2643 și 115, v. 2648:

> Ἀλλ' ἦν οὐδέν, ὡς ἔοικε, μόνιμον ἐν τῷ βίῳ,
> οὐ πλοῦτος, οὐ βασίλειον κράτος, οὐ δυναστεία.
>
> Ἀλλ' ἦν οὐδέν, ὡς ἔοικεν, εὐτύχημα τοῦ βίου
> ζάλης καὶ λύπης ἀμιγές, οὐδέ τις εὐποτμία
> μὴ συναναφυόμενον ἔχουσα καὶ τὸ κνίζον·
> . . . .
> Ἀλλὰ γὰρ τί μοι βούλεται τὸ πρόφασμα τοῦ λόγου;

La descrierea fugeĭ luĭ Petru Rareșŭ prin munțĭ Macarie compiléză două pasage din Manasses, unulŭ asupra pornireĭ la vênatŭ a luĭ Marcianŭ și soțilorŭ săĭ, altulŭ asupra posițiunilorŭ ocupate de Justinianŭ lângă Constantinopolŭ în lupta cu Philippicŭ, rivalulŭ săŭ; luĭ Macarie îĭ trebuia o descriere de munțĭ și pădurĭ, puținŭ îĭ pasă dacă unulŭ umblă în`ele la vênatŭ, iar altulŭ caută scăpare dinaintea vrăjmașilorŭ. Astfelŭ din pasagele luĭ Manasses: и прохода по пѫтехъ непроходимыихъ . . . и сквозѣ ѫдолиꙗ и высокыѧ брѣговы, cod. sin. f. 93 a., și къ врьдомъ вьстичѫще злопроходимыимъ и ѕвѣрѧ крьмѧщїимъ и сквозѣ ѫдолїа протичѫще и троудѧще сѧ, cod. sin. f. 75 b. (1), elŭ face: и прохода по пѫтехъ непроход-

(1) Cf. grec. ed. B. 121, v. 2789—2793: τούτοις πρὸς κυνηγέσιον ποτὲ πορευομένοις
Μαρκιανὸς συνείπετο τῆς θήρας κοινωνήσων.
ὡς οὖν διάβροχοι πολλοῖς γεγόνασιν ἱδρῶσι,
πρὸς λόφους ἀνατρέχοντες καὶ πολυπραγμονοῦντες.
și 175, v. 4069—4071: ὁ δέ γε ῥινολώβητος αὐτάναξ ὑστερήσας
οἷα τριβόμενος ὁδοῖς δυσβάτοις δυσεξόδοις
καὶ τόποις φαραγγώδεσι καὶ λόφοις ἀποκρήμνοις.

нихъ ѕвѣрѣ връмжщïимь и сквозѣ высокыѧ врѣговы. Pe ѫдолïа din pasagiulŭ alŭ doilea îlŭ lasă afară, de óre-ce îlŭ pusese ceva maĭ susŭ, iar pe ѕвѣрѧ връмѫщïимъ îlŭ lasă în dativŭ, cu tóte că după пѫтехь arŭ fi trebuitŭ să-lŭ pună în locativŭ; atâtŭ de mecanică este compilația luĭ.

Casurile cele maĭ caracteristice ale acestuĭ sistemŭ se găsescŭ la istorisirea scăpăreĭ luĭ Petru Rareșŭ din Ciceŭ, mergerea luĭ la Constantinopolŭ, rehabilitarea luĭ în fața prietenilorŭ sĕĭ și a sultanuluĭ și numirea luĭ din noŭ în domnie. Macarie 'șĭ împrumută expresiunile sale din părțile relative la istoria luĭ Vasilie Machedonénulŭ, cum acesta a scăpatŭ de cursele bulgăresci, cum a ajunsŭ în Constantinopolŭ, cum și-a câștigatŭ încetŭ cu încetulŭ reputația la ceĭ marĭ și putemicĭ, cum fu făcutŭ comisŭ ș. a. m. d.; neajungêndu-ĭ însă pasagele despre Vasilie Machedonénulŭ, maĭ împrumută unulŭ din istoria luĭ Constantinŭ, cum acesta făcu pe Romanŭ Lacapenŭ «cæsar». Pentru a putea fi comparate cu textulŭ luĭ Macarie, comunicŭ tóte aceste pasage: отъ злъıихъ же извѣгъ сѣтеи влъгаръскъıихъ прѣдста излетѣвъ авïе гръчьскъıимъ прѣдѣломъ, cod. sin. f. 109 b.: Macarie a lăsatŭ pe же și pe авïе afară și a înlocuitŭ pe влъгаръскъıихъ cu оуграскыхь, iar pe гръчьскъıимъ cu перскымь; да ꙗкоже вънѫтръждоу быстъ нъıревъ доброзданъıихъ, cod. sin. f. 109 b.: Macarie pune и în locŭ de да ꙗкоже; тѣмь же и сиꙗное свое по малоу обьıвнвъ въсѣмъ въ оустѣхъ вѣше въ саноу сѫщïимъ, и что дльго и много слова?, cod. sin. f. 110 a.: Macarie schimbă numaĭ pe тѣмь же и în да ꙗко și pune ca subiectŭ în locŭ de Vasilie pe «Petru voevodŭ celŭ mărinimosŭ»; въ высотѣ възносѧ его отъ низости отьца и хранителѣ творитъ его царьствоу своемоу, cod. sin. f. 114, b.: Macarie pune възводѧ în locŭ de възносѧ, lasă pe отьца afară și schimbă pe царьствоу în царствïю, negândindu-se nicĭ decât că posițiunea de care e vorba aci, adecă cea de cœsar pe lângă împĕratulŭ bizantinŭ, nu se potrivesce de felŭ pentru Petru Rareșŭ, care n'a fostŭ făcutŭ de sultanŭ «apĕrătorulŭ sĕŭ» (хранителѣ), ci domnŭ în Moldova.

Aceste pasage, extrase din episódele luĭ Manasses asupra luĭ Vasilie Machedonénulŭ și Romanŭ Lacapenŭ, sunt intercalate în altele, culese din deosebite părțĭ ale cronicei. Astŭ-fèlŭ între întâiulŭ și alŭ doilea pasagiŭ se intercaléză frasa «и въ царскы градь оускочивь, прѣкрасныи гра-

домь Константиновь градь», ce este o imitație a celeĭ din Manasses: градъ прѣславнꙑи градомъ Констандиновъ градъ, cod. sin. f. 82 a., iar cele ce urméză pasagiuluĭ alŭ doilea sunt aprópe verbalŭ reproduse din f. 129 b.: варваръ же онъ кнѧзъ оухватившꙑи его ненадеждиѣ варварскѫѭ доушѫ оукроти и вьзрѣ чловѣколюбезно на царѣ; frasa: щедритъ бо и варваръ царѣ злостраждѫща, ce urméză inmediatŭ celeĭ precedente, Macarie a aruncatŭ-o cu câte-va pasage maĭ înainte. Pentru ce a luatŭ-o de aci și pentru ce a pusŭ-o dincolo nu scimŭ; numaĭ elŭ ne-ar puté da sémă de acéstă barbară și nemilósă procedură față de textulŭ luĭ Manasses.

Vomŭ da încă două exemple, din care să se vadă că până și comparațiunile din pasagele relative la numirea luĭ Macarie de episcopŭ în Romanŭ și la traiulŭ luĭ Petru Rareșŭ după instalarea în domnia a doua sunt împrumutate din Manasses. Pasagiulŭ din urmă s'a păstratŭ sub o altă formă și la Urechiă și dacă nu s'ar constata acum că este vorba într'însulŭ de Mihailŭ, predecesorulŭ luĭ Nichiforŭ Botoniatŭ, care după retragerea luĭ la Efesŭ își petrecea viața «în băĭ, mâncărĭ și băuturĭ», ar fi îndreptățitŭ orĭ-cine să socótă pe Petru Rareșŭ de unŭ domnŭ desfrânatŭ și ușorŭ de minte, care îndată ce s'a vĕḑutŭ în scaunŭ s'a pusŭ pe petrecerĭ și veseliĭ. Iată pasagele din Manasses: дръжавѣ оубо коло отъ дроугꙑихъ на дроугꙑѧ прѣтръколивъ сѧ и прѣвративъ по пѫтихъ неравнꙑихъ достизаетъ нѣкогда горѣ възвръгтѣвши сѧ и Никифора, cod. sin. f. 100 a., cf. ed. B. 195, v. 4548—4550:

> τοῦ κράτους τοίνυν ὁ τροχὸς ἐξ ἄλλων εἰς ἑτέρους
> κυλινδηθεὶς καὶ συστραφεὶς ἐν δρόμοις ἀνωμάλοις
> φθάνει ποτὲ μετέωρον ἄρας καὶ Νικηφόρον.

Din acestea Macarie face: цръковное коло отъ инихъ на дроугꙑѧ прѣтръколивъ сѧ досиѣ и мене смѣренаго горѣ възвръгтѣвши сѧ. Pasagiulŭ, cu care se închee cronica luĭ Macarie, are la Manasses, cod. sin. f. 130 b. ed. B. 284, v. 6688—6689, următórea formă: банѣми и питїи и пищами доброчѧстнѫѭ старость кръмлѧ, ꙗкоже златоперъ аще кто речетъ кикносъ на зданїихъ. Macarie schimbă numaĭ pe кръмлѧ în кръмить și pe зданїихъ în зданїи. Cf. grec.:

λουτροῖς καὶ πότοις καὶ τρυφαῖς εὐδαίμον γῆρας βόσκων,
χρυσόπτερος, ἂν εἴποι τις, κύκνος ἀγαλματίας (1).

E de prisosŭ a maĭ cita și alte exemple, de óre-ce tótă partea din urmă a cronicei, de la conjurațiunea boerilorŭ maĭ alesŭ, este scrisă în acestŭ chipŭ. Pentru a convinge pe cetitorŭ despre acésta, voiŭ reproduce aprópe tóte pasagele din Manasses, ce se găsescŭ în diferite locurĭ ale cronicei luĭ Macarie: va fi ușorŭ pentru orĭ-cine să le compare una cu alta și să vadă ce rĕmâne originalŭ din istoria intrégă a luĭ Rareșŭ. Aceste reproducerĭ le facemŭ cu atâtŭ maĭ multŭ, că cronica bulgăréscă a luĭ Manasses, afară de nisce micĭ fragmente în publicația luĭ *A. Popovъ* asupra chronografelorŭ rusescĭ, vol. I, și în lucrarea luĭ *Biljarskij* asupra vocalismuluĭ mediobulgarŭ, este needitată, iar căutarea tuturorŭ pasagelorŭ în originalulŭ grecescŭ este îngreuiată prin limba și mărimea cronicei (ea conține, după ediția din Bonn, 6733 de versurĭ); la pasagele maĭ lungĭ vomŭ indica și versurile grecescĭ, pentru transițiunĭ, metafore etc. acésta nu este de lipsă, de óre-ce ele se repetă fórte desŭ și se potŭ găsi ușorŭ. Citațiunile le facemŭ după codicele sinodalŭ din Moscva:

ѧдолїа многодрѣвнаа 42 a.

ꙗко днеїи козелъ 42 b.

и что многословити; 43 a.

длани оубїиствьныѧ 43 b.

Ѧсирїаномъ оубо пакы скиптродрьжанїе въ прьвое достиже части достоанїе 47 a., grec. ed. B. 28, v. 585—586.

извѣстнѣ слово скажетъ 48 b.

а еже по сихъ что и како 49 a.

прѣѧтъ и царскаа скиптра 50 b

исии Камвиск съмрьтнѫѫ чашѫ 50 b. cf. 73 a. 90 a.

отъ конецъ въсточнъихъ до западъ послѣднїихъ 51 b.

и сїа оубо, ꙗкоже бъистъ възможно, съписашѧ сѧ словомъ въ кратцѣ и извѣстнѣ, ꙗкоже ми сѧ мнитъ 52 a.

а иже по сихъ, каа оубо 52 a. cf. 63 b.

и что много дльгословити; 54 b.

(1) Originalulŭ traducĕtoruluĭ bulgarŭ avea aci o altă redacție.

крѣпко ополъчаахѫ сѧ на бранѧ 55 b.

дондеже всѣ развращажщиы и всѣ възмѫщажщїа и всѣмъ мати злъшимъ, зависть глаголѫ 56 a., grec. ed. B. 56, v. 1277—78.

отъ толи вѫнѫ оубїиства и закланїа и пролитїа кръвемъ 56 b., grec. ed. B. 59, v. 1335 sq.

отъ вещеи понѫждиеъ сѧ оустръмлѣетъ сѧ на мѫчителство 62 a., grec. 78, v. 1775—76.

о сихъ оубо доволно естъ, мы же да възвратимъ сѧ на повѣсть словоу 63 a., grec. 80, v. 1822—23.

нѫ оубо зде вынѣ теченїемъ слова, дивлѫ сѧ (urméză apoĭ o reflexiune asupra copiilorŭ, ce nu se aséměnă cu părinții lorŭ, și apoĭ continuă) … по что же сїа изрекохъ и кыи образъ словоу; 68 a., grec. 97, v. 2230, 2237.

не мѫдръствоуѫ отъчаа … кончинѫ обрѣте достоинѫ житию своемоу … изврьже доушѫ своѫ … прѣжде врѣмене 68 b., grec. 98, v. 2249—51 (despre Comodŭ).

злѣ оумираетъ 68 b., grec. 98, v. 2254.

скиптра остави 68 b., grec. 99, v. 2273.

чѧсть въ Севироу засмїа сѧ 68 b.

кое зло не бѣ тогда, кое ли не дръзнѣше сѧ; закланїа и оубїиства въсѫдꙋ и пролитїа кръвемъ и мрачное темници навѣше многы свѧзѫ, 69 a., grec. 99, v. 2286—89.

наскочивше ѩко вѣснїи пси 69 a.

распростртѣ подїемлетѣ длани европїискыѧ 69 b, grec. 102, v. 2354.

огневи сънѣдъ … бывáетъ всѣмъдцоу 70 b.

нѫ и пакы на пѫть слово наставлено бѫди и да съвѫчаетъ сѧ оставшее слово съписанию 72 a.

чловѣколюбезно на сихъ възиралъ 76 a.

въсѫдоу вѣплеве и въздыханїа, въсѫдꙋ пръсемъ бїенїа 78 a.

и бѣ видѣти оумилено нѣкое видѣнїе и достоино сльзъ 79 a., cf. 98 b: видѣнїе, ѡ горе, оумилено.

отъ сего воинномъ оубо страхъ нападе великъ 80 b.

рѣкы навѣниомъ 80 b.

великъ … въ храборствоухъ 81 b.

въ бранехъ лъвоꙗростенъ 81 b.

бꙑстъ, ѡ горе, окааненъ и нажаннїи въздоуха... обнаженъ бꙑстъ отъ своихъ ꙗкꙑ бѣгоунь равъ 81 b., cf. grec. 139, v. 3245 (despre Belisariŭ).

прѣпобѣждаетъ мѧ страсть и съмѫщаетъ мѧ плачь и призꙑваетъ слъзѫ изъ моею очию 81 b., grec. 140, v. 3253—55.

мѫчителю злобъзнънꙑи 81 b.

тъщѫщеи сѧ неправеднꙑимъ обꙑчаемъ чюждаа възимати и своа възвращати 82 b., grec. 143, v. 3318—19 (despre funcționarii jefuitorĭ din timpulŭ luĭ Iustinŭ).

стенанїе съ въздꙑханїемъ и рꙑданїе и плачь и пръсемъ бїенїе 82 b., grec. 143, v. 3323—25.

отъ сръдьчнꙑѧ срѣдꙑ 82 b.

словоу и памѧти достоино и писанию прѣдати 83 a., cf. 99 a.: словѹ и памѧти достоинаа вещь.

ѡ ле, тихости и благости твоеѫ, самодръжьче! 83 b.

въ мѣсто же влънъ и млъвъ засмиꙗ сѧ тишина 84 a.

многомѫтнꙑѧ боурѧ 84 b.

нѫ вѣхѫ оубо земнороднꙑихъ погрѣшивше оуми и на бѫдѫщаа ослѣплѣнꙑ помꙑсломъ зѣницѧ 85 a.

кръвїѫ размѣшенꙑ рѣчнꙑѧ строуѧ 85 b.

ѡ злато, гонителю, мѫчителю прѣдръзꙑи, лѫкавъствꙋ съплетенїе, ... ѩзꙑкъ отъвръзаеши безгласномоу, а глаголивомоу затꙑкаеши оуста...... оуставꙑ и законꙑ попираеши и опашъ гониши (urméză o mulțime de alte exclamații de acestŭ felŭ), 85 b.—86 a., grec. 152, v. 3550 sq.

отъ сего слъзꙑ течахѫ чѧстꙑ изъ очию его и̑ стенанїа тѫнковъздꙑхателнаа отъ сръдечнꙑѧ срѣдꙑ и бїенїе тѫнкогласно пръси оуꙗзвѣѫщее и въздꙑханїа и рꙑданїа и къ богоу молитвꙑ ... прѣклони же сѧ симъ богъ и тѫчамъ слъзнꙑимъ призрѣ и оущедри молѧща сѧ оусръдно 86 a., grec. 153—154, v. 3574 sq.

оустръми сѧ оубо бѣгъствомъ оукрасти спасенїе 86 b.

оуслꙑша же сїа царь перскꙑи грѫдꙑи и бꙑвающаа оувѣдѣвъ 88 a.

и сїа оубо въ лѣтѣхъ сбꙑша сѧ послѣднїихъ, нѫ и еще сѫщоу въ Персѣхъ Иракꙑоу, перскомоу же воинствоу... зїаѫщоу поглътити градъ... дроугаа... тѫнкорѫщїа... боурѣ въста, страшно ревѫщїа ꙗкꙑ львъ...,

въ перскыимъ во скидскыѧ снлы сътекше сѧ и плъци... звѣровидныихъ Аваръ, ꙗкы помощи тѧшкороужащеи съ шоумомъ пролїавше сѧ ꙗкоже смрьчь градъ хотѣахѫ поглътити, а по срѣдѣ троуждааше сѧ градскыи корабль... отъ въсждоу же бѣхѫ недомыслъна ꙗже о помощи 88 b., grec. 161, v. 3738 sq. (1).

лютъ отъ своеволнаго разоума 90 b.

зачинаѫтъ сѣмена невѣрствїа.... дроугъ же съ дроугомъ съвѣщавше сѧ и съединивше сѧ тамо дръзости своеѫ изрыгаѫтъ тѧготѫ 91 a.

и горы оубо съпротивъ плачащїимъ възглашаахѫ 92 b.

на конѣ връза въсѣдъ 93 a.

оустнѣ си тъкмо медомъ властиъхимъ омазавъ 94 b.

не съвъздыхаеши ли сѫде; 95 a.

и връзыми дотекше ногами 95 a.

дроугы ꙗвлѧ сѧ Валтасарь 95 b.

гаврана чрънѣишаго отъ чрьности покаже 95 b.

Артаваздъ онъ, егоже досиѣвъ прѣдсказа теченїе слова 97 a.

что же и кое приключившее сѧ слово съшиетъ 97 a.

проси отъ него рѫкы ꙗко великомощны 99 b.

и сїа оубо полꙋчиша таковыимъ образомъ конець 99 b.

съиѣдъ орѫжноу бистъ и бранно мечю 101 a.

видѣ тогда Византїа дьнь свободенъ 101 a.

Ѳома, егоже прѣжде слово въспомѣнѫ 102 b.

чловѣкъ злоѣъзненъ, водѫ и развращаѫ въсѣ 108 a.

ѡ ле, слъице и землѥ 108 b.

---

(1) Intregŭ acestŭ pasagiŭ, ce tratézã despre luptele luĭ Heracliu cu Perșiĭ și încercarea acestora de a lua Constantinopolulŭ, e întrețĕsutŭ de Macarie în povestirea despre expediția luĭ Solimanŭ în contra luĭ Rareșŭ și năvălirile contimporane ale Leșilorŭ, Muntenilorŭ și Tătarilorŭ în Moldova. Elŭ póte sluji de unŭ bunŭ exemplu pentru metodulŭ luĭ Macarie. Dacă n'amŭ sci că e luatŭ din Manasses, am putea fi induși în erórea de a compara espresiunea intrebuințată de Macarie despre dorința Leșilorŭ de a inghiți Hotinulŭ (хотѣхѫ Хотинь ... поглътити) cu o espresiune analogă, ce se atribue luĭ Petru Rareșŭ în «Descriptio veteris et novae Poloniae» de la 1585: «aut Camenice Chotinum, aut Chotinum Cameneciam *deglutiet*»; cf. Xenopolŭ, Istoria II, 541. Mărturisescŭ că înainte de a da de urma espresiuneĭ luĭ Macarie in Manasses, v. 3741 despre Constantinopolŭ: *καὶ χαίνοντος* (sc. *Περσῶν στρατεύματος*) *καταπιεῖν τὴν πόλιν τὴν ὀλβίαν*, amŭ făcutŭ și eŭ acéstă presupunere, credêndŭ că Macarie a audițŭ espresiunea, de care e vorba aci, din gura luĭ Petru Rareșŭ. La astŭ-felŭ de rătăcirĭ ne-ar fi condusŭ textulŭ luĭ Macarie de multe orĭ, dacă nu i-am fi aflatŭ izvorulŭ.

тѫжааше, печаловааше 110 a.

и сїа оубо доволнѣ множ опалка сѧ слово 110 b.

иже отъ ноктїи младыихъ и отъ прьваго възраста ꙗремъ божьствьныи понесъ мнишьскаго житїа 112 a.

ꙗкоже аще кто речетъ заходѧ старородныи Кронъ 115 a.

тогда и градъ прѣкрасныи Антїоховъ. . . Измаилтѣне. . . възѥмше, ꙗко прѣвраѫ посрамишѫ и ꙗко напѫтиѫ блѫдницѫ 116 a.

писанїа въ Цимисхиоу доброперa начрьтаваетъ 116 a.

стрьмїи на злобѫ 116 b.

вьсе множьство просыпавши сѧ, елико въ дворѣ и елико свѣтлотѫ рода сїааше, елико по добротѫ и елико въ нарочитыихъ 117 a.

распрострьтама подемлѫтъ длънама мѫжа 117 a.

сътѣснивши сѧ отъ съпостатъ грьчьскыѧ прѣдѣлы 119 a.

тогда и строуѧ рѣчныѧ въ кръвь прѣложишѫ сѧ и бысть бръвнѧ очрьвленъ доброводныи Истръ 119 a.

въ мѣсто боурѧ дыхнѫ нѣкаа глѫбокаа тишина 120 a.

Ѯерѯь, гръдыи онъ Персомъ кнѧѕъ 124 b.

что же и кое приключившее сѧ прїиди ми, слово, и вѣщаи 127 b.

варварьскыими длан ми 129 b.

бываетъ милостивѣишїи томоу и отъ своихъ и промыслънѣиши самыихъ сродникъ, съмилн сѧ и съжали си и помощи дастъ емоу рѫкѫ и на прѣѫтїе посылаетъ того царствоу, и скочи оубо Романъ ꙗкы ѕвѣрь ис тонотъ и ꙗко отъ сѣти орелъ и ꙗко рыба отъ ѫдицѫ 129 b., grec. 280—281.

писанїа бо ꙗкы перната по вьсѭдоу постизаахѫ 129 b.

въ ничто же вьмѣнѣаше 131 a.

нѫ оубо прочее на мльчанїе оустрьмивши сѧ слово да прѣстанетъ 131 a.

Extrasele din Manasses ne esplică tóte *particularitățile de stilŭ* ale luĭ Macarie: nenumĕratele atribute poetice, reminiscențele mitologice, circumscrierile de totŭ felulŭ, care de care maĭ fără gustŭ, comparațiunile, excursele morale, contemplațiunile filosofice, esclamațiunile, desele transițiunĭ retorice ș. a. m. d. Tóte acestea își aveaŭ la Manasses înțelesulŭ lorŭ, întru câtŭ elŭ scriea o istorie în versurĭ; Macarie, care n'a vĕḑutŭ nicĭ o dată originalulŭ grecescŭ, ci a cunoscutŭ numaĭ tra-

ducerea bulgară în prosă, le-a socotitŭ bune și pentru istoria sa. Astŭfelŭ dacă găsimŭ la dênsulŭ cetăți «cu zidurile întărite», munți «cu vîrfurile ascuțite», ómenĭ «cu mințile de dobitóce», eroĭ «cu furie de leŭ», vulturĭ «cu penele marĭ» saŭ pasĕrĭ «cu penele micĭ», «împĕrați «cu mintea îngâmfată», codriĭ «hrănitorĭ de fiare», pădurĭ «bogate în lemne», vorbe «în aurŭ împletite», Polonĭ «greoĭ la minte» ș. a. m. d.; dacă maĭ găsimŭ comparațiĭ ca a luĭ Rareșŭ cu «bĕtrânulŭ Chronosŭ» saŭ cu «lucéfărulŭ sub pămîntŭ», cu Inderichŭ, prințulŭ Vandalilorŭ (grec. ed. B. 135), saŭ cu fiara scăpată din cursă (grec. ed. B. 281), dacă vedemŭ pe Sașiĭ căḑuțĭ la apa Bârseĭ comparațĭ cu «Avimŭ celŭ vechiŭ la apa Cisuluĭ», iar pe Elena, soția luĭ Rareșŭ, cu Dalida saŭ cu Tindarida (Manasses, cod. sin. 118 b., cf. Moxa, ed. Hasdeŭ, Cuv. d. Bătr. p. 394); dacă găsimŭ circumscrierĭ de felulŭ celorŭ: «luatŭ-aŭ sceptrulŭd omnescŭ», «bĕutŭ-aŭ paharulŭ morțiĭ», «fostŭ-aŭ hrană foculuĭ a totŭ mâncătorŭ» ș. a. m. d.; dacă citimŭ atâtŭ de desŭ transițiunĭ de felulŭ: «și ce să maĭ vorbimŭ multe», «iar cele ce urméză, ce și cum sunt?», «destulŭ despre cele de până aci, să ne întórcemŭ iarășĭ la șirulŭ povestireĭ», «să punemŭ capĕtŭ povestireĭ» ș. a. m. d.; dacă pe icĭ pe colea găsimŭ esclamațiunĭ ca: «o, a totŭ vĕḑĕtórule sóre», «o, dreptate» și reflecțiunĭ filosofice ca cele asupra zavistieĭ «muma tuturorŭ relelorŭ», asupra «auruluĭ, vrăjmașŭ alŭ ómenilorŭ, tiranŭ fără milă etc.», saŭ asupra schimbăcióseĭ sorțĭ, care nu cruță «nicĭ avere, nicĭ putere împĕrătéscă» ș. a. m. d.; dacă întêlnimŭ în sfîrșitŭ fórte desŭ florĭ retorice ca: «rîurĭ de bogățiĭ», «maĭ golŭ decât vĕzduhulŭ», «ungêndu-șĭ numaĭ buzele cu mierea domnieĭ» ș. a. m. d.: tóte acestea, afară de câte-va comparațiunĭ din psaltire, ca «Avimŭ la apa Cisuluĭ» și «gunoiulŭ pămîntuluĭ» (Ps. 82, 11), sunt împrumutate din Manasses și constituescŭ *elementulŭ bizantinŭ* în modulŭ de expunere alŭ luĭ Macarie (1). Elŭ era așa de îmbuibatŭ cu citirea Bizantinilorŭ, în câtŭ modulŭ

---

(1) Acestŭ elementŭ predomină și in *istoriografia sêrbéscă*, maĭ alesŭ in *biografiile* domnilorŭ (jupanilorŭ, regilorŭ, despoților) și in *cronicĭ* saŭ *genealogiĭ* (lètopisi și rodoslovi). Nicĭ unulŭ insă din autoriĭ sêrbescĭ n'a mersŭ așa de departe ca Macarie, nu doară că eĭ ar fi avutŭ maĭ multŭ bunŭ simțŭ decât acesta, ci fiind-că eraŭ stăpânĭ pe limba, in care scriaŭ, și imitaŭ decĭ liberŭ pe Bizantinĭ. Exemple se găsescŭ cu grămada în tóte produc-

lorŭ de expunere l'a adoptatŭ și în alte producțiĭ literare ale luĭ, de pildă în inscripția de la 1550 de pe biserica de la Romanŭ. Și aci găsimŭ o dómnă «de Dumnedeŭ încoronată» (богꙋвѣнчанноѧ . . . госпождєѧ), copiĭ «de Dumnedeŭ dăruițĭ» (богодарованными), saŭ espresiunĭ ca «adormi în Domnulŭ de lungulŭ somnŭ, ca să aștepte obștésca înviere» (почи о господи сꙿномꙿ дльгымꙿ, вꙿскрьсенїє общє ждѫщи) și circumscrierea datelorŭ, atâtŭ de iubită de Macarie. In locŭ să dică «în anulŭ 1550» Macarie dice: «în anulŭ, ce se capĕtă, dacă numerĭ de 7 orĭ câte o mie și de 5 orĭ câte 5 și câte 5 de 5 orĭ și a opta rotație, de la facerea lumeĭ (= 7058), iar de la nascerea luĭ Christosŭ 1550, luna . . .» (вꙿ лѣто, иже подаѫче сѧ слнцꙋ седмосꙋгꙋбиѣи тысѧщи и пѧть пѧторо и пѧторо пѧть простыхꙿ и осмаго ношенїа отꙿ мирского сꙿставленїа, отꙿ христова же рождества .,афн., мѣсѧца . . .); cf. cu acésta din cronică: «când sórele dădea atuncĭ anĭ de 7 orĭ câte o mie și iarășĭ o decime și (când) a doua rotație se cunoscea lămuritŭ, în a doua din calendele luĭ Iulie». Cu acestea Macarie vrea să dică că era atuncĭ anulŭ 7012, 2 Iulie! Anulŭ 7022 îlŭ circumscrie astŭ-felŭ: «în de douĕ orĭ câte 10 și miĭ de anĭ 7, cu o simplă doime». Alte exemple se găsescŭ sub aniĭ 7030 și 7036. Macarie întrece în acéstă privire pe ceĭ maĭ grețoșĭ Bizantinĭ și pe ceĭ maĭ obscurĭ Bulgarĭ (2).

Totŭ din Bizantinĭ a împrumutatŭ Macarie obiceiulŭ de a archaisa numirile de popóre, rîurĭ și diregătoriĭ: astŭ-felŭ elŭ dice: *Perșĭ* în locŭ de *Turcĭ*, *Istru* în locŭ de *Dunăre*, *Moldovlachia* pentru *Moldova*, *satrapĭ* pentru *boerĭ*, *sinclitŭ* pentru *sfatŭ*, *împĕratŭ*, împĕrătescŭ, împĕrăție pen-

---

țiunile sèrbescĭ cunoscute. Voiŭ da câte-va aci din viața luĭ Stefanŭ Lazarević, scrisă de Constantinŭ filosofulŭ, celŭ maĭ învĕțatŭ din istoriografiĭ sèrbescĭ (sec. 14): богоу тако попоустившоу 261, что оубо по сихь 261, 291, богꙿ же вѣ премышлаѥи лоучшаꙗ о немь 280, оть толѣ оубо страхь и трепеть оть сего 281, оубо симь сице бывшимь 297, etc. Glasnik, XLII. Reflexiunĭ morale comparațiĭ ș. a. m. d. se găsescŭ la Constantinŭ ca și la Macarie.

Acelașĭ caracterŭ trebue să fi avutŭ și cronicele bulgărescĭ saŭ biografiile pierdute ale țarilorŭ bulgarĭ; cronica aflată de noĭ in codicele de la Slatina face o escepțiune neașteptată, ce nu se póte esplica decât prin superioritatea autoruluĭ eĭ și prin lipsa de cunoscință a literatureĭ bizantine.

(1) Cronica Romanuluĭ, 183.

(2) De unde și-a împrumutatŭ elŭ acestŭ modŭ de circumscriere a datelorŭ, nu scimŭ. In literaturile vechĭ slavone nu l'amŭ intèlnitŭ nicăirĭ. In totŭ casulŭ, n'avemŭ a face cu o invențiune de a luĭ.

tru *domnŭ*, domnescŭ, domnie saŭ *voevodŭ*, voevodescŭ, voevoḑie. Vorbindŭ odată de întregŭ sfatulŭ boerescŭ alŭ Moldoveĭ, elŭ ḑice: «*hiparhiĭ*, *higemoniĭ*, *hipaţiĭ*, *satrapiĭ* şi totŭ *sinclitulŭ*»: ипарси и игемони, ипаты и сатрапы и весь сигклить (sub 1523). Aĭ crede că eştĭ în Bizanţŭ (1).

(1) După tóte acestea nu vomŭ putea fi de acordŭ cu epp. Melchisedecŭ, care pe temeiulŭ inscripţiuneĭ de la Romanŭ caracterisézā în acestŭ chipŭ pe Macarie: «Stilulŭ *concisŭ* şi *înfloritŭ*, cu care se exprimă Macarie în inscripţiune, ne arată în elŭ unŭ spiritŭ *cultŭ*, *meditativŭ*, iară limba slavo-bulgară ne arată limba şi literatura, cu care elŭ s'a cultivatŭ. Forma gramaticală a ḑicereĭ grece «Skyphon» ne dă dreptulŭ a crede că elŭ poseda şi cunoscinţa acesteĭ limbe. Inaltele luĭ privirĭ biblice ne arată în elŭ unŭ teologŭ *consumatŭ*. Elŭ numesce pe Elena Dómna «de Dumneḑeŭ incoronată», pe fiiĭ Domnitoruluĭ «odrasle de Dumneḑeŭ dăruite». Mórtea, după episcopulŭ Macarie, este «unŭ somnŭ lungŭ întru aşteptarea învierei comune». Cu unŭ cuvîntŭ, în scrisórea luĭ Macarie se strĕvede *dăscălie*, iară nu *rutină* de a logofeţilorŭ din cancelaria domnéscă. *Stima luĭ către Domnŭ* şi *iubirea către ţéră* se vede în espresiunile evseviosulŭ, царство (regatŭ, imperiŭ) etc., iară devotamentulŭ către religiune în ştergerea renegatuluĭ din diptícha bisericéscă». Cronica Romanuluĭ I, 186—187.

CAPITOLULŬ VI.

Cronica luĭ Eftimie.

A. Eftimie.

Cine a fostŭ Eftimie, continuatorulŭ cronicei luĭ Macarie, cu siguranță nu se póte sci. Elŭ spune în introducerea continuațiuneĭ séle că a fostŭ îndemnatŭ de Alexandru Lăpușnénulŭ să scrie pe scurtŭ istoria Domnilorŭ de unde a fostŭ lăsatŭ-o Macarie și că atuncĭ era egumenŭ (послѣднѣишомоу въ їгоуменѣхъ Єѳимїю їеромонахоу). Unde însă a fostŭ egumenŭ, nu ne spune. Din faptulŭ că cronica luĭ se închee cu 1553 și că într'însa nu se amintesce de nicĭ o schimbare în posiția luĭ hierarchică s'ar putea deduce că pe la 1553 elŭ era totŭ egumenŭ. In acestŭ casŭ l'amŭ putea identifica cu unŭ «Eftimie ieromonachŭ, egumenŭ alŭ mânăstireĭ Némțuluĭ», pomenitŭ într'o evanghelie scrisă pe la 1553 (15 Dechemvrie) în vremea luĭ Alexandru Lăpușnénulŭ și a mitropolituluĭ de Sucéva Grigorie (1). Acéstă identificare ar fi însă fórte hasardată. Despre Eftimie de la Némțŭ nu scimŭ nimicŭ altŭ ceva și pare să nu fi jucatŭ nicĭ unŭ rolŭ în vremea luĭ Lăpușnénulŭ; cunóscemŭ însă unŭ altŭ Eftimie, care a fostŭ o persónă din cele maĭ influente și maĭ apropiate de domnulŭ moldovénŭ, și acestŭ Eftimie pare a fi fostŭ autorulŭ cronicei. Este vorba de Eftimie, episcopulŭ de Rădăuțĭ.

(1) Revista pentru Istorie, Archeologie și Filologie, an. II, vol. I, fasc. I, p. 140.

Pe acesta ilŭ întêlnimŭ întâiașĭ dată într'unŭ documentŭ alŭ luĭ Alexandru Lăpușnénulŭ de la 4 Aprilie 1552 (7060), în care elŭ este numitŭ de Lăpușnénulŭ «rugătorulŭ și părintele nostru kir Eftimie, episcopulŭ de Rădăuțĭ» (молебникоу и родителю нашемоу кѵрь Ефимїе, епискѹпѹ радовскомѹ) (1). Cu unŭ anŭ maĭ 'nainte, pe la 1551, era episcopŭ de Rădăuțĭ unŭ *Mitrofanŭ* (2). Suntemŭ îndreptățițĭ dar a crede că Alexandru Lăpușnénulŭ l'a numitŭ pe Eftimie episcopŭ de Rădăuțĭ în primulŭ anŭ alŭ domnieĭ séle, la 1552 (3). In calitate de episcopŭ la Rădăuțĭ ilŭ maĭ găsimŭ la 1559 Iunie 30 pe o inscripție din tinda bisericeĭ de la Rădăuțĭ, în care se spune că acésta s'a ziditŭ sub episcopulŭ Eftimie cu cheltuéla luĭ Alexandru Lăpușnénulŭ (4), la 1560 într'unŭ documentŭ, în care figuréză ca martorŭ pentru cumpĕrarea unorŭ móște de la călugăriĭ din Vatopedŭ, dăruite maĭ apoĭ Slatineĭ (5), la 1561 în notița de pe sbornicului de la Slatina și la miruirea luĭ Despotŭ Vodă din acelașĭ anŭ: în ambele locurĭ împreună cu Grigorie mitropolitulŭ și cu Anastasie, episcopulŭ de Romanŭ (6).

Câtŭ timpŭ a statŭ la Rădăuțĭ, nu scimŭ precisŭ; la 1572 găsimŭ acolo pe Isaia, cunoscutulŭ partisanŭ alŭ luĭ Iónŭ Arménulŭ. Episcopulŭ Melchisedecŭ și după dînsulŭ Wickenhauser credŭ că Eftimie a fostŭ trecutŭ la Romanŭ sub Petru Șchiopulŭ și că acolo a statŭ puținŭ timpŭ, de óre-ce treĭ anĭ după intronarea luĭ Petru Șchiopulŭ găsimŭ la Romanŭ pe Eustratie (saŭ Istatie) (7). Cândŭ a muritŭ Eftimie nu scimŭ. In inscripția de la Homorŭ, unde a fostŭ îngropatŭ, data nu s'a păstratŭ întrégă. După traducerea luĭ Wickenhauser, în acésta se spune despre

(1) Archiva istorică I, 1, 125—126. Prin acestŭ documentŭ i se dăruesce luĭ Eftimie o sumă de banĭ rămașĭ de la unŭ boerŭ mortŭ fără moștenitorĭ.

(2) Cf. unŭ actŭ de donație de la Ștefanŭ Lăcustă din 5 Iunie 1551: «rugătorulŭ și părintele nostru kir Mitrofanŭ, episcopŭ de Rădăuțĭ», Arch. Ist. I, 1, 125. Aci s'a tipăritŭ din greșélă 1541 i. l. d. 1551 (7059).

(3) Cf. și Fr. A. Wickenhauser, Geschichte des Bistums Radautz und des Klosters Gross-Skit, Czernowitz 1890, p. 14—15.

(4) Ibid.

(5) Condica documentelorŭ mănăstireĭ Slatina f. 169—170, după Melchisedecŭ, Cronica Romanuluĭ I, 194.

(6) Vedĭ p. 11 din studiulŭ nostru și Urechiă, C. I², 212.

(7) Wickenhauser l. c. și Cronica Romanuluĭ I, p. 209—210, după lista de episcopĭ din condica breslelorŭ; alte documente nu se citéză.

Eftimie «fostŭ episcopŭ la Rădăuțĭ, îngropatŭ aci, unde a fostŭ sfințitŭ de călugărŭ, la anulŭ 7 . . .» (1). Este fórte probabilŭ că, dacă elŭ s'a călugăritŭ la Homorŭ, totŭ aci a fostŭ și egumenŭ. De aci ar urma că Alexandru Lăpușnénulŭ l'a cunoscutŭ în calitate de egumenŭ alŭ Homoruluĭ și atuncĭ l'a însărcinatŭ cu scrierea cronicei. Acésta însă este în contradicere cu faptulŭ că Alexadru Lăpușnénulŭ nu era domnŭ și nu se afla nicĭ măcarŭ în Moldova pe vremea când Eftimie era egumenŭ la Homorŭ, adecă înainte de 1552. Acéstă contradicere ne face să ne îndoimŭ încă de identificerea «ieromonachuluĭ egumenŭ Eftimie» din cronică cu Eftimie de la Rădăuțĭ și să lăsămŭ deschisă o pórtă pentru identificarea luĭ cu ieromonachulŭ egumenŭ de la Némțŭ la 1553. Nădăjduimŭ că publicarea maĭ multorŭ documente interne va lămuri în curândŭ acéstă chestiune.

Eftimie — orĭ-cine va fi fostŭ elŭ— a trebuitŭ să-șĭ scrie cronica sa între aniĭ 1553—1555, de óre-ce ea se închee cu zidirea Slatineĭ la Septemvrie 1553 și nu pomenesce nimicŭ de sfințirea eĭ de la 1555, asupra căreia ni s'a păstratŭ o notiță la Urechiă (2). Dacă Eftimie și-arŭ fi scrisŭ cronica după 1555, arŭ fi descrisŭ de bună sémă și sfințirea mânăstireĭ, a căreĭ inaugurare o descrie atâtŭ de pe largŭ.

B. *Cronica sa.*

Cronica luĭ Eftimie îmbrățișéză istoria Moldoveĭ de la 1541—1553, adecă de la instalarea luĭ Petru Rareșŭ în a doua domnie până la alŭ doilea anŭ alŭ domnieĭ luĭ Alexandru Lăpușnénulŭ. Ea se presentă ca o continuare a cronicei luĭ Macarie, făcută la porunca luĭ Alexandru Lăpușnénulŭ, ca nu cum-va faptele petrecute de la 1541 încóce «să rĕmână acoperite de adâncimele uităriĭ». Eftimie completéză așa dar domnia luĭ *Petru Rareșŭ* și istorisesce pe largŭ domniile luĭ *Iliașŭ Mahmetŭ,*

---

(1) Geschichte der Klöster Homor, Sct. Onufri, Horodnik und Petrautz, Czernowitz 1881, p. 23.

(2) C. I², 210.

Ștefanŭ și *Alexandru Lăpușnénulŭ* până la fundațiunea mânăstireï Slatina, Septemvrie 1553.

Continuândŭ cronica luï Macarie, Eftimie, chiar dacă n'ar fi fostŭ uceniculŭ acestuia, trebuia să se afle sub influența luï. Acésta se simte la fie-care pasŭ în cronica sa. Elŭ a avutŭ însă maï multŭ bunŭ simțŭ, decâtŭ dascălulŭ și predecesorulŭ sĕŭ, și acésta l'a feritŭ de monstruósa manieră a luï Macarie. Pe Eftimie îlŭ preocupă maï multŭ faptele, de câtŭ modulŭ lorŭ de espunere.

Ca martorŭ ocularŭ alŭ întêmplărilorŭ ce le descrie, Eftimie are pentru noï o deosebită valóre istorică, cu atâtŭ maï multŭ că elŭ ne descrie o parte până acum fórte puținŭ cunoscută din istoria Moldoveï, scurtele domniï ale fiilorŭ luï Petru Rareșŭ. Nu-ï vorbă, domnia a doua a luï Petru Rareșŭ și începutulŭ domnieï luï Lăpușnénulŭ sunt descrise și ele cu detailurï, cum se constată din alte isvóre, demne de credință(1); întêmplările însă, asupra cărora ne dă maï multe și maï prețióse notițe, sunt întêmplările din domniile luï Iliașŭ și Ștefanŭ Rareșŭ. Din Eftimie cunóscemŭ pentru întâiașĭ dată maï de aprópe desvoltarea caracteruluï acestorŭ domnï, maï alesŭ alŭ luï Iliașŭ. Din elŭ vedemŭ cum Iliașŭ, care pe la 1544 fusese trimesŭ de tatălŭ sĕŭ la Constantinopolŭ, s'a împrietenitŭ acolo cu Turcï, s'a îmbuibatŭ de învĕțăturile acestora și cândŭ a fostŭ chematŭ la tronŭ prin mórtea tatăluï sĕŭ (1546) i-a adusŭ cu sine în Moldova. Totŭ ce povestesce Eftimie despre modulŭ de viață a luï Iliașŭ : despre traiulŭ luï împreună cu prietenulŭ sĕŭ Hădărŭ și despre discuțiunile lorŭ religióse, despre abținerea luï de vinŭ și carne de porcŭ (ceea-ce pentru unŭ Moldovénŭ era lucru de neînțelesŭ), despre haremulŭ luï de Turcóice «cumpĕrate pe banï» din Turcia, despre persecutarea popilorŭ și călugărilorŭ, pe carï îï numea «dușmanï și dracï», despre aversiunea luï față de icóne, pe care le numea «idolï»: tóte acestea dovedescŭ că elŭ căḑuse cu totulŭ sub influența morală a Turcilorŭ și că în realitate era Turcŭ înainte de a se fi turcitŭ. Numaï téma de a nu fi omorîtŭ printr'o revoltă boeréscă l'a făcutŭ în timpulŭ

(1) Compară de pildă descrierea expedițiuneï luï Rareșŭ contra luï Mailatŭ cu Urechiă pe de o parte și cu celelalte isvóre pe de alta, nota 2 la cron. luï Eftimie.

domnieĭ séle să se ţină «în ascunsŭ» de legea turcéscă şi să nege totŭ-d'a-una acésta în faţa boerilorŭ scandalisaţĭ şi a ţĕreĭ. Téma de o parte şi demoralisaţia sa de alta parŭ a fi fostŭ causele crimelorŭ şi abusurilorŭ de putere, ce i le impută Eftimie. La începutŭ se vede chiar din povestirea în câtŭ-va exagerată a acestuia că era «blândŭ şi iubitorŭ de boerĭ». O rea influenţă a avutŭ de bună sémă asupra luĭ şi mumă sa Elena, pe care se vede că nu de giaba a sugrumatŭ-o Alexandru Lăpuşnénulŭ.

Istorisirea luĭ Eftimie asupra plecăriĭ din ţéră a luĭ Iliaşŭ: convocarea boerilorŭ în grădina dela Huşĭ, amăgirea acestora că elŭ plécă, nu ca să se lepede de credinţă, ci ca să uşureze haraciulŭ ţĕreĭ şi alŭ sĕracilorŭ, jurămîntulŭ luĭ pe cruce că aşa are să facă: tóte acestea sunt povestite atâtŭ de naturalŭ şi intuitivŭ, în câtŭ ele nu lasă nicĭ o îndoială asupra realităţiĭ lorŭ. Eftimie nu minte, deşi în calitatea sa de călugărŭ şi înfocatŭ apĕrătorŭ alŭ credinţeĭ singure mântuitóre póte câte odată să exagereze. Exagerate parŭ a fi, de pildă, *persecuţiunile boerilorŭ şi bisericilorŭ*, despre care Urechiă nu conţine nicĭ o vorbă. Amŭ vĕḑutŭ că Iliaşŭ termină chiar zidirea bisericeĭ catedrale din Romanŭ; afară de acésta sunt dela dînsulŭ maĭ multe acte de donaţiunĭ pe la mânăstirĭ şi biserici. Nicĭ *birulŭ*, de care vorbesce Eftimie, nu pare să fi fostŭ aşa de asupritorŭ, cu tóte că este fórte naturalŭ ca Iliaşŭ să fi impusŭ dăjdiĭ cu multŭ maĭ marĭ decât tatălŭ sĕŭ, odată ce avea pe lacomiĭ Turci lângă sine şi odată ce Rareşŭ mărise tributulŭ la Poartă, suindu-lŭ la suma de 12.000 de galbenĭ (1). Isvórele luĭ Urechiă nu conţineaŭ nimicŭ despre acestŭ birŭ. De altmintrelea spusele luĭ Urechiă confirmă în tóte pe ale luĭ Eftimie. Cf. «că şi firea şi faţa îlŭ lăuda a fire blândŭ, milostivŭ şi aşeḑĕtorŭ, nădăjduindŭ boeriĭ şi ţéra că va urma tatăne-sĕŭ, care nădejde pre toţĭ aŭ amăgitŭ....., că avêndŭ lângă sine sfetnicĭ tinerĭ Turcĭ, cu carĭ ḑiuă petrecea şi se desmerda, iară nóptea cu Turcoaice curvindŭ, den obicéĭele creştinescĭ s'aŭ depărtatŭ» (C.I², 206).

---

(1) De la acestŭ timpŭ începe tributulŭ Moldoveĭ a fi numitŭ *haraciŭ* (t. χaradž) i. e. tributŭ, dajdie pe capŭ, în locŭ de *peşcheşŭ* (t. péšk'éš) i. e. darŭ. Se pare decĭ că promisiunea luĭ Iliaşŭ de a scăpa ţéra şi pe sĕracĭ de haraciŭ (харачь земли и оубогымь) se raportă la obiceiulŭ introdusŭ de curîndŭ de a plăti haraciulŭ, ca şi cele-l'alte provinciĭ supuse Turcilorŭ. Cf. Xenopolŭ, Istoria II, 568.

Cele spuse despre Ștefanŭ Rareșŭ vorŭ fi în genere adevĕrate, nu potŭ fi însă luate cuvîntŭ de cuvîntŭ persecuțiile, de care vorbesce Eftimie. Elŭ este în deplinŭ acordŭ cu izvórele luĭ Urechiă ḑicêndŭ că și Ștefanŭ la începutulŭ domnieĭ séle a fostŭ bunŭ și creștinŭ, maĭ târziŭ crudŭ și aplecatŭ spre musulmănie. Póte că firea luĭ curvară l'a îndemnatŭ la acésta, căcĭ după cum spune Urechiă (C.I², 207) «curvie nestĕmpărată era întru elŭ, nu se răbda de femeĭ cu bărbațĭ, nu rĕmânea fete fecióre nerușinate, nice giupânesele boerilorŭ nebatgiocorite și maĭ apoĭ, de vrea domni multŭ, nu vrea hi ca să nu iee urma frăține-sĕŭ». Cf. și spusa luĭ că la începutŭ era «către toțĭ plecatŭ, milostivŭ, blândŭ și nevoitorŭ spre lucrurĭ bune; bisericilorŭ s'aŭ arătatŭ cu Dumneḑeire mare», iar după aceea «s'aŭ arătatŭ cu lăcomie și asuprele». E curiosŭ că Eftimie nu spune nimicŭ de persecuțiunile îndreptate împotriva ereticilorŭ, maĭ alesŭ *Armenilorŭ*, despre care povestesce *Urechiă* și diaconulŭ armenescŭ *Minas din Thokhath* (1).

Domnia luĭ Alexandru Lăpușnénulŭ este descrisă în colorĭ fórte favorabile. Dacă am crede verbalŭ luĭ Eftimie, o epocă de fericire obștéscă a începutŭ cu ivirea luĭ Lăpușnénulŭ în Moldova. Laudele cele marĭ, aduse acestuia, sunt însă maĭ multŭ de natură retorică și se explică prin aceea că lucrarea luĭ Eftimie era destinată maĭ întâiŭ de tóte pentru Domnŭ. Decĭ nu ne prinde mirarea că Lăpușnénulŭ e numitŭ mereŭ «celŭ vitézŭ»

---

(1) Asupra acestuia a atrasŭ atențiunea d-lŭ Xenopolŭ în Istoria III, 54, nota 11, unde s'aŭ strecuratŭ însă două greșelĭ: *Mirias* pentru Minas și *Batkanian* pentru Patkanovъ. Minas e autorulŭ uneĭ lamentațiunĭ asupra Armenilorŭ valahĭ, editată de Patkanovъ în «Fragmente de literatură armenéscă», publicate în jurnalulŭ ministeriuluĭ de instrucție din St. Petersburg, reprodusă în «Hantess Amsorya», an. II, 1888, fasc. 3, p. 37 sq. și în «Massis» 1886, No. 3832—3837. Cf. și Hantess Amsorya pe 1889, p. 43. Persecuțiunile, de care e vorba aci, sunt puse la an. 1000 al ereĭ armenescĭ (1551), cruḑimile cele marĭ din Succava în ḑiua înălțăriĭ Maiceĭ Domnuluĭ. Ștefanŭ insușĭ le conduce, poruncindŭ să inchidă bisericile și să grămădéscă tóte odórele lorŭ in «visterie». Persecuțiile se lățiră apoĭ asupra Armenilorŭ din «Chotin, Serat, Iaš-bazar, Waslow, Botušan și Urumani». In Urumani (Roman) se povestesce istoria unuĭ popă (Chačadur), ce venise acolo din «Mundania» și fu rĕŭ chinuitŭ. Acestea s'ar fi întimplatŭ tocmaĭ pe vremea luĭ Macarie. Minas spune la sfirșitulŭ poemuluĭ «aceste loviturĭ amare ale sorțiĭ le-am vĕḑutŭ cu ochiĭ meĭ propriĭ în acéstă țéră mică a Valahilorŭ». Caracterulŭ persecuțiunilorŭ se vede a fi fostŭ *religiosŭ*, iar scopulŭ lorŭ *intórcerea la pravoslavie*, intocmaĭ ca la Urechiă, C. I², 207. — Acestŭ resumatŭ ilŭ facemŭ după o traducere nemțéscă, comunicată de unŭ cunoscĕtorŭ alŭ limbeĭ armenescĭ.

(довлїи), «celŭ bunŭ» (добрїи), «celŭ noŭ» (новыи), «celŭ mare» (великыи), «celŭ mărinimosŭ» (веледоушины), «celŭ piosŭ» (благочьстивыи), până și «celŭ Dumnedeescŭ» (божьствъныи și христовъ) și este împodobitŭ cu tóte virtuțile imaginabile; afară de acestea nu se pomenesce cu nicĭ o vorbă despre tăierea nasuluĭ luĭ Joldea. De altmintrelea domnia luĭ Lăpușnénulŭ e descrisă în acordŭ cu alte izvóre și pe lângă acésta ni se daŭ câte-va detailurĭ nouĕ asupra raporturilorŭ luĭ cu domniĭ muntenescĭ; cf. notele 13 și 14.

In modulŭ de expunere Eftimie urméză apucăturilorŭ și stiluluĭ macarianŭ, este însă maĭ cumpĕtatŭ decât Macarie. Eftimie n'a fostŭ sub influența directă a luĭ Manasses și de aceea bizantinismulŭ acestuia ĭea la elŭ o formă maĭ temperată. Stilulŭ luĭ este maĭ naturalŭ și maĭ lămuritŭ, conține cu multŭ maĭ puține atribute retorice, maĭ puține comparațiĭ, maĭ puține reflexiunĭ morale etc. decât alŭ luĭ Macarie. Găsimŭ însă și la dînsulŭ: *împĕratŭ* pentru *voevodŭ* saŭ *domnŭ* (царь—воевода, господинь), *persianŭ* pentru *turcescŭ* (перскыи—тоурскыи), *sinclitŭ* pentru *sfatŭ* (сигклить—съвѣтъ), *Moldovlachia* pentru *țéra Moldoveĭ* (Молдовлахїа—молдавскаа землꙗ); și elŭ imitéză pe Macarie în *circumscripția datelorŭ*, d. p. въ лѣто шестьдесѧть и единь пришивша сѧ на седмыѧ тысѧщь i. e. «în anulŭ 60 și 1 atingêndu-se de 7 miĭ», ceea ce va să dică 7061 =1553; și la elŭ găsimŭ «curse inevitabile», «slavă înaripată», «fiŭ adevĕratŭ, prea doritŭ și prea iubitŭ» etc., «afundimile uităriĭ», «adâncimile apelorŭ», «ómenĭ purtătorĭ de numele luĭ Christosŭ» etc., comparațiile: «ca lumina sub obrocŭ», «ca lucéfĕrulŭ sub pămêntŭ», «ca stéoa strĕlucitóre dela miédă-nópte», saŭ «precum norulŭ întunecatŭ acopere radele luminosuluĭ sóre, așa etc.», contemplațiunĭ: asupra efectuluĭ societățilorŭ rele, asupra scopurilorŭ diavoluluĭ etc.; maĭ desŭ însă decât tóte găsimŭ *pleonasme*. Acestea forméză nota caracteristică a stiluluĭ eftimianŭ. Ele sunt așa de dese, în câtŭ e cu neputință a le cita pe tóte; în traducerea română ele aŭ trebuitŭ să fie șterse de multe orĭ, pentru a nu face prea neplăcută cetirea acesteĭ cronicĭ. Étă câte-va: измаильскыи и моусоульманскыи законь 485 a.: legea izmailténă și musulmană; Агарѣнь Моусоулманы махоуметова закона 485 b.: Agarenĭ Musulmanĭ de legea luĭ Mahometŭ; мѫжьствъни и храбри 494 a.: bărbațĭ și vitejĭ;

непрѣклоннимь и неоумолимь 482 b.: neînduplecatŭ și neînduplecatŭ; злокъзнониненїе и лъжавство и навѣть и невѣрїе 482 b., care în fondŭ exprimă tóte acelașĭ lucru: viclenie, ș. a. m. d. Și la Eftimie se află multe adjective compuse, ca тврьдостѣнныи, мѣдосрьдныи, богопоставленныи etc.

Pentru a completa analisa stiluluĭ luĭ Eftimie și Macarie, vomŭ înșira tóte cuvintelele rare (maĭ alesŭ verbe, substantive și adjective compuse, cuvinte străine și românisme), pe care Macarie și Eftimie le-aŭ împrumutatŭ din Manasses și alte isvóre nepaleoslovenice. Acestea saŭ nu se găsescŭ de felŭ în cele-lalte manuscripte vechĭ slavone saŭ se întâlnescŭ fórte rarŭ. Maĭ tóte lipsescŭ în lexiconulŭ paleoslovenico-greco latinŭ alŭ luĭ Miklosich și decĭ lista nóstră va sluji dreptŭ o completare necesară a acestuia pentru înțelegerea textuluĭ bulgarŭ alŭ luĭ Macarie și Eftimie. In glossariŭ păstrămŭ ortografia originaluluĭ. Citațiunile se raportă la filele manuscriptuluĭ.

агарѣнка f. Turcoaică 486 b. 491 b. Lipsesce la Miklosich.

безврѣменствїе n. 461 a. Mikl. are безврѣменьство importunitas și безврѣменьнъ intempestivus.

безмлъ(в)ствовати vb. 461 b. Mikl. traduce cu «tranquille vivere», aci însémnă însă a tăcea, a asurḍi, a înceta; брань безмлъствоуеть: rĕsboiulŭ încetéză.

безперь adj. fără pene 477 b. Cf. Manasses 106 a. Lipsesce la Mikl.

бесправнанѣ adv. pe nedreptŭ 489 b. Lipsesce la Mikl.

благолѣпенъ adj. cuviinciosŭ 495 a., din Manasses.

богопоставленъ adj. de Dumneḍeŭ pusŭ 494 b. Lipsesce la Mikl.

бѣсомоученъ adj. de diavolĭ chinuitŭ, apucatŭ 491 b. Lipsesce la Mikl.

ватахъ m. vătafŭ 488 a. Lipsesce la Mikl.

великокриленъ adj. cu aripile marĭ 474 b. cf. Man. 40 b. et passim.

великомощенъ adj. puternicŭ 479 a. cf. Man. 99 b. et passim. Mikl. îlŭ are, nu citéză însă isvórele.

великочьстенъ adj. prea cinstitŭ, veneratŭ 498 b. Lipsesce la Mikl.

великоразоумїе n. înțelepciune 495 b. Lipsesce la Mikl.

властенъ adj. domnescŭ, alŭ domnieĭ 480 b. Mikl. are numaĭ adv. властьно cum potestate.

въселико adv. maĭ alesŭ, cu deosebire 468 b. сїа оубо въселико по

вънегда же отъ троудовъ покои прїатъ: și acestea *maĭ alesŭ* după ce aŭ muritŭ. Mikl. are numaĭ adj. indecl. вьселичь și formațiunĭ de ale acestuia.

вьсенароденъ adj. obștescŭ, publicŭ 494 a. Mikl. îlŭ are fără să citeze isvórele.

вьсесръдечно adv. din tótă inima, sincerŭ 478 a. Mikl. are вьсесръдьно, — сръдо, — сръдь adv., tóte cu aceiașĭ însemnare.

вьсѣко аще adv. în însemnarea «cu tóte că» este unŭ românismŭ. вьсѣко аще и праведнѣ, нъ не благочьстнѣ: cu tóte că pe dreptŭ, însă necreștinesce 459 b.—460 a.

гръдоумень adj. îngâmfatŭ 472 b. Lipsesce la Mikl.

дльгоногъ adj. cu picióre lungĭ 474 b. cf. Man. 89 a. Lipsesce la Mikl.

доброводенъ adj. cu apă bună 480 β a. Lipsesce la Mikl.

доброзданъ adj. bine ziditŭ 479 b. Exemplulŭ citatŭ de Mikl. sub acestŭ cuvîntŭ (din Vostokovъ) pare a fi luatŭ din Man. Acelașĭ pasagiŭ se află și în Macarie.

добронырень adj. cu turnurĭ bune 480 a. Lipsesce la Mikl. cf. Man. passim.

доброповѣдникъ adj. biruitorŭ 473 a. 483 a. Mikl. îlŭ are fără să citeze de unde.

добророденъ adj. nobilŭ 481 b., alternéză cu благороденъ, de pildă 481 a.

доброчастїе n. norocŭ, parte bună 473 b. Lipsesce la Mikl.

доброчастенъ adj. fericitŭ 481 b. Mikl. are numaĭ adv. доброчастьно din Man.

достоинолѣпно adv. cu bună cuviință 494 b. Lipsesce la Mikl.

драпъ m. soldatŭ pedestru, dorobanțŭ; пѣшии мнози, иже драпи обыча ихъ звати: pedestriĭ mulțĭ, pe care de obiceiŭ îĭ numescŭ drapĭ. Din polonesculŭ *drab* «piechur, żołnierz pieszy», cf. «onym pieszym żołnierzom, które draby zoviemy» la Linde s. v. drab.

доукатъ m. galben 486 b. Cf. cronica bulgară dela 1296—1413. Lipsesce la Mikl.

единодыхати vb. a fi într'unŭ sufletŭ, unițĭ; единодышѫще къ Ѧлеѯандроу бѣша: într'unŭ sufletŭ eraŭ pentru Alexandru 494 a. Lipsesce la Mikl.

западникъ m. vêntulŭ de apusŭ 474 a. Lipsesce la Mikl.

звѣровиденъ adj. cu chipŭ de fiară 474 a., din Man. cf. Mikl. s. v.

звѣрокръмити vb. a hrăni fiare 476 b. Mikl. are numaĭ substantivele

звѣрокръмьць, — кръмьникъ beluas alens. Macarie a formatŭ acestŭ verbŭ din «звѣра кръмащїимъ» a luĭ Manasses 75 b.

златоперъ adj. cu penele de aurŭ 481 b., din Man. Lipsesce la Mikl.

златоплетенъ adj. împletitŭ, ţĕsutŭ în aurŭ 459 b. cf. Mikl. s. v.

злобѣсїе n. turbare, rĕutăciune; не възможе сътръпѣти злобѣсїа лѣшескаго: nu putu suferi rĕutăciunea Leşilorŭ 460 b. La Mikl. însémnă numaĭ: infelicitas, superstitio.

злокъзношивенїе n. rĕutăciune 482 b. Mikl. are numaĭ злокъзньство şi злокъзние malignitas.

злопроходенъ adj. greŭ, anevoiosŭ de trecutŭ 476 a. Lipsesce la Mikl.

злоратенъ adj. greŭ de luptatŭ 480 a. Mikl. îlŭ citéză din Man. şi traduce «vix expugnabilis.»

игемонъ m. 465 a., grec. ἡγεμών, căruia în textele vechĭ slavone îĭ corĕspunde de regulă воевода. In textulŭ luĭ Macarie servesce de o umplutură retorică; ar putea fi tradusŭ cu «căpetenie de oştĭ.»

измаилськъ adj. ismailténŭ 485 a. Mikl. are numaĭ formele измаилѥвъ şi измаильтьскъ adj.

ипатъ m. 465 a., grec. ὕπατος, consulŭ. Ar putea fi tradusŭ cu «vătafŭ», de óre-ce în glossele unuĭ manuscriptŭ slavonŭ din sec. 16 ипатъ este esplicatŭ prin românesculŭ вътав, Convorbirĭ Literare XXIV, 740. Póte representa însă şi altă funcţiune administrativă. Cu însemnarea acésta generală îlŭ găsimŭ în viaţa sf. Sava de Domentian: по вьсѣи власти дрьжавы его сьзывающе ипати и воеводы, Daničić, s. v. Cf. Man. 64 a. 76 a. et passim.

ирой m. eroŭ 478 a., din Man.

кикносъ m. lebedă 481 b., din Man., grec. κύκνος. Lipsesce la Mikl.

краткоризенъ adj. cu haine scurte 474 b. Lipsesce la Mikl.

кръвовѣрїе n. necredinţă, falşitate. Lipsesce la Mikl.

лъвоюростенъ adj. furiosŭ ca unŭ leŭ 476 b. Lipsesce la Mikl.

лѣтописечъство n. istoriografie 459 a. Lipsesce la Mikl.

любоимѣнїе n. lăcomie 478 b. Mikl. are любоимание avaritia.

люботроудиѣ adv. cu silinţă, cu dragoste de lucru 458 b., identicŭ după însemnare cu троудолюбнѣ adv. Intr'unŭ citatŭ de ale luĭ Mikl. s. v. люботроудьникъ se esplică acestŭ cuvîntŭ cu троудолюбьнъ. Mikl. are numaĭ adj. люботроудьнъ laboris amans.

многобогатенъ adj. fórte bogatŭ 481 a. La Mikl. fără citaţiĭ.

многодрѣвенъ adj. cu mulţĭ arborĭ 476 b., din Man. La Mikl. lipsesce.

многокъзнень adj. șiretŭ, viclénŭ 473 b. Mikl. are numaĭ многокъзньство calliditas, fără să indice isvorulŭ. Cf. Man. 103 b. et passim.

многомѫтень adj. fórte turbatŭ 474 b., din Man.

многоповѣдень adj. biruitorŭ 480 b. La Mikl. lipsesce.

многочьстиѣ adv. cu scumpătate 458 b. Lipsesce la Mikl. S'ar putea însă ceti în pasagiulŭ respectivŭ și многочѧстиѣ, adv. din многочѧстьнъ, și ar însemna atuncĭ «de multe orĭ».

моусоулманїе n. musulmănie 448 b.

моусоулманинь m. musulmanŭ 485 b.

моусоулманити vb. a musulmăni 490 b.

моусоулманьскь adj. turcescŭ 485 a. 488 b.

моусоулманство n. turcie 489 b. Tóte aceste cuvinte lipsescŭ la Mikl. Elŭ are din isvóre sêrbescĭ forma моусломанинъ și obicĭnuitulŭ коусроманъ.

мѣдосръдень adj. crudŭ, cu inimă de aramă 486 a. Lipsesce la Mikl.

нежителство n. ură, vrăjmășie 465 a. Mikl. are нежителнъ adj. a) non vitalis b) perversus.

нетрень adj. necălcatŭ 476 b. Lipsesce la Mikl.

несъборнѣ adv. fără soborŭ, adecă fără judecata soboruluĭ 489 b. Lipsesce la Mikl.

э

обдръжанїе n. ținutŭ; градь съ.. обдръжанїемь: cetatea cu ținutŭ cu totŭ 469 a. La Mikl. însémnă a) potiri b) coarctatio.

островръхь adj. cu vîrfurĭ ascuțite 475 b., cf. Man. 103 b. 115 a. Lipsesce la Mikl.

паракель m. parachilic, reteradă 489 b. Din grec. παρακέλι, παρακέλλιον forica, latrina. Ducange, Glossarium ad scriptores mediae et infimae graecitatis, p. 1107. παρακέλλιον, ce propriŭ însémnă «minor cella majori adjuncta» are la E. A. Sophocles, Greek Lexicon of the Roman and Byzantine Periods, 1888, p. 844 numaĭ însemnarea de «adjoining room». Lipsesce la Mikl.

персинь m. Turcŭ 463 a. 464 a. 464 b.

пълконачѧлникь m. capŭ alŭ oștilorŭ, dux exercitus 474 a. 482 b. 493 a., cf. Man. 86 b. et passim. Lipsesce la Mikl.

погоуба f. pierdare 490 a. La Mikl. lipsesce acestŭ ințelesŭ.

пришибати сѧ vb. a se lovi de ceva, a se atinge 496 b. Lipsesce la Mikl.

проглашенїе n. enunțare 473 b., din Man. Lipsesce la Mikl.

проотбѣгнѫти vb. a fugi, a scăpà 476 a. Lipsesce la Mikl.

пръвоказатель m. întâiulŭ între instructorĭ, instructorulŭ principalŭ 465 a. Lipsesce la Mikl.

пръвохранитель m. custodele principalŭ, maĭ mare peste custodĭ, la f. 477 a. administratorulŭ supremŭ alŭ cetățiĭ: п. града. Lipsesce la Mikl.

прѣкрава f. róba de rîndŭ, 480 a. Mikl. o citézǎ din Man.

прѣтръколити сѧ vb. a se rostogoli 472 b., din Man. Mikl. are numaĭ тръкалꙗти volvere.

ретство n. zelŭ 465 a. Mikl. are numaĭ реть aemulatio, zelus și ретьствовати contendere.

сатрапь m. 461 a. 465 a., grec. σατράπης. La Macarie o umplutură retorică; din pasagiulŭ luĭ (отъ царскыихь сатрапь) se vede că Macarie a înțelesŭ sub satrapĭ pe slugile domnescĭ din provincie, adecă pârcalabĭ, starostĭ și alțĭ boerĭ în slujba domnéscă. Mikl. citéză acestŭ cuvîntŭ dintr'unŭ codex sêrbescŭ din sec. 16.

сверѣподыхание n adj. suflândŭ furiosŭ 474 a. Lipsesce la Mikl.

сверѣпосръдїе n. crudime, sĕlbătăcie. Mikl. are numaĭ adj. сверѣпосрьдьчьнъ ferox.

сигклить m. sfatulŭ boerescŭ 465 a. 488 a. 489 a. 492 b., grec. σύγκλητος senatus. Macarie ìlŭ are din Man. cf. f. 62 b. 63 b. et passim. Se găsesce scrisŭ și синъклитъ, сингклитъ.

скотооумень adj. cu minte dobitocéscă 476 a. Lipsesce la Mikl.

скиптродръжанїе n. domnie 481 a. (în locŭ de господьство). Lipsesce la Mikl.

снеꙃа f. cheltuială 489 a. Mikl. are снеза f. și снежати vb. din documentele muntenescĭ.

старороден adj. bĕtrânŭ 476 a. Lipsesce la Mikl.

съвъдварѣти сѧ vb. a petrece împreună 485 b. Cf. Mikl. въдварꙗти сѧ pernoctare. Lipsesce la Mikl.

съвъскръмити сѧ vb. a cresce împreună 485 a. Lipsesce la Mikl.

съкръвенѣ adv. pe ascunsŭ 488 a. Mikl. are numaĭ съкровьно adv.

съподвигнѫти сѧ vb. a se porni împreună 498 a. Mikl. ìlŭ are fără să citeze de unde.

твръдопыренъ adj. cu turnurile întărite 477 a. 480 β b. Mikl. ìlŭ citéză din Man.

твръдостѣнень adj. cu zidurile tarĭ 474 b. 483 a. Lipsesce la Mikl.

тѧжкогласень adj. ce sună greŭ, înfundatŭ 479 a. Lipsesce la Mikl.

тѧжкороути vb. a geme greŭ 474 a.; тѧжкороуꙗщїа коурѧ este din Man. 88 b.

тѧжкооумень adj. greŭ la minte 474 b., din Man. 86 b. et passim.

оумовитъ adj. cu minte, isteţŭ 477 b. 494 a. (оумовитъ и прѣмѫдръ). Lipsesce la Mikl.

харачь m. tributŭ 488 a. b.

хожа m. hoge turcescĭ 491 b.

храброкорець m. pare a însemna 493 a. «călăreţŭ» în oposiţie cu драми, pedestriĭ. Tradusŭ verbalŭ este: luptătorŭ viteazŭ. Lipsesce la Mikl.

хоудоперь adj. cu pene micĭ 474 b. Cf. Man. 89 a. 129 a. et passim.

чѧстовъздыхателень adj. desŭ suspinândŭ 475 a.; чѧстовъздыханиланаа trebue să fie o greşélă i. l. d. чѧстовъздыхателанаа. Cf. rus. вздыхатель. Lipsesce la Mikl. Identicŭ după sensŭ este многовъздыхалнъ multum gemens, la Mikl.

ѵпархь m. 465 a., grec. ὕπαρχος, prefectŭ. Se află în viéţa sf. Sava, Daničić s. v. La Macarie e o umplutură retorică, ca ѵпать şi ceĭ-lalţĭ terminĭ de asemenea natură.

Limba luĭ Macarie şi Eftimie este *limba mediobulgară.* Particularităţile eĭ sunt în genere aceleaşi, ca la cronica şi analele putnene; redacţia eĭ se apropie însă în specialŭ de redacţia croniceĭ bulgărescĭ a luĭ Manasses. De aci fórte desŭ и pentru ии (о пособлени, о наказани, по прѣтечени, о смѣрени, по оустамленени, по прѣхождени) şi -ствкнъ pentru -ствкнъ (воиньствнаа, доблестьвники, благодарествнѫѧ, христїанствнѣишїи, мѫжьствни; cf. şi вѣтзвь pentru вѣтвь). Tóte cele-lalte particularităţi ale ortografieĭ mediobulgare sunt relevate la cronica şi analele putnene.

Rusismele sunt totŭ aceleaşĭ: оу, ю pentru ѫ, ѭ (Мирчю воеводоу, соуть, оудици, ac. православною нашею вѣроу etc.) şi ѧ ca ы (gen. Кигѧчѧ, Баслоуѧ, Баѧзита etc.)

Greşelile cele maĭ obicĭnuite de gramatică sunt: greşelĭ de forme (în declinare saŭ conjugare), greşelĭ de concordanţă şi de regimulŭ verbelorŭ şi preposiţiunilorŭ. Astŭ-felŭ avemŭ: instr. съ малѣми i. l. d. съ малыми (aci adjectivulŭ e declinatŭ ca pronumele), gen. s. нашѧ i. l. d. нашеѧ, instr. старѣишинамь i. l. d. старѣишинами, gen. pl. властелень i. l. d. властель, gen. s. госпождеж Єленож i. l. d. госпожды Єлены, etc.; ac. всѧ сѫщѧ окрѫсть ѧзычьское сверѣпострѫдїе i. l. d. все сѫщее —, ac. Єакоули, оутрѫстѣмь ѧзыцѣ, unde unŭ acusativŭ este concordatŭ cu

unŭ locativŭ, etc.; посла пръвїи отъ велмѫжьꙗ i. l. d. — пръваго —; землѣ срѣмова пахѣнина i. l. d. землѧ срѣмовѫ, etc.; до царскою Портоу, unde prep. до se pune cu unŭ acusativŭ concordatŭ cu adjectivulŭ sĕŭ în instrumentalŭ: o confusie completă a formelorŭ și sintaxeĭ. Casurĭ de acestea se găsescŭ destule. O parte din ele, precum și din cele-lalte greșelĭ, vorŭ fi fostŭ introduse și de copiștĭ, căcĭ copia dela Slatina este fórte rea. Intr'însa sunt o mulțime de greșelĭ evidente de scrisŭ. Unele, ca прѣмѹа pentru прѣмиѧ, клалъ pentru кралъ, ѕсѥ pentru ѕѣцѥ, доноусиѣниѧ pentru досиѣниѧ, вѣсѧ pentru вьсѧ, прилежалѥ pentru прилежание, хъистростїѧ pentru хытростїѧ, пръкриеннаго pentru прѣкриеннаго, анхоанмства pentru анхонмства și alte câte-va, nu le-am relevatŭ în ediția textuluĭ, de óre-ce sunt evidente nebăgărĭ de sémă ale copiștilorŭ. In locurile nesigure însă și unde am admisŭ schimbărĭ în textŭ, le-amŭ relevatŭ în note saŭ în parentese (1).

---

(1) Textulŭ cronicеĭ și analelorŭ putnene e cu multŭ maĭ bine conservatŭ în cópia de la Slatina. Afară de câte-va greșelĭ relevate în notele de desubtulŭ textuluĭ, numaĭ numerotația domnilorŭ este greșită. Copia numĕră până la Ștefanŭ celŭ Mare 14 (.дı.) domnĭ în locŭ de 17. Pe Bogdanŭ celŭ Orbŭ și pe Ștefanŭ celŭ Tinĕrŭ iĭ însémnă cu 18 și 19 (.иı. și .ѳı.). Acéstă numerotație ar fi exactă, dacă domniile luĭ Iliașŭ și Ștefanŭ ar numĕra numaĭ 1; altmintrelea avemŭ 20 de domniĭ. In ediția nóstră amŭ îndreptatŭ aceste greșelĭ ale copieĭ.

CAPITOLULŬ VII.

Urechiă în raportŭ cu cronicele anteriόre luĭ.

Trecĕndŭ la raportulŭ cronicelorŭ analisate pânǎ acum cu cronica luĭ Urechiă, întâia întrebare, asupra căreia trebue să ne oprimŭ, este: pe care din ele le-a cunoscutŭ Urechiă?

In cronica sa Urechiă se provόcă de nenumĕrate orĭ la cronicele moldovenescĭ de dinaintea luĭ, totŭ-d'a-una însă sub numirea generală de: *letopisețele, cărțile saŭ isvόdele nόstre moldovenescĭ.* Elŭ nu pomenesce nicĭ o dată de vre-unŭ autorŭ saŭ copiatorŭ alŭ letopisețelorŭ, nu spune nicăirĭ în ce limbă saŭ în ce locŭ eraŭ scrise acestea, ci repetéză necontenitŭ: letopisețulŭ nostru, letopisețulŭ nostru celŭ moldovenescŭ, letopisețulŭ celŭ moldovenescŭ, unele letopisețe, unele isvόdele nόstre, unŭ letopisețŭ moldovenescŭ (C. I², 129, 134, 137, 142, 144, 146, 149, 150, 152, 154, 158, 175, 176, 189, 203, 205, 213, 215, 219). In douĕ din aceste locurĭ Urechiă se pronunță ceva maĭ precisŭ asupra natureĭ letopisețuluĭ avutŭ de dînsulŭ. Acestea sunt locurile cunoscute din predoslovie și din capitolulŭ despre «domnia a doua a luĭ Petru-Vodă Rareșŭ» (C. I², 129 și 203). In acestea se spune: «*letopisețulŭ nostru celŭ moldovenescŭ* așa scrie de pe scurtŭ, că nice de viața Domnilorŭ, carĭ aŭ fostŭ tόtă cârma, nu alege, necum lucrurile din năuntru să alégă; și pre scurtŭ scriindŭ și însemnândŭ *de la începutŭ până la domnia luĭ Petru-Vodă Rareșŭ și s'aŭ stînsŭ; că de aice încόce n'aŭ maĭ scrisŭ nimene*» și «Aceste poveștĭ, ce scriŭ de Petru-Vodă Rareșŭ, că aŭ lăsatŭ scaunulŭ și aŭ pribegitŭ în țéră Ungurέscă și de multe nevoĭ ce aŭ petrecutŭ acolo și cum aŭ mersŭ la Țarigradŭ și cum aŭ eșitŭ cu a doua domnie în Moldova cronicarulŭ leșescŭ de aceste fόrte pre scurtŭ scrie; pόte fi că n'aŭ

sciutŭ de tóte. Eră *letopisețulŭ celŭ moldovenescŭ de agiunsŭ și deschisŭ tóte pre rândŭ însemnéză;* pre carele tóte, dacă le-amŭ luatŭ séma, le-amŭ socotitŭ a fi adevere și pe care le-amŭ tocmitŭ careșĭ la locurile séle».

Aceste pasage spunŭ în modŭ lămuritŭ că Urechiă în momentulŭ, în care șĭ-a scrisŭ predoslovia și în momentulŭ în care șĭ-a încheiatŭ capitolulŭ despre a doua domnie a luĭ Petru Rareșŭ, poseda, saŭ maĭ bine, avea în vedere numaĭ *unŭ singurŭ letopisețŭ moldovenescŭ*, care mergea dela începutulŭ țĕriĭ Moldoveĭ *până la a doua domnie* a luĭ Rareșŭ, 1541. Acésta este afară de orĭ-ce îndoială în urma cuvintelorŭ «și cum aŭ eșitŭ cu a doua domnie în Moldova». Cunoscêndŭ «*povestirea în scurtŭ despre domniĭ moldovenescĭ*» din sborniculŭ de la Slatina și sciindŭ că acésta se alcătuesce a) din cronica și analele putnene, care «așa scrie de pe scurtŭ, că nice de viața domnilorŭ, cariĭ aŭ fostŭ tótă cârma, nu alege» b) din cronica luĭ Macarie, care continuă cronica și analele putnene până la 1541 și care povestesce «de agiunsŭ și deschisŭ» cum Petru Vodă Rareșŭ «aŭ lăsatŭ scaunulŭ și aŭ pribegitŭ în țéra unguréscă și de multe nevoĭ ce aŭ petrecutŭ acolo și cum aŭ mersŭ la Țarigradŭ și cum aŭ eșitŭ cu a doua domnie în Moldova», cunoscêndŭ ḑicŭ acestea, putemŭ face conclusiunea că «*letopisețulŭ celŭ moldovenescŭ*» alŭ luĭ Urechiă nu este altulŭ de câtŭ «*povestirea în scurtŭ despre domniĭ moldovenescĭ*» (сказанїе въ кратцѣ о молдавскыхъ господарехъ) dela începutulŭ eĭ până la sfîrșitulŭ cronniceĭ luĭ Macarie. «De aice încóce n'aŭ maĭ scrisŭ nimene» dovedesce că manuscriptulŭ сказанїе-ĭ avutŭ de Urechiă nu conținea adaosulŭ luĭ Eftimie dela domnia a doua a luĭ Petru Rareșŭ până la Alexandru Lăpușnénulŭ.

Cronica luĭ Macarie și capitolulŭ luĭ Urechiă despre domnia a doua a luĭ Petru Rareșŭ se termină amêndouĕ cu acelașĭ pasagiŭ, împrumutatŭ de Macarie dela Manasses și de Urechiă dela Macarie: «Petru Vodă, dacă s'aŭ așeḑatŭ în domnie, de nimică altă nu grijia, ce numaĭ cu tótă casa sa petrecea în ospețe și în desmerdăciune». Cf. nota 32 la cron. luĭ Macarie și p. 81.

Că Urechiă n'a cunoscutŭ adaosulŭ luĭ Eftimie se vede, afară de spusa luĭ că dela Petru Rareșŭ încóce «n'aŭ maĭ scrisŭ nimene», și din următórele fapte: a) comparațiunea domnieĭ a II-a a luĭ Petru Rareșŭ și a dom-

niilorŭ luĭ Iliașŭ și Ștefanŭ după expunerile luĭ Urechiă și Eftimie arată că, deși ele aŭ unele puncte de asemĕnare în ceea-ce privesce caracteristica generală a acestorŭ domniĭ, ele sunt cu tóte acestea independente una de alta; Urechiă aŭ avutŭ alte isvóre indigene la îndemână. Cf. notele 1—11 la cron. luĭ Eftimie. b) Eftimie are două notițe asupra luĭ Lăpușnénulŭ, care lipsescŭ la Urechiă, n'arŭ fi lipsitŭ însă de bună sémă, dacă acesta arŭ fi cunoscutŭ pe celă-l'altŭ; e vorba de notițele asupra ajutoruluĭ datŭ de Lăpușnénulŭ luĭ Mircea Ciobanulŭ și luĭ Pĕtrașcu celŭ Bunŭ. Cf. notele 13 și 14 la cron. luĭ Eftimie. Scirile acestea lipsescŭ și în cronica moldopolonă. c) Notița despre zidirea mânăstireĭ Slatina, atâtŭ de detailată la Eftimie, are la Urechiă o versiune fórte scurtă și deosebită de cea-laltă. Pe când Eftimie povestesce numaĭ alegerea loculuĭ de mânăstire și actulŭ fundațiuneĭ, care s'a întêmplatŭ cam pe la 3 Septemvrie 1553, Urechiă scie numaĭ că mânăstirea zidită de Alexandru Lăpușnénulŭ s'a sfințitŭ la 14 Oct. 1555 de Grigorie Mitropolitulŭ cu 117 preoțĭ și diaconĭ. «*Dicŭ* să hi fostŭ preoțĭ cu diaconĭ 117» se rapórtă probabilŭ, ca și notița analógă despre sfințirea Putneĭ «*dicŭ* că aŭ fostŭ la liturghie archiepiscopĭ, preoțĭ și diaconĭ 64 la jertfelnicŭ» la *unŭ isvorŭ scrisŭ* alŭ luĭ Urechiă i. e. la o *cronică moldovenéscă* contimporană, care i-a servitŭ de isvorŭ pentru domniile de la 1541 încóce, iar nu la Eftimie.

«Povestirea în scurtŭ despre domniĭ moldovenești» saŭ, vorbindŭ în limba luĭ Urechiă, «letopisețulŭ moldovenescŭ» a slujitŭ de bază croniceĭ luĭ Urechiă de la începutulŭ eĭ până la 1541. Din elŭ și-a împrumutatŭ Urechiă titlulŭ «*Domniĭ țĕriĭ Moldoveĭ* și viața lorŭ», precum și data 1359, cu care începe existența Moldoveĭ. Cf. «Inceputulŭ domnilorŭ țĕreĭ Moldoveĭ vomŭ să arătămŭ, din anulŭ 6867» cu «In anulŭ 6867 de la facerea lumeĭ se începu cu mila luĭ Dumnedeŭ țéra Moldoveĭ.»

Deosebirile ce există între cele treĭ părțĭ constitutive ale «letopisețuluĭ moldovenescŭ» și-aŭ întipăritŭ urma lorŭ și în cronica luĭ Urechiă. La acesta, ca și în «letopisețulŭ moldovenescŭ», domniile până la Ștefanŭ celŭ Mare sunt descrise pe scurtŭ, cu o mulțime de lacune, greșelĭ și confusiunĭ. Dacă Urechiă n'ar fi avutŭ celŭ puținŭ încă o cronică moldove-

néscă afară de cronica putnénă și cele-lalte isvóre străine, partea până la Ștefanŭ celŭ Mare n'ar fi eșitŭ la elŭ maĭ detailată decât în letopisețulŭ moldovenescŭ. Domnia luĭ Ștefanŭ din potrivă este tratată la Urechiă, ca și în letopisețulŭ moldovenescŭ, cu o sumă prețiósă de detailurĭ, ce din alte isvóre nu le cunóscemŭ. Acésta constitue în ambele cronicĭ cea maĭ prețiósă parte. In fine domnia și aventurile luĭ Rareșŭ, ca și în letopisețulŭ moldovenescŭ, staŭ într'o vĕdită contradicere la Urechiă cu cele-l'alte părțĭ aride și sĕrace ale croniceĭ.

Acéstă scurtă privire ne arată că Urechiă în totŭ mersulŭ croniceĭ séle nu pierde din vedere firulŭ letopisețuluĭ moldovenescŭ, ale căruĭ scirĭ elŭ le amplifică, le îndréptă, le așédă după socotința luĭ «careșĭ la locurile séle», câte-o-dată le desfigurézā, *nicĭ o dată însă nu le prescurtézā și nu le omite*. Valórea cea mare a cronicel luĭ Urechiă se întemeiază maĭ alesŭ pe acéstă din urmă calitate a luĭ : elŭ ne-a păstratŭ în traducere maĭ multe cronicĭ moldovenescĭ, dintre care numaĭ o parte s'aŭ descoperitŭ până acum.

Să încercămŭ dar a ne forma o idee precisă despre modulŭ cum Urechiă s'a folositŭ de cronicele anterióre luĭ și despre împrumuturile făcute de elŭ din cele cunoscute, pentru ca până la descoperirea celorŭ-lalte să putemŭ deduce măcar aproximativŭ ce s'a păstratŭ la dînsulŭ din cronicele încă necunoscute. Vomŭ trata decĭ despre raportulŭ luĭ Urechiă a) cu cronica putnénă, b) cu analele putnene, c) cu cronica luĭ Macarie, d) cu cele-lalte cronicĭ moldovenescĭ înainte de dînsulŭ.

a) Urechiă și cronica putnénă.

Notele 1—15 la cronica putnénă dovedescŭ că acésta a *fostŭ primită întrégă în corpulŭ cronicei luĭ Urechiă*. Se pare că din redacția avută de dînsulŭ Urechiă n'a lăsatŭ afară nicĭ unŭ singurŭ pasagiŭ și că deosebirile, ce constatămŭ astădĭ între împrumuturile luĭ Urechiă și versiunile până acum descoperite ale cronicel putnene, îșĭ aŭ originea esclusivŭ în deosebirile de redacțiune ale acesteĭ din urmă. Chestiunea iea prin urmare acéstă formă : ce redacție a cronicel putnene a cunoscutŭ Urechiă saŭ, cu alte cuvinte, ce redacție avea cronica putnénă în «letopisețulŭ moldovenescŭ» alŭ luĭ Urechiă ?

Dacă comparămŭ șirulŭ domnilorŭ dela Dragoșŭ până la Alexandru celŭ Bunŭ în cele 3 redacțiĭ ale cronicei putnene și în Urechiă, vedemŭ că acesta a avutŭ redacțiunea cronicei anonime. Elŭ e de acordŭ în tóte cu cele-lalte redacțiĭ, se deosebesce însă de ele prin pasagele despre Bogdanŭ și Lațco; tocmaĭ prin aceste pasage se deosebesce de ele și cronica anonimă: dovada cea maĭ evidentă că redacția luĭ Urechiă era redacția cronicei anonime. Este probabilŭ că și 'n partea a doua a cronicei putnene redacția luĭ Urechiă era identică cu redacția cronicei anonime, dacă admitemŭ că în copia păstrată prin «voskresenskaja lêtopisĭ» ceĭ 7 i. l. d. 5 anĭ de domnie aĭ luĭ Ștefanŭ fără fratele sĕŭ Iliașŭ este o greșélă de copistŭ. Acésta este fórte probabilŭ, de óre-ce tóte cele-lalte redacțiĭ împreună cu Urechiă aŭ 5 anĭ. Ar urma atuncĭ că în originalulŭ luĭ Urechiă versiunea cronicei asupra domniilorŭ luĭ Iliașŭ și Ștefanŭ era: Iliașŭ singurŭ 2 anĭ și 9 lunĭ, Iliașŭ și Ștefanŭ împreună 7 anĭ, Ștefanŭ singurŭ 5 anĭ. Totŭ acéstă redacție are cronica putnénă II, de care Urechiă se apropie și prin alte date. Șirulŭ și aniĭ de domnie aĭ celorŭ-lalțĭ domnĭ este acelașĭ în tóte redacțiile. Curiosŭ și neesplicabilŭ mi se pare numaĭ că pentru ceĭ 4 anĭ de domnie aĭ luĭ Alexandru II Urechiă (C. I[2], 147) citéză pe «cronicarulŭ lătinescŭ», cu tóte că redacțiile cronicei putnene aŭ aci totŭ 4 anĭ.

Spre o maĭ ușóră orientare dămŭ unŭ tabloŭ alŭ domniilorŭ până la Ștefanŭ celŭ Mare după Urechiă și cele treĭ redacțiĭ ale cronicei putnene:

Urechiă.		*Cron. anonimă.*		*Cron. putn. I.*		*Cron. putn. II.*	
Dragoșŭ	2	Dragoșŭ	2	Dragoșŭ	2	Dragoșŭ	2
Sasŭ	4	Sasŭ	4	Sasŭ	4	Fiulŭ sĕŭ . . .	?*
Lațco	8	Lațco	8	Bogdanŭ	4	Bogdanŭ	4
Bogdanŭ . . .	6	Bogdanŭ	6	Lațco	8	Lațco	8
Petru	16	Petru	16	Petru	16	Petru	?**
Romanŭ	3	Romanŭ	3	Romanŭ	3	Romanŭ . .	8***
Ștefanŭ	7	Ștefanŭ	7	Ștefanŭ	7	Ștefanŭ	7
Iuga	2	Iuga	2	Iuga	2	Iuga	2
Alexandru B. 32 anĭ și 8 lunĭ		Alexandru B. 32 anĭ și 8 lunĭ		Alexandru B. 32 anĭ și 8 lunĭ		Alexandru B 38 anĭ și 8 lunĭ ****	

*) Omisŭ 4 anĭ (cztery lata) în copia polonă.
**) Omisŭ 16 anĭ (szešćnaście lat) în copia polonă.
***) Greșélă de copiștĭ în locŭ de 3.
****) Greșélă de copiștĭ în locŭ de 32 anĭ și 8 lunĭ.

Urechiă.		*Cronica anonimă.*		*Cron. putn. I.*		*Cron. putn. II.*	
Iliașŭ	?	Iliașŭ	2 anĭ și 9 lunĭ	Iliașŭ	2	Iliașŭ	2 anĭ și 9 lunĭ
Iliașŭ și Ștefanŭ	7	Iliașŭ și Ștefanŭ	7	Iliașŭ și Ștefanŭ	7	Iliașŭ și Ștefanŭ	7
Ștefanŭ	5	Ștefanŭ	7†	Ștefanŭ	5	Ștefanŭ	5
Romanŭ Iliașevicĭ	1	Romanŭ Iliașevicĭ	1	Romanŭ Iliașevicĭ	1	Romanŭ Iliașevicĭ	1
Petru	1	Petru	1	Petru	1	Petru	1
Ciubărŭ	2 lunĭ	Ciubărŭ	2 lunĭ	Ciubărŭ	2 lunĭ	Ciubărŭ	2 lunĭ
Alexandru celŭ Tinĕrŭ	4††	Alexandru celŭ Tinĕrŭ	4	Alexandru celŭ Tinĕrŭ	4	Alexandru celŭ Tinĕrŭ	4
Bogdanŭ II	2	Bogdanŭ II	2	Bogdanŭ II	2	Bogdanŭ II	2
Petru Aronŭ	2	Petru Aronŭ	2	Petru Aronŭ	?††††	Petru Aronŭ	2 (saŭ 3)†††

Maĭ multŭ însă decât concordanța între șirulŭ domnilorŭ și aniĭ lorŭ de domnie îlŭ apropie pe Urechiă de cronica anonimă următórele particularitățĭ comune amêndorora: a) scirile despre tăierea capuluĭ luĭ Petru Aronŭ și despre darea tributuluĭ către Turcĭ, b) povestea despre descălecarea luĭ Dragoșŭ, ale căreĭ momente de căpetenie la Urechiă sunt: originea dela Rîmŭ a Maramurĕșenilorŭ, pornirea la vênatŭ de zimbru, căderea acestuia lângă apa Moldoveĭ, numită așa după cățéua Molda, proclamarea luĭ Dragoșŭ de domnŭ și alegerea emblemeĭ moldovenescĭ (pecetea cu capŭ de zimbru). Urechiă a împrumutatŭ acéstă povestire din cronica putnénă; redacția acesteia se apropia de a cronicеĭ anonime prin desvoltarea cu multŭ maĭ mare a părțiĭ despre fundațiunea statuluĭ moldovénŭ; ea n'avea însă tradiția fundăriĭ sub forma cronicеĭ anonime, ci sub o formă maĭ simplă și maĭ primitivă. O idee despre acéstă redacție ne putemŭ face din cronica moldopolonă, cu tóte că acésta este fórte prescurtată.

Dacă considerămŭ în sfîrșitŭ că scirea despre mórtea luĭ Alexandru celŭ Tinĕrŭ în Cetatea Albă, despre omorîrea luĭ Petru Aronŭ și darea tributuluĭ către Turcĭ apropie pe Urechiă și de cronica putnénă II, că pe lângă acésta cele douĕ scirĭ specifice cronicеĭ putnene I: atributulŭ luĭ Iuga și lupta dela Hindăŭ (saŭ Ghindăoanĭ) lipsescŭ la Urechiă, ajun-

†) Greșélă de copiștĭ în locŭ de 5.

††) După letopisețulŭ saŭ cronicarulŭ lătinescŭ.

†††) 3 este adausulŭ unuĭ copiatorŭ. Cf. p. 46.

††††) In cronica putnénă I lipsescŭ aniĭ de domnie aĭ luĭ Petru Aronŭ, de óre-ce în copia nóstră lipsesce întregŭ pasagiulŭ despre Petru Aronŭ, păstratŭ în cronica anonimă (а самъ Петръ воевода господьствова .в. лѣта etc.) și în cronica moldopolonă (który hospodarem był dwie lecie etc.).

gemŭ la convingerea că *redacția cronicei putnene avută de Urechiă se apropiea maĭ multŭ de cronica anonimă și de cronica putnénă II, decât de cronica putnénă I.* «Letopisețulŭ moldovenescŭ» alŭ luĭ Urechiă se asemĕna prin urmare în partea d'întâiŭ a luĭ cu cronica moldopolonă.

Din notele 1—15 la cronica putnénă se vede că Urechiă a *tradusŭ* și a intercalatŭ în lucrarea sa întréga cronică putnénă, afară de pasagiulŭ despre sfințirea luĭ Teoctistŭ de către Nicodimŭ, care póte să fi lipsitŭ în copia luĭ. Acéstă lacună a umplutŭ-o Eustratie logofĕtulŭ prin adnotațiunea, de care se vorbesce în nota 14. O singură schimbare și-a permisŭ Urechiă cu pasagiulŭ despre conciliulŭ dela Florența, pe care de sub Alexandru celŭ Tînĕrŭ l'a strămutatŭ sub Alexandru celŭ Bunŭ, combinându-lŭ cu alte isvóre, parte scrise, parte tradiționale (1).

b) Urechiă și analele putnene.

Raportulŭ luĭ Urechiă cu analele putnene este fórte simplu: *elŭ primesce fără escepțiune totŭ ce conținŭ acestea.* De cele maĭ multe orĭ elŭ traduce, câte odată cuvêntŭ de cuvêntŭ, câte odată maĭ liberŭ, pasagele analelorŭ și le așédă unde i se pare maĭ potrivitŭ în cronica sa; de multe orĭ le combină și completéză cu alte isvóre, scrise și tradiționale, rare-orĭ își permite a schimba datele evenimentelorŭ în urma combinațiunilorŭ sale proprii. Sub aceste categoriĭ se potŭ clasifica aprópe tóte împrumuturile luĭ Urechiă din analele putnene.

In notele 16—56 la analele putnene amŭ relevatŭ cu intențiune, în comparație cu textulŭ păstratŭ în originalŭ saŭ în traducerea polonă, totŭ ce datoresce Urechiă analelorŭ putnene. Aci vomŭ insista asupra câtorŭ-va locurĭ caracteristice pentru modulŭ luĭ de a le pricepe și utilisa, adecă de a le traduce și combina cu alte isvóre.

Iată de pildă cum redă Urechiă pasagele despre lupta dela Baia (1467) și cea dela Lipințĭ (1470):

---

(1) Cf. «*Dicŭ* că începĕtorŭ și îndemnătorŭ acestuĭ lucru (zavistia și ura între biserica rĕsărituluĭ față de a apusuluĭ după conciliulŭ dela Florența) să fie fostŭ Marco, episcopulŭ de Efesŭ, carele ca unŭ dascălŭ și, *cum dicŭ unii*, pentru pizma grecéscă . . . aŭ datŭ veste . . . să nu priméscă nime acelŭ saborŭ», C. I², 139. Aceste citațiunĭ ale luĭ Urechiă se potŭ însă raporta și la isvóre scrise.

«Matiașŭ craiŭ . . . aŭ purcesŭ în anulŭ 6975 . . . și aŭ eșitŭ la Totrușŭ, Noemvrie 19, de acolo aŭ mersŭ la Romanŭ, Noemvrie 29, și acolo s'aŭ odihnitŭ până a șepte ḑi prădândŭ și jăcuindŭ. Iară a opta ḑi, Dechemvrie în 7, aŭ aprinsŭ têrgulŭ Romanuluĭ... și aŭ luatŭ spre Baie, unde aŭ sositŭ Lunĭ, Dechemvrie 14 ... Stefanŭ Vodă... Marţĭ, Dechemvrie 15, aŭ aprinsŭ târgulŭ asupra lorŭ... de aŭ făcutŭ multă mórte și perire în Ungurĭ, fiindŭ nópte . . . Singurŭ craiu, rănitŭ de săgétă fórte rĕŭ, abia aŭ hălăduitŭ pren poticĭ de aŭ eșitŭ la Ardealŭ» (C. I², 153).

«Venitŭ-aŭ mulţime de óste tătăréscă și aŭ întratŭ în ţéră să prade, în anulŭ 6978. Iară Stefanŭ Vodă ... le-aŭ eșitŭ înainte la o dumbravă, ce se chiamă la Lipinţĭ, aprópe de Nistru, și s'aŭ lovitŭ cu óstea sa, Avgustŭ 20, și... i-aŭ risipitŭ» (C. I², 151). «Dacă s'aŭ întorsŭ Stefanŭ Vodă de la acelŭ rĕzboiŭ ... spre lauda aceea aŭ mulţămitŭ luĭ Dumneḑeŭ(1) și aŭ sfinţitŭ mânăstirea Putna . . . Septemvrie în 3 . . . , la care sfinţĕnie multă adunare de călugărĭ aŭ fostŭ, și singurŭ Teoctistŭ mitropolitulŭ și Tarasie episcopulŭ împreună cu Iosifŭ arhimandritulŭ și egumenulŭ Putneĭ. Ḑicŭ că aŭ fostŭ la liturghie archiepiscopĭ, preoţĭ și diaconĭ 64 la jertfelnicŭ» (C. I², 157).

«Въ лѣто .҂ѕцое. (6975), ноемврїа .ді. (19), въздвигь сѧ оугръскыи краль Матїашь съ въсеѫ силоѫ въгръскоѫ и паде въ Тотроушь и прїиде въ Романскыи тръгь и пожеже его и тако прїиде до Бани. Стефань же воевода възѧть бога на помощь и нападе на нихь нощїѫ, и прѣдасть ихь богъ въ рѫцѣ Стефана воеводи и воисцѣ его, и посѣчени бышѧ много множьство, дроугїи же въ кѫщехь запалени бышѧ по стъгнахь тръга и самь Матїашь краль оустрѣлень бысть и инѣмь пѫтемь тѣсныимь и непроходнымь посрамлень възврати сѧ въ странѫ своѧ».

«Въ лѣто .҂ѕцои. (6978), аугоуста .к. (20), прїидошѧ много множьство Татарь, и разби ихь Стефань воевода на дѫбравѣ на Липинче, близь Нистра,

и възврати сѧ и прїиде и освѧти храмь прѣсвѧтеи богородици иже въ Поутнои рѫкоѫ прѣосвѧщеннаго митрополита кирь Ѳеоктиста и епископа Тарасїа, и егоумени въсѣхь монастиреи и весь причьть свѧщеническыи, числомь .ѯд. (64), септемврїа .г. (3), при архимандритѣ Іоасафѣ (Іоасафѣ este o greșélă în locŭ de Іосифѣ)».

---

(1) Cf. in pasagiulŭ corĕspunḑĕtorŭ alŭ croniceĭ moldopolone: «dziękując Panu Bogu za zwycięstwo».

Pasagiulŭ din urmă este tradusŭ aprópe verbalŭ, fără să păstreze însă șirulŭ cuvintelorŭ originalului; celŭ d'întâiŭ este tradusŭ maĭ liberŭ și amplificatŭ prin calcululŭ aproximativŭ alŭ datelorŭ, ce marchéză drumulŭ luĭ Matiașŭ până la Baia (1). Din acestŭ pasagiŭ amŭ lăsatŭ afară cele împrumutate de Urechiă din istoricii polonĭ, cum sunt aducerea luĭ Petru la domnie, numĕrulŭ Ungurilorŭ căḑuțĭ și alte câte-va detailurĭ neînsemnate, pentru a face să reiasă maĭ bine din comparațiunea ambelorŭ texte modulŭ de traducere alŭ luĭ.

Elŭ nu traduce cum amŭ traduce noĭ astăḑĭ, ci cum traduceaŭ de obiceiŭ ceĭ bĕtrânĭ. Pe eĭ îĭ preocupa maĭ multŭ ințelesulŭ decât frasa, iar unde ințelesulŭ le era obscurŭ, treceaŭ peste elŭ maĭ departe. De aceea vedemŭ și la Urechiă că ordinea cuvintelorŭ originalului nu-lŭ preocupă de felŭ; data, care în originalŭ se află la începutulŭ pasagiuluĭ, elŭ o pune la mijlocŭ saŭ la sfîrșitŭ, unele cuvinte le lasă netraduse, altele le circumscrie, iar cele neînțelese ca d. p. frasa «хроусїи же въ къщехъ заналеши бышѧ по стъгнахъ saŭ по стъгнѣ тръга (orig. по стъгнѣ тръга)» le lasă cu totulŭ afară. Câte-va exemple caracteristice de omisiunĭ de asemenea natură se vorŭ da în capitolulŭ despre Urechiă și cronica luĭ Macarie. Fiindŭ însă că analele putnene aŭ unŭ stilŭ fórte simplu și lămuritŭ, greșelile de traducere saŭ omisiunile în pasagele împrumutate dintr'însele sunt fórte puține și neînsemnate. Ca greșelĭ de traducere putemŭ considera cu siguranță numaĭ traducerea orig. «на тинѫ оу Должещи» cu «la Tină, la Doljeștĭ» în locŭ de «la vadulŭ dela Doljeștĭ» sub a. 6965 și «Марїа госпожда» cu «dómna Maria» în locŭ de «domnița Maria» sub a. 6981. Cf. notele 16 și 31.

Schimbărĭ arbitrare de date găsimŭ numaĭ în două casurĭ: la luarea Crăciuneĭ (pusă de Urechiă în 1475 în locŭ de 1482 alŭ analelorŭ) și la căderea luĭ Ștefanŭ celŭ Mare de pe calŭ în lupta dela Șcheia, 1486. Urechiă, care nu omite acéstă notiță sub a. 1486 (6994), o repetă și sub an. 1476 (lupta dela Valea Albă). In acestŭ din urmă pasagiŭ elŭ traduce mot à mot analele putnene:

---

(1) Cf. adnotațiunile luĭ Mironŭ și Nic. Costinŭ, C. I², 155.

«Intr'acelŭ rĕzboiŭ aŭ cădutŭ Stefanŭ-vodă de pe calŭ giosŭ, ci Dumneḑeŭ l'aŭ feritŭ de nu s'aŭ vătămatŭ (C. I^2, 165).	«Въ томь же бои паде Стефань воивода съ конѣ, нж съхрани его богъ, и невръждень бысть».

Ce redacţie a analelorŭ putnene a avutŭ Urechiă? O privire repede asupra împrumuturilorŭ în comparaţie cu redacţia nóstră ne convinge că Urechiă n'a avutŭ-o pe acésta. Redacţia luĭ era a) cu multŭ maĭ desvoltată, b) în unele părţĭ deosebită de a nóstră. Maĭ bine se vede acésta din aniĭ 1470, 1471, 1484, 1497, 1498.

După sfinţirea mânăstireĭ de la Putna Urechiă are treĭ capitole asupra luptelorŭ cu Radulŭ-Vodă şi tăereĭ câtorŭ-va boerĭ în Vasluĭ, întêmplate tóte la anulŭ 6978 (1470). Acestea sunt a) Pentru zavistia ce aŭ întratŭ între Stefanŭ-Vodă şi între Radulŭ-Vodă domnulŭ muntenescŭ şi pentru arderea Brăileĭ, în anulŭ 6978, b) De tăerea capetelorŭ a nisce boerĭ, c) Rĕzboiulŭ de la Socĭ, când s'aŭ bătutŭ Stefanŭ-Vodă cu Radulŭ-Vodă. Tóte aceste evenimente sunt descrise în cronica moldo-polonă sub aniĭ 1470 şi 1471 întocmaĭ ca la Urechiă şi în acelaşĭ şirŭ. Analele putnene în redacţia nóstră cunoscŭ numaĭ douĕ din ele: arderea Brăileĭ şi lupta de la Socĭ, iar pentru aceste douĕ aŭ o redacţie cu multŭ maĭ scurtă decât este de presupusŭ pentru originalulŭ croniceĭ moldo-polone. O comparaţie a tuturorŭ versiunilorŭ va lămuri pe deplinŭ raportulŭ lorŭ reciprocŭ:

Urechiă. †	*Cron. moldopolonă.*	*Cron. putn. I.*
«Intr'acele vremĭ aŭ întratŭ zavistie între Stefanŭ-Vodă şi între Radu-Vodă, domnulŭ muntenescŭ,... aŭ întratŭ în ţéra Muntenéscă de aŭ prădatŭ marginea, Fevruarie în 27, şi aŭ arsŭ Brăila, Marţĭ în sĕptĕmâna albă (C. I^2, 157).	Tegoż roku Februarii 27 powadził się z Radulą, z wojewodą Multańskim, i wypalił mu Brailow i inne dzierżawy.	Въ тождє лѣто пакии Стефань воєвода Браила и пожеже.

† Din Urechiă reproducemŭ numaĭ ce e de căpetenie şi ce pare a fi luatŭ din anale. Reflexiunea asupra lăcomieĭ fireĭ omenescĭ este, fără indoială, unŭ adausŭ alŭ luĭ.

Urechiă.	*Cron. moldopolonă.*	*Cron. putn. I.*
«In anulŭ 6979, Ianuarie 16, aŭ tăiatŭ Stefanŭ-Vodă pre Negrilă paharniculŭ și pre Alexa stolniculŭ și pre Isaia vorniculŭ în têrgulŭ Vasluiuluĭ.» (C. I², 157).	«Anno Domini 6979 dał sciąc Isaiya dwornika, Negryla czesnika i Aleksę stolnika	Lipsesce.
«(Stefanŭ-Vodă) ca unŭ leŭ gata spre vênatŭ de sîrgŭ s'aŭ pornitŭ și la Socĭ le-aŭ eșitŭ înainte și dândŭ rĕzboiŭ vitejesce, Martie în 7, velétu 6979... Radulŭ-Vodă aŭ pierdutŭ rĕzboiulŭ cu multă pagubă de aĭ sĕĭ, că pre toţĭ i-aŭ tăiatŭ și tóte steagurile Raduluĭ-Vodă le-aŭ luatŭ și pre mulţĭ aŭ prinsŭ viĭ și pre toţĭ i-aŭ tăiatŭ, numaĭ ce aŭ lăsatŭ viĭ pre doĭ boerĭ de ceĭ marĭ, pre Stanŭ logofĕtulŭ și Mircea comisulŭ» (C. I², 158).	i tegoż roku miał bitwę z Radulem woiewodą Multańskim na rzece u Socze(ch), w ziemi Multańskiey, i poraził wojewodę Multanskiego i bardzo wiele ich pobił i chorągwie im pobrał, jego własną chorągiew wziął, a więzniow wiele dostał, których wszystkich poscinać dał, iedno dwóch panow wielkich zostawił, kanclerza Stana a Mircza koniuszego.»	«Въ лѣто ҂ѕцоѳ. (6979), марта .з. (7), разби Стефань воевода Радоула воевода на Сочи и множьство Моунтѣнь посѣче.»

Din acestea resultă că analele putnene, din care Urechiă și-a scosŭ cele treĭ notiţe citate, aveaŭ în tóte redacţia cronicei moldopolone și se deosebiaŭ de redacţia analelorŭ nóstre prin o mulţime de detailurĭ, ce în acestea lipsescŭ. Coincidenţa completă a cronicei moldopolone cu Urechiă dovedesce că elŭ a folositŭ analele putnene II. La aceeașĭ conclusie vomŭ ajunge și din compararea altorŭ date.

Astŭ-felŭ după lupta din codrulŭ Cozminuluĭ Urechiă are două capitole «Când aŭ prădat Malcociŭ ţéra leșéscă» și «Când aŭ prădatŭ Stefanŭ Vodă ţéră leșéscă». Prădările acestea, mărturisite și de alte isvóre, nu se amintescŭ de felŭ în analele putnene I; ele se află însă în cronica moldopolonă și anume în acelașĭ locŭ ca la Urechiă :

«In anulŭ 7006, Martŭ în 11, aŭ întratŭ Malcociŭ în ţéra leşéscă cu multă mulţime de Turcĭ . . ., multă pradă şi robie aŭ făcutŭ şi aŭ agiunsŭ până maĭ susŭ de Liovŭ.»

«Anno 7006 woiował ziemię polską Markolcz Wołoski, był z woyskiem aż blisko Lwowa,

«Intr'acelaşĭ anŭ 7006, Iunie 22, Stefanŭ Vodă . . . aŭ întratŭ la Podolia şi la Ruşĭ . . . arsŭ-aŭ . . o cetate Terebulŭ şi multe averĭ aŭ luatŭ dintr'însa . . . şi Podhaicţulŭ aŭ arsŭ. Şi mulţĭ ómenĭ . . . i-aŭ luatŭ robĭ . . ., ce i-aŭ aşeḑatŭ Stefanŭ vodă în ţéra sa» (C. I³, 174).

i potym zasię poszedł Stefan woiewoda do ziemie polskiey, woiował ią i dobył dwa zamki, Trembovli i Podhaiec, i spalił, do ziemie swey też przywiodł ludzi wiele.»

Ambele pasage sunt luate din acelaşĭ isvorŭ, care nu póte fi altulŭ decât analele putnene II. Adaosulŭ «Wołoski» (Moldovénulŭ) pe lângă Marcolciŭ este de atribuitŭ traducĕtoruluĭ polonŭ saŭ vre-unuĭ glossatorŭ posteriorŭ, de óre-ce se constată din analele turcescĭ la Leunclavius că unŭ «*Malcozoglius*» a prădatŭ la porunca sultanuluĭ Baiazidŭ Galiţia pe la 1497. Cf. Picot, Chronique de Moldavie, p. 198 nota. Originalulŭ traducĕtoruluĭ polonŭ conţinea probabilŭ numaĭ că unŭ Malcociŭ saŭ Marcolciŭ aŭ prădatŭ cu Turciĭ ţéra leşéscă până la Liovŭ, fără să spună cine aŭ fostŭ elŭ. Urechiă completéză pasagiulŭ despre prădarea Poloniei de Ştefanŭ celŭ Mare cu istoriciĭ polonĭ Kromer şi Miechowita, cf. Picot, l. c. 200—201; noĭ amŭ extrasŭ pentru comparaţie numaĭ cele ce ni s'aŭ părutŭ a fi luate din analele putnene.

Dar dovada cea maĭ evidentă că Urechiă a avutŭ redacţia analelorŭ putnene II este descrierea expediţiuneĭ luĭ Albrecht dela 1497. Pe când analele putnene I sciŭ să povestéscă numaĭ de plecarea luĭ Albrecht, de solia luĭ Isacŭ visterniculŭ şi Tăutulŭ logofĕtulŭ, de închiderea lorŭ în Lemberg, de venirea luĭ Albrecht la Sucéva şi de asediulŭ fără resultatŭ alŭ eĭ, analele putnene II povestescŭ pe largŭ despre concentrarea oştilorŭ moldovenescĭ la Romanŭ, despre ajutórele trimese luĭ Ştefanŭ de Ungurĭ, despre intervenirea luĭ Birtocŭ, cuscrulŭ luĭ Ştefanŭ celŭ Mare, despre tratările de pace ale acestuia cu Albrecht şi Ştefanŭ, despre întórcerea luĭ Albrecht şi despre lupta din codrulŭ Cozminuluĭ, tóte acestea

așa cum ni sunt cunoscute și din Urechiă. Căcî Urechiă nu face altceva în cele 4 paragrafe consacrate acestuĭ rěsboiŭ (C. I², 169—174), decât reproduce versiunea întrégă a cronicei moldopolone și o augmentéză cu câte-va detailurĭ scóse din istoriciĭ polonĭ (prevestirile cele rele pentru armata polonă, versurile despre peirea șleahtei etc.) și cu reflexiunĭ morale asupra necredinței luĭ Albrecht și asupra «certăriĭ celorŭ marĭ». Aceste din urmă póte să se fi aflatŭ și în originalulŭ analelorŭ, de óre-ce cronica moldopolonă le cuprinde în frasa: za to ie Pan Bog karał, że byli nazbyt s w y w o l n i.

Redacțiunile analelorŭ putnene I și II se asémĕnă de altmintrelea fórte multŭ în partea dela începutŭ a descrieriĭ acestuĭ rěsboiŭ și, dacă pasagiulŭ analelorŭ putnene I n'ar face impresia unuĭ pasagiŭ întregŭ, cu o redacțiune încheiată, amŭ putea crede că în copia nóstră avemŭ a face cu o mutilare a luĭ. Nu încape îndoială că redacția primitivă a analelorŭ a avutŭ *o singură versiune;* pe care din aceste douĕ, nu putemŭ sci. Cu timpulŭ redacțiile s'aŭ diferențiatŭ prin copiștĭ și glossatorĭ; uniĭ, carĭ aŭ fostŭ în stare a fi maĭ bine informațĭ, aŭ adăogatŭ fapte nouĕ, alțiĭ aŭ omisŭ din nebăgare de sémă saŭ din nesciință pe cele cunoscute. Lipsa de copiĭ din diferite epoce ne împedică a urmări aceste procese și ne silesce de-o-cam dată a primi ca faptŭ deosebirea esențială de redacție a anuluĭ 1497 în cele douĕ versiunĭ ale analelorŭ. Asemĕnarea între ele merge până la «a Stefan woiewoda zbił wszytkę ziemię» etc.

Dacă pasagiulŭ cronicei moldopolone și a luĭ Urechiă n'ar fi așa de lungĭ, le-amŭ reproduce față în față cu analele putnene I. Vomŭ lăsa dar acéstă lucrare pe séma cetitorilorŭ și vomŭ încerca numaĭ a reproduce din Urechiă totŭ ce ni se pare a fi împrumutatŭ din analele putnene și ce póte fi colaționatŭ cu redacția bulgară a analelorŭ și cu traducerea polonă:

«Acestŭ craiŭ aŭ scosŭ cuvîntŭ că va să mérgă la Turcĭ să iea și să desbată Cetatea Albă și Chilia . . . Trimesŭ-aŭ Stefanŭ-Vodă solĭ la craiulŭ leșescŭ... pre Tăutulŭ logofĕtulŭ și pre Isacŭ (1) visterniculŭ...,

(1) Cron. moldopol. din greșélă *Isaiia.*

pre solĭ cu bucurie i-aŭ primitŭ și darurile . . . cu mulțămită le-aŭ luatŭ.... Acolo (1) șĭ-aŭ descoperitŭ tótă viclenia cea ascunsă, că aŭ prinsŭ pre Tăutulŭ logofétulŭ și pre Isacŭ visterniculŭ de-ĭ băgă în obéze și i-aŭ trimisŭ de i-aŭ închisŭ în Liovŭ. Iar Stefanŭ Vodă . . . de sîrgŭ aŭ trimisŭ în tóte părțile în țéră să-ĭ strîngă la têrgulŭ Romanuluĭ (2) . . ., că și craiulŭ unguresců i-aŭ trimisŭ 12.000 de óste cu Birtocŭ, voevodulŭ Ardéluluĭ, ce era cuscru luĭ Stefanŭ Vodă, și dela Radulŭ Vodă încă i-aŭ venitŭ agiutorŭ óste muntenéscă . . . Décĭ craiulŭ leșescŭ aŭ venitŭ cu tótă puterea sa la cetatea Suceveĭ Duminecă, Septemvrie 24 (3) . . . Și așa aŭ bătutŭ 3 sĕptĕmânĭ (4) și ḑiua și nóptea și nemică n'aŭ folositŭ . . . Și așa Birtocŭ . . . aŭ trimesŭ soliĭ sĕĭ la Albertŭ craiŭ să-ĭ spuie că va veni singurŭ pentru pace și pre Stefanŭ Vodă cu multe cuvinte l'aŭ rugatŭ să facă pace cu craiulŭ leșescŭ. Și așa . . . i-aŭ împăcatŭ într'acestŭ chipŭ ca să se întórcă pre urma, pre unde aŭ venitŭ. . . Și aŭ dăruitŭ Stefanŭ Vodă cu multe darurĭ pre Birtocŭ . . . și s'aŭ întorsŭ de-aŭ trecutŭ iarășĭ la țéra luĭ . . . Și în 19 ḑile a luĭ Octomvrie, Gĭoĭ (5), s'aŭ întorsŭ craiulŭ dela Sucévă și n'aŭ mersŭ pe calea ce venise, ci pre altă cale, pre unde era țéra întrégă, spre codrulŭ Cozminuluĭ (6). . . Stefanŭ Vodă . . . aŭ trasŭ după dînșiĭ și . . . i-aŭ agiunsŭ întrândŭ în pădure Gĭoĭ, 26 Octomvrie (7), și . . . i-aŭ lovitŭ . . . și năruindŭ copaciĭ ceĭ înținațĭ asupra lorŭ, multă óste leșéscă aŭ peritŭ . . . pierḑêndŭ puștile și lăsândŭ steagurile . . . Și acolo aŭ venitŭ veste luĭ Stefanŭ Vodă cum vine și altă óste leșéscă înt'ragiutorŭ luĭ craiu și atunce aŭ chematŭ pre Boldurŭ vorniculŭ (8) . . . și l'aŭ trimisŭ

(1) La *Cofmana*, unde Ștefanŭ trimesese a doua óră pe ceĭ douĭ boerĭ, ca să céră esplicațiĭ dela Albrecht.

(2) Acésta se maĭ repetă de 2 orĭ în decursulŭ istorisiriĭ.

(3) Cron. moldopol. pune asediulŭ Suceveĭ înainte de venirea luĭ Birtocŭ și de concentrarea trupelorŭ la Romanŭ. Data 24 Sept. iĭ lipsesce.

(4) Cron. moldopol. are 5.

(5) Cron. moldopol. n'are dată. Asediulŭ a ținutŭ decĭ 25 de ḑile.

(6) Cron. moldopol. spune că regele se întórse pe aceeașĭ cale spre Hotinŭ, numaĭ câte-va ținuturĭ (powiaty) o luară spre «*Bucovina*».

(7) Data lipsesce in cron. moldopol. Dela Sucéva la Cozminŭ aŭ făcutŭ decĭ 17 ḑile de drumŭ.

(8) Cron. moldopol. spune că Boldurŭ a bătutŭ pe Leșĭ la codrulŭ Cozminuluĭ; după

înpotriva aceĭ oştĭ . . . Şi aşa Boldurŭ vorniculŭ . . . aŭ trecutŭ Prutulŭ înpotriva aceĭ oştĭ şi . . . Octomvrie 29 . . . i-aŭ risipitŭ cu agiutorulŭ luĭ Stefanŭ Vodă» (1). După acestea urméză certarea celorŭ marĭ (cf. maĭ susŭ p. 115) şi capetele Leşilorŭ căḑuţĭ în luptă (după istoriciĭ polonĭ, cf. Picot, l. c. 194—195).

Cu tóte aceste asemĕnărĭ redacţia analelorŭ luĭ Urechiă, cum amŭ putea presupune chiar a priori, se deosebea în unele de redacţia analelorŭ II, fără ca să se asemene deplinŭ cu a analelorŭ I. Unŭ exemplu ne dă pasagiulŭ de sub anulŭ 6992 despre luarea cetăţilorŭ Chilia şi Akermanulŭ. In întregulŭ lorŭ scirile analelorŭ I, II şi ale luĭ Urechiă sunt aceleaşĭ; Urechiă are însă unele detaliĭ, ce lipsescŭ celorŭ-lalte douĕ şi pe care elŭ le-a luatŭ de bună sémă din analele putnene; este greŭ a admite d. p. că numele pârcalabilorŭ de Chilia şi Akermanŭ, citaţĭ de Urechiă în timpulŭ cuceririĭ acestorŭ douĕ cetăţĭ de Turcĭ, aŭ pututŭ fi împrumutate de dînsulŭ din alte isvóre.

Urechiă.	*Anal. putn. I.*	*Anal. putn. II.*
«In anulŭ 6992 sultanŭ Baiazitŭ, împĕratulŭ turcescŭ, . . . aŭ întratŭ în ţéră şi aŭ bătutŭ Chilia şi Cetatea Albă, încă şi cu Vladŭ Călugărulŭ, domnulŭ Muntenescŭ . . . şi Miercurĭ în 14 a luĭ Iulie aŭ luatŭ cetatea Chilia în ḑilele luĭ Ivaşcu şi a luĭ Maximŭ pârcalabiĭ. Aşijderea într'acestaşĭ anŭ, Avgustŭ 5, aŭ luatŭ şi Cetatea Albă în ḑilele luĭ Ghermanŭ şi Iónŭ pârcalabiĭ.» (C. I[2], 167).	«Їж тождє лѣто (sc. 6992), іоүнїа .ді. (14), прїидє царь тоурскыи Баіазитъ и Владь воивода оүггровлахїискыи съ нимь и вꙁѧшѧ градь Килїа, мѣсѧца Аүгоүста .є. (5) вꙁѧшѧ и Бѣльградь.»	«Anno 6992 Martii 15 przyszedł sołtan turecki Bajazeth pod Kilią, zamek wołoski. W ten czas wziął Kilią, y Białogrod w drugim miesiącu, bądz to było in Augusto et Iulio. W ten czas postawił woiewodę Wlada do Multan.»

Urechiă insuşĭ Stefanŭ i-a urmăritŭ şi bătutŭ in câte-va lupte (Lenţeştĭ, Şipinţĭ), luate din alte isvóre.

(1) Cron. moldopol. n'are acéstă luptă.

Pârcalabiĭ citațĭ de Urechiă se găsescŭ în documetele moldovenescĭ, cf. Picot, l. c. 164—165; asupra deosebirilorŭ între textulŭ nostru și cronica moldopolonă vedĭ nota 40 la analele putnene și capitolulŭ despre analele putnene II, p. 49.

Raportulŭ luĭ Urechiă cu analele putnene II se póte formula în urma acestora astŭ-felŭ: *redacția analelorŭ putnene avută de Urechiă saŭ partea a doua a «letopisețuluĭ moldovenescŭ», dacă nu era aceeașĭ cu redacția cronicel moldopolone, se apropiea însă maĭ în tóte punctele de acésta.* De óre-ce acelașĭ lucru l'amŭ constatatŭ și pentru cronica putnénă, putemŭ acum admite că «letopisețulŭ moldovenescŭ» alŭ luĭ Urechiă, care nu este decât «povestirea în scurtŭ despre domniĭ moldovenescĭ» descoperită de noĭ în manuscriptulŭ de la Slatina, ni s'a păstratŭ, deșĭ nu într'o formă completă, însă destulŭ de bine, prin cronica moldo-polonă. Abstragêndŭ de la unele notițe, pe care traducĕtorulŭ polonŭ le-a lăsatŭ afară cu intențiune, cronica moldopolonă conține aprópe totŭ ce conține Urechiă. Dicemŭ aprópe totŭ, de óre-ce în Urechiă găsimŭ afară de notițele cronicei moldopolone maĭ multe scirĭ, pe care elŭ le-a împrumutatŭ de bună sémă din acelașĭ isvorŭ i. e. din analele putnene.

După ce cunóscemŭ în originalŭ modulŭ de expunere alŭ acestora și după ce ne-amŭ făcutŭ o idee despre chipulŭ în care le-a utilisatŭ Urechiă, nu ne va fi greŭ a alege din textulŭ luĭ Urechiă tóte părțile analelorŭ, ce nu s'aŭ păstratŭ în copia nóstră și a cronicei moldo-polone. Acestea ni se parŭ a fi următórele:

a) Sub 1466 (6975) incursiunea luĭ Ștefanŭ celŭ Mare în Ardélŭ după lupta de la Baia, despre care spune însușĭ Urechiă că e luată din «letopisețulŭ moldovenescŭ» (C. I², 154). Cf. nota 24.

b) Douĕ notițe sub anulŭ 1478 asupra zidireĭ cetățiĭ Chilia (22 Iunie —17 Iulie 6986) și morțiĭ «cnéjneĭ» (în 8 Augustŭ aceluiașĭ anŭ), C. I², 166. Pasagele luĭ Urechiă trebuescŭ să fie o traducere verbală a originaluluĭ, pe care nu l'a sciutŭ completa cu numele cnéjneĭ. Acésta pare să fi fostŭ o fiică saŭ o soră a luĭ Ștefanŭ celŭ Mare, nu dómna luĭ, cum adnotéză Nicolae Costinŭ. Pomelniculŭ de la Bistrița f. 36 numesce pe douĕ surorĭ ale luĭ Ștefanŭ: Марїа и Сарж. Cf. și Picot, notele de la p. 157.

c) Sub 1500 (7008) o notiță asupra expedițiuneĭ Leșilorŭ în Moldova, descrisă de Urechiă în capitolulŭ «Pentru venirea Leșilorŭ de alŭ doilea rîndŭ în țéră» (C. I², 174). Urechiă spune însușĭ că letopisețulŭ latinescŭ nu pomenesce de acéstă expediție, «iar *celŭ moldovenescŭ* scrie de acestŭ rĕzboiŭ alŭ luĭ Stefanŭ-Vodă, ce-a avutŭ cu Leșiĭ la Botoșenĭ, *precum pomenesce maĭ susŭ*». Reconstituindŭ dar textulŭ analelorŭ după alŭ luĭ Urechiă, amŭ avea cam următórele: «In anulŭ 7008, în luna luĭ Martie 11 ḑile, Albertŭ craiulŭ leșescŭ... aŭ strânsŭ óste și aŭ întratŭ în țéră și aŭ prinsŭ a prădare... țéra până la Botoșenĭ. Iar Ștefanŭ Vodă, dacă aŭ înțelesŭ, strînsŭ-aŭ de sîrgŭ oștile sale și aŭ eșitŭ înaintea aceĭ oștĭ leșeștĭ, de i-aŭ datŭ rĕzboiŭ la tĕrgŭ la Botoșenĭ. Și cu voia luĭ Dumneḑĕŭ... rĕmase izbânda la Ștefanŭ Vodă... Mulțĭ aŭ peritŭ și mulțĭ aŭ luatŭ viĭ în robie». Din alte isvóre acéstă expediție a Polonilorŭ n'o cunóscemŭ.

d) Sub 1500, Martie, analele putnene maĭ conțineaŭ notița despre mórtea dómneĭ Despina a Raduluĭ-Vodă și îngroparea eĭ la Putna. Notița s'a păstratŭ în adnotațiunea luĭ Simionŭ Dascălulŭ (C. I², 175), care n'a pututŭ-o lua decât totŭ din «letopisețulŭ moldovenescŭ».

e) Sub 1501 (7009) mórtea luĭ Albertŭ, craiulŭ leșescŭ. Urechiă amplifică întru câtŭ-va notița analelorŭ (C. I², 176).

f) Sub 1502 (7010) mórtea luĭ Paisie, egumenulŭ dela Putna, și a luĭ Bolsunŭ (călugărulŭ); «amîndoĭ lăudațĭ de viață bună și curată» etc. sunt adăugate de Urechiă (C. I², 177). Astŭ-felŭ de aprecierĭ nu sunt obicĭnuite în analele putnene.

g) Sub 1508 (7016) mórtea luĭ Radu, domnulŭ Munteniciĭ, și suirea în tronŭ a luĭ Mihnea celŭ Rĕŭ (C. I², 181).

h) Sub 1509 (7017), Aprilie 1, mórtea luĭ Davidŭ mitropolitulŭ (C. I², 182). Ambele aceste notițe sunt traduse de Urechiă mot à mot după analele putnene.

i) Sub 1511 (7019) a) mórtea Marieĭ, dómna luĭ Ștefanŭ celŭ Mare, și îngroparea eĭ la Putna, b) mórtea logofĕtuluĭ Tĕutulŭ; ambele sunt traduse verbalŭ din anale. Data luĭ Urechiă n'o putemŭ verifica prin inscripția de pe mormîntulŭ dela Putna, de óre-ce în acésta loculŭ lăsatŭ pentru anŭ și lună a rĕmasŭ neumplutŭ (з . . . мсцa . . . .), cf.

Revista luĭ Tocilescu, l. c. 256. Data morţiĭ luĭ Tĕutŭ pare a fi exactă, de óre-ce dela 1512 încóce găsimŭ în documente pe logofĕtulŭ Isacŭ, cf. Picot, l. c. 179.

k) După rĕsboiulŭ cu Trifăilă Urechiă are 3 notiţe, ce sunt împrumutate fără îndoială sub aceeaşĭ formă şi în acelaşĭ şirŭ din analele putnene: 1) sub 1516 (7024), Martie 10 (data exactă e 13), mórtea luĭ Laslău craiulŭ ungurescŭ, 2) sub 1516 (7025), Noemvrie 8, apariţiunea unuĭ semnŭ pe ceriŭ, 3) unŭ cutremurŭ mare (C. I², 184--185).

l) Sub 1523 (7031), Martie 20, pribegirea luĭ Şérpe postelniculŭ (C. I², 187), cf. Picot, l. c. 268—269.

m) Totŭ pentru analele putnene trebuescŭ revendicate notiţele luĭ Urechiă de sub aniĭ 7018 şi 7021 (1510 şi 1513) asupra maĭ multorŭ incursiunĭ tătărescĭ în Moldova şi Polonia (C. I², 183—185). E greŭ de restabilitŭ însă textulŭ lorŭ, de óre-ce Urechiă le combină cu cronica luĭ Macarie (cf. nota 5 dela acésta) şi cu alte isvóre. Intregŭ paragrafulŭ luĭ Urechiă «Când aŭ prădatŭ Tătariĭ în maĭ multe rândurĭ ţéra Moldoveĭ» este redactatŭ în maniera şi stilulŭ analelorŭ: «In anulŭ 7018 Bet-Ghereĭ sultanŭ . . . fără de veste cu mulţime de Tătarĭ... aŭ întratŭ în ţéră şi aŭ prădatŭ dela Orheiŭ până la Dorohoiŭ şi pe Prutŭ în susŭ, de aŭ făcutŭ multă robie şi plénŭ . . . Iară în anulŭ 7019, Fevruarie, Mercurĭ în sĕptĕmâna albă... Intr'acelaşĭ anŭ... In anulŭ 7021 ... Aşijderea pe acea vreme... Aşijderea, într'acelaşĭ anŭ . . . » (1).

Tóte acestea le revendicămŭ pentru analele putnene, întemeiaţĭ pe maniera şi stilulŭ lorŭ. Comparaţia luĭ Urechiă cu cronica moldopolonă ne maĭ arată că partea cea maĭ mare a domniilorŭ luĭ Bogdanŭ celŭ Orbŭ şi Ştefanŭ celŭ Tînĕrŭ, precum şi o parte din domnia luĭ Petru Rareşŭ (celŭ puţinŭ până la 1531), sunt împrumutate totŭ din analele putnene. Urechiă traduce aci maĭ totŭ-d'a-una întregŭ textulŭ analelorŭ. Unŭ exemplu se află în capitolulŭ următorŭ, celelalte se gă-

(1) Notiţele luĭ Urechiă pe lângă că întregescŭ pasagiulŭ fórte prescurtatŭ alŭ croniceĭ moldopolone de sub anulŭ 7021 (1513), 22 Augustŭ, ne-aŭ păstratŭ şi numele *Copaciŭ* alŭ hatmanuluĭ *Arbore* (ediţia d-luĭ Cogălnicénu are printr'o greşélă neesplicabilă Corpaciŭ, cf. Picot, l. c. 247).

sescŭ în notele la cronica luĭ Macarie și la cronica moldopolonă, unde amŭ reprodusŭ din Urechiă totŭ ce ni se pare a corĕspunde textuluĭ analelorŭ putnene II. Cf. și capitolulŭ despre acestea din urmă, p. 51.

c) *Urechiă și cronica luĭ Macarie.*

Urechiă întrebuințéză cronica luĭ Macarie (din care o bună parte i-a rĕmasŭ neînțelésă) cu deosebire acolo, unde scirile analelorŭ putnene II eraŭ prea scurte saŭ unde Macarie completéză evenimentele descrise în acestea cu detaliĭ nouĕ. In casulŭ d'întâiŭ Urechiă traduce maĭ totŭ-d'a-una verbalŭ totŭ ce póte să înțelégă din Macarie; în casulŭ alŭ doilea elŭ întrețese scirile analelorŭ cu ale luĭ Macarie după buna luĭ socotință (1). Exemple caracteristice, pe lângă cele date în notele la cronica luĭ Macarie, sunt pentru întâia categorie de împrumuturĭ scirile de sub aniĭ 1514 și 1521 asupra incursiuneĭ în Moldova a luĭ Trifăilă și asupra evenimentelorŭ din Muntenia după mórtea luĭ Neagoe Basarabŭ; pentru categoria a doua rĕsboiulŭ cu Tătariĭ de la 1518.

«In anulŭ 7022, Fevruarie 27, („*Anno 7022, 27 Februarii*“ în cron. moldopol.), în alŭ ḑecele anŭ a domnieĭ luĭ Bogdanŭ-Vodă (въ десятое же лѣто царства его) fără veste aŭ venitŭ unŭ Trifăilă (безврѣменствїемь залѣ въскочи . . . Трифаиль нѣкто), ce se făcea feciorŭ de domnŭ (царева сына себе именоуя), cu óste din țéra unguréscă (изъ загорскыя землѣ, în exemplarulŭ luĭ Urechiă din greșélă изъ оугорскыя землѣ), iarna când era toțĭ oșteniĭ pre la casele lorŭ (паче же въ врѣмя зимное, егда воинь

---

(1) Astŭ-felŭ domnia luĭ Bogdanŭ celŭ Orbŭ și a luĭ Ștefanŭ celŭ Tinĕrŭ, cu deosebire acésta din urmă, sunt o combinație a scirilorŭ luĭ Macarie cu ale analelorŭ putnene II. Urechiă a împrumutatŭ totŭ ce a găsitŭ în aceste douĕ isvóre, aŭ adăogatŭ fórte puținŭ din scriitoriĭ polonĭ (d. p. asupra planurilorŭ de căsătorie ale luĭ Bogdanŭ) și dintr'unŭ «*leto-piseţŭ moldovenescŭ*», din care pare să fi luatŭ: istoria cu Vașco (C. I², 183), numele fiilorŭ luĭ Arbore (Tóderŭ și Nichita) și omorîrea lorŭ (C. I², 187), otrăvirea luĭ Ștefanŭ celŭ Tinĕrŭ (C. I², 189), póte și pe Romanŭ Pribégulŭ (C. I², 183) și scirile despre căsătoria luĭ Bogdanŭ și Ștefanŭ (C. I², 182 și 187). De la sine aŭ adăogatŭ caracteristicele luĭ Bogdanŭ (C. I², 179 și 181) și Ștefanŭ (C. I², 189).

Pentru istoria luĭ Petru Rareșŭ Urechiă a primitŭ totŭ ce a găsitŭ în Macarie, a completatŭ-o însă multŭ cu scirile uneĭ alte cronicĭ și ale luĭ Wapowski. Asupra acestuia vedĭ notele din Picot, l. c., asupra aceleia p. 130.

въсѣкъ себе оупокоаваеть), ce simțindŭ aĭ noștriĭ . . . șĭ-aŭ datŭ rĕzboiŭ la podŭ din giosŭ de Vasluiŭ (и приражь сѧ съ воини цареви иже Васлоуѧ оу мостовь) . . . și prindêndŭ viŭ pre acelŭ Trifăilă . . . i-aŭ tăiatŭ capulŭ (и тамо зл҃ѣ доушѫ извръже)». (C. I², 185).

«In anulŭ 7030, Septemvrie 15 (тогождє лѣто... мѣсѧца Септемврїа), prestăvitu-s'aŭ Băsărabŭ-vodă, domnulŭ Muntenescŭ (почи о господи и Басарава, воевода землн загорстѣи), și s'aŭ apucatŭ să domnéscă unŭ Turcŭ anume Mahmetŭ (и въскочи на еговѣ мѣстѣ нѣкыи Персинь именемь Махметь), ce se trăgea din seminția luĭ Băsărabŭ-vodă (иже влачаше сѧ отъ рода его). Ce pentru legea luĭ cea întunecată ómeniĭ s'aŭ scărbitŭ de dînsulŭ (иж. . . отвращахѫ во сѧ людїе отъ него) și mulțĭ dintre dînșiĭ se ispitea să apuce domnia (мнози же инн. . . покоусиша сѧ въстати на господство то), alesŭ pribegiĭ (рекомыи привѣзи). . . și între multe amestecăturĭ aŭ așeḑatŭ domnŭ pre Radulŭ-vodă Călugărulŭ (. . и междоу сими и по сихъ оустамениве сѧ въ царствѣ томь Радоуль нѣкто..)». (C. I², 187).

Urechiă.	*Macarie și cron. moldopol.*
«Iar în alŭ doile anŭ, 7026 Augustŭ 18, aŭ întratŭ Albŭ sultanŭ cu Tătariĭ dela Perecopŭ și aŭ trecutŭ Nistrulŭ fără veste și aŭ trasŭ spre Prutŭ,	«Бывшоу же второмоу лѣтоу царства его, Авгоуста мѣсѧца, двигь сѧ Алвь, единъ отъ Татарь, солтань отъ Перекопа, съ множьствомь поганихъ Татарь и безь вѣсти прѣидоша Нистръ рѣкѫ и доспѣша Проуть...
de s'aŭ suitŭ păn la Șerbanca...	na miasteczko . . . Sarbanka
și aŭ trimisŭ Stefanŭ Vodă pre Petre Cărăbățŭ vorniculŭ și cu toțĭ joseniĭ, și dacă aŭ trecutŭ Prutulŭ . . . Lunĭ diminéța în revĕrsatulŭ zorilorŭ . . . aŭ lovitŭ pe Tătarĭ și mulțĭ Tătarĭ aŭ peritŭ și mulțĭ în Prutŭ s'aŭ înecatŭ și în Ciuhru s'aŭ fostŭ înglodindŭ și pre mulțĭ aŭ prinsŭ viĭ, așijderea și pre doĭ mărzacĭ marĭ . . .	i posłał (Stefan woiewoda) do Karabocza, wielkiego dolnego dwornika swego, aby przeszedł Pruth ze wszytką ziemią dolną, i kazał mu w Poniedziałek rano na rozswicie aby się z Tatary uderzyl . . . i poraził ie i wiele ich pobito i . . . bardzo wiele poimali, i dwu murzy wielkih, и оудавиша сѧ въ Проутѣ и погрѧзоша

Urechiă.	*Macarie și cron. moldopol.*
	(сѧ) въ Чюхрѣ, дроугїи же отъ нихъ и живи оухваціени бышѧ
Și pre câțĭ aŭ rĕmasŭ i-aŭ gonitŭ preste câmpŭ, tăindu-ĭ și săgetându-ĭ, păn la Nistru... mulțĭ în Nistru s'aŭ înecatŭ. Numaĭ sultanulŭ cu puținteĭ aŭ scăpatŭ, însă și elŭ rănitŭ în capŭ. Așa s'aŭ întorsŭ cu multă pagubă și.. rușine și câțĭ aŭ scăpatŭ, și aceĭ pedestriĭ și fără arme.	и елико осташѧ погони ихъ przez pole, biiąc i siekąc, даже до Нистра, и тамо оутоношѧ... Солтанъ же Ѧлабъ едва оутече съ малѣми своими, оураненъ и тъ въ главѣ, прочїи же, елици възмогошѧ оутонести, нѣции и безоржжии отидошѧ и посрамлени достигошѧ своихъ мѣстъ.
Iar Stefanŭ Vodă s'aŭ întorsŭ... în Hărlaŭ. (C. I², 186—187).	a Stefan wojewoda wrocił się do Chorlowa.

In cele două exemple dela începutŭ amŭ pusŭ în parentese cuvintele corĕspundĕtóre textuluĭ luĭ Urechiă, pentru ca cetitorulŭ să-șĭ facă maĭ ușorŭ o idee de modulŭ cum înțelegea Urechiă să traducă. E de notatŭ că elŭ nu păstréză totŭ-d'a-una ordinea fraselorŭ originaluluĭ.

Dintre greșelele de traducere sunt caracteristice cele aflătóre în capitolulŭ despre lupta dela Feldióră. Urechiă traduce pasagiulŭ «обѣщаваа Быстричьскы градъ въ земли тои съ въсѣмь околнымь еж обдржанїемь и доходами» cu «și-ĭ giurui orașulŭ Bistrița *cu totŭ ținutulŭ dintr'acea țéră*» în locŭ să traducă «făgăduindu-ĭ cetatea Bistrițeĭ în acea țéră *cu totŭ ținutulŭ și veniturile eĭ*». «Ținutulŭ» se rapórtă aci la Bistrița și Macarie a pusŭ еж în locŭ de его sub influența româneskuluĭ *cetate*, care e de genulŭ femeninŭ, pe cândŭ slav. градъ e masculinŭ. Urechiă a raportatŭ însă pe еж la земли și de aceea a tradusŭ «ținutulŭ dintr'acea țéră».

Unde nu înțelege vre-unŭ pasagiŭ, Urechiă saŭ îĭ dă unŭ altŭ înțelesŭ, care i se pare maĭ potrivitŭ, saŭ îlŭ lasă cu totulŭ afară. Astŭfelŭ pasagiulŭ despre tunurile părăsite de dușmanĭ (într'adevĕrŭ, fórte obscurŭ) îlŭ traduce Urechiă așa: «lăsatŭ-aŭ tóte armele și puștile, *cu ceea-ce avea nădejde să-șĭ mântuéscă* (variantŭ: *mistuéscă*) *capetele*», slav. оржжїа съ колесницами и въсадникы еже добрѣише вѣдать иже

о сихъ попеченїе творѧть кла аже тогда ключима, ceea-ce însémnă cu totulŭ altŭ-ceva decât traducerea luĭ Urechiă. Că traducerea nóstră «ceĭ ce se pricepŭ la astŭ-felŭ de lucrurĭ sciŭ fórte bine de ce folosŭ ne-aŭ fostŭ acestea atuncĭ» este singura exactă, o dovedesce afară de textulŭ luĭ Macarie și faptulŭ că Moldoveniĭ nu sciaŭ să umble cu tunurile. Sommer, Vita Iacobi Despotae 43, povestesce că Moldoveniĭ, când omorîră pe Nemțiĭ luĭ Despotŭ Vodă, cruțară pe unŭ Christoph, cu scopulŭ ca acesta *să-ĭ învețe a trage din tunurĭ*; cf. Picot, Chronique de Moldavie p. 437.

In următórele pasage Urechiă, neînțelegêndŭ bine textulŭ luĭ Macarie, omite saŭ schimbă în traducerea sa părțile neînțelese: съвравшимь же сѧ имь не малн отъ ардѣлскыхъ начѧлникь и отъ инѣхъ областїи евископь: și sculându-se mulțĭ domnĭ din Ardélŭ *și alțiĭ carĭ era gata să móră pentru moșiile sale* (C. I², 191); и възврати сѧ Петръ воевода.... влѣкы съ совож злата таланть множьство и инаа, имиже царствоу слажд̑ати сѧ вѣсть, еже отъ житель земла тоѧ прїѧть: și apoĭ cu multe darurĭ fu dăruitŭ Petru-vodă și cu mare dobândă cu tótă óstea luĭ s'aŭ întorsŭ la scaunulŭ sĕŭ la Suceava (C. I², 192). Urechiă maĭ face greșéla că identifică pe *Sĕcuĭ* cu *Ungurĭ*, pe când Macarie numesce Ungurĭ în genere pe dușmaniĭ luĭ Petru i. e. pe partisaniĭ luĭ Ferdinand, iar despre Sĕcuĭ spune că s'aŭ prefăcutŭ a fi supușĭ luĭ Petru, până ce aŭ găsitŭ cu cale să trécă fățișŭ în partea dușmanuluĭ. Cf. cu traducerile luĭ Urechiă pasagele corĕspundĕtóre din traducerea nóstră.

Descrierea expedițiuneĭ a treia a luĭ Petru Rareșŭ în Ardélŭ (C. I², 192) este unŭ resumatŭ din pasagiulŭ luĭ Macarie, ce începe cu сїа оубо вико сице оурѣждена etc., până la симь сице вывлажимемь etc.; resumatulŭ dă însă unŭ altŭ înțelesŭ textuluĭ. «*Chiar cu sine*» este aci o traducere greșită pentru «*singurŭ de sine*», adecă neînduplecatŭ de nimenea (самь собож). Une-orĭ traduce exactŭ chiar metaforele. Astŭ-felŭ metafora obicĭnuită în texturile biblice «a înălța cornulŭ», рогъ възвышати s. възносити, vulg. cornu exaltare, cornu extollere in altum (Ps. 74, 5, 6, I Reg., 2, 1.) este tradusă bine cu «a sĕ simeți» (C. I², 192).

Dar dacă Urechiă n'a înțelesŭ și a tradusŭ greșitŭ unele pasage din Macarie, pe care astădĭ le putemŭ îndrepta cu originalulŭ acestuia, elŭ

se arată cu multŭ superiorŭ premergătorului sĕŭ prin aceea, că lasă afară totŭ bombastulŭ și tótă retorica bizantină a luĭ. Ce deosebire e între povestirea limpede și vînjósă a aventurilorŭ luĭ Petru Rareșŭ la Urechiă și între nesfîrșitele vaete și exclamațiĭ ale luĭ Macarie! Nicăirĭ nu se póte observa maĭ bine distanța ce desparte pe acești doui scriitorĭ : unulŭ este înglodită în bizantinismŭ și bulgarismŭ, altulŭ este hrănitŭ de literatura istorică polonă, care dăduse nascere unuĭ Długosz, Miechowski, Orzechowski, Bielski etc., ómenĭ ce avuseseră cultură clasică și suferiseră în parte influența renascereĭ; unulŭ cetise numaĭ slavonesce, altulŭ cunoscea limbile latină și polonă; modulŭ de cugetare alŭ unuia este greco-slavonŭ, alŭ celuĭ-laltŭ e românescŭ, influențatŭ în câtŭ-va de celŭ latino-polonŭ. Urechiă, care a fostŭ unŭ omŭ cu multŭ talentŭ și incomparabilŭ superiorŭ luĭ Macarie, are marele meritŭ *de a fi ruptă odată pentru tot-d'a-una cu șcóla vechiă greco-slavonă* și a fi datŭ cronicarilorŭ următorĭ unŭ modelŭ de expunere și stilŭ, ce slujesce de podóbă istoriografieĭ nóstre moldovenescĭ(1). Păstrarea cronicelorŭ vechĭ în traducere completă și introducerea unuĭ spiritŭ noŭ în istoriografia moldovenéscă, spiritulŭ apusuluĭ, sunt cele două merite de căpetenie ale croniceĭ luĭ Urechiă.

d) Urechiă și cele-lalte cronicĭ moldovenescĭ înainte de dînsulŭ.

Afară de cronica putnénă, analele putnene și cronica luĭ Macarie, contopite într'o singură cronică cu titlulŭ «Povestire în scurtŭ despre domniĭ moldovenescĭ», Urechiă a cunoscutŭ și alte cronicĭ moldovenescĭ, scrise înainte de dînsulŭ în limba slavonă, redacția medio-bulgară. Obiceiulŭ luĭ de a cita maĭ totŭ-d'a-una isvórele ne dă putința de a ne forma o idee măcarŭ aproximativă despre *cuprinsulŭ* și *natura* acestorŭ cronicĭ. Acésta este cu atâtŭ maĭ ușorŭ acum, după ce o bună parte din isvórele luĭ le cunóscemŭ și după ce putemŭ elimina din corpulŭ croniceĭ séle totŭ ce aparține acestorŭ din urmă. Eliminândŭ apoĭ și părțile luate din is-

(1) Costiniĭ aŭ mersŭ maĭ departe pe calea indicată de Urechiă, deși eĭ aŭ statŭ sub influența directă a șcóleĭ polone. După eĭ s'aŭ luatŭ Neculcea și ceĭ-lalțĭ cronicarĭ moldovenescĭ.

vórele străine, pe care Urechiă le citéză de regulă sub numirile «cronicarulŭ saŭ letopisețulŭ lătinescŭ», «cronicarulŭ saŭ letopisețulŭ leșescŭ», orĭ cu numele autorilorŭ (Belskie, Marțin Pașcovski), rĕmânŭ o mulțime de locurĭ, care după natura și stilulŭ lorŭ se vĕdŭ a fi împrumutate din cronicĭ moldovenescĭ încă neaflate. A elimina *tóte* aceste locurĭ, este cu neputință acum. O astŭ-felŭ de lucrare trebue amânată, până ce se vorŭ găsi și cele-lalte cronicĭ vechĭ moldovenescĭ. Afară de acésta ea nu póte fi făcută, câtŭ timpŭ n'avemŭ o ediție critică a textuluĭ luĭ Urechiă, câtŭ timpŭ nu scimŭ precisŭ ce aparține în acestŭ textŭ luĭ Urechiă și ce interpolatorilorŭ, câtŭ timpŭ o sumă de date nu sunt stabilite după manuscriptele cele maĭ vechĭ și maĭ bune, în sfîrșitŭ câtŭ timpŭ se ivescŭ aprópe la fie-care pasŭ îndoelĭ asupra formeĭ primitive a textuluĭ. Să nădăjduimŭ că o astŭ-felŭ de ediție nu va întârḑia multă vreme, iar până atuncĭ să încercămŭ a caracteriza după mijlócele ce posedemŭ aḑĭ cronicele încă negăsite dinainte de Urechiă.

O privire asupra cronicei luĭ Urechiă până la Ștefanŭ celŭ Mare, în comparație cu cele douĕ redacțiĭ ale cronicei putnene, ne convinge că afară de cronica putnénă Urechiă a maĭ folositŭ pentru acestŭ periodŭ celŭ puținŭ încă o cronică, pe care elŭ o numesce în douĕ locurĭ «*letopisețulŭ celŭ moldovenescŭ*» (C. I², 142 și 150), într'unŭ locŭ «*letopisețulŭ nostru*» (C. I², 144) și într'altŭ locŭ «*unele isvódele nóstre*» (C. I², 149). Aceste citațiĭ se rapórtă la rĕsbóele luĭ Iliașŭ și Ștefanŭ, fiiĭ luĭ Alexandru celŭ Bunŭ, între aniĭ 1433—1437, la rĕsboiulŭ luĭ Alexandru celŭ Tînĕrŭ cu Petru Aronŭ (lupta de la Movile din Maiŭ 1455 (6963)), la devastările Tătarilorŭ în douĕ rîndurĭ: odată până la Botoșanĭ, Noemvrie 28, 1438 (6947), a doua óră până la Vasluiŭ și Bêrladŭ, Dechemvrie 12, 1439 (6948), și în sfîrșitŭ la luptele luĭ Alexandru celŭ Tînĕrŭ cu Bogdanŭ II, 1454. Tóte acestea lipsescŭ în cronica putnénă cunoscută nouĕ, nu póte încăpea însă nicĭ o îndoială că Urechiă le-a luatŭ din letopisețulŭ celŭ moldovenescŭ și din unele isvóde, adecă letopisețe ale nóstre. Ce felŭ de letopisețe aŭ fostŭ dar acestea?

Sub «letopisețulŭ celŭ moldovenescŭ» și «letopisețulŭ nostru» s'ar putea înțelege o altă redacție a cronicei putnene, dacă amŭ admite că sub

«letopisețulŭ nostru celŭ moldovenescŭ» Urechiă n'a înțelesŭ nicĭ odată altŭ-ceva decât «povestirea în scurtŭ» a sborniculuĭ dela Slatina. Acésta însă este greŭ de admisŭ. Afară de împrejurarea că Urechiă a cunoscutŭ, cum vomŭ vedea maĭ josŭ, acéstă «povestire în scurtŭ» în maĭ multe redacțiĭ, natura notițelorŭ de care ne ocupămŭ aci este astŭfelŭ, că ele nu potŭ fi atribuite uneĭ cronicĭ așa scurte ca cronicuța numită de noĭ putnénă. Tóte notițele acestea, fără escepțiune, aŭ unŭ *caracterŭ analisticŭ*. Ele aŭ trebuitŭ să se afle maĭ întâiŭ în nisce anale, decĭ în nisce însemnărĭ contimporane evenimentelorŭ. Căcĭ cum ne-amŭ explica altŭ-felŭ, că autorulŭ cronicuțeĭ putnene, care «așa scrie de pe scurtŭ, că nice de viața Domnilorŭ nu alege», ar fi fostŭ în stare să ne descrie cu atâtea amĕnunțimĭ cele cincĭ rĕsbóie ale luĭ Iliașŭ și Ștefanŭ, invasiunile tătărescĭ, rĕsboiulŭ luĭ Alexandru celŭ Tînĕrŭ cu Bogdanŭ II și alŭ acestuia cu Petru Aronŭ? La tóte aceste întêmplărĭ originalulŭ luĭ Urechiă conținea cele maĭ precise date de *locŭ* și *timpŭ*, ca «în aniĭ 6942, unde i-aŭ eșitŭ Ștefanŭ Vodă la Dărmăneștĭ, în sĕptĕmâna albă Lunĭ, în ḑi întâiŭ a luĭ Fevruarie», saŭ «aŭ venitŭ Iliașŭ Vodă cu óste în anulŭ 6943, în 4 ḑile a luĭ Avgustŭ, și s'aŭ lovitŭ cu Ștefanŭ Vodă alŭ patrule rândŭ la Pipăreștĭ», saŭ «în anulŭ 6945, . . . într'o Gioĭ, Martie 8», ș. a. m. d. Acestea numaĭ unŭ analistŭ contimporanŭ le putea sci. Stilulŭ notițelorŭ ne amintesce de asemenea stilulŭ analelorŭ. Cf. maĭ alesŭ rĕsbóiele luĭ Iliașŭ cu Ștefanŭ, redactate tóte în aceeașĭ formă : «aŭ biruitŭ Ștefanŭ Vodă pre Iliașŭ Vodă și aŭ apucatŭ Ștefanŭ Vodă scaunulŭ țĕriĭ», «și dândŭ rĕzboiŭ vitejesce, iar aŭ biruitŭ Ștefanŭ Vodă» ; pare c'am ceti traducerea slavonesculuĭ и сънемше сѧ мѫжьскы, пакы възможе Стефанъ воевода. Cf. analele putnene asupra lupteĭ dela Baia.

Ce conțineaŭ aceste anale afară de evenimentele citate și unde vorŭ fi fostŭ scrise, nu putemŭ sci (1). Cu óre-care probabilitate putemŭ pre-

(1) Póte că unele date precise asupra domniilorŭ luĭ Iliașŭ (d. p. orbirea luĭ la «6952 în luna luĭ Maiŭ, înaintea Rusalilorŭ»), Romanŭ și Petru Aronŭ (d. p. «Vinerĭ, în rĕvĕrsatulŭ zorilorŭ, Octomvrie 16, în anulŭ 6963») să fie luate din aceleașĭ anale. Dificultatea de a hotărî în aceste chestiunĭ constă în neexactitatea și nesiguranța maĭ multorŭ date. Istoria acestorŭ timpurĭ este până acum prea puținŭ lămurită.

supune că ele nu eraŭ contopite cu cele-lalte părţĭ ale «povestireĭ pe scurtŭ», cum ar resulta din citaţiile luĭ Urechiă «letopiseţulŭ nostru» şi «letopiseţulŭ celŭ moldovenescŭ». «Unele izvódele nóstre» contradice acestorŭ citate şi dovedesce că aci este vorba de *alte* letopiseţe, de óre-ce la «*unele* letopiseţe» despre rĕsbóiele luĭ Alexandru Vodă cu Bogdanŭ Vodă «nemica nu scrie», iar «pre Bogdanŭ Vodă ilŭ scriŭ feciorulŭ luĭ Alexandru Vodă şi cum să hie rĕmasŭ pre urma luĭ la domnie» (C. I², 149). Aci sub *unele letopiseţe* nu póte fi vorba decât de «letopiseţulŭ celŭ moldovenescŭ» cunoscutŭ nouă, de óre-ce acesta nu conţine nimicŭ asupra rĕsbóielorŭ în chestiune, ci spune numaĭ, cu dată saŭ fără dată precisă, că după Alexandru a domnitŭ «Bogdanŭ Vodă, fiulŭ luĭ Alexandru Vodă». Cf. nota 15 la cronica putnénă.

Pentru istoria luĭ Ştefanŭ celŭ Mare Urechiă n'a folositŭ afară de analele putnene nicĭ o altă cronică moldovenéscă. Intregirile luĭ Simionŭ Dascălulŭ (C. I², 160 şi 175) sunt luate totŭ din analele putnene, iar paragrafulŭ despre nisce Cazacĭ ce-aŭ venitŭ în ţéră să prade (C. I², 162—163) conţine una din cele maĭ curióse greşelĭ ale luĭ Urechiă. Partea întâia a acestuĭ paragrafŭ (incursiunea Cazacilorŭ sub Nalivaico şi Lobodă) este luată din analele moldovenescĭ de sub a. 1596 s. 1595 (7104 s. 7103) şi pusă sub a. 1476 s. 1475 (6984 s. 6983), după bătălia dela Vasluiŭ. Cf. Picot, l. c. 137, unde se arată că pe la 1476 Ştefanŭ a avutŭ să respingă o invasiune tătăréscă, nu căzăcéscă. Descălecarea têrguluĭ Iaşĭ şi zidirea bisericeĭ sf. Nicolae, zidirea mânăstireĭ sf. Dimitrie înaintea curţiĭ domnescĭ şi cununia cu Voichiţa, fata Raduluĭ-Vodă, ce constituescŭ partea a doua a acestuĭ paragrafŭ, sunt luate din analele putnene, puse însă greşitŭ sub acéstă dată. Simionŭ Dascălulŭ, l. c., îndréptă data zidireĭ sf. Nicolae în 6999 i. l. d. 6983 (1491 i. l. d. 1475) «după velétulŭ ce scrie deasupra uşeĭ bisericeĭ, iară nu cum scrie înapoĭ», se înţelege la Urechiă.

In totŭ restulŭ cronicieĭ séle, dela Bogdanŭ celŭ Orbŭ până la Aronŭ Tiranulŭ, Urechiă a folositŭ, afară de analele putnene II, ce mergeaŭ

celŭ puținŭ până la 1527, probabilŭ însă până la 1546, și afară de Macarie, dacă nu maĭ multe cronicĭ moldovenescĭ, dar de bună sémă două de caracterŭ deosebitŭ: a) o *cronică* în felulŭ celeĭ macariane, din care și-a împrumutatŭ maĭ multe date la domnia luĭ Petru Rareșŭ și a câtorŭ-va domnĭ, b) nisce *anale*, ce mergeaŭ până la sfîrșitulŭ croniceĭ séle (1595), ba chiar ceva maĭ încóce, căcĭ notița amintită maĭ susŭ asupra incursiunilorŭ căzăcescĭ dela 1596 trebue să fie luată de Urechiă totŭ din nisce anale moldovenescĭ. Acésta o dovedesce adnotațiunea luĭ Simionŭ Dascălulŭ la sfîrșitulŭ croniceĭ luĭ Urechiă, luată din aceleașĭ anale moldovenescĭ: «In aniĭ 7103 (1595) aŭ venitŭ Lobodă cu óste căzăcéscă și aŭ gonitŭ pe Aronŭ-Vodă din scaunŭ și aŭ arsŭ têrgulŭ Iașiĭ». Simionŭ Dascălulŭ completéză pe Urechiă, ca de obiceiŭ, din însușĭ isvorulŭ luĭ. —

Existența uneĭ cronicĭ în felulŭ celeĭ scrise de Macarie saŭ Eftimie asupra domnieĭ luĭ Rareșŭ și în specialŭ asupra aventurilorŭ acestuia o dovedescŭ multele detailurĭ la descrierea fugeĭ și petrecereĭ luĭ în Ardélŭ, ce nu se găsescŭ în Macarie. Acestea sunt relevate în notele 26 și 27 la cronica acestuia. Cronica presupusă de noĭ pare să fi începutŭ cu Petru Rareșŭ (1528) și să fi mersŭ cam până la mórtea acestuia (1546), probabilŭ însă și maĭ departe; din ea a împrumutatŭ Urechiă tradiția despre originea luĭ Rareșŭ din femeia târgovĕțuluĭ din Hârlăŭ, petrecerea sultanuluĭ Soliman în Moldova și domnia luĭ Ștefanŭ Lăcustă (C. I², 197 și 200, cf. nota 28 la Mac.), unele detailurĭ la domnia luĭ Cornea (C. I², 201—202, cf. nota 31 la Mac.) și expediția contra luĭ Mailatŭ (C. I², 203—205, cf. nota 2 și 3 la Eftimie). O dovadă directă asupra existențeĭ acesteĭ cronicĭ ne dă Urechiă prin următórele: povestindŭ despre efectulŭ «scrisóreĭ sêrbescĭ» a luĭ Rareșŭ asupra împĕratuluĭ turcescŭ elŭ ḑice: «Iară împĕratulŭ cetindŭ cartea și vĕḑêndŭ atâta jalobă și plângere a luĭ Petru-Vodă saŭ, *cum ḑicŭ uniĭ,* pentru lăcomia turcéscă, . . . s'aŭ milostivitŭ împĕratulŭ și l'aŭ ertatŭ cu bucurie» (C. I², 199). Acestŭ «cum ḑicŭ uniĭ» nu se póte raporta decât la cronica admisă de noĭ, de óre-ce «cum ḑicŭ alțiĭ» se rapórtă la Macarie, care într'adevĕrŭ povestesce în stilulŭ sĕŭ bombastŭ și afectatŭ că sultanuluĭ i-s'aŭ făcutŭ milă de Petru Rareșŭ numaĭ după ce aŭ vĕḑutŭ «atâta jalobă și

plângere», оуслышa же сїа царь перскыи гръдыи и вывaжиaa оувѣдѣвь съмилaи сѧ и съжaлaи сѧ. Celă-laltŭ cronicarŭ privea lucrurile cu ochĭ maĭ deschișĭ și nu jertfea forma pentru fondŭ; elŭ scia că numaĭ din lăcomia de banĭ a Turculuĭ i s'a datŭ luĭ Rareșŭ a doua domnie. Acésta este versiunea cea adevĕrată, constatată acum prin o sumă de documente contimporane.

Două pasage din textulŭ luĭ Urechiă, care parŭ a fi împrumutate din acéstă cronică, dovedescŭ că ea era scrisă cam în stilulŭ macarianŭ: «aŭ plătitŭ datoria sa ce aŭ fostŭ datorŭ lumiĭ» despre mórtea luĭ Rareșŭ («la anulŭ 7055, Septemvrie în 4, Vinerĭ la méḑă-nópte») și comparația «cunoscêndŭ că cum se rĕdică și se risipesce o negură întunecată, așa și elŭ se curățesce de scârba ce-ĭ zăcea la inimă» despre impresia iertăriĭ de către sultanulŭ. Acéstă comparație nu se află în Macarie.

«*Letopisețulŭ moldovenescŭ*», citatŭ de Urechiă la domnia a doua a luĭ Petru Rareșŭ pentru rĕsboiulŭ cu Mailatŭ, se raportă totŭ la acéstă cronică: prin elŭ nu póte fi înțelesŭ nicĭ Eftimie, nicĭ analele putnene II. Cf. notele 2 și 3 la Eftimie.

Urechiă maĭ citéză «*unŭ letopisețŭ moldovenescŭ*», ce nu este nicĭ Macarie, nicĭ Eftimie, nicĭ analele putnene II, la domnia luĭ Ștefanŭ celŭ Tînĕrŭ. Elŭ ḑice despre mórtea acestuia (C. I², 189): «Scrie la unŭ letopisețŭ moldovenescŭ, de ḑice că pre acestŭ Stefanŭ Vodă l'aŭ otrăvitŭ dómna sa.» Acésta este singura scire asupra luĭ Ștefanŭ celŭ Tînĕrŭ, luată de Urechiă dintr'unŭ altŭ letopisețŭ, căcĭ totŭ ce spune elŭ despre acestŭ domnŭ este luatŭ din Macarie și analele putnene II. Acestŭ letopisețŭ pare să fi fostŭ totŭ cronica admisă de noĭ; ea va fi începutŭ domnia luĭ Petru Rareșŭ cu o întroducere asupra anilorŭ din urmă aĭ luĭ Ștefanŭ celŭ Tînĕrŭ saŭ cu unŭ pasagiŭ asupra morțiĭ luĭ. Totŭ acesteĭ cronicĭ saŭ uneĭ continuărĭ a eĭ (în felulŭ cum Eftimie a continuatŭ pe Macarie) sunt aplicatŭ a atribui domniile luĭ Iliașŭ și Ștefanŭ, scrise fără îndoială de unŭ contimporanŭ și împrumutate de Urechiă dela acesta.

Dela Alexandru Lăpușnénulŭ încóce Urechiă citéză numaĭ de 3 orĭ unŭ

«letopisețŭ moldovenescŭ», de două orĭ la Despotŭ Vodă și o dată la Tomșa Vodă: «pentru acestŭ Despotŭ Vodă *letopisețulŭ moldovenescŭ fórte prea scurtŭ scrie*» (C. I², 213), «iară Belskie... scrie.. de se tocmesce cu *letopisețulŭ celŭ moldovinescŭ*» (despre perirea Nemțilorŭ luĭ Despotŭ Vodă) (C. I², 215), «numaĭ la *letopisețulŭ moldovinescŭ* se află acéstă poveste» (despre rĕsboiulŭ luĭ Ștefanŭ Tomșa cu Mircea domnulŭ muntenescŭ) (C. I², 219). Aci, la 1564, se citéză *pentru ultima óră* letopisețulŭ moldovenescŭ sub acéstă numire.

Ce felŭ de letopisețŭ să fie acesta? Din caracteristica luĭ Urechiă că «fórte prea scurtŭ scrie» și din natura notițelorŭ împrumutate de Urechiă dintr'însulŭ resultă că aci este vorba de *anale*, scrise probabilŭ *prin mănăstirĭ* (nu putemŭ sci, într'una saŭ în maĭ multe) și fără îndoială *în limba slavonă.*

Pentru acésta avemŭ dovedĭ directe în adnotațiunile luĭ Simionŭ Dascălulŭ la domnia luĭ Ștefanŭ Tomșa, va să dică tocmaĭ acolo unde Urechiă citéză letopisețulŭ moldovenescŭ, și la domnia luĭ Petru Șchiopulŭ: «iară la unŭ *letopisețŭ sêrbescŭ* scrie că aŭ fostŭ domnia luĭ până la 4 lunĭ» (C. I², 219) și «iară *letopisețulŭ sêrbescŭ* scrie că la velétu 7090 tocma aŭ fostŭ când aŭ venitŭ Petru Vodă în scaunŭ cu a doua domnie». Simionŭ Dascălulŭ corege prin aceste glosse două greșelĭ ale luĭ Urechiă: întâia că Ștefanŭ Tomșa ar fi domnitŭ numaĭ 5 sĕptĕmânĭ, a doua că Petru Șchiopulŭ ar fi venitŭ cu a doua domnie la 1583, nu la 1582. Aceste îndreptărĭ, ca și tóte cele-lalte făcute de Simionŭ Dascălulŭ, sunt împrumutate de elŭ *din analele, din care aŭ luatŭ și Urechiă, însă din o altă redacție a lorŭ.* Numaĭ astŭ-felŭ ne putemŭ explica îndreptările luĭ Simionŭ Dascălulŭ: *Genarie 1* pentru *Septemvrie* la mórtea luĭ Macarie de Romanŭ (C. I², 210), «*ca la treĭ anĭ, Noemvrie 7072*» pentru «*treĭ anĭ și jumătate*» la domnia luĭ Despotŭ (C. I², 218) (1) și «*Octomvrie 11*» pentru «*Noemvrie în 12*» la mórtea Ruxandeĭ, mama luĭ Bog-

(1) Îndreptarea luĭ *Simionŭ Dascălulŭ* corĕspunde dateĭ adevĕrate a morțiĭ luĭ Despotŭ, 5 Nov. 1563. Despotŭ n'a domnitŭ 3 anĭ deplinŭ. E de notatŭ că Simionŭ Dascălulŭ nu era unŭ cronicarŭ lipsitŭ de critică și că elŭ scia să prețuéscă *uricele* și *pisaniile* (documentele și inscripțiile). Cf. adnotațiunile luĭ asupra unorŭ date (C. I², 137. 169) și asupra luĭ Ión Arménulŭ (C. I², 223).

danŭ-Vodă Lăpușnénulŭ (C. I², 222). Din acelașĭ isvorŭ șĭ-aŭ luatŭ Simionŭ Dascălulŭ materialulŭ pentru restulŭ adnotațiunilorŭ séle (C. I², 219 și 242.)

Caracterulŭ analisticŭ alŭ însemnărilorŭ folosite de Urechiă și Simionŭ Dascălulŭ reese maĭ bine din domniile luĭ Alexandru Lăpușnénulŭ și Petru Șchiopulŭ. Cf. de pildă la celŭ d'întâiŭ între aniĭ 7061—7066 următórele: «Intr'acestașĭ anŭ aŭ fostŭ omorŭ mare și iérnă grea» «In alŭ patrule anŭ alŭ domnieĭ luĭ Alexandru-Vodă. . . .»: «Pre acea vreme fost-aŭ iérnă mare și gerósă. . .» «Iară într'acestașĭ anŭ, 7066 Septemvrie, prestăvitu-s'aŭ Macarie. . .» (C. I², 210); maĭ alesŭ însă între aniĭ 7073—7076:

In anulŭ 7073, Septemvrie 22. . . .

In anulŭ 7074, Iunie. . . .

In anulŭ 7075, Septemvrie 26. . . .

In anulŭ 7076 Alexandru-Vodă. . . . (C. I², 221—222).

Din domnia I a luĭ Petru-Vodă Șchiopulŭ cf. «Iară Petru-Vodă în luna luĭ Iunie 25 aŭ ședutŭ în scaunŭ. . .» «In anulŭ 7083, Dechemvrie, aŭ muritŭ sultanŭ Selimŭ. . .» «In anulŭ 7085, Aprilie 15, rĕposatŭ-aŭ Alexandru-Vodă, domnulŭ muntenescŭ . . .» «Intr'acesta anŭ s'aŭ arătatŭ pe cerŭ stea cu códă, comitŭ» (C. I², 229—230); cu deosebire însă aniĭ 7092—7095:

Intr'acelașĭ anŭ . . .

Intr'acestașĭ anŭ 7092, Avgustŭ 7 . . . Căzaciĭ . . . aŭ lovitŭ la Tighinea . . . și multă dobândă aŭ luatŭ cu sine, neavêndŭ cine să ĭ opréscă saŭ să-ĭ gonéscă, ce cu pace s'aŭ întorsŭ înapoĭ».

Iar în anulŭ 7093 . . . mare secetă s'aŭ făcutŭ în țéră . . . .

In anulŭ 7094, Avgustŭ 15 . . . .

In anulŭ 7095, Genarie 8 . . . .

Intr'acestașĭ anŭ 7095, Iunie 20 . . . .

Iară într'acesta anŭ Căzaciĭ fără veste aŭ lovitŭ Dașovulŭ de l'aŭ arsŭ și l'aŭ prădatŭ; tăiatŭ-aŭ ómenĭ, multă avere și dobitóce aŭ luatŭ și robĭ câtŭ aŭ vrutŭ, și s'aŭ întorsŭ înapoĭ fără nice o smintélă»(C. I², 236-237).

Atâtŭ caracterulŭ notițelorŭ câtŭ și *stilulŭ* lorŭ dovedesce că avemŭ

a face cu anale (1). Acestea se vĕdŭ a fi fostŭ redactate, începêndŭ dela analele din timpulŭ luĭ Iliașŭ și Ștefanŭ până la 1596, în acelașĭ stilŭ și aceeașĭ manieră.

Existența analelorŭ este adeverită și de Mironŭ Costinŭ, care în poema sa polonă citéză între isvórele pentru a doua descălecare și pentru istoria Moldoveĭ în primulŭ locŭ «*żywoty* et *annales* hospodarów *po monasterach moldawskich* y multańskich» (Operele complecte, ed. V. A. Urechiă, Buc. 1888, p. 80). Despre analele din timpulŭ luĭ Ștefanŭ celŭ Mare scimŭ că aŭ fostŭ scrise la Putna; despre tóte cele-lalte n'avemŭ până acum nicĭ unŭ radimŭ pentru a face măcarŭ o presupunere. Ar fi naturalŭ a presupune că analele privitóre la domniile luĭ Alexandru Lăpușnénulŭ și Petru Șchiopulŭ aŭ fostŭ scrise în vre-una din mânăstirile zidite de aceștĭ domnĭ, decĭ la Slatina, Pângărațiĭ, Rîșca saŭ Galata. Póte că cercetărĭ maĭ sistematice asupra vechilorŭ manuscripte slavo-române ne vorŭ descoperi originalele acestorŭ anale și ne vorŭ da informațiunile dorite asupra provenințiĭ lorŭ.

Din textulŭ luĭ Urechiă nu putemŭ face nicĭ o conclusiune. Modulŭ luĭ de a cita este fórte *vagŭ*: precum se folosesce de Macarie fără să-lŭ citeze măcarŭ odată cu numele, ba de două orĭ îlŭ citéză cu «*ḑicŭ*» (C. I², 187 și 194), astŭ-felŭ face și cu analele. De o *clasificație* a lorŭ nicĭ nu póte fi vorba la Urechiă, căcĭ o critică a isvórelorŭ în sensulŭ modernŭ nu se află la dênsulŭ; de la Lăpușnénulŭ încolo elŭ nu le citéză decât cu «*ḑicŭ*», «*ḑicŭ uniĭ*», «*se ḑice*». Să nu se crédă că aceste citate se raportă la *tradițiunea orală;* aprópe în tóte locurile ele se raportă la *isvóre scrise*; cf. C. I², 210, 211, 222, 228, 229, 230, 235 (aci într'unŭ locŭ pare a fi vorba de tradiție, acolo unde se spune că Iancu Sasulŭ umbla vara cu sanie de osŭ) și 237. Totŭ așa C. I², 157, 159, 166, póte și 139. «*Spunŭ*» la p. 238 pare a se raporta la tradiție. Nu sunt prin urmare adevĕrate cele spuse de Sbiera (p. 67—68 a memoriuluĭ sĕŭ)

---

(1) Cf. și capitolulŭ «Pentru venirea luĭ Petru Cazaculŭ in anulŭ 7101» (C. I², 242). Despre acesta Urechiă spune că «aŭ domnitŭ două lunĭ în Iașĭ» și că «cronicarulŭ celŭ leșescŭ de acestŭ Petru Cazaculŭ ... nimicŭ nu scrie». Urechiă și-a luatŭ decĭ notița din analele moldovenescĭ contimporane, căcĭ la acelașĭ anŭ (1593) se constată și din alte isvóre a fi domnitŭ unŭ Petru, cazacŭ, două lunĭ. Cf. Picot, Chronique de Moldavie p. 582, nota.

despre tradițiune ca isvorŭ alŭ cronicei luĭ Urechiă. Dintre cele 3 casurĭ citate de dînsulŭ două sunt luate din analele putnene (primulŭ se află chiar în copia nóstră), alŭ treilea din cronica luĭ Macarie. Dealtmintrelea însușĭ Sbiera observă cu dreptŭ la p. 65 că «acești *unĭĭ* și *alțiĭ* aŭ fostŭ de asemenea scriitorĭ de cronice»; e vorba de autoriĭ citațĭ de Urechiă la domnia luĭ Iónŭ-Vodă Arménulŭ cu «ḑicŭ» și «ḑicŭ uniĭ».

Observămŭ aci în trécĕtŭ că *elementulŭ tradiționalŭ* în cronica luĭ Urechiă este fórte greŭ de eliminatŭ până ce n'avemŭ și cele-lalte cronicĭ înainte de dênsulŭ. Elŭ este în totŭ casulŭ *fórte neînsemnatŭ*. Afară de câte-va locurĭ îndoelnice, ca celŭ despre conciliulŭ de la Florența, despre Vașco curvarulŭ (C. I², 183), Iancu Sasulŭ (cf. p. 134) etc., îlŭ întâlnimŭ numaĭ la lupta cu Leșiĭ de la Cozminŭ (C. I², 173), și aci însă fórte cumpĕtatŭ. Tradiția despre dumbrava semĕnată cu Leșĭ lângă Botoșanĭ ne-a păstratŭ-o nu Urechiă, ci Eustratie logofĕtulŭ într'o adnotație (C. I², 175) și Neculcea. Urechiă s'a arătatŭ cu multŭ maĭ necredĕtorŭ tradițieĭ decât ceĭ-lalțĭ cronicarĭ moldovenĭ.

Dacă ne întrebămŭ acum: pentru ce Urechiă, care a avutŭ isvóre moldovenescĭ până la sfîrșitulŭ cronicei séle, în predoslovie spune că letopisețulŭ moldovenescŭ merge numaĭ până la Petru Rareșŭ și «de aice încóce n'aŭ maĭ scrisŭ nimenea», trebue să dămŭ acelașĭ rĕspunsŭ, pe care l'a datŭ d-lŭ Hasdeŭ în Arch. Ist. III, p. 25 și Picot în prefața edițiuneĭ luĭ Urechiă, p. XIII. Urechiă a cunoscutŭ în momentulŭ în care îșĭ scria predoslovia unŭ singurŭ letopisețŭ moldovenescŭ, și acesta a fostŭ «povestirea în scurtŭ despre domniĭ moldovenescĭ» până la instalarea luĭ Petru Rareșŭ în a doua domnie, 1541. Este fórte probabilŭ că elŭ a începutŭ scrierea cronicei séle cu prefața, căcĭ elŭ se folosesce și de alte cronicĭ moldovenescĭ până la 1541; aceste cronicĭ aŭ trebuitŭ să-ĭ cadă în mânĭ după ce a scrisŭ prefața și înainte de a fi terminatŭ partea până la 1541. Póte că intențiunea luĭ a fostŭ la începutŭ a duce istoria Moldoveĭ numaĭ până la Rareșŭ, completândŭ letopisețulŭ moldovenescŭ cu isvórele străine; aflândŭ apoĭ și alte cronicĭ, dar maĭ alesŭ anale ce mergeaŭ până pe la 1596, elŭ șĭ-a conti-

nuatŭ cronica până la acestŭ timpŭ, fără să schimbe însă predoslovia (1).

Urechiă a trebuitŭ să scrie maĭ mulţĭ anĭ la cronica sa; când anume şi câţĭ anĭ a scrisŭ-o, după isvórele ce avemŭ astădĭ la disposiţie nu putemŭ hotărĭ. Din părerile expuse până acum asupra acesteĭ chestiunĭ cea maĭ probabilă este a d-luĭ Sbiera, care pune compunerea croniceĭ între aniĭ 1645—1650 (2). Dar de óre-ce anulŭ morţiĭ luĭ Urechiă este încă necunoscutŭ şi de óre-ce elŭ a pututŭ să încépă cu scrierea croniceĭ înainte de 1645, datele admise de Sbiera sunt numaĭ aproximative. Faptulŭ că analele moldovenescĭ folosite de Urechiă mergeaŭ până pe la 1596 şi că cronica lui Paszkowski, citată de elŭ, a fostŭ tipărită la 1611 (3) confirmă opiniunea că autorulŭ cronicei nu póte fi decât Grigorie Urechiă vorniculŭ (4).

---

(1) Acéstă explicare se intemeiază pe premisa că predoslovia publicată de Cogălnicénulŭ este bine conservată şi că Urechiă n'a scrisŭ afară de acésta nicĭ o altă predoslovie. Şi acĭ, ca în multe alte chestiunĭ, o lămurire definitivă nu se póte da decât după o ediţiă critică a textuluĭ cronicei.

(2) Grigoriu Urechiă, contribuirĭ pentru o biografie a luĭ, de Ion Sbiera, Bucurescĭ 1884, p. 26.

(3) Vedĭ titlulŭ acesteĭ cronicĭ, reprodusŭ de Picot în Chronique de Moldavie, p. 418—419.

(4) Incercarea d-luĭ Ar. Densuşanŭ în Istoria limbeĭ şi literatureĭ române, Iaşĭ 1885, p. 164—168, de a resturna argumentele d-luĭ Sbiera şi a intemeia părerea că Nestorŭ Urechiă este autorulŭ cronicei, mi se pare nereuşită. Motivulŭ celŭ maĭ puternicŭ invocatŭ de d-sa pentru opinia acésta e că cronica dela 1564 încóce pare a fi scrisă de unŭ contimporanŭ şi anume de Nestorŭ Urechiă, care o inchee «cu tabloulŭ celŭ maĭ frumosŭ din viaţa sa». Că partea din urmă a cronicei luĭ Urechiă este scrisă de unŭ contimporanŭ nu încape îndoială, cine a fostŭ însă acesta nu putemŭ sci; scimŭ numaĭ că elŭ a scrisŭ-o în slavonesce. In totŭ casulŭ elŭ a trebuitŭ să cunóscă fórte bine istoria luĭ Nestorŭ Urechiă, căcĭ o descrie cu cele maĭ amĕnunţite detaliurĭ.

Acelaşĭ motivŭ ilŭ invócă d-lŭ Philippide în Introducere în istoria limbeĭ şi literatureĭ române, Iaşĭ 1888, p. 119—120, cu deosebirea că d-sa pune evenimentele din 1560—1594 ca scrise de unŭ contimporanŭ şi nu se pronunţă atâtŭ de hotăritŭ pentru Nestorŭ Urechiă.

Nu putemŭ intra acĭ într'o discuţiune amĕnunţită a tuturorŭ motivelorŭ aduse pro şi contra acesteĭ opiniunĭ; lucrarea acésta o vomŭ face cu altă ocasiune. Cu isvórele ce avemŭ astădĭ la disposiţie o deslegare definitivă a chestiuneĭ paternităţiĭ cronicei luĭ Urechiă este fórte grea.

CAPITOLULŬ VIII.

Conclusiune.

Resumândŭ pe scurtŭ cercetările nóstre de până aci, căpĕtămŭ următorulŭ resultatŭ:

In Moldova existaŭ înainte de Urechiă celŭ puţinŭ şépte cronicĭ şi anale, parte independente, parte contopite în compilaţiunĭ, ce parŭ a fi purtatŭ tóte titlulŭ «Povestire în scurtŭ despre Domniĭ Moldovenescĭ». Sub acéstă numire ni s'aŭ păstratŭ treĭ compilaţiunĭ: cronica anonimă, cronica moldopolonă şi povestirea în scurtŭ din sbornicululŭ dela Slatina. Cronicele şi analele, din care se compunŭ acestea, precum şi cele din care se compuneaŭ alte compilaţiunĭ de acelaşĭ genŭ, folosite de Urechiă, sunt următórele:

1. O cronică fórte scurtă, ce cuprindea aniĭ dela 1359—1457, scrisă sub forma eĭ întrégă în primiĭ anĭ aĭ domnieĭ luĭ Ştefanŭ celŭ Mare, c. 1460, de unŭ călugărŭ Azarie, care s'a folositŭ de o cronicuţă anterióră, ce mergea până la Alexandru celŭ Bunŭ şi póte să fi fostŭ alcătuită în vremea acestuĭ domnŭ totŭ de vre-unŭ călugărŭ. Alcătuirea acesteĭ cronicuţe póte fi posterióră luĭ Alexandru celŭ Bunŭ; ea nu este în nicĭ unŭ casŭ lucrarea luĭ Azarie. Amŭ numitŭ cronica dela 1359—1457 *putnénă*, fiindŭ-că s'a păstratŭ la unŭ locŭ cu analele putnene, ca introducere a acestora; amŭ putea-o numi şi *cronica scurtă*. Din ea ni s'aŭ păstratŭ printr'o diferenţiare a părţiĭ despre descălecarea luĭ Dragoşŭ treĭ versiunĭ deosebite: a) versiunea copieĭ dela Slatina, cea maĭ scurtă şi fără îndoială cea maĭ vechiă din tóte, cam dintre aniĭ 1450—1470; într'însa descălecarea se descrie cu câte-va cuvinte şi din legenda eĭ se amintesce

numaĭ vênatulŭ de zimbru; b) versiunea cronicei moldopolone, contimporană saŭ *ceva maĭ nouă* decât cea precedentă, în care legenda descălecăriĭ este în câtŭ-va amplificată prin aceea că se amintesce apa Moldoveĭ și loculŭ unde s'a omorîtŭ zimbrulŭ; c) versiunea cronicei anonime, *maĭ nouă* decât cele-lalte două, c. 1500, în care legenda descălecăriĭ este atâtŭ de amplificată, în câtŭ formézâ partea de căpetenie a cronicei. Acésta este evidentŭ o desvoltare cu multŭ maĭ târḑie a tradițiuneĭ despre descălecare, de óre-ce într'însa s'aŭ introdusŭ elemente, ce în tradițiunea primitivă n'aŭ pututŭ fi. In sfîrșitŭ o altă versiune a cronicei aŭ trebuitŭ să aibă interpolatoriĭ luĭ Urechiă; acésta ar fi a patra diferențiare a cronicei putnene, probabilŭ cea maĭ nouă saŭ contimporană cu cronica anonimă, și născută, ca și acésta din urmă, sub influența tendințeĭ de a explica originea dela Roma a Românilorŭ Moldovenĭ. In cele două versiunĭ din urmă legenda descălecăriĭ este desfigurată prin adausele cărturarilorŭ dela sfîrșitulŭ sec. 15 și din sec. 16 și 17.

2. Analele putnene, care cuprindŭ domnia luĭ Ștefanŭ celŭ Mare, 1457—1504, și se continuă în codicele dela Slatina până la 1525 (partea dela 1504—1525 este aci unŭ adausŭ neînsemnatŭ), în cronica moldopolonă celŭ puținŭ până la 1527, póte însă până la 1546. Astŭ-felŭ avemŭ două versiunĭ ale analelorŭ putnene; o a treia versiune, deosebită fórte puținŭ de versiunea cronicei moldo-polone, aŭ avutŭ Urechiă.

3. Cronica luĭ Macarie, care continuă analele putnene dela 1525 încóce până la 1541 și amplifică partea lorŭ dela 1504—1525.

4. Cronica luĭ Eftimie, care continuă cronica luĭ Macarie până la 1553.

Tóte acestea le cunóscemŭ din originalele păstrate în sborniculŭ de la Slatina, din recensiunea ruséscă a cronicei voskresenskaja și din traducerea polonă dela 1566. Cunoscința lorŭ ne-o completézâ Urechiă și interpolatoriĭ luĭ, cu ajutorulŭ cărora putemŭ deduce încă existența următórelorŭ treĭ cronicĭ și anale:

5. Nisce anale, ce îmbrățișeaŭ domniile dela fiiĭ luĭ Alexandru celŭ Bunŭ până la Ștefanŭ celŭ Mare, c. 1433—1457 (1).

(1) Cf. Hasdeu Arh. Ist. III, 28 «o cronică scrisă românesce, relatândŭ evenimentele occurse în spațiulŭ de vr'o două-ḑecĭ saŭ treĭ-ḑecĭ de anĭ după mórtea luĭ Alexandru celŭ Bunŭ.» Vedĭ totŭ acolo, p. 33. Cronica acésta a fostŭ însă scrisă în slavonesce, ca tóte cele-lalte dinainte de Urechiă.

6. O cronică despre domnia luĭ Petru Rareşŭ şi a fiilorŭ sĕĭ (1527—1552), póte chiar cu domniile luĭ Bogdan celŭ Orbŭ şi Ştefanŭ celŭ Tînĕrŭ (1504—1552).

7. Anale neîntrerupte de la Alexandru Lăpuşnénulŭ, 1552, până la Petru Aronŭ, 1596, scrise probabilŭ în mânăstirile fundate de Lăpuşnénulŭ şi Petru Şchiopulŭ.

In urma uneĭ istoriografiĭ atâtŭ de bogate a sec. 15—16 devine explicabilă apariţiunea de odată în sec. 17 a uneĭ cronicĭ aşa de întinse şi detailate ca a luĭ Urechiă. Câtŭ de sĕracă este faţă de istoriografia moldovenéscă, istoriografia cea veche a Ţĕreĭ Românescĭ! Deosebirea acésta este de atribuitŭ unorŭ domnĭ luminaţĭ şi energicĭ ca Ştefanŭ celŭ Mare, Petru Rareşŭ, Alexandru Lăpuşnénulŭ, Petru Şchiopulŭ, unorŭ călugărĭ învĕţaţĭ ca Azarie, Macarie, Eftimie şi alţiĭ, alŭ cărorŭ nume nu ni s'aŭ păstratŭ, în sfîrşitŭ mânăstirilorŭ celorŭ marĭ moldovenescĭ, în care înflorea o activitate literară, ce în orientulŭ greco-slavonŭ nu se póte compara decâtŭ cu activitatea călugărilorŭ de la Atosŭ saŭ Chievŭ. Mânăstirile Moldoveĭ eraŭ în sec. 15, 16 şi 17 cele maĭ bogate pepiniere de manuscripte slavone; producţiunile vechĭ ale literatureĭ bulgare şi sêrbescĭ, maĭ târḑiŭ şi a celeĭ rusescĭ, se copiaŭ într'însele fără încetare; multe din ele s'aŭ păstratŭ numaĭ în astŭ-felŭ de copiĭ. Cine scie ce surprinderĭ ne-ar maĭ descoperi o cercetare amĕnunţită a bogatelorŭ colecţiunĭ de manuscripte, ce se găsescŭ şi astăḑĭ, cu tótă barbaria vremurilorŭ vechĭ şi nouĕ, în mânăstirile nóstre? Ele arŭ trebui conservate, adunate la unŭ locŭ şi studiate, pentru ca să scótemŭ dintr'însele totŭ ce privesce trecutulŭ nostru, fie elŭ câtŭ de sĕracŭ în lucrărĭ de valóre şi câtŭ de tristŭ în colorile séle. Epoca slavonă este o epocă de tristă memorie în istoria ţĕrilorŭ nóstre; ea trebue însă studiată ca tóte celelalte, de óre-ce în ea aŭ trăitŭ Româniĭ partea cea maĭ mare a vieţeĭ lorŭ politice independente şi ea a lăsatŭ cele maĭ multe urme asupra lorŭ.

TEXTE

Сказаніе въ кратцѣ о молдавскыхъ господарехъ.

A

Cronica și analele putnene.

Въ лѣто шестотысѧщно и осмосѫтное и шестьдесѧте и седмое (6867=1359) отъ създаніа мира божіимь произволеніемь начѧ сѧ молдавскаа землѣ. (1) Начѧ же сѧ сице:

.а. Пріиде Драгоше воевода отъ оугорска землѣ отъ Мармаоурреша на ловь за тоуромь и господствова .в. (2) лѣта. (2)

.в. По немь же господствова сынь его Сась воевода .д. (4) лѣта и оумрѣть. (3)

.г. И господствова Богдань воевода .д. (4) лѣта и оумрѣть. (4)

.д. Сынь его Лацко воевода господствова .и. (8) лѣть (f. 450 b.) и оумрѣть. (4)

.е. Петръ воевода, сынь Моушатинь, .ѕі. (16) и оумрѣть. (5)

.ѕ. Брать его Романь воевода .г. (3) лѣта. (6)

.з. И по немь пакы господствова брать его Стефань воевода .з. (7) лѣта. Съ разви Жигмонта кралѣ оугръского на Хиндовѣ и оумрѣть. (7)

.и. Юга воевода Оулогыи .в. (2) лѣта. (8)

.ѳ. Въ лѣто ҂ѕцз. (6907=1399) наста на господство Алеѯандръ воевода и господствова .лв. (32) лѣта и осмь мѣсѧць и оумрѣть. (9)

.і. Илїашь воевода, пръвыи сынь его, господствова два лѣта, вькоупѣ же съ братомь своимъ,

.аі. Стефаномь воеводомь, господствоваша .з. (7) лѣть, и ꙗть Стефань воевода брата своего (f. 451) Ильѩша воеводѫ и ослѣпи его и господствова самь .є. (5) лѣть, и отсѣче емоу главѫ Романь воевода, сынь Ильѩша воеводы. (10)

.ві. И господствова Романь воевода едино лѣто. (11)

.гі. Петрь же воевода, сынь Алеѯандра воеводи, господствова лѣто едино. Сь прѣдаде Килїѫ градь Оугромь. (12)

.ді. Чюбжрь воевода двѣ мѣсѧци. (13)

.єі. Алеѯандрь воевода, сынь Ильѩша воеводы, .д. (4) лѣта. (†) При немь сьниде царь грьчьскыи и патрїар(х)ь цароградскыи и много множьство митрополить на сьборь вь Флорентїи оу папы стараго Рима и прѣльщени быша оть Латинь и мнози оть нихь прїидоша (f. 451 b.) сь постриженами брадами.

При немь же освѧти сѧ кирь Өеоктисть на митрополїтство патрїархомь Никодимомь срьбскымь. (14)

.ѕі. Богдань воевода, сынь Алеѯандра воеводы, отьць Стефана воеводы, господствова .в. (2) лѣта, и отсѣче емоу главѫ

.зі. Петрь воевода, рекомыи Арон, оу Рьоусѣнь. (15)

Вь лѣто .҂ѕцѯє. (6965=1457), мѣсѧца априлїа .ві. (12), вь великыи четврьтокь,

.иі. Стефань воевода, сынь Богда(на) воеводы, прїиде оть Моунтѣнь и сьтвори прьвое побѣжденїе на Арона воеводы на Сиретѣ, на тинѫ оу Должещи, вторыи же бои сьтвори сь нимь оу Орбикоу и пакы (l. 452) вьзможе божїемь помощїемь Стефань воевода. (16) По томь сьбра сѧ сь свѧтѣишимь митрополитомь кирь Өеоктистомь вьсѣ землѣ и помаза его на господство на Сиретѣ, идеже именоуеть сѧ Дерептате до сего дьне, и приѧть скиптри молдавскыѧ землѣ. (17)

Вь лѣто .҂ѕцо. (6970=1462), юунїа .кв. (22), оударишѧ его поушкою вь глезнѫ оу Килїи града. (18)

Вь лѣто .҂ѕцоа. (6971=1463), юунїа .є. (5), приѧть себѣ госпождѫ Еудокыѧ, сестра Семена царѣ оть Киева. (19)

(†) Orig. are numaĭ лѣть; am pusŭ .д. лѣта după cronica voskresenskaja și după traducerea polonă a cronicei putnene.

Въ лѣто .҂ѕцог. (6973=1465), геноуарїа .кг. (23), въ четврътокь въ полоунощи, обьсѣде Стефань воевода градь Килїа, и въ пѧтокь рано начѧшѧ ръвати градь и бишѧ сѧ (f. 452 b.) до вечера, и въ сѫботѫ прѣдаде сѧ градь. И тако вънide Стефань воевода въ градь и бысть три дьни оукротѣваѩ люди и постави имь тоу Iсаїа и Боухтѣ пръкалаби и възврати сѧ въ настолныи свои градь Сочавскыи. (20)

Въ лѣто .҂ѕцод. (6974=1466), ioунїа .д. (4), начѧть здати Поутенскыи монастирь. (21)

Въ лѣто .҂ѕцое. (6975=1466), ноемврїа .ді. (19), въздвиже сѧ оугръскыи краль Матїашь съ въсеѫ силоѫ въгръскоѫ и паде въ Тотроушь и прїиде въ Романскыи тръгь и пожеже его и тако прїиде до Бани. Стефань же воевода възѧть бога на помощь и нападе на нихь нощїѫ, и прѣдасть ихь богъ въ рѫцѣ Сте(f. 453)фана воеводи и воинцѣ его, и посѣчени бышѧ много множьство, дроузїи же въ кѫщехь запалени бышѧ по стъ(г)ни (†) тръга, и самь Матїашь краль оустрѣлень бысть и инѣмь пѫтемь тѣснымь и непроходнымь посрамлень възврати сѧ въ странѫ своѧ. (22)

Въ тое лѣто прѣстави сѧ госпожда Еѵдокїѧ. (23)

Стефань же воевода по прѣхождени маломь врѣмени съмири сѧ съ Матїашемь въгръскымь кралемь и даровавь емоу двѣю градоу въ Ардѣлскои земли, имена же градомь Кикнавара, иже именоуеть сѧ Балтѫ, и Чичевь, иже (f. 453 b.) и до нынѣ сѫть: (24)

Въ лѣто .҂ѕцои. (6978=1470), аѵгоуста .к. (20), прїидошѧ много множьство Татарь, и ръзби ихь Стефань воевода на дѫбравѣ на Липниче, близь Нистра (25), и възврати сѧ и прїиде и освѧти храмь прѣсвѧтѣи богородици иже въ Поутнои рѫкоѫ прѣосвѧщеннаго митрополита кѵрь Ѳеоктиста и епископа Тарасїа, и егоумени въсѣхь монастиреи и весь причьть свѧщенничьскыи, числомь .ѯд. (64), септемврїа .г. (3), при архимандритѣ Iоасафѣ. (26)

Въ тожде лѣто плѣни Стефань воевода Браила и пожеже. (27)

Въ лѣто .҂ѕцоѳ. (6979=1471), марта .з. (7), разби Стефань воевода Радоула воевода на Сочи (f. 454) и множьство Моунтѣнь посѣче. (28)

(†) Orig. по стъни, ce-mĭ pare a fi o corupţie din по стъгни, în piaţă. Maĭ naturalŭ ar fi по стъгнехъ saŭ по стъгнахъ, pe strade, de óre-ce стъгнь saŭ стъгна însémnă şi piaţă (platea, πλατεῖα) şi uliţă. Cf. стьгнамь или оулици la Mikl., Lex. pal.-slov. Urechiă nu traduce acéstă frasă; elŭ are numaĭ: «aŭ aprinsŭ tirgulŭ asupra lorŭ» (C. I^2, 153).

Тогожде лѣта, аѵгоѵста .кѳ. (29), бысть трѫсь велеи по въсеи земли тои. (29)

Въ лѣто ҂ѕцп. (6980=1471) (†) прїѧть Стефань воевода себѣ госпождѫ Марїѧ отъ Мангова. (30)

Въ лѣто ҂ѕцпа. (6981=1472), ноемврїа .и. (8), оустрьмивь сѧ Стефань воевода на Моунтѣни и воисками своими стѣгове на Милковѣ (††) раздѣливь и тако поидошѧ и съ Басарабомь Лаютомь на Радоула воевода, и сънемше сѧ тогожде мѣсѧца .иі. (18) на мѣстѣ нарицаемѣмь Потокь Водна, и бишѧ сѧ три дьни, и бѣжа Радоулъ воевода нощїѫ съ въсеѫ воискоѫ въ настолныи свои градь Дъмбовица., въ .к. (20) тогожде мѣсѧца (f. 455 b.) прїиде Стефань воевода съ въсеѫ воискоѫ своеѫ и обыде градь; и въ тои нощи бѣжавь Радоуль воевода изь града, Стефань же воевода прѣѧть градь и възѧть госпожда Радоула воевода и дъщерь его Марїѧ госпожда и въсѣ скровища его, и тоу сътворивь три дьни веселѧ сѧ и Басъраба остави господьствовати, самь же съ воисками своими възврати сѧ въ землѧ своѧ. Радоуль же воевода бѣжавь до Тоурковь и събравь пѧтнадесѧть тысѧщь Тоурковь и прїиде на Басъраба и разби его, и бѣжавь до молдавскои земли и господствова мѣсѧцъ единь. (31)

Въ лѣто ҂ѕцг. (6983=1475), геноуарїа .і. (10), разби Стефань (f. 455) воевода тоурскыѧ воискы на Васлоуи, и много множьство посѣче(ши) бышѧ, и мнози живѣхь оухвати и посѣче ихь, тъкмо остави жива сына Саввашѧ, и вѣще .м. (40) стѣговь възѧть отъ нихь. (32)

Въ лѣто ҂ѕцд. (6984=1476), юунїа .кѕ. (26), прїиде Махметь бегь, царь тоурскыи, съ въсѣми силами своими и Басъраба съ ними съ въсеѧ воискоѧ своеѧ и разбишѧ Стефана воеводѫ на Бѣломь Потоцѣ и воискѫ его посѣкошѧ и плѣнишѧ въсѣ землѣ его и запалишѧ до Сочавѣ. (33)

Въ лѣто ҂ѕцє. (6985=1476), ноемврїа .и. (8), прѣстави сѧ прѣосвѧщенныи митрополить Ѳеоктисть. (34)

Тогожде лѣта, декемврїа .з. (7), прѣстави сѧ (f. 455 b.) раба божїѧ госпожда Марїѧ отъ Мангова. (35)

(†) 6980=1471, de óre-ce din alte isvóre scimŭ că acéstă cununie s'a întêmplatŭ în Septemvrie. Cf. nota 30 la analele putnene.

(††) Orig. are Милмивѣ, fără îndoială o corupţiune din Милковѣ. Acéstă din urmă formă se întâlnesce exclusivŭ în cronicĭ și documente.

Въ лѣто .,ѕцпз. (6987=1479), ıоуніа. ѕі. (16), прѣстави сѧ рабь божїи Богдань, сынь Стефана воеводи. (36)

Въ лѣто .,ѕцпи. (6988=1479), ноемврїа. ка. (21), прѣстави сѧ рабь божїи Петръ, сынь Стефана воеводи. (36)

Въ лѣто .,ѕцпѳ. (6989=1481), ıоуліа .и. (8), бысть развои съ Цъпълоушемь на Ребникь, и божїимь произволенїемь и пособїемь и помощїемь свѧтаго мѫченика Прокопїа възможе Стефань воевода и разбивь ихъ и посѣче и заклавь ихъ и велма съмрътъ въ нихъ сътвори и Цапалоуша изь землѧ прогна; въ томь же вои погыбе и Шандрѣ; и Влада Калоугера господара имь оставивь и тако възврати сѧ въ землѧ своѧ (f. 456). (37)

Въ лѣто .,ѕцч. (6990=1482), марта .і. (10), приѧть Стефань воевода градь Крачоуна. (38)

Въ лѣто .,ѕцчв. (6992=1484), марта .еі. (15), въ великыи срѣдѣ, въ полоунощи, пожеже весь Поутенскыи монастырь до конца. (39)

Въ тожде лѣто, ıоуніа .ді. (14), прїиде царь тоурскыи Баıазить и Владь воивода оуггровлахїискыи сь нимь и възѧшѧ градь Килїа, мѣсѧца аугоуста .е. (5) възѧшѧ и Бѣлъградь. (40)

Въ лѣто .,ѕцчг. (6993=1484), септемврїа .а. (1), събра сѧ Стефань воивода съ Казимиромь кралемь полонїискымь въ Коломыи; Тоурци же съ Хронетомь прїидошѧ и плѣнишѧ и запалишѧ землѣ до Сочавѣ. (41)

Въ тоже врѣмѧ прѣстави сѧ Іосїфъ, архїмандрить поутенскыи. (42)

Тогожде лѣта, ноемврїа .ѕі. (16), (f. 456 b.) разби Стефань воевода воиска тоурскаа и Марколча на Кътлъвоуѕѣ. (43)

Въ лѣто .ѕцчд. (6994=1486) постави Стефань воевода вторыи їгоумень въ Поутнои Паисїе архїмандрить (44), и по семь бысть развои съ Хронетомь оу Блъгарехь на Сиретѣ; въ томь же вои паде Стефань воивода съ конѣ, нѫ съхрани его богъ и неврѣждень бысть, Хронетоу же глава отсѣчена бысть. (45)

Въ лѣто .,ѕцчи. (6998=1490) оумрѣть краль оугръскыи Матїашь (46) и въ тожде лѣто, въ великыи срѣдѣ, прѣстави сѧ кнѧзь Іоаннъ, сынъ великаго кнѧѕа москаго. (47)

Въ лѣто .,зд. (7004=1496), ıоуніа .кѕ. (26), прѣстави сѧ рабь божїи Алеѯандръ воевода, сынъ Стефана воеводї, и погребошѧ и въ монастыри отъ Бистрицѫ близь прѣдѣдѣ своего Алеѯандра воеводы. (48)

Въ лѣто .,зе. (7005=1497) въздвиже сѧ краль лѣшскїи, полонїискыи нареченныи, Албертъ съ вьсѣми силами своими на Стефана воеводи, лъстїѧ творѧ сѧ ити на градове на Килїа и Бѣлъградъ. Стефанъ же воевода сїа слышавъ и поклисарїе прѣдъ нимъ Тъоутоула логофета и Ісака вистѣрника послалъ съ многыми дарове, онъ же сихъ ѧтъ и оковавъ ихъ и посла ихъ въ Лвовѣ, самъ же прїиде до Сочавскыи градъ и обьсѣдъ его и много ръвавъ и нечто же оуспѣвъ, нѫ посрамленъ отиде. (49)

Въ лѣто .,зві. (7012=1504) (f. 457 b.), іоулїа .в. (2), прѣстави сѧ присноспоминаемы Іоаннъ Стефанъ воевода и господствовавъ .мз. (47) лѣтъ и три мѣсѧци. (50)

.ді. Въ лѣто .,зві. (7012=1504) ставъ на господство сынъ его Богданъ воевода и господствова .ві. (12) лѣтъ и десѧть мѣсѧць. (51)

.ѯ. Въ лѣто .,зке. (7025=1517), априлїа .кв. (22), ста на господство сынъ его Стефанъ воевода. (52)

Въ лѣто .,зкѕ. (7026=1518), мѣсѧца аугоуста .д. (9), разби Стефанъ воевода Татари на Проутѣ и прогна ихъ прѣко поле до Чюхра побиваѧщи ихъ и начѧлници ихъ оухвативъ. (53)

Въ лѣто .,зкѳ. (7029=1520) прѣѧшѧ Тоурци Бѣлъградъ, мѣсѧца септемврїа .ѕі. (16). (54)

Въ лѣто .,злд. (†) (7034=1526) въздвигъ сѧ Соуманманъ, царь тоурскыи, съ вьсѣми въсточными силами и воисками на оугрьского кралѣ Лоиша и прѣидошѧ Срѣмскоу землю и на поле Михачево Лоиша кралѣ разбишѧ и вьсѣ воиска его посѣкошѧ, и самъ Лоишъ краль бѣжѧщи отъ бои съ малими вои въ рѣкѫ оутопе, и елици градове бѣхѫ въ Срѣмскоу земли, вьсѣ прѣѧшѧ до настолныи градъ Боудинъ и повыше Боудимоу воеваша и запалишѧ и Боудимъ градъ расипашѧ и опоустишѧ и тако възвратишѧ сѧ. (55)

Въ лѣто .,злд. (7034=1525), мѣсѧца септемврїа .ке. (25), прѣстави сѧ рабъ божїи господинъ Петръ, сынъ Богдана воеводи, оу Хръловѣ; вѣчна емоу памѧть. (56)

(†) Orig. are numaĭ .з. S'a pusŭ .,злд. după cronicele sĕrbescĭ; cf. nota 55. E posibilă însă și data .,злг., de óre-ce alineatulŭ următorŭ începe cu: въ лѣто .,злд. In acesta am aștepta: въ тожде лѣто, dacă în celă-laltŭ ar fi totŭ .,злд.

B

Cronica luĭ Macarie.

Сїа иже до зде отъ нихъ же прѣжде нась съписателїи любомѫдрьствова-(шѧ) сѧ и благополоучнѣ съставлена бышѧ и намь, чѧдомь ихъ, многочь-стнѣ прѣдашѧ, въсѣчьскы намь невѣдомо, отъ богоподражате(ле)и икѣ ико.

Принеси(мь) оубо и мы, елико по силѣ, отсѧдоу любоотроуднѣ иже о си-цивыхъ себе коснѣмь, и до еже при нась лѣтѣхъ и царствїа слова и плен-ницѫ приблѣчемь (†), ни бычепїемь риторства высокомѫдроуѭще, нѫ цар-скымь повелѣнїемь послѣдоуѭще, Петра глагола изрѧднаго, иже съпротив-ныимь стра(ш)наго (††), сына Стефана воеводы доблаго, и того великаго словоположника, кѵрь Өеодора. (1) Повелѣнїа бо моеи хоудости, послѣднѣи-шомоу (f. 459) въ священноиноцѣхъ, слѣреномꙋ Макарїю (1), о сълоучьшихъ сѧ вещехъ въ мимошедшихъ врѣменехъ же и дръжавѣ и до нась дошед-шихъ, не забвенїа гробомь покрыти, нѫ лѣтописечьствоу прѣдати; и да ниже скѫдствомь обрѣщемь сѧ мечь въ ножницѫ понѫждаѭще, ниже дль-гословствоуѭще лѫжицеѭ рѣкѫ испражнѣѭще, и ниже о божїи пособлении възвишати сѧ, ниже о наказании малодоушествовати, нѫ о всѣхъ славѫ богови възслати, строѧщомоу на вьсѧ (†††) полꙁѫ и сїа оубо сице. Начнѣмь же оуже оукрасити слова вѣнець словеси (f. 459 b.) златоплетенными и длъгь повелѣнїа отдати.

(†) Intregŭ pasagiulŭ acesta, precum și sfirșitulŭ pasagiuluĭ premergĕtorŭ, sunt fórte obscure. Greutatea înțelegeriĭ provine din confusiunea formelorŭ gramaticale și construcțiunilorŭ sintactice. Astŭ-felŭ себе коснѣмь pare a fi pusŭ în locŭ de коснемь сѧ dela vb. коснѫти сѧ, a se atinge, deci in traducere «cele de care ne atingemŭ» (иже о сицивыхъ себе коснѣмь); коснѣмь póte fi însă o greșélă in locŭ de косными (cf. малѣми i. l. d. малыми f. 462 b.) dela adj. коснъ (късьнъ), lenеșŭ, greoiŭ (βραδύς) și atuncĭ amŭ avea: иже о сицивыхъ намь косными, lucrurĭ pentru care suntemŭ leneșĭ. Fiindŭ aci vorba de *materiile pertractate în cronică*, ambele explicărĭ ar fi posibile. A doua ar putea fi sprijinită prin contrastulŭ ce l'amŭ avea între любоотроуднѣ și косными. In traducere am adoptatŭ pe cea-laltă. — принеси din orig. este o evidentă greșélă de scrisŭ pentru принеси҃. Cuvintele въсѣчьскы намь невѣдомо (cu totulŭ necunoscutŭ nouă) se potŭ raporta atâtŭ la lucrurile, pe care le-aŭ scrisŭ alțiĭ înainte de noĭ (sc. Macarie), câtŭ și la autoriĭ, carĭ le-aŭ scrisŭ. In traducere am primitŭ versiunea din urmă.

(††) ш s'a omisŭ probabilŭ dintr'o nebăgare de sémă a copistuluĭ, căcĭ странаго n'ar avea nicĭ unŭ înțelesŭ aci.

(†††) Orig. are aci вѣсѧ, o evidentă greșélă de copistŭ.

По конци приснов҄ъспоминаемѣмь (†) и въ мѫжествѣ прѣславѫщаго Іоанна Стефана воеводы въсприѧть царствїа скиптри чрѣслъ его плодъ Богданъ воевода, лѣта слъницȣ тогда отдаѫщȣ тысѫща седмосȣгȣбна и едина пакы сȣгȣбнаа десѧтица и второе пошенїе познаваѫше сѧ юнѣ въ вторыи іȣлскыхъ каландъ (7012=1504, Iulie 2). (2)

И по прѣтечени лѣтоу единомȣ, отъ Радоула стрѣчень бывь загорскаго воевода, на немь же крѣпко ополъчи сѧ, и воинмь сѫщие христїаномь, вьсѣко аще (f. 460) и праведнѣ, нъ не благочьстивнѣ, и вънѫтрь прѣдѣлѣхъ его бывь къ съраженїю готовь, и самь Радоуль о сицевыхъ подвигъ не маль полагаѧ; и о что хотѣаше сѧ къ кръвопролитїи ономь ѕѣлныи слѣхъ врагȣ прѣдложити сѧ, аще не бы щедрыи господь прѣдварилъ обычнымь своимь чловѣколюбїемь, ходатаа во имь прѣдлагаеть, свѣтоу чѧдо присное, Маѯима глаголѧ Деспота, иже не по мнозѣ на митрополитскыи сань отъ архїереи молдавскыхъ достоинѣ възведень и прѣстоль бѣлоградскыи до кончини оукрасивь. Сь оубо о съмирении тѣмь побесѣдовавь, и на(f. 460 b.)деждѫ не погрѣшии и обоихъ мирни въ своа ихъ отслà. (3)

И по дроугомоу пакы лѣтоу не възможе сътрьпѣти злобѣсїа лѣшескаго, оустрьми сѧ оубо къ нимь на брань, и никто же бѣ съпротиваѣѧ сѧ, и достиже плѣнѣѧ нарочитыи градъ ихъ Леовь, обычнѣ отъ нихъ сице зовомь, и обстъпль градъ бранїѧ сѣчѧ и пожеѕлѧ и вьсѧть шествоуѫ грады поварѣѧ и многъ плѣнъ оттѫдоу водѧ пакы въ своа си доспѣ радоуѧ сѧ.

Не много же послѣ (††) въз(д)виже пославь лѣшескыи краль мало не елико вьсѣ своѫ силѫ на молдавскаа землѣ; палѧще и стра(f. 461)шѫще Котъшани досѧжше, и оброченїемь лъстнымь мшѧ нѣкыихъ отъ царскыихъ сатрапъ, и въ сихъ своа пакы постигошѧ. (4)

Въ двацщи десѧть и тысѫщахъ лѣтъ седмыхъ въ простѣи двоици (7022=1514) прїидошѧ множьство Татаре отъ Перекопа и нападошѧ напрасно и безъ вѣсти на земли молдавстѣи и поплѣнишѧ множьство плѣна безъ числа чловѣкъ и скоть отъ Нистра и до Проута, Проуть весь и Жежиѧ, отъ Кигѧчѧ до Хотина, и весь полскыи скоть, и мирно възвращше сѧ гнѣвь божїи исплъниие. (5)

Въ десѧтое же лѣто царства его безврѣ (f. 461 b.) менствїемь злѣ въскочи изъ загорскыѧ землѣ, наче же въ врѣмѧ зимное, Трифъниль нѣкто, царева сына себе именоуѧ, егда воинь вьсѣкь себе оупокоиваеть и брань

(†) Greșélă în locŭ de приснов҄ъспоминаемаго.

(††) Orig. по срѣдѣ.

безмлъствоуеть, и припаде земли молдавстѣи, и лютѣ землѣ сеѧ жителѧ смѫтивь, и прираждь сѧ съ воини цареви ниже Васлоуѧ оу мостовь, и тамо злѣ доушѫ извръже и инии не мали съ собоѫ погꙋбивь. (6)

Въ .ке. же лѣто въ седмыимь тысѫщамь (7025=1517) конець житїа оу Хоусохь того постиже, априлѣ мѣсѧца, оставивь царство сыноу своемꙋ Стефаноу воеводѣ Юномоу, (f. 462) девѣтолѣтноу нѣгде сыи; и благословенїе прїемь рѫкоѫ прѣосвѧщеннаго митрополита кѵрь Өеоктиста въ Сочавскыи прѣславны градь. (7)

Бывшоу же второмоу лѣтоу царства его, августа мѣсѧца, двигь сѧ Ꙗавь, единъ отъ Татарь, солтань отъ Перекопа, съ множьствомь поганыхь Татарь и безь вѣсти прѣидоша Нистръ рѣкѫ и досѣгошѧ Проуть и начѧшѧ плѣнити землѣ окрьсть по обычаю ихь. Тогда испаходивь о нихь Стефань воевода и напрасно въста на нихь съ своими вои и порази ихь оубивь по въсѧдоу, и оудавишѧ сѧ (f. 462 b.) въ Проутѣ и погрѧзошѧ въ Чюхрѣ, и елико осташѧ прогони ихь даже до Нистра, и тамо оутопошѧ отъ ѕѣлнаго бѣганїа, дроуѕїи же отъ нихь и живи оухващени бышѧ, солтань же Ꙗавь едва оутече съ малѣми своими, оураненъ и тъ въ главѣ, прочїи же, елици възмогошѧ оутонести, нѣции и нази и безорѫжии отидошѧ и посрамлени достигошѧ своихь мѣсть. Слава господоу нашемоу Іисоусоу Христоу, възмъздившомоу тако тогда врагомь нашимь. (8)

Праведно възмнѣхомь и о бывшихь царствїахь мало любослышателемь побесѣдовати.

Въ тала же (f. 463) врѣмена и лѣта царствоваше надь Персы въ Цариградѣ Селимь, сынь Баѧзита царѣ. Тъ оубо събра множьство Персь и сила велика и въздвигь сѧ отъ Цариграда и прѣиде морѣ и ополъчи сѧ на Изма(и)лтѣны, на царство софїиское лежѫщее на въстокь, и брань врѣнѫ сътвори съ ними и ничто же оусиѣ, нъ паче погоубилъ отъ своихь множьство воинь и възвративь сѧ оттѫдоу и проуготовль сѧ второе и поиде на Палестинскѫѧ землѣ и прѣѧть ж и Ероусалимь и оттѫдꙋ поиде на Египеть, нарицаемыи нынѣ отъ Персь Мисирь, и прѣѧть (f. 463 b.) градь (†) и исѣче множьство Мисирѣнь и началникы ихь и възвративь сѧ побѣдивь въ свои столь Царїградь. (19)

Въ тридесѧтихь надь седмыѧ лѣть тысѧщь (7030=1522) въздвигь сѧ царь Соулїимень по съмрьти Селима, отьца своего, отъ Цариграда и оу-

(†) Probabilŭ că copistulŭ a omisŭ aci : Алеѯандрїѫ.

стръми сѧ горѣ по Доунавстѣи рѣцѣ и достиже въ прѣдѣломь оугрьской земли и начѧть плѣнити землѣ ихь и пожигати и достиже до Белграда и много ръва, и не вѣмь како оуплашишѧ сѧ Оугрове и помощь намь не дашѧ, ни изыдошѧ противѫ Персомь; послѣжде сами сѧ прѣдашѧ Бѣлограждане (f. 464) Тоуркомь. И прѣѧшѧ и и ины градовы многы и землѣ Срѣмова плѣнишѧ и възвратишѧ сѧ въспѧть и възѧшѧ мощи прѣподобныѧ матере нашѧ Параскевы отъ Бѣлграда и донесошѧ ихь въ Константинь градь. (10)

Тогожде лѣто (sic) почи о господи и Басарака, воевода земли загорестѣи, мѣсѧца септемвріа, и въскочи на его мѣстѣ нѣкыи Персинь именемь Махметь, иже влачаше сѧ отъ рода его; нѫ кое оубо причѧстїе свѣтоу въ тъмѣ! отвращахѫ бо сѧ людїе отъ него, ꙗкоже вто вераста бѣгаеть.

Мнози же и ини въ то врѣмѧ покоуси(f. 464 b.)шѧ сѧ въстати на господство то, рекомыи привѣзи, именовани и неименовани, даже до шестихь, и въси погыбошѧ въ едино лѣто.

И междоу сими и по сихь оустаменинь сѧ въ царствѣ томь Радоуль нѣкто съ Перси борѧ сѧ, овогда биѧ, овогда же побиваемь, четырищи планини въ прѣдѣломь оугрьскымь прѣскочи, помощь оттѫдоу привлачѧ, и не прѣста, доньдеже до конца отъ прѣдѣль тѣхь прогони ихь. (11)

Пакы възвратимь сѧ отнѫдоу же изыдохомь, а еже о сицевыхь слово пождемь.

Царствоующоу, ꙗкоже прѣдрече сѧ, Младомоу (f. 465) Стефаноу и житїа коло по мѫдрыхь оустрою хытрѣ обращаѫ, ветхыи же запинатель не сътръпѣ на мнозѣ доброе ретство, нѫ зачень въ прѣдреченныхь прѣвосъвѣтницѣхь несытство, зависти матере, и лютое нежителство породи, и въ сихь бывшень нмь, отсѣче Стефань воевода главѫ хатмана своего коуино же и прѣвоказателѣ нарицаемаго, апрілѣ мѣсѧца, въ Хрьловскыхь царскыхь дворѣхь, въ тысѫщахь лѣть седмыхь и единь въ тридесѧтимь (7031=1523). (12)

Тожде же пакы лѣто, септемвріа мѣсѧца, въздвигошѧ сѧ на Стефана воевода ипарси и ігемони, ипаты и сатрапы и весь синклить, на еже (f. 465 b.) изметнѫти его изъ царства. Стефань же воевода, ни отькѫдоу помощь имѣѧ, възвръже на бога печаль своѫ, иже и доунѫ на нихь гнѣва и разсѣка ихь сѫдами, иже вѣсть самь, въ окрьстныхь прѣдѣлѣхь же и царствїа, отъ нихь же малы наслѣдовашѧ поздѣ нѣкогда своихь мѣсть, нѫ въси по поущенїю божїю въ тоуждїихь странахь живота лишени бышѧ. (13)

Въ лѣто ҂злв. (7032=1524) разби (†) Стефань воевода .д. тысѧщь Персь обь онь поль Проута оу Тарасоуцъ, миноужщимь имь отъ Лѣхь, и малы отъ нихь землѣ своѫ видѣшѧ. (14)

Въ третое и тридесѧтое лѣто къ седмымь тысѫщамь (7033=1525) пакы постыже оугрьскаа землѣ Перское (f. 466) множьство и третїе лѣто повънегда покорити имь Родось съ своимь трьклѧтымь самодрьжцемь Соулїименомь и самого кралѣ и вьсе воинское его вьоучененїе (*) коварнымь хытрьствомь до конца избышѧ и многа чѧсть землѣ тоѧ плѣнишѧ и Боудѫ кралскыи градь разбишѧ и въ своа мирии пакы отидошѧ. Толи оубо многоу неоустановенїю въ земли тои прирасте: отъ сѣвера единомоу, отъ запада же дроугомоу кралемь въстати, съ (за)падными оубо Нѣмци сын (††), именемь Фердинандрь, Сасы дрьжахѫ сѧ, съ сѣверными же Оугринь пакы сын, Иоанъшь (f. 466 b.) зовомь, единоплеменныи его ѧзыкь помагаааше, и по врѣмени пакы къ единомоу отъ нихь отъ Оугрь приданшѧ сѧ, къ дроугомоу же отъ Сась приложишѧ сѧ, и вынѫ междоу собоѫ рать съставлѣѫще, велїе оубо бѣше бѣдное. (15)

Въ лѣто .лд. врьхоу седмыхь тысѫща (7034=1526) гнѣвно въста Стефань воевода съ вьсеѫ своеѫ силоѫ на Радоула загорскаго воевода, въ мѣсныхь (**) недели, плѣнѣ и пожигаѧ до Трьгшора достиже. Радоуль же воевода не дрьзнѫвь съпротивь стати, нѫ о мирѣ помоли сѧ. Стефань же воевода възврати сѧ. (16)

Тогожде пакы лѣта по безчинїоу онѣхь Стефань воевода (f. 467) землѣ тоѫ есень сѫщоу постыже и проиде не менше елико въсхотѣ и оттѫдоу възврати сѧ недѫгь въ тѣлѣ носѧ, въ немь же оу Хотинь и житїе скончѧ въ лѣто ҂зле. (7035=1527), мѣсѧца геноуарїа. (17)

Царство Петра воеводї.

Тогожде лѣта и мѣсѧца благодатїю божїею наста на господство господинь Петрь воевода, сынь стараго Стефана воеводи, оу Хрьловѣ,

(†) Orig. и разби, и este netrebuinciosŭ.

(*) In locŭ de вьоучинениїе, τάξις, ordo. Mikl., Lex. palaeosl., citéză acestŭ cuvîntŭ dintr'unŭ singurŭ mineŭ sêrbescŭ.

(††) Autorulŭ a voitŭ să dică: «съ западнымь оубо, Нѣмьць сын».

(**) Orig. мѣстн^{X}, prescurtare pentru мѣс(опоус)тн^{X} (i. e. мѧсопоустныхь), va se dică «în sêptămânile postuluĭ». Acésta se confirmă prin datele luĭ Urechiă şi cronicel moldo-polone, din care celŭ d'întâiŭ pune expediţia luĭ Ştefanŭ în 5, a doua în 4 Februarie. La f. 473 a. avemŭ мастн^{X} недели.

— многаа емоу лѣта — и помазань быстъ рѫкоѫ прѣосвѧщеннаго митрополита кѵрь Ѳеоктиста. (18)

По обходѣ оубо лѣта единого, мирскыимь же испл҃ънь тогда сѫщимь седморо пѧть и тысѧщь равно и единь пришиклѧ сѧ въ .еі. того мѣсѧца (15 Febr. 7036=1528), прѣжде .зі. каландъ феврѹарїа, оусне о господи въ старости длъзѣ (f. 467 b.) царскыи помазатель и молдавскыи оучитель, митрополить кѵрь Ѳеоктисть, въ своеи емоу паствѣ отъ бога дарованныи жарѣкыи, при конци великымь и аггелскымь образомь прѣименовань бывь Ѳеодорь; мѫжь вѣдокь аще кто инь, ветхаа и нова до конца извыкь и много прѣжде ошестїа его иже по бозѣ исправивь; отъ младыхь бо нокти въ иночьствѣ отъ добрѣ съвѣдѣщїихь добродѣтелень свѣдѣтелствовань, лѣть потроудивь безь мала .зі. въ нѣмецкомь игоуменствѣ, и въ нижнїи епископїи .и. испл҃ънь съвръшивь, и на митрополитскомь прѣстолѣ .ві. и мѣсѧць .и. (f. 468) съблизь довольствовавь; въсѣхь же лѣть теченїа иже о христѣ подвига его .ѯ҃. и мало излишено; и отиде длъгыимь пѫтемь отьць въспрїѧти троудомь праведныи длъгь отъ праведнаго сѫдїѧ; и да никто же зазрить ми своего доуховнаго отца и оучителѣ сице похваливь, мнѧ бо и въсѣхь добрѣ сѫмыслѣщихь таковаа износити; аще бо о вънѣшнихь прилежѫщихь писанїю прѣдаѧи безвѣдень есть, колми паче о высочаишихь тъщѫщїихь сѧ (*), въсѣко и вѣщемь бѫдеть достоинь; где же азь, иже отъ доуховныхь его словесь ꙗкоже млѣкомь накръмлень чѧдолюбнѣ наказань, не поношенїю бѫдѫ повинень (f. 468 b.) лѣниваго раба съкрывыи таланть, не изꙗвивь троудь его плодь и мѫжа доблестьвна (въ) (†) свѣть извести и отьцоу чѧдолюбцоу чъсть елико по силѣ отдати, нѫ сїа оубо въселико повънегда же отъ троудовь покои прїѧть? и свѧтопочившїи съ отьць въ Нѣмець прѣподобнѣ скѫтань бысть, въ монастири идеже (††) и отъ младенства богоу възложень, егоже молитвами отъ лють господь да избавить нась, аминь. (19)

По лѣтѣ же дрѹгомь зимѣ сѫщи подвиже Петрь воевода прѣвѣе рать на Сакоули оугрьстѣмь ѧзыцѣ и раздѣли воѧ своѧ на два плъкы, и прѣшедше горскыма двѣма пѫтема и дошед(f. 469)ше къ прѣдѣломь ихь и съразивше сѧ съ старѣишинамь ихь само и онамо, и повъсѧдоу Сакоули побѣждени бышѧ, и бранними (†††) орѫжїи разбишѧ единь отъ градь ихь

(*) Acestŭ pasagiŭ este obscurŭ.
(†) въ este probabilŭ omisŭ printr'o greşélă de copistŭ.
(††) Orig. иже prin omisiunea luĭ де.
(†††) Orig. бранними. Cf. Mikl., Lex palaeosl., s. v. браньнъ.

и иже въ немь остріемь меча всѣхь до конца посѣкошѧ, и възвращь сѧ оттѫдоу Петръ воевода подрѫчникы оустроивь ихь. (20)

Тогожде пакы лѣта, іоуніа мѣсѧца, по оумоленїю кралѣ прѣдреченнаго Іоанѫша пособникомь емоу быти на непокарѣѭщимь сѧ емоу отъ властелень землѣ тоѫ, обѣщаваѧ Быстричьскыи градь въ земли тои съ всѣмь околнымь еѫ обдрьжанїемь (f. 469 b.) и доходами, аще владычьство полоучить, и дроугаа сихь множаиша отъ него глаголѧ въсприѧти. Того ради посла господинь Петръ воевода прьвїи отъ велмѫжь своихь, Грозава великаго дворника, и отъ часть людїи врѫчивь имь и повелѣвь изыти прѣмо Брашевы нижнымь пѫтемь, дроугымь же помаа горнымь Соучавскымь пѫтемь прѣдѣль ихь постизати. Сѫпротивнїи же отъ Оугръ, ѩко сїа ощоутивше, въ обоимь крѣпко себе ополъчише, обаче о горнїихь не толико тщанїе положише, елико о нижнихь попеченїе творѣхѫ; събравшимь же сѧ имь не мали отъ (f. 470) Ардѣлскыхь начѧлникь и отъ нѣкыхь областїи епископь, и тѧжкаа орѫжїа съ собоѫ возѧще, и оуже нижнїи близь дроугь дроуга выше Брашева бывшемь, и ѧже ратнаа дроугь на дроуга поощрѣхѫ, сѫпротивнїи же паче крѣпчаиши показовахѫ сѧ и отъ орѫжїи оубо, иже поушкы обыкошѧ звати, и малѣишѫѧ подобныѧ имь множьство сѫщемь, и овы оубо готовы наѣхахѫ, дроугыѧ направлѣхѫ, и Сакоули, иже подрѫчници притварѣхѫ сѧ, сѫпротивнымь и ти приложишѧ сѧ (†), христїане же на помощь бога призвавше и съ ними (f. 470 b.) съразивше сѧ, сѫпротивнїи же абїе на бѣгство обратишѧ сѧ и плещи свои вьдавше, а ѧже прѣдрекохомь орѫжїа съ колесницами и въсадникы, єже добрѣише вѣдѧть иже о сихь попеченїе творѧть, ела ѧже тогда ключима, вьсѣ съ срамомь оставишѧ, и падошѧ множаишїи отъ нихь при рѣцѣ Бързѣ бодени и заклани и оубїени, и бышѧ ѩко гнои земныи по ѱаломникоу о Явинѣ древнѣмь иноплеменницѣ въ потоцѣ Кисовѣ, и възвращше сѧ отъ сѣча побѣдившѧ людїе христоименитїи съ своими ихь начѧлникы и користь сѫпротивнїихь вьземше и господиноу Петроу воеводѣ (f. 471) многочьстнѣ принесше. Горнїи же, ихь же прѣжде слово въспомѣнѫ, и ти не менше на сѫпротивнихь храбор(с)твовавша и часть ихь възвращше сѧ пославномоу такожде прѣдавше.

Кралѣ же Іоанѫшь о семь слышавь радостень бывь и къ обѣщанномоу градоу и дроугїи приложивь, Болоуанѫшь именемь.

Сїа оубо ѩко сице оурѣждена бышѧ, посла Петръ воевода своѧ си вла-

(†) Orig. проложишѧ сѧ.

стелѧ въ отлѫченныѧ емоу гради. Быстричане же не въсхотѧшѧ прѣдати симь подлежѫщее имь начѧлство, и пакы вънимаѫще имь иныѧ отъ градовь кралѣ Іоанъша отрекше сѧ, еже (f. 471 b.) есть Брашевь и окрѫстныѧ емоу; доблии же господинь Петрѫ воевода второе къ нимь самь собоѫ тогожде лѣта, септемврїа мѣсѧца, юношескы въскочи и чюдно въ нихь походи и мѫжьства дѣло показа, ови оубо отъ градовь, ихьже прѣжде постыгше рѣхомь, иѫждеѫ оутѣснѣеми и нехотѧща кралю Іоанъшю покорше сѧ, дроугыѧ же страха радї слышѫще иныхь мѫжа доблесть не сътрьпѣвшихь, смѫтишѧ сѧ и въсколѣбашѧ сѧ и благопокорнынмь и ти приложишѧ сѧ, и въ(з)вративь сѧ Петрѫ воевода оттѫдоу въ своа свѣтло побѣдивь и добрѣ оуправивь влѣкы съ собоѫ злата таланть (f. 472) множьство и инаа имиже царствоу слаждати сѧ вѣсть, еже отъ житель землѧ тоѧ прїѧть. Симь сице бываѫщемь, намь же о сихь рогь възвишаѫщемь, прочее попоущѫ отсѫдоу длъгаа множае разоумѣваѫщимь, намь же напрѣдь иди слово да скажеть. (21)

Въ лѣто ҂злѳ. (7039=1531), августа мѣсѧца, бысть ꙗкоже прилежааше господинь Петрѫ воевода въсѫдоу обзираѧ, оумоливь пославь кралѣ лѣшескаго, ꙗко да ꙗже отьчьское емоу достоанїе възвратить, прѣсѣкше сѧ при прѣжде бывшимн царьми; онь же ни мало о семь вънѧть. Господинь же Петрѫ воевода въсхотѣ сїе ратїѧ (f. 472 b.) прѣѧти, съпротивнїи же прѣвышшии бышѧ — сице изволи сѧ чловѣколюбивомоу богоу нашемоу — отъ сего гръдооумнїи възбоуѧшѧ и лютѣ краи оскрѫблѣхѫ. (22)

Нѫ оубо зде бывь теченїемь слова, помѣнѫхь ꙗко въ мимохождени тогожде лѣта цръковное коло отъ инихь на дроугыѧ прѣтрѫколивь сѧ досиѣ и мене смѣренаго горѣ възврѫтѣвши сѧ и посади на епископскыи прѣстоль долныѧ части землѣ, апрбаза .кг. Нѫ да пакы къ начѧлоу слово възведѫ. (23)

Да ꙗко съжаливь си видѣ сътѣснившѧ сѧ Лѣхи молдавстїи прѣдѣли, изыде на бранъ (f. 473) огнемь дыхаѧ и вънѧтрѫ землѧ ихь бывь, не храбрость непщевавь (†) еже не отдати своемоу поношенїю, тѣмь падаѫ съпротивь ставше лѣшескаа тѣлеса ꙗкоже класїе и повъсѫдоу разбиваѧ плъкы и побиваѧ прѫвоборцѧ и полѣ тамо сѫщаа сътворивь тѣлеси настлана и рѣчныѧ строуѧ крѫвыѧ размѣшены, и грады прѣмь твръди съ нападанїемь и принѫди ихь прибывати въ своихь си, добропобѣдникь възврати

(†) O glossă la marginea fileĭ adaugă aci : бо и слабость.

сѧ побѣдителнаа богоу праздноуѧ, въ лѣтѣхъ искони текѫщихъ ҂змз. (7047=1539), мѧсопоустныхъ (†) недели. (24)

Нѫ не бысть ничьсо же, ꙗкоже мнѧ, непрѣложно въ жизни сеи, ни царскаа дръжава (f. 473 b.), ни богатъство, ниже коѩ доброчѧстїе въ житїи боури и скръби непричѧстно; нѫ оубо чемоу хощеть проглашенїе слова сего?

Богоу нѣчто намь зазрѣвшоу и оутаенными сѫдбами попоустившоу иже Іова испросившомоу, и абїе старѣишинамь належе (††); что же и кое приключившее сѧ, прїиди ми слово и вѣщаи желаѫщимь слово словоу и памѧти достоино.

Тогожде оубо лѣта бѣше нѣкто Михоуль, великь оубо саномь родомь же Ѧрбанась, чловѣкь многобъзнень, ꙗко глаголѧть, водѧ и развращаѧ въсѧ, сръдьчнѫѧ къ немоу любовь ꙗвлѣѧ сѧ хранѧ, въ таинѫ же лъсти ра(f. 474)страаше и съвѣты лъжни клеветами съшиваше, придроуживь себѣ желаѫщихъ чюждаа възымати и своа възвращати неправедныимь обычаемь, и зачинаеть сѣмене невѣрствїа, и къ великомоу перскомоу царю писанїа скровнѣ посилаѫть зраще къ отметнѫтїю; онь же ничьсо же разложивь, нѫ абїе дъхнѫ ꙗко западникь сверѣподыханень и боурѧ тѧжкороумащїа и въста страшно ꙗко лъвь ревыи, ведыи съ собоѫ легеона множьство; къ Персомь бо ѕвѣровидныѧ татарскыѧ силы сътекше сѧ и съпрѣмь загорскїи плъконачѧлници и отъ сѣвера тѧжко(f. 474 b.)оумнїи, краткоризнїи и длъгоносїи, ꙗко вода многомѫтнаа съ шоумомь пролїашѧ сѧ, и ти перскаа мѫдръствоующе ꙗко грады смрьчь хотѣхѫ Хотинь твръдостѣнныи и крѣпкоширныи поглътити, и въкоупѣ рещи, въсѧ сѫщѫѧ окрьсть ѧзычьское сверѣпосръдїе въздвиже Соулїимень, перскыи прѣгръдыи самодръжець, ꙗкоже птиць аще кто речеть великокрилныи приложивь сѧ птици хоудоперѧи, а по срѣдѣ троуждааше сѧ молдавскы воемь начѧлникь; и от-

---

(†) Cf. nota de maĭ susŭ asupra luĭ мѣстныхъ.

(††) Acestŭ pasagiŭ este obscurŭ. Saŭ că elŭ este coruptŭ prin copiştĭ, saŭ că Macarie n'a sciutŭ exprima lămuritŭ idea sa. Acésta pare să fi fostŭ, că precum D-ḑeŭ a ispititŭ pe Iovŭ lăsându-lŭ câtŭ-va timpŭ sub influenţa diavoluluĭ, care a trimesŭ pe ceĭ treĭ cunoscuţĭ aĭ luĭ să-lŭ ispitéscă prin discuţiĭ, totŭ aşa a permisŭ D-ḑeŭ diavoluluĭ să aţiţe pe boerĭ împotriva luĭ Petru Rareşŭ. Astŭ-felŭ испросившомоу s'ar raporta la diavolŭ (nenumitŭ în textŭ) şi ar fi o întrebuinţare greşită a vb. испросити, petere, αἰτεῖν în locŭ de искоусити, probare, tentare, πειράζειν. Sub старѣишинамь Macarie pare a fi înţelesŭ şi pe ceĭ treĭ ispititorĭ aĭ luĭ Iovŭ, ce eraŭ «старѣишины» (ómenĭ de frunte, ómenĭ bĕtrânĭ), şi pe boeriĭ luĭ Petru Rareşŭ. абїе старѣишинамь належе însémnă «impuse de-odată boerilorŭ» sc. să aducă la îndeplinire pe căĭ ascunse pedépsa dumneḑeéscă. Unŭ altŭ înţelesŭ nu putemŭ scóte din acestŭ pasagiŭ.

сѫдоу бѣхѫ недомыслъна ꙗже о помощи; а иже о сихъ попекшеи сѧ дроугъ съ дроугомъ (f. 475) съединише сѧ и дръзости своеѫ изригаѫтъ тѧготѫ, и влъшеское лѫкавство по малѣ откри сѧ, нѫ бѣхѫ оуко земнородныхъ погрѣшившие оуми и на бѫдѫщаа ослѣплени; царскааго же чрътога хранителъ иже нарицааше сѧ Хъра, ꙗко сїа оущоутивъ, абїе воеводѣ всѣ обличаетъ и о горе, рече, воеводо, властеле съвѣщаваѫтъ отстѫпленїе. Въстрѧсе сѧ срьдцемъ и страхъ и трепетъ и подвигъ (†) обьѧтъ его, ꙗко сїа слышавъ. Отъ сего слъзы течахѫ изъ очїю его и стенанїа частовъздыханїанаа (††) отъ сръдечныѧ срѣды, и бѣ видѣти оумилено видѣнїе и достоино слъзъ. (f. 475 b.) Кое бо зло не бѣ тогда, кое ли не дръзнѣше сѧ, наскочивше ꙗко бѣснїи пси? Онъ же съматрѣти ꙗсно въсхыщаѫщихъ запорѫчивъ, ѫтробоѫ колѧ съ малыми отходитъ оставлъ мѧтежъ, слъзами лице мочѧ, септемврїа .ді. (25)

Не въздыхаеши ли, сѫде? Кое приключившее сѧ тогда слово съчинетъ? Мнитъ ми сѧ прослоути сѧ сїе отъ конецъ въсточныхъ даже до западъ послѣднихъ. И ꙗко идѣаше шествоуѧ оужастенъ съ въсѣцѣмъ (†††). сирѣхомъ Персомъ задирѣка (††††) минѫвъ, и идѣаше неоуклонно зрѧ въ планиномъ островрьхїимъ, вънѫтрь быстричьскаго монастирѣ въ вечерꙋ безъ прѣщенїа бывъ хотѧ (f. 476) троудомъ покои обрѣсти, ненаказанїи же и скотооумнїи и стръмни на злобѫ ꙗко ощоутивше монастирь обтекошѧ, нападаахѫ ꙗкоже дивїи козли, онъ же въсѧ прѣзрѣвъ оустръми сѧ бѣгствомъ на бръзехъ конехъ оукрасти спасенїе обнаженъ бывъ иного въсего отъ своихъ ꙗко бѣгоунъ равъ, о въсевидѣщее слънце!

Я же по сихъ кое прѣдставитъ слово? Отъ сего просипашѧ сѧ нижѫдѣ ниѣ проотбѣгшеи съ нимъ въ бръдомъ въстичѧще злопроходнымъ, ови неволеѫ, ови же и хотѧще, дондеже не остани единъ и бысть, о горе, нажаншїи въздоуха, и ꙗко денница подъ землеѧ (f. 476 b.) съкры сѧ ини старородныи Кронъ, и оудали сѧ бѣглѧ невѣдомъ весма, септемврїа мѣсѧца .ні., и впаде въ расѣланаа и брѣговита мѣста и ѫдолїа многодрѣвнаа, и не възмогшоу пронти, остави тоу и възлюбленнаго своего конѣ, егоже (*) иного въсадника не прїемлѣше, и проходѧ по пѫтехъ непроходныхъ ѕвѣ-

(†) Orig. maĭ are aci unŭ и superfluu.

(††) Autorulŭ a voitŭ să dică частовъздыхателнаа, l'a indusŭ însă în eróre subst. въздыханиe.

(†††) Orig. въсѣмыцѣмъ.

(††††) Orig. занѣка.

(*) Ar trebui să fie aci иже.

рѣкръмѫщїимь (†) и сквозѣ высокыѩ брѣговы нагь, рѫками обрань и бось, нетрѣнныи и жестокыи шествовавь пѫть великыи въ храбрственихь и лъвомѫростныи въ бранехь — прѣпобѣждаеть мѧ страсть и слъзѫ призываеть изь моею очїю — горы оубо (f. 477) противь плачѫщомоу възглашаахѫ чѧдь и власти лишенїа рыдажщоу. Въ сихь и сицевыхь шесть дьнїи и алчень и безь пищѫ прѣбысть ни въ комоу бесѣдовавь, ниже лица кого видѣвь, хождааше блѫдѧ лютыѧ поустины измѣривь глѫбинѫ, доидеже водотокомь нѣкымь къ Сакоулемь съходѧщїимь рыболовци нѣцїи отъ тоземець того обнаходивше — когоу о немь нѣчто лоучше прозрѣвшоу — и яко познань бысть къ старѣишинамь своимь его отведше и достоинѣ отъ нихь почьтень бысть и къ тврьдоширномоу Чичевоу ими провождень, .ки. тогожде мѣсѧца. (26) Пръвохранителїе же (f. 477 b.) града, (ихьже) (††) самь прѣдпочьтъ, зломышлѣхѫ и ти на царѣ вьсѣчьскои нагоубѣ того прѣдати. Воевода же яко ѕмовить, сїа расмотривь, хытростїѫ тѣхь изведе, градь же прѣдавь Оугромь на съхраненїе, потопа въсиадца избѣгь. Новыи Ное яви сѧ родоу въ Чичевѣ градѣ спасаѧ, ихьже маломь вѣше прѣдпосаалѣ.

Я еже по сихь что и како? Простерь обѧтїа своа и младородныѧ дѣти чѧдолюбнѣ обгрьнѫвь цѣловааше и яко орель прикрывааше орличищи безперыѧ, и распростерь рѫцѣ свои и цѣломѫдрьнѫѧ своѫ съжителницѫ, царицѫ Еленѫ, обѧть (f. 478) рыдааше, она же обвивши сѧ о выи его жалостно плакааше и вьсесрьдечно облобызааше, не яко Самѱона Далида оубїиствьна и яко Тиндарида съжителѣ своего, храбраго ироа. Вьсѧдоу вопаеве и вьздыханїа, вьсѧдоу пръсемь біенїа. Нѫ оубо словомь проити вьсѧ невъзможно, постигнеть бо мѧ лѣто повѣдаѫща, обаче и не вьсѣ подь сподомь забвенїа полагати.

Досиѣ бо слово и гаврана чрьнѣиша отъ чрьности показати. Краль бо Іоанъшь, онь егоже съ выше слово низходѣ съповѣда, чловѣкь сын лѫкавь и злобъзнень, ѧзыкомь лизаѧ (f. 478 b.) и опашїа оударѣѫ, яко оусливша бывшаа, абїе посылавь своѧ си единомышлъникы тврьдо стрѣщи градь и врата заключити и никакоже емоу (†††) исходь подати, мыслѧ или низь стѣнѫ повръщи или оудавоу стѣнѫ прокопавь въсе родно прѣдати; любо-

(†) Ar trebui să fie aci: и вѣкрокрьмѫщїихь.

(††) ихьже trebue adăugatŭ aci ca să scótemŭ unŭ înțelesŭ. Probabilŭ că elŭ s'a aflatŭ în textulŭ luĭ Macarie și că a fostŭ omisŭ din nebăgarea de sémă a copistuluĭ.

(†††) Orig. are aci: никакоже отпоустю исход подати; se vede că copistulŭ a voitŭ să scrie întâiŭ: никакоже отпоустити его. Cf. maĭ josŭ aceeașĭ expresie.

наоучѣнїемь вѣсѧ сѧ, дроугыи ꙗви сѧ древнѣго Иидериха съ женоѫ и чѧдї, иже до ситости благыхь отъ него насытивыи сѧ (†), ꙗкоже доспѣвь прѣдсказа (††) теченїемь слова; о злато, гонителю, мѫчителю прѣдрьзыи, лѫкавствоу съплетенїе, ѧзыкь отврьзаѥши безгласномоу, а глаголивомоу (f. 479) затикаѥши оуста, оуставы и закони попираѥши и опашь гониши. Отъ сего воеводѣ страхь напде великь, тѫжцѣ въздыхааше и печаловааше, выенїемь тѫжкогласнымь прьси оуꙗзвлѣаше, и къ богоу молитвы изъ глѫбины доушѫ изпоущааше.

Сїа оубо доволно мноѫ оплака сѧ словомь. Прѣклони же сѧ симь богъ и тъчамь слъзнимь призрѣ и оущедри молѧща сѧ оусрьдно и помысломь ѕѣници просвѣтивь, и акїе ꙗко отъ съна възбѫнѫвь (†††) писанїа ꙗко перната перскаго самодрьжца отъ него коварствомь постыѕаѫть. Испроси отъ него рѫкы ꙗко велико(f. 479 b.)мощни. Оуслыша же сїа царь перскыи грьдыи и выважщаа оувѣдѣвь съмили сѧ и съжали сѧ и повелѣ кралю Іоанъшоу исходь подати емоу, дани дажщемь тогда Оугромь великомоу царю Соулїимменоу — щедрить бо и варварь царѣ злостраждѫща — и къ себѣ призвана творить воеводѫ. Онь же радостно прїемь царицѫ съ чѧди остави и брьзими дотече ногами, прѣдста излетѣвь перскымь прѣдѣломь, отъ злыхь избѣгь сѣтеи оугрьскыхь, и въ царскы градь оускочивь, прѣкрасныи градомь Конста(н)тиновь градь, и вънѫтрьѫдоу бысть ипревь доброзданыихь, да ꙗко (f. 480) ꙗви сѧ великомоу царю, нена(де)ждно варварскѫѧ доушѫ оукроти, и възрѣ чловѣколюбезно на воеводѫ и покол сподоблѣеть того достоинаго, и въ мѣсто влънь и мльвь засмїа тишина о тихости твоеѫ, самодрьжче. (27)

Сїа оубо въ лѣтѣхь съвывшиѧ сѧ послѣднихь. Нѫ еще сѫщоу емоу въ доброимирѣмь Чичевѣ Петроу воеводѣ, рать варварскѫѧ злоратнѫѧ въ Молдовлахїи (*) жилища въсхыщаахѫ и о плѣнѣхь веселѧще сѧ; тогда и прѣкрасныи соучавскыи градь Персомь повинѫ сѧ и ꙗко прѣкрасѫ посрамишѧ и ꙗко напѫтнѫѧ блѫдницѫ, богатство цареи и рѣкы наоучѣнїомь Измаилтѣне почрьпошѧ. Оттѫдоу (f. 480 b.) ꙗко многопобѣдныи възврати сѧ грьдыи онь Персомь кнѧѕь въ царскыи градь, оставль намѣстника

(†) Orig. насытивыѧ : aci s'a omisŭ с, ce trebuia scrisŭ deasupra luĭ ѧ.

(††) Autorulŭ a vrutŭ să ḑică : прѣдсказахъ ; se póte ca хъ să fie omisŭ de copistŭ, maĭ alesŭ fiindŭ scrisŭ deasupra șiruluĭ.

(†††) Orig. възбѫпѫвь, provocatŭ póte prin neințelegerea formeĭ възбѫнѫвь = възбънѫвь.

(*) Frasa nu este completă ; s'ar putea întregi cu : Перси творѣахѫ.

царствїю Стефана нѣкоего, иже и не по мнозѣ вънѧтрь при царствѣмь ложи лютѫѧ тамо чашѫ испи съмрьты. (28) И по немь пакы дроугыи, Ꙗлеѯандръ нѣкто, порекломь Корнѣ, оустнѣ си тъкмо медомь властнымь омазавь и изчезе прѣжде врѣмене. (29)

Нѫ на пѫть пакы слово наставлено бѫдї и съписанїю слово да скончаеть сѧ. Да яко силное свое Петръ воевода великодоушныи по малоу обывшь въ царствоуѭщимь градѣ, въ всѣхь единь на десѧтихъ мѣсѧцехъ въсѧмь въ оустѣхъ (f. 480 b.) бѣше въ саноу сѫщїимь. (30) И что длъго и много слова? бываеть томоу великыи самодръжець милостивѣишїи и отъ своихъ и на прїѧтїе посылаеть его съ своимь великымь комисомь въ еже съкрывшее сѧ того царство и въ лѣтѣхъ прѣсѣкшее сѧ Стефана и Ꙗлеѯандра царема, къ высотѣ възводѧ его отъ низости, и хранителѣ его творить царствїю своемоу. И скочи оубо Петръ воевода, яко звѣрь не тонеть и яко отъ сѣтеи орель, и доброводныи постизаеть Петрь и въ Бранлѣ загорстѣи бывь акїе всѣ множьство молдавскыхъ властель, яко извѣстно оувѣдѣша, прїѧша сѧ елико въ дворѣ и (f. 480 b. β.) елико свѣтлостїѫ рода сїаше и елико въ нарочитыихъ поуста оканнаго Корнѣ оставиша и яко крилати Бранлѫ постигоша и распрострътама подемлѧть длънма своего царѣ, и падше о дръзнѫтї ихъ простиша всепрїѧша. Ꙗ иже сихъ нарочитѣишихъ, прѣдреченныи Михоуль и Тотроушаноуль великыи логофетъ, оставиша въ тврьдоширѣмь Новѣмь Градѣ стрѣгомыи, не много же послѣ (†) и Корнѣ нѣкыими оухващень и Петроу воеводѣ отведень, и бысть съсѣдь орѫжїю и браншо мечю въ лѣто ,.з. слънечнѣмь теченїи и .мѳ. (7049=1541), мѣсѧца феброуарїа.

Пакы видѣ Петръ воевода дьнь свободень, пакы скип(т)ро(f. 481)дръжанїе въ прьвое достиже чсти достоанїе, третое тогда женѣше лѣто особствоуѫ, и никтоже бѣ съпротивлѣѧ сѧ, вънидe въ царскыи градь Соучавскыи съ отпро(во)дившими его царскыми сановници и събравь сѧ съ отстѫпльшїими (††), отъ вещеи понѫдивь сѧ, оустрьмлѧеть сѧ на мѫчителство, и рѫками варварскыми маломь прѣдреченныи свѧзници оумиленѣ исклаша сѧ, и лица ихъ одраша и великомоу царю отнесоша, перскаго же кнѧза дарови въздаваеть многобогатыми. Не по мнозѣ же и възлюбленѫѧ своѧ царицѫ Еленѫ и вьждельѣнныѧ своѧ и благородныѧ дѣти, Іаїа-

(†) Orig. по срѣдѣ, ca într'unŭ pasagiŭ de maĭ 'nainte.
(††) Orig. съ отсъстѫпльшїими.

шѧ (f. 481 b.) глаголѧ и Стефана, доброродныѧ отрасли, отъ Чичева къ себѣ привлѣче. (31)

И сїа оубо полоучишѧ таковымь образомь конець; нами же ꙗкоже бысть възможно съпи(са)шѧ сѧ словомь въ кратцѣ и извѣстнѣ, ꙗкоже ми сѧ мнить, лѣтомь врѣмѧ носѧ число тысѧща седмосоутоучна и простихъ пѧть пѧторо и пѧторо пѧть (7050=1542), пролѣтнаго мѣсѧца. Господинь же Петръ воевода банѣми и питїи и пирами доброчѧстнѫѧ старость крѫмить, ꙗкоже златоперь аще кто речеть кинось на зданїи. (32)

C

Cronica luĭ Eftimie.

До зде творенїе и потроуждєнїе въсесвѧтѣишаго отьца нашего епископа Макарїа Романскаго, а иже отсѫдꙋ (f. 482) сълоучишѧ сѧ и намь повелѣно бысть отъ благочъстиваго и добллаа благочьстїа вѣтвь, господина Іоанна Алеѯандра воеводи, мнѣ повелѣ послѣдинѣишомоу въ їгоуменѣхъ Єѳимїю їеромонахоу въ кратцѣ писати, да не и сїа лѣтнымь прѣхожденїемь забытїемь глѫбинами (†) покрыена бѫдѫть. (1)

Не по мнозѣ же по сихъ врѣмени и тогожде лѣта по оустамєнени (въ) (††) вторѣмь своемь царствѣ Петръ воевода страшно въста ꙗко лъвь и ꙗростїѫ въоржжи сѧ и крѣпко ополъчи сѧ съ вьсѣми своими силами на Маилата, въгръскаго воевода Ардѣласкаго, и съподвиже и Радоула воевода (f. 482 b.) Калоугера оугровлахїискаго и нѣкыхъ отъ плъконачѧлникь перскыхъ, браныѧ пособникы быти емоу. Маилать же, ꙗко оуслыша ꙗко сице браныими поучѧѫть сѧ, страхь и трепеть нападе на нь и дари же великы и многы посилаше Петроу воеводы и молѧ сѧ о мирѣ. Нѫ Петръ воевода ничтоже о сихъ не вънѧть, нѫ бѣше непрѣклонимь и неоумолимь, хотѧ бо свое отмъстити прѣжде бывшее на нь отъ Маилата злокъзнонивенїе и лѫкавство и навѣть и невѣрїе, и дѣла сѧ ѧть мѫжьствънѣ и храборскы и изыде прѣмо брашевскымь пѫтемь, за(f. 483)горскомоу же воеводѣ Радоулови повелѣвь изыти обычнымь ихъ планиньскымь пѫтемь проходнымь, противь емоу въ прѣдѣлѣхъ оугръскыхъ постигнѫти. Ꙗкїе же ꙗко сїа оуслыша и видѣ Маилать смѫти сѧ и постыдѣ сѧ и не слѣка ни мало съпротивь

(†) Autorulŭ a vrutŭ să ḑică: забытїа глѫбинами.

(††) въ este omisŭ de bună sémă din nebăgarea de sémă a copistuluĭ.

стати имь, нѫ въ скорѣ притече и затвори себе въ тврьдостѣнитѣмь своемь градѣ, зовомии Фѫгърашь. Петръ воевода, ꙗко сїа ощоутивь, съ вьсѣми воисками поиде близь противь града Фѫгѫраша и съзва Маилата къ себѣ на вѣрѫ и посла въ градь Фѫгѫрашь Матїаша великаго логофета въ залогь (f. 483 b.) въ мѣсто Маилата, и прїиде Маилать изь града оу Петра воеводы. Онь же въ тъи часъ ѧть его и крѣпко окови желѣзными окова его, и до великаго царѣ перскаго Соулїимена пославь, и тако неизбѣжными обьѧть бывь сѣтми. Господинь же Петръ воевода възврати сѧ ꙗко добропобѣдникь въ своа си. (2)

По прѣхождени оубо лѣта єдиного есень сѫщоу, октомврїа мѣсѧца, пакы второе на Оугри проуготовах сѧ Петръ воевода, и вънѫтрь землѣ тоѫ бывать и проиде посрѣдѣ еѫ въ врѣмѧ зимное и многыхь златныхь таланть приобрѣть отъ властель тоѫ землѣ, и оттѫдоу прїиде быстри(f. 484)-чьскымь пѫтемь и оу Родноу присиѣ и тоу погребе своѧ великыѧ поушкы, и прїиде въ настолныи свои градь Соучавскыи и отъ троудовь покои прїѧть (3) и отиде оу Хърловѣ и тамо Шептиличю и Ѩвраамоу Ротъмпаноу главы отсѣче, геноуарїа мѣсѧца. (4)

Въ лѣто ҂знв. (7052=1544), маиа мѣсѧца .еі. (15), допоусти Петръ воевода болшаго сына своего Илїаша до Царїиграда оу великаго царѣ самодрьжца, иже именоуеть сѧ до Царскою Портоу и опроводи его самь собоѫ Петръ воевода и съ госпождеѫ Еленоѫ и вьсѣми великыми болѣри и весь синкликть ї архїерелми и вьсѣми молдавскыми игоумени даже до Доунавстѣи рѣцѣ. (5) (f. 484 b.)

Царство Іліашево Махмета.

Въ лѣто ҂знд. (7054=1545), мѣсѧца септемврїа .г. (3), прѣстави сѧ Іоаннь Петръ воевода въ (с)оучавстѣмь градѣ и погребень бысть въ новосъзданнѣмь отъ него монастирь, глаголемаа Побрата; и господства (†) вьсѣхь лѣть его сѫть .ді. (19) лѣть и половинь. (6)

И оставивь царство земное сыноу своемоу Илиашю воеводѣ, и прьвѣе оубо добрѣ идыи и благочьстивь ꙗвлѣѧ сѧ къ вьсѣмь и кротокь и любѧщиа болѣри и прѣдстоѧщихь емоу вьсѣхь, вънѫтрь зачинаше оубо болѣзнь въ лѫкавомь скровищи его срьдци.

Бывшоу же второмꙋ лѣтоу царства его завистїемь ратника рода нашего

(†) Orig. are господствова, scrisŭ prescurtatŭ: гс͠твова.

дїавола — не бѣ бо емоу гладко съвъ(f. 485)тръпѣти въ мирѣ быти
христоименитїи люди — и отсѣче главѫ прѣвомоу съвѣтникоу своемоу,
Бартикоу гетманоу (7), и оттѫдоу нача(шѧ) сѧ сѣмена невѣрствїа, и на-
чень прѣвратити сѧ и измѣнити сѧ отъ праваго и истиннаго разоума, и
оставлъ съвѣть старечьскыи и привѣть съвъскръмившихь сѧ съ нимь, и
христїанство нача отринѫти и възненавидѣти; изь млада бо възраста
наоучивь сѧ таинамь христїанскымь послѣди же измаилѣскыи и моу-
соулъманскыи Махоуметовь паче изволи законь, зловѣрїемь оубо благо-
вѣрїе отвръгь, лѫкавствомь же и злонравїемь добродѣтель (f. 485 b.), и
мерзкаа оусръдиѣ нача мѫдръствовати и дѣати и лъжнаа ихь прѣданїа
съхранити. Придроужи себѣ и изобрѣть съвѣтникы и оучителѣ нѣкыхь
тръблатыхь Ягарѣнь Моусоулманы Махоуметова закона; единь же отъ
нихь коварнѣишїи и злобъзнень паче вьсѣхь хытростїѫ дїаволскоѫ и
чародѣанїемь, Хъджрь имѧ емоу, стръптивь нравомь, стръптивѣиши же
доушеѫ; и съ нимь бесѣдова и съвъдварѣше сѧ, и наоучаше его и оучи-
тель горкь и лють бываше емоу. И приѧть Илиашь сѣмена, иже сатана
въ обоихь доушахь разбора же и посѣа, и ѩкоже нѣкое лъ(f. 486)щенїе въ
оудици вложь, сице несъмыслънаго къ себѣ привлѣче. И събравь бо въ-
сѣкь ѩдь злобы и смѣсивь въ немь своеѫ мысли въображенїа, и едино
нѣкое растворенїе сътвори доуши его творно, и конечнѣ прѣвращеннаго и
прѣльщенаго съведе въ пропасть погыбѣли, окааннаго Илиашѧ неискоуснаго.
Что оубо горше чловѣкоу словоу же и наказанїю непричѧстноу весма бла-
гомоу? аще бо обычае благы вѣсть тлѣти бесѣда зла, колико паче лѫка-
вимы обычаи бесѣдовавши? да ѩкоже въ горшїи прѣложи сѧ разоумь и
осоуети сѧ безмѣрїемь и лъстїѫ конечноѫ мѣдо(f. 486 b.)сръдиїи, и прѣ-
обидѣ весма, ѩко въ злыхь пришедь глѫбинѫ, и ѩко изоумленоу емоу
ходити и отъ бѣса ємати сѧ въ вьсѣкомоу неподобномоу дѣлоу, и ѩко-
же нѣкотороѫ напрасноѫ тъмоѫ грѣхомь потоплень и помрачень бысть.
Пославь коупивь многыми хиліадами аспри и златами доукати блѫдници
скврънави Ягарѣникы и приведе себѣ, и нача безстоудныи вина и свиныхь
мѧсь ошаати сѧ, и что много глаголати, въ весемь съпротивлѣваше сѧ
благочьстивѣи христїанстѣи нашеи вѣрѣ и православнои. Свѧтыѧ же
иконы, образь христовь и прѣсвѧтѣи богородици и свѧтыихь вьсѣхь и-
долы нарицаше (f. 487), иже нечьстїа идоль и дроугь дїаволовь, свѧщен-
никы и дїаконы възненавидѣ, минихи врази и дїаволи нарицааше, иже въ
истинѫ онь изь начѧла чловѣкоубїицоу дїаволоу сынь и сънаслѣдникь,
и инаа многаа хоулѣ и блѣдѧ на православною нашею вѣроу, аще и про-

страннѣише не написахомь длъготи ради писанїа. (Въ) срѣдѣ же и пѧтокъ и въ великѫѧ четиридесѧтницѫ, еже есть великыи постъ, мѧсо ıадѣше, и въ прочїихъ свѧтыхъ постѣхъ. Сїа онъ въсе съ тръклѧтимь своимь оучителемь и чародѣанныкомь Хъдъромь оучителница и таинство безаконїа дѣиствовахѫ. (†) Дѣло же его и тъщанїе бѣше и попеченїе птицами и-(f. 478 b.)грати.

По сихъ же въсѣхъ наважденїемь матере своеѧ, госпождеѧ Еленоѧ, оустръми сѧ мѫчителствомь и гоубителствомь и казныѧ на болѣри, и многѣхъ (††) очїю оулиши, инии же (†††) съмрътни въсѣчьскы прѣдасть, дроугїи же по темницахъ оудавиша и инѣми различними томленми горцѣ страдахѫ и скончаша сѧ. Властели оубо, ıако таковое зло видѣша, страхъ великъ обьѧть въсѣхъ и оу лѣшь(с)кои земли (*) начѧша бѣгати, и прибѣѕи быша. Илиıашь, иже и Махметь наре(че)нь бысть, на многѣ оубо не възмогь сътръпѣти, нѫ изблъва весь ıадъ съкрыеныи вънѫтрънемь его лѫкавѣ сръдци, и написа въси болѣри, великы (f. 488) и мали, великъ бирь, и сигбанть весь, нѫ и баташи по всеи земли въси отъ пръвыхъ до послѣдныхъ, повелѣ же давати и митрополитоу и епископомь, написа оубо и монастири въси, елико ихъ сѫть въ Молдовлахїи, многъ харачь и елики попи и дїакони соуть въ молдавскыхъ прѣдѣлѣхъ, и что много глаголати, въсѣхъ (**) христїанскаа и цръковнаа въ велицѣ мѧтежи бѣшѧ.

Нечьстивыи же Илиıашь съкръвенѣ писанїа посилааше къ великомоу царю перскомоу съ великыми и страшними клѧтвами и обѣщанми, ıако желаеть и почитаеть и любзаеть (***) законь Махоуметовь. Царь же повелѣ (f. 488 b.) емоу скоро прїити оу Царїградь, да желаемыи емоу законь моусоулманскыи полоучить. Нѫ съмотри како лъжеѧ и лѫкавствомь облагаеть сѧ и покрываеть сѧ; что оубо хытръствоуеть и лицемѣрствоуеть сѧ злобъзныныи? Тихостїѫ благы бесѣди показова, ıако азь, рече, христїанскаа любл̑ѣ

(†) Aci avemŭ a face cu unŭ pasagiŭ coruptŭ, căcĭ оучителница n'are nicĭ unŭ înțelesŭ în frasă. Unŭ înțelesŭ ar avea оучителнаıа saŭ оучителскаıа și atuncĭ amŭ îndrepta frasa așa: оучителнаıа s. оучителскаıа въ таинствѣ безаконїа дѣиствовахѫ i. e. îndeplineaŭ nelegiuirile învĕțăturei (sc. mahometane) pe ascunsŭ, saŭ îndeplineaŭ nelegiuirile învĕțătoruluĭ (sc. ale luĭ Hădărŭ) pe ascunsŭ. и таинство încă trebue să fie o greșélă de transmisiune.

(††) Orig. многцѣхъ.

(†††) Greșélă în locŭ de инихъ же.

(*) Orig. земии.

(**) Ar trebui aci : въсѣ.

(***) Orig. любвлеть, o greșélă evidentă.

и мѫдръствоуѫ, нѫ идѫ оу царѣ, да облегчѧ и осѫдѣ харачь земли и оубогымь, а не ꙗкоже глаголѫть чловѣци, ꙗко идѫ моусоуламанїа ради; а кто сїа глаголи творить на мнѣ, главѣ томимь бѫдеть. И елико скорость посла слоугы по вьсеи земли събрати весь прѣдреченныи кирь, и рекь ꙗко (f. 489) трѣбоуеть емоу за спѣзоу и на пѫтнаа до Царїградь, лицемѣрїемь и тихостїѫ покрыти хотѧ свое сверѣпство; бѣше бо влъкь овчеѫ кожеѫ облѣчень.

Събравь и съзвавь вьсѧ своѧ си властелѣ и елико нарочитїихь вьсѣхь и сигклить весь въ врътоградѣ оу Хоуши и словеси лъжными много бесѣдовавь имь и ласканми овогда и хвалами, страшѧ и оужасаѫ ихь ꙗко да не съблажнѣѫть сѧ оу дроуга страна, ꙗко азь, рече, градѫ оу великаго царѣ и пакы скоро прїидѫ, и клѧть сѧ рѫками на чъстныи кръсть прѣдь вьсѣмь народомь, ꙗко христїанскаа мѫдръствоуеть правѣ и мысль (f. 489 b.) не имаеть на моусоуламанство, и въ настоѫщои тои нощи съкроуши тъи кръсть, на немь же и клѧть сѧ, и въвръже и въ паракелѣ.

И вьсесвѧтѣишаго и чистаго свѧщенноначѧлствомь и молдавскаго оучителѣ кирь Макарїа Романскаго епископа неправеднѣ и несъкорнѣ и бесправилнѣ съ прѣстола съгна съ съвѣтомь и наставленїемь матерїѫ своеѫ госпождеѫ Еленоѫ и Ноуфора и Митрофана бывшаго и епископа. (8)

Оттоли толико безстоудст(в)ова ꙗкоже неистовь пес и отъ чародѣаниын (†) обьѧть бывь, ꙗко аще бы мощно емоу было, по въздоухоу лѣталь би до (f. 490) самого Царїграда, и небрѣгь ни власти лишенїа и ниже матере ни братїа ни пакь о обычниихь своихь властель и съвръстникь, нѫ подвиже много множьство скровища налѣнїи златиихь талантъ и сребрьныхь аспри бес числа и съсѫди златныхь и сребрьныхь, отъ исконихь царїи молдавскыхь блюдомо и хранимо скровище, вьсе съ собоѫ вьземь и ѧть сѧ пѫтѣ и мало не вьси болѣри и воинство съ собоѫ съподвигь. Они же съ великоѫ печалїѫ и скрьбїѫ и сѣтованїемь идоша, болѫ бо сѧ да не прѣдани бѫдѫть вьсеконечнѣи погоубѣ. Богомрьзкыи же Илашик, ꙗко ви(f. 490 b.)дѣ себе бывша въ прѣдѣлѣхь перскыхь, възрадова сѧ радостїѫ велїеѫ, и достиже Царїградь и ꙗви сѧ великомоу царю и дарми многими почьте царѣ. Прочее оубо поемше прѣльщеннаго съ великоѫ радостїѫ и ведоша его и по законоу ихь моусоуламанишѫ и, и ловь готовь бывь и обрадованїе мысльномоу влъкоу, дїаволоу, и Махметь наречень бысть, егоже не съгрѣшить кто, ꙗкоже мнѣ мнить сѧ, прьвѣница сатанѣ и сына погыбѣли

(†) Pare a fi in locŭ de gen. pl. чародѣанїи.

нарекь его; погоуби (бо) (†) съ царствомь и самѫ своѫ доушѫ, съгарѫ въ не имѧщои оугаснѫти геенѣ. Болѣри же и съ прочїими воини (f. 491) възвратишѧ сѧ въ своа. (9)

Царство Стефана Младаго.

Въ лѣто ҂.знѳ (7059 = 1551), мѣсѧца юлїа .аі. (11), въсприѧть царствїа скиптри молдавскыѧ Стефань воевода Младыи, вторїи сынь Петра воеводї. (10) И съ же испръва благь ꙗвлѣше сѧ и боголюбивь и оукротѣваѫ въсѣхь и цръквами прилежѫ, и христїанстъвнѣишїи бываше, архїереи же и свѧщенникы и инокы велицѣи чести сподоблѣше, ꙗкоже подобно есть благочьстивоу царю творити.

Не на мноѕѣ же послѣ (††) сихь напрасныимь прѣмѣненїемь прѣтвори сѧ и пакы злоба, ꙗко недовлѣѫщи бывшими избыткы, напаънѣеть (†††), и въ въсемь братиѣа нача мѫдръствовати (f. 491 b.) и творити, съ инѣми и прѣвъзити его. И съ бо приведе блѫдница Агарѣны и тоурскыхь хожи и бѣсомоучны и нача жестокаа глаголати къ людемь и прѣобидѣти въсѣхь, и отъ прѣоумноженїа безоумїа нагль бысть, отъ нагльства же по хотѣнїе неподобныхь послѣдовати обычаи имать, и оубо въсѣкь видь злобѣ прошедь прѣвзлиха и въсѣкои неправдѣ же и мѫчителствѣ издасть сѧ, и скврънооубїеныи (*) кръвопїавїи онь и женскаго же гнѣва въкоупѣ и мѫжска испльнь бывь, и въ всѣхь неподобныхь дѣлѣхь себе оскврьны: блѫдовы и хыщенїа, оубїиства же (f. 492) и лихоимства, и симь подобнаа непрѣподобнѣ творѧ; соуровь бо бѣше и лють казитель, мноѕѣхь многыми и различными мѫками оумори. Сего ради оубо ненавидимь въсѣми и омразень оубїиства ради и ѕвѣринскаго мразскаго нрава, и въси бо начашѧ отвращати сѧ отъ него и бѣгати ꙗко отъ страшнаго ѕмїа, мноѕѣхь (**) очїю оулишии и носови отрѣза и оуши и глѫбинамь водныимь прѣдасть. Божїихь же сѫдь и неизреченнаго правосѫдїѧ и дльготрьпѣнїа правь обидѣвь, искоушень бысть праведно божїимь гнѣвомь

(†) бо e de bună sémă omisŭ de copistŭ.
(††) Orig. по срѣдѣ.
(†††) Aci lipsesce obiectulŭ. Póte să fi fostŭ: его.
(*) Autorulŭ pare a fi vrutŭ să dică: скврънвноубиицѧ; este însă posibilă și forma din textŭ, cu însemnarea «celŭ cuprinsŭ de скврънвно оубїиство».
(**) Orig. мноѕѣ prin omisiunea luĭ х de sub titlă.

неищелѣрнымь же и неотвѣгомымь (f. 492 b.) оу мостоу Цоцорра на Проутинь проудь, напрасно царства и живота срамно и немилостивно оулишень бысть, и оубїень бысть отъ сигбаита, въ лѣнотѫ паче достоинаа своеи ѕлобѣ прїемь, злоѫ съмрътїѫ мръзкое развращаеть и скврънно житїе, въ лѣто .҂зѯ. (7060 = 1551), мѣсѧца септемврїа .л. (30). Господствова едино лѣто и мѣсѧца двѣ и недѣлѧ двѣ. (11)

Царство Ѧлеѯандра воеводї Доблаго и Новаго.

Тогожде лѣта и тогожде мѣсѧца по откровенїю божїю избрань бысть и подвижень на господство доблестъвныи и прѣмѫдрыи воинь и чюдныи Ѧлеѯандръ отъ лѣшескыхъ прѣдѣлѣхъ съ прибѣгы вьсѣми молдавскыми и отъ кралѣ лѣшьскаго помощь многѫ привлѣче (и) отъ великыхъ властель (f. 493) тоѫ землѣ, и храбровоорци отъ краи и пѣшци мнози, иже драпи обышѧ ихъ звати. Есть бо и съ единь отъ сыновь приснопоминаемаго Богдана воеводи, и съкрыень бысть ѩкоже нѣгде свѣтильникь подь спѫдомь или ѩкоже денница подь землеѫ, и вьсїа ѩко свѣтозарнаа ѕвѣзда отъ сѣвера, и къ югоу шествїемь оустръми сѧ юношескы къ отьчьствоу си на въспрїѧтїе царства въ Молдовлахїи, и достиже до Нистрь съ вьсѣми своими прибѣги и съ плъконачѧлникы лѣшьскыми и воискими. Молдавстїи же властеле и жителе, ѩко оуслышавше, сътѣкаахѫ сѧ къ немоу (f. 493 b.) и свѣтлѣ Ѧлеѯандра въспрїимахѫ и поклонѣхѫ сѧ емоу; онь же свѣтлыма очима и прѣкраснымь лицемь на вьсѣхъ жалостнѣ и милосръднѣ възрѣвь.

Гаврилъ же великыи дворникь и съ Стоурѕею гетманомь клѧтвы и обѣты, ѩже прѣжде писменами оутвръждаахѫ и посилаахѫ и оувѣрѣхѫ сѧ къ прибѣгомь, ни въ что же въмѣнишѧ и съ ними малами единомыслъни имь, нѫ поставишѧ себѣ окааннаго Жолдю господарѣ оу Шипотѣхь. Беледоушины же Ѧлеѯандръ воевода, ѩко сїа оуслыша, ѕѣло ѩрости и гнѣва испльни сѧ и посла Моцока дворника воемь (f. 494) начѧлника и съ прочими прибѣги и съ Лѣхи, вьси мѫжьствьни и храбри въ бранехъ, и прочаа вьсѣ воиньствъвнаа множьства единодышѫще къ Ѧлеѯандроу бѣшѧ, и нападошѧ на ныхъ нощїѫ оу Шипотѣхъ и разбишѧ ихъ и Жолдю оухватишѧ и иже съ нимь вьсѣхъ велмѫжи и оу Ѧлеѯандра воеводї отведошѧ ихъ. Ѧлеѯандръ же воевода ѩко ѹмобить и прѣмѫдръ и милосръдь вьсѣхъ простини сподоби. Отсѫдоу же сътеченїоу вьсенародномоу бывшоу и падше поклонишѧ сѧ Ѧлеѯандроу воеводы съ великоѫ радостїѫ и веселїемь многомь, свѣтлѣ бо обрадовахѫ сѧ. (12)

Воевода же (f. 494 b.) Алеѯандръ Добрїи и Новыи повелѣ въсѣхь сѫщїихь же въ темницахь и заточеныхь на свободѫ отпоущати и достиже оу Вотъшани съ прѣдреченними воисками и тамо добрѣ почьсти и одарова лѣшескыхь властели многыми дарми, и оттолѣ възвратишѧ сѧ въспѧть въ своа ихь землѣ.

Богопоставленыи же Алеѯандръ воевода постыже оу Хрълова, идеже (†) и на прѣстолѣ царскомь общїимь съвѣтомь достоинолѣпно възведень бысть и помазань. Прихождахѫ оубо отъвъсѫдꙋ, отъ въсѣхь мѣсть и странь, ꙗко да зрѣнїа насладѣть сѧ лица его, благости же и кро(f. 495)тости и красоты, и ꙗко на христовь образь сице на воеводинь възираахѫ, ꙗкоже въ сънѣ се а не ꙗвѣ быти мнѧще ради прѣдварших господареи нечьстїа, бывшее отроди Петра воеводї. Вѣрныи христовь Алеѯандръ воевода сладцѣ и жалостнѣ къ въсѣмь бесѣдовавь и благолѣпныимь оумѣренїемь слова и кротостїѫ и тихостїѫ и благочинїемь, въси же зрѧще иже на нь въседръжителю богоу благодарестъвнѫѧ въздашѧ хвалѫ, благь оубо бываеть и милостивь къ въсѣмь людемь. Властеле же въси въспрїимахѫ своѧ почьсти и пръвое достоанїе, къ обыдимыимь же и иже въ (f. 495 b.) горкыхь ѫзахь и темницахь неправедно осѫждаемыѧ ꙗвленнѣише въсѣмь сътвори свое милосрьдїе. И ꙗже оубо симь тако имѫщимь, слыша же и великыи самодрьжець, царь перскыи Соулїимень, о благости нрава его и велиразоумїа, и ꙗко имаеть обычаи царьскыи и мѫдрованїе и правь и въсѧ ꙗже къ похвалѣ сѫщаа (††), и пославь единь отъ своихь сановникь перскыхь къ Алеѯандрꙋ воеводѣ, и дивныимь скиптромь и великоѫ чьстїѫ оутвръдивь емоу царство и оустаменивь, и дарми почьте царьскыми и мирь оустрои ѕѣлныи. Воевода же добрѣ почьте его (f. 496) многыми дарми и съ чьстїѫ отпоусти его и опроводи до самаго царствоуѭщаго града.

Благочьстивыи же и великыи господинь Алеѯандръ воевода ꙗко въсе начѧлство молдавское подь собоѫ оустрои и мирь божїи въсѣхь прѣбываaше, црькви молдавскыѧ землѣ и чьстныѧ монастирѧ въсѧ повъсѫдꙋ велицѣи чьсти сподоби, и въ прочее воевода свѣ(т)ло праздноуѫ и

(†) Orig. иже.

(††) Orig. кѫщаа, o evidentă greşélă; къ похвалѣ сѫщаѧ = cele ce servescŭ spre laudă, este o expresiune obicĭnuită în textele vechĭ slavone.

веселѣ сѧ доушеѭ и благодарѣ бога сътворшаго емоу таковаа и толикаа блага и съ прѣвъзлюбленноѭ матерїѭ своеѭ Анастасїеѭ, благочьстивоѭ госпождеѭ, и (съ) вьсѣми болѣрми своими и съ сѫщїими въ по-(f. 496 b.)латѣ вои его. Прочее оубо миръ глѫбокъ въсѫдоу бысть, иже чловѣчьскыѧ слоухы веселѣщи, и вьсѣмь проповѣда сѧ мира скровище; и крилата оубо о немь въземши сѧ слава и много о благочьстїи ръвенїе его и любовь иже къ богоу и къ свѧтымь цръквамь. По вьсемоу обьслънечїю оповѣда сѣ и протече имѧ его и по вьсѣхъ окрьстныхъ странахъ же и царствїахъ. И сїа оубо до зде. (12)

Въ лѣто шестьдесѧть и единь прешиблѧ сѧ на седмыѧ тысѧщь (7061 =1553) повелѣнїемь великаго царѣ перскаго подвиже Алеѯандръ воевода прѣвѣ рать на Моунтѣни и самь собоѭ прѣшедъ въ прѣ(f. 497)дѣлѣхъ ихъ, ꙗко да Радоула нѣкоего прѣскочившаго отъ Оугръ на томь царствѣ изженѫть. Радоуль же воевода, ꙗко ощоути, мѣсто давь и побѣже оу оугрьска землѣ, и прѣѧть господство (†) оугровлахїиское паки Мирча воевода помощїемь Алеѯандра воеводї, и никтоже бѣ сѫпротивлѣѧ сѧ имь, и възврати сѧ Алеѯандръ воевода и доспѣ въ своа си радоуѧ сѧ. (13)

И по дроугомь паки лѣтоу весна сѫщи посла господинь Алеѯандръ воевода нѣкаго отъ сановникъ своихъ, Нъдъбанка великаго дворника, и отъ часть людїи вѣрьчникь емоу, ꙗко да изметнѫть изъ господства (††) Мирчю воеводоу радї злоправїа его (f. 497 b.) и лѫкавства и невѣрства и навѣта, зломышленїемь нанѣше (†††) на господина нашего Алеѯандра воеводї. Добльи господинь Алеѯандръ воевода, ꙗко изнаходивь кръвовѣрїе Мирчино, пославь и исправи загорское господство Петрашкоу воеводы отъ великаго царѣ Соулїимена перскаго, и прѣемь господство Петрашко, Мирча же воевода позвань бысть въ Царїградъ. (14)

Бывшоу же въ второе лѣто царства Алеѯандра воеводы роди сѧ емоу чѧдо присное и прѣвъжделѣнное и сынь прѣвъзлюблень Богдань воевода, аугоуста мѣсѧца. (15)

Въ лѣто ҂зѯв. (7062=1553), мѣсѧца сентемврїа .г. (3), отъ любве и топлоти божьствьнаго раченїа раждегь сѧ ревностїѭ божьствьны (f. 498)

(†) Orig. гсвова = господьствова.
(††) Orig. гсвова.
(†††) Ar trebui să fie: зломышленїе во нанѣше.

господинь Алеѯандръ воевода и свѣть боголюбезень оумысли и изволи създати себѣ всечьстныи монастирь и прѣкрасныи храмь въ имѧ прѣсвѧтѣи владычици нашеи богородици и приснодѣвѣи Марїи и чьстнаго еѫ акадиста. Съподвигь сѧ отъ прѣславнаго настолнаго своего града Сочава и оустрьми сѧ къ Соухоу Рѣцѣ съглѧдати и съмотрити мѣсто монастирю и начѧти здати. Ветхыи же зачинатель и съпостатникь родоу человѣчьскомоу и прѣлѫкавыи и ненавистникь доброу, дїаволь, не вѣ гладко емоу сътрьпѣти, нѫ ıако же тъмень нѣкоторїи (†) облакь свѣтлаго слъньца покрываеть лоучѧ, сицевымь образомь (f. 498 b.) окѹшаѫ сѧ боголюбезнаго и великочьстнаго господина Алеѯандра воеводї скрьбїѫ и печалїѫ и оунынїемь оуıазвити стрѣлоѫ, ıако да отъ добраго произволенїа и оусрьдїа прѣсѣчеть и прѣвратить, съмотри како хытрьствоуеть злокъзньныи дїаволь. Шествоующоу, ıако же прѣдрече сѧ, Алеѯандрѹ воеводѣ къ Слатиноу, бывшѹ же емоу междѹ Корлътещи и Тодерещє селома посрѣдѣ Молдава рѣкѫ, конь его прѣтъкнѫвь сѧ и въпаде съ воеводоѫ въ водѫ — вѣше бо и наводнена рѣка — господинь же Алеѯандръ прѣхвати сѧ на дроугѣмь кони и грѧдѣше неоуклонно (††) къ (f. 499) желаемомоу емоу мѣстоу, и ıако благоразоумень разоумѣ дѣиство дїаволее бытии и ничтоже не врѣгь, нѫ весело зрѧ очима и добльствьно шествоуѧ и свободнѫ доушеѫ и досиѣ въ оуреченное мѣсто и богомь показанное и щѧдѣнное емоу мѣсто създати монастирь и храмь прѣсвѧтѣи богородици, и видѣ и възрадова сѧ и възлюбї е ѕѣло, и благодаренїе въздаде богови, и нарече имѧ монастирю Слатина и постави прьваго настоıателѣ и прьваго игоумена Іıакова, рекомаго Молодеца, и оутвьрди свѧтое мѣсто съ селами и метохи и иными рѣди, еже есть на потрѣбѫ мѣстоу. Възврати сѧ славѧ бога и иже истинно того рождьшѫѧ прѣчьстѫѧ матерь и прїиде пакы въ Сочавскыи прѣславныи градь. (16)

Сїе писанїе писаль Ісаїа отъ Слатина.

(†) Orig. are aci unŭ и netrebuinciosŭ.
(††) Orig. ниоуклонно.

173-183

CRONICA MOLDOPOLONA.

Spisanie kroniki o ziemi woloskiey, także i o hospodarach jey, iako naypierwey Wołochowie przyszli do ziemi wołoskiey, i który naypierwszy hospodar albo wojewoda ich był, od roku pierwszego stworzenia swiata 6867 (N. 8624) (†), od narodzenia Bożego 1359 (N. 1342).
W roku 1566, 28 die 8-bris, w Jassiech.

Z Bożey woli naypierwszy wojewoda Dragossa (N. Pragossa) iako łowiec przyszedł od (N. do) węgierskiey ziemi, miasta i rzeki Maramarussa (N. Omaramarussa), za turem na łowy (N. na Lewey), ktorego zabił na tey rzece Mołdawie i tamże był wesół z swoimi pany. Tamże mu się ta ziemia podobała i został w niey i ziemię osadzał temiż Wołochy węgierskimi y był hospodarem dwie lecie.

Potym syn jego był hospodarem, nie pisze iako mu było imie.

Potym Bogdan, nie pisze czyj syn, był hospodarem cztery lata.

Potym syn Bogdanow Laczko (N. Jaczko) był hospodarem ośm lat.

Potym syn Mussaczynów Piotr był hospodarem.

Potym syn Petrow Roman był hospodarem ośm lat.

Potym Ramanow brat Stefan był hospodarem siedm lat.

(†) N. = copia Naruszewicz. Notămŭ aci încă odată că acésta este reprodusă întocmaĭ după originalŭ și că n'amŭ îndreptatŭ nicĭ o neconsecvenţă în ortografie, cum sunt: *woloskiey* și *wołoskiey*, *ktory* și *który*, *cesarz* și *czesarz* etc. Numaĭ conjuncţiunea *a* (și, dară), ce este scrisă de multe orĭ *à*, s'a reprodusŭ în totŭ loculŭ cu *a*.

Potym Juga był hospodarem dwie lecie, nie pisze czyi syn był.

Anno 6907 (=1399) był (†) hospodarem Alexander woiewoda i był hospodarem 32 (N. 38) lat i 8 miesięcy; i tego nie pisze czyi syn był.

Potym Iliasz wojewoda był hospodarem dwie lecie i dziewięć miesięcy sam, a potym z bratem swoim Stefanem byli oba hospodarami siedm lat. Tenże Stefan potym zdradził brata swego Iliasza i oślepił go, potym był hospodarem po oślepieniu brata pięć lat.

Potym nastał Roman woiewoda i sciął tego Stefana i był hospodarem ten Roman, syn Iliasza wojewody, rok ieden.

Potym nastał był hospodarem [Piotr], syn Alexandrow, rok ieden. Tenże dał Kilią krolowi węgierskiemu, aby bronili od Turkow, nie pisze ktoremu krolowi.

Potym był hospodarem Czuber (N. Czubeć) wojewoda dwa miesiąca.

Potym był woiewody Iliasza syn hospodarem, Alexander, cztery lata. Potym poczęli być władykowie i metropolitowie od patryarchy Nikodema ziemi serbskiey za krola Jurga Despota. Tenże Alexander w Bialogrodzie umarł wołoskim.

Anno Domini 6962 (=1454), Augusta miesiąca 26, hospodarem został Bohdan wojewoda, syn Alexandra woiewody; był hospodarem dwie lecie, którego dał sciąć Petr wojewoda, którego zwano Aron Harnazan(††), który hospodarem był dwie lecie. Za tego woiewody poczęli Wolochowie dawać dań Turkom.

Potym nastał woiewoda Stefan hospodarem i dał sciąć tego Petra Harnazana. Ten był hospodarem trzy lata.

Anno 6965 (=1457), Augusti 12, w wielki Czwartek, przyszedł od Multańskiey ziemi Stefan woiewoda, syn Bohdana wojewody.

Anno Domini 6969 (=1461), Junii 5, tenże Stefan woiewoda woiował czakielską ziemię.

Anno Domini 6970 (=1462), Junii 22, postrzelono Stefana wojewodę z Kiliiey Węgrowie w nogę.

(†) Am aştepta aci zostal.

(††) Cf. nota 15 la cronica putnénă şi studiulŭ, p. 46.

Anno Domini 6971 (= 1463), Junii 5, przywiezli zonę temuż Stefanowi z Kijowa siostrę Simiona (N. Smirona), cara kijowskiego.

Anno Domini 6973 (= 1465), Januarii 23, we Czwartek, przyszedł tenże woiewoda pod Kilią, dobiiał go przez Piątek, w Sobotę dobył go [z] pod Węgry i postawił tam na nim purkulabem Isaia i Buchtę, a sam poszedł nazad do Soczawy dziękując Panu Bogu za zwycięstwo.

Anno Domini 6974 (= 1466), Julii 20, zbudował monaster Swiatej Bogarodzice w Putnie (N. Pucharyi).

Anno Domini 6975 (= 1466), Novembris 19, został krolem węgierskim Mathias i przyszedł z woyskiem swoim do ziemi wołoskiey do Totrusa, potym i do Romańskiego Torgu (N. Czorsu) i popalił miasteczka, potym przyszedł i do Bań (N. Boron) wołoskich. Potym przyszedł na krola Mathiasa ten Steffan woiewoda z woyskiem swoim, poraził go na głowę i był postrzelon król Mathias od niego, ledwie uszedł z sromotą inszą drogą do Węgier z malem ludzi.

Tegoż roku umarła zona hospodarowi, ta z Kijowa (N. Tazlejowa), Owdokiia.

Potym sprzymierzył się Stefan wojewoda z krolem Mathiasem i darował krol Mathias Stefana wojewodę dwiema zamki w Węgrzech, Bałtę i Czyczew (N. Ciechane), i z dzierżawami jch w Ardelskiey (N. ardeńskiey) ziemi.

Anno Domini 6978 (= 1470), Augusti 20, przyszło wielkie woysko Tatarow do Wołoch, i bił się z niemi Stefan woiewoda na Lipniczy Dąbrowie nad Niestrem i poraził je i wszystek plon im odbił. W ten czas Tatarowie z Podola szli, bo im byli zaszli drogę nasi. Potym dał oswięcic ten monaster na Putnie (N. Puchnei) dziękuiąc Panu Bogu za zwycięstwo [przez samego] metropolita Wtyoktista i biskupa Tarassa.

Tegoż roku, Februarii 27, powadził się z Radulą (N. Stradula), z woiewodą Mu[l]tańskim, i wypalił mu Brailow (N. Beardow) i inne dzierżawy.

Anno domini 6979 (= 1471) dał sciąc Isaiya (N. i Siaya) dwornika, Negryła czesnika i Aleksę (N. Jakra) stolnika, i tegoż roku miał bitwę z Radulem woiewodą Multańskim na rzece u Socze[ch], w ziemi Multanskiey, i poraził wojewodę Multanskiego i bardzo wiele ich pobił i chorąg-

wie im pobrał, jego własną chorągiew wziął, a więzniow wiele dostał, których wszytkich poscinać dał, iedno dwóch panow wielkich zostawił, kanclerza Stana (N. Caniser Zastawa) a Mircza (N. Nircza) koniuszego.

Tegoż roku, 29 (N. 9) Augusti, było wielkie trzęsiene ziemi po wszytkim swiatu w południe.

Anno Domini 6980 (= 1471), Septembris 14, wziął sobie Stefan wojewoda zone Maryą z Mangopa (N. Zmangopę); czarstwo tam było z Przekopskim czarzem krzescianscy.

Anno Domini 6981 (= 1472), Novembris 8 (N. 3), poszedł wojewoda Stefan do ziemi Multańskiey na Radulę wojewodę, i potkali się z sobą z woyski swemi na Białym Potocze w ziemi Multańskiey, tam się trzy dni bili, potym ten Radul woiewoda uiechal przed nim na swoy zamek na Dembowicze, on za nim szedł z woyskiem swoim y obległ go na Dębowiczy. Potym on i z zamku uciekł, a Stefan woiewoda dobył zamku y wziął tam zonę Radula woiewody y corkę i wszystkie skarby jego, co tam miał, y mięszkał na tym zamku trzy dni, potym się wrócił do Soczawy, a Bassarabę zostawił, aby tam był hospodarem w Multanskiey ziemi, i był tam hospodarem ten Bassaraba miesiąc ieden, a Radul woiewoda do Turek uciekł i wziął z sobą 15 tysięcy Turkow i uderzył na Bassarabę i woyska jego poraził i wszystko jego co było pobrał, a Bassaraba uciekł do ziemi wołoskiey.

Anno 6982 (= 1473), Octobris 9, bili się Węgrowie z Multany; nad Węgry był Czapalusi, i pobito Węgry.

Anno Domini 6983 (=1475), Januarii 1, był poboy na Wołoszy Wołochów (N. Wołoszu Wołoszech) z Turki, y pobił ich tenże Stefan woiewoda za pomocą Bożą, których wszystkich niezywił, jedno zostawił iednego Turczyna, syna Sakbasze (N. Sabbasze), bo jego oyciec był starszym nad temi Turki, ktorych było 40 chorągwi; byli i Polacy z niemi.

Anno 6984 (= 1476), Julii 26, przyszedł czesarz Turecki Machomet ze wszystkiemi siłami swemi i Bassaraba woiewoda z nimi z swoim woyskiem na Stefana wojewodę, bił się z Turki na Bialym Potocze w dzierżawie Niemieckiey, w ziemi wołoskiey, i poraził go ten cesarz Turecki i plonił (N. i Plon i) wszystkę ziemię i Soczawę (N. oszczawę) spalił.

Anno Domini 6987 (= 1478), Novembris 8 dnia, syn Stefana wojewody Bogdan umarł; potym i drugi syn jego Piotr umarł.

Anno 6989 (= 1481), Julii 8 (N. lipsesce 8), była bitwa z Czapalusim na Rybniku rzece, w ziemi Multańskiey, i poraził go Stefan woiewoda. Tam mu zabił jego hetmana Szandrego (N. hetman Sandrag) w tey bitwie.

Anno 6992 (= 1484), Martii 15, przyszedł sołtan Turecki Bajazeth pod Kilią, zamek Wołoski. W ten czas wziął Kilią, y Białogrod w drugim miesiącu, bądz to było in Augusto et Julio. W ten czas postawił woiewodę Wlada (N. w lato) do Multan.

Anno 6993 (= 1484), Septembris 1, jezdził Stefan woiewoda do krola Polskiego i ziachali się w Kolomei, a w ten czas przyszli Turcy aż do Soczawy z Chromotem (N. Chromoisem) na hospodarstwo i spalili Soczawę i wyplenili ziemie wołoskiey siła.

Tegoż czasu pobił Turki Stefan wojewoda w miesiącu 16 9-bris na Katlabudze (N. Kacska budzie); tu byli (N. lubili) z Polaki.

Anno 6994 (= 1486), Februarii 15, a w ten czas poraził Stefan woiewoda Chromota, co był przyszedł z Turki nań, ale był pod koniem (N. Podkoniuszym) w tey bitwie, wszak nie miał nic szkodliwego; Chromotha dostawszy dał go sciąć.

Anno 6998 (= 1490) umarł krol węgierski Mathias; tegoż roku umarł syn wielkiego kniazia Moskiewskiego Iwan; potym syn tegoż wojewody umarł Alexander.

Anno 7005 (= 1497) przyszedł krol Polski do Wołoch Olbrach[t] z woyski swemi na Stefana wojewodę, który był poszedł na Turki, i posłał do niego Stefan woiewoda posły swoie logofeta Towtula i Isaiia wisternika (N. Legopeta Towtala Isaiia Witrynta) z wielkiemi dary, które posły krol dał okować, dary wziąwszy, i posłał ich do Lwowa, a sam przyszedł do Soczawy i obległ i dobywał (†) go 5 niedziel i nie dobył, a Stefan woiewoda zbił wszytkę ziemię swoię w Romańskim Torgu (N. tocku), k temu brat krola Polskiego Władysław posłał woiewodzie Wołoskiemu 12.000 Węgrow na przeciw bratu swemu, nad

(†) *I dobywal* se află de două ori in originalŭ.

ktoremi był woiewoda Ardelski Birthok (†), swath Stefana woiewody, i Radul woiewoda Multanski posłał mu też ludzi na pomoc, i począł prosic Birtok Stefana woiewody, aby się z krolem Polskim zmierzył, a Stefan wojewoda przyzwolił na przymierze, pomierzył się z krolem Polskim, ale tym obyczaiem, aby krol szedł z temi ludzmi swemi tą drogą, ktorą przyszedł, a Stefan wojewoda darował Birtoka wielkiemi dary, i poszedł do Węgier, a krol sam szedł z swymi woyski tą drogą, którą przyszedł, ku Chocimiu, chyba kilku powiatow ziemian swywolnych poszli na Bukowinę a szkody wielkie czynili, przespiecznie szli niestrzegąc się, a Stefan woiewoda posłał za nimi Boldora dwornika wielkiego z woyskiem, tamże ie poraził zarąbawszy im u Kusmina (N. 84 Kusmintu) Bukowinę. Za to ie Pan Bog karał, że byli nazbyt swywolni w woysku, sami bezpiecznieysi, a szkody czynili i hetmanow swych nie słuchali; pobrano im w ten czas chorągwi powiatowych nie mało, dział także i samych bardzo wiele.

Anno 7006 (=1498) woiował ziemię Polską Markolcz (N. Markola) Wołoski, był z woyskiem aż blisko Lwowa; i potym zasię poszedł Stefan woiewoda do ziemie polskiey, woiował ią i dobył dwa zamki, Trembovli i Podhaiec, i spalił, do ziemie swey też przywiodł ludzi wiele.

Anno 7012 (=1504) umarł Stefan woiewoda, Julii 2. Ten Stefan był synem Bohdana woiewody i pogrzebion w tym monasterze swoim w Putnie (N. Purchai). Ten był hospodarem albo woiewodą 47 lat, dwa miesiąca i nedziel trzy. Człowiek był waleczny, fortunny i nabożny.

Anno 7015 (=1506), 28 8-bris, poszedł B o g d a n woiewoda do Multanskiey ziemie z swoimi woyski i doszedł do miasta, zową je Roterzecy (N. Noterzecz), i na mogile Koyatha (N. Koynatha) z obu stron Rybnika, i tam przyszedł poseł do niego od Radula woiewody Multanskiego Maxim mnich Despotowicz i prosił Bogdana woiewody, aby się pomierzył z Radulem woiewodą i innych wiele rzeczy z nim mowił, a Bogdan woiewoda na żądanie Radula woiewody uczynił wolą jego na przymierze i tak posłał z tym Despotem iednego swego posła do Radula wojewody, a tam mu przysięgał Radul woiewoda przy posle jego y z pany swemi

(†) Birtok e scrisŭ în copia luĭ Naruszewicz în 3 felurĭ: Birthoz, Bertek, Bertego.

na S. Ewangelią, aby dzwigał z nim wieczne przymierze i granice po staremu, a Bogdan woiewoda uczynił także i poszedł nazad do ziemi swey. (1)

Anno 7017 (=1508), 29 Junii, w Piątek, przeszedł Bogdan woiewoda przez Niester z swymi woyski, a w Sobotę przyszedł pod Kamieniec, a w Niedzielę 1 Julii poszedł z woyski swemi począwszy od brzegu Niestra aż do granice Litewskiey i palił, woiował ziemię Polską, przyszedł pod Rohatyn i Rohatyn spalił i dobył y bardzo wiele pobrał skarbow i ludzi i plonu wszelakiego, był w ten czas i pod Lwowem i potym zas puscił woyska pod plony i siła zamkow i miast popalił i ludzi wiele przywiodł do Wołoch, potym do Soczawy ciągnął. (2)

Anno 7021 (=1513), 22 Augusti, przyszli Tatarowie, palili ziemię wołoską aż do Jassy, spalili i wiele s[z]kody poczynili w ludziach i innych ploniech, których zabrali. (3)

Anno 7022 (=1514), 27 Februarii, przyszedł Tryfail (N. Tefad) do Wasluya (N. Waslyen), który chciał byc hospodarem; poymał go Bogdan i dał go sciąć. (4)

Anno 7025 (=1517), 22 Augusti, umarł Bogdan woiewoda w miescie Hussiech (N. Wussiech), który był hospodarem 12 lat, 9 miesęcy. Potym był woiewodą albo hospodarem syn jego Stefan, za którego ziemia była w pokoju od wszystkich stron. (5)

Anno 7026 (=1518), Augusti 14, przeszli Tatarowie do Wołoskiey ziemie naprzod na miasteczko na Prucie S[z]arbanka (N. na Usczie Sarbath). Nad tamtemi Tatarami był Alb Sołtan, i kazał ziemię palić, a Stefan woiewoda woysko swe zbierał y poszedł do niego na gorę Prutem sam, i posłał do Karabocza, wielkiego dolnego (N. do Lesnego) dwornika swego, aby przeszedł Pruth ze wszytką ziemią dolizną i kazał mu w Poniedziałek rano na rozswicie, aby się z Tatary uderzył, i bił i uderzył ten dwornik na nie i poraził ie, i wiele ich pobito, i z nich więzniow bardzo wiele poimali i dwu Murzy wielkich, a innych gonili przez pole, biiąc i siekąc aż do Niestra, aż ledwie z małem ludzi uciekł ten Alb Sołtan, a Stefan wojewoda wrocił się do Chorlowa (N. Grotona), bo też i sam był w tey bitwie. (6)

Anno 7032 (=1523) (N. 7030), Septembris 7, zdradzili tego Stefana

woiewodę jego panowie i chcieli go zabić, i Pan Bog mu pomogł, i pobił ich i poymał niektorych, Kostia (N. Kufia) purkulaba niemieckiego, Maxima wisternika (N. Wistremba) i Iwaszka (N. Iwanka) logofeta i dał ich pościnać w Romanskim Torgu (N. komanjach tochu), a inni pobiegli do Węgier. (7)

Anno 7034 (=1526), Februarii 4, ciągnął Stefan woiewoda na Radula wojewodę Multanskiego do miasta Terguszora (N. Terafara) i odtąd, pomierzywszy się z Radulem, wrocił się do ziemi swey. (8)

Anno 7035 (=1526) (N. 7034)(*) umarł Piotr, brat tego Stefana, Septembris 20. (9) Tegoż roku, Januarii 14 (N. 4), umarł ten Stefan woiewoda w Chocimiu i pogrzebion w Putnie (N. Putrei). Był hospodarem s[z]eść lat. (10)

Tegoż [roku], Januarii 20, został Piotr wojewoda hospodarem, nie pisze czyi syn był, bo go sobie obrali w Chorlowie (N. Chorlonie). (11)

Anno 7036 (=1528) (N. 7035) tenże Piotr woiewoda ciągnął do czakielskiey ziemie do Węgier i miał dwie woyszcze, ono na dwa pułki, i szedł dwiema drogami do ich ziemie i zjachał się z ich pany zewsządy i pobił ich i rozpędził, i nabrawszy ludzi i plonow niepospolitych (N. pospolitych), wrocił się do Wołoch; nabrano Czaklow (N. Zaklow) i Sassow z sobą bardzo wiele. (12)

Tegoż roku, Julii 10, pomierzył się z Piotrem woiewodą Jan (N. Stefan) krol Węgierski y obiecał mu był Bystrzycki zamek i z dzierżawą wszytką Bystrzycką i z dochody, ale panowie Węgierscy nie zwolili, wszakże wielkie skarby z ludzi, Czaklow i Sassow, ztamtąd do Wołoch przygnał. (13)

Potym tenże Piotr woiewoda woiował ziemię Polską trzykroć, Pokucie palił i u Sereta naszych poraził, ale u Obertyna (N. Bertmia) dobrze po głowie od Polakow wziął, aż ledwo sam uiachał y wszytkich skarbow i dział co miał z sobą odbieżał. (14)

Potym anno, jako oni piszą, 7046 (=1538) Zygmunt krol Polski posłał woysko swe do Chocimia, nad ktorym był hetmanem Jan hrabia z Tarnowa, i dobywał Chocimia dwie niedzieli, aż był Piotr woiewoda

(*) 7034 în copia luĭ Naruszewicz este o greşélă evidentă; altŭ-felŭ ar începe acestŭ pasagiŭ cu «tegoż roku».

do niego przyjachał i tam się hetmanowi krolewskiemu pokłonił y przysięgał krolowi Polskiemu ze wszytkiemi pany swemi.

Tegoż czasu Sołtan Solima[n], cesarz Turecki, przyciągnął sam z woyskiem swoim do Wołoch, Dunay przeszedłszy daley nie smiał ciągnąć; a w ten czas prosił Piotr wojewoda Wołoski hetmana krolewskiego, aby mu ludzi dał za pieniądze na Turki, czego hetman krolewski uczynić nie chciał, przez tę przyczynę iż krol miał przymierze z Tureckim cesarzem.

Pod tym czasem tenże Piotr wojewoda poraził był Tatary u Stepanowicz na głowę, a cesarz Turecki poki słyszał o ludziech królewskich (N. Tureckich) pod Chocimiem, z miejsca się nie ruszył, aż ludzie krolewscy ruszyli się od Chocimia, dopiero on się ruszył z woyski swemi ku Soczawie, a Piotr woiewoda do Węgier przed nim uiachał. (15)

Cesarz Turecki przyciągnąwszy postawił woiewodę inszego, L o k u s t ę (N. Lokuszę), i panowie odstąpili Piotra woiewody, a cesarz Turecki pomięszkawszy mało w Soczawie poszedł nazad do Turek. Ziemi nie kazał psować w ni czym, ale przecie zamek ieden Wołoski wziął pod swą moc, Tehinia (N. Thaessią). (16)

Ten Lokus[t]a był hospodarem pułtrzecia lata. Za jego hospodarstwa dali byli Wołochowie połowicę ziemi Turkom, i potym tego Lokus[t]ę zabili panowie, a Turki co byli przy nim w ziemi poscinali i wszytko pobrali i ziemię im zas odjęli. (17)

Sułtan Soliman, cesarz Turecki, dowiedziawszy się tego, posłał po P i o t r a woiewodę do Węgier i postawił go zas na woiewodztwo, a K o r n i a (N. Konie), którego oni sobie byli obrali, kazał był do siebie przysłać ale Piotr woiewoda nie posłuchał go w tym, dał go sciąc, i innych panow bardzo wiele dał poscinać; także był hospodarem aż do smierci. (18)

Szalonemu synowi swemu S t e f a n o w i hospodarstwo porzucił, którego potym panowie zabili; był hospodarem dwie lecie, a Z o ł d ę hospodarem postawili (N. zostawili) i dziewkę Piotra woiewody zań dali.

Przed tym Stefanem I l i a s z, brat tego (N. jego) Stefana, był hospodarem lat 4 (N. 10), potym się poturczył y do Turek uszedł. (19)

Anno 1552 Zygmunt August, krol Polski, postawił woiewodę Wołoskiego A l e x a n d r a, też narodu Wołoskiego, a Zoldę poimawszy Wołochowie nos mu urznęli i posłali go w klasztory. (20)

Tenże Alexander, gdy został hospodarem, dał starą żonę Piotra wojewody udawić (21), a corkę jey, tę co była za Zołdą, miał sobie za żonę.

Potym anno 1561 Laski Polak przyszedł z Despotem do Wołoch i wygnał tego Alexandra, a Despota na hospodarstwo zostawił i Chocim sobie Laski wziął, który potym Despotowi puscił; a ten Despota począł się Wołochom nie dobrze zachowywać i koscioły im łupić (22), którego oblegli na Soczawie i dobywali go długo, a Dymitrowi Wiszniowieckiemu kazali przyiść na hospodarstwo, którego zdradziwszy z nie małym pocztem Polakow i Wołyncow posłali do Turek, a drugim nosow narzezawszy nazad do Polski puscili. (23) Pod tymże czasem obrali sobie hospodarem nieiakiego Tomszę z Orchiowskiey (N. Hoynowskiey) dzierżawy, który Despota dobywał na Soczawie, ale go dobyć nie mogł, aż gdy iednego Węgrzyna, co tam był na zamku przy nim starszym nad Węgry, sam na pokoiu o zdradę zabił; potym ci Węgrowie wyszli od niego z zamku, [że się nie miał z kim bronić. Także wsiadłszy na koń wyjachał z zamku] do tego Tomsze prosząc, aby mu gardła nie brał, ale nie uprosił, dał go sciąć zaraz, i sam go naypierwey buławą uderzył. (24)

Cesarz Turecki, skoro mu Wiszniowieckiego przywiezli, zaraz go na hak kazał powiesić i z Piaseckim (25), a inne tak Polaki jako i Wołynce za morze posłał na galery; potym posłał zas na hospodarstwo tego Alexandra, co był od krola Polskiego postanowiony. Który gdy do ziemie przyszedł, miał z sobą wielkie wojsko Tatarow, którzy na ten czas puł zieme Wołoskiey spustoszyli; a Turcy przy nim samym byli, ostatek ziemie się mu poddali, a Tomsza z Moczokiem i Spanczokiem (N. Zmoczynkiem Panyczkiem) do Polski uciekli, ktorych krol Polski tenże Zygmunt kazał poscinać we Lwowie, za to iż tak wiele ludzi jego do Turek posłali, a drugim nosy porzezali. (26)

Tenże Alexander, gdy przyiachał na hospodarstwo, iednego dnia dał panow wołoskich 60 Turkom zabić, prosiwszy ich na cześć, a [po]tym bardzo wiele ich poraził. (27) Temuż Alexandrowi rozkazał Sołtan Soliman zburzyć zamek w ziemi Wołoskiey Niemecz. (28) Za tegoż Janusz, krolewicz Węgierski, wziął zas do ziemi Węgierskiey Bałtę i Czyczew (N. Ciesaunę), zamki które był podarował krol Mathias Stefanowi woiewodzie. (29)

Powiaty we wszytkiey ziemi Wołoskiey.

Powiat Belgracki (N. Bertacki), Tehinecki (N. Czeknecki), Kidziacki, Łopusiński, Walsiński, Orchyowski (N Horyowski), Soroczki, Chocimski, Czornowiecki, Soczawski, Chorlowski (N. Chorkowski), Dorosiński, Ku[r]ligatorski, Jaski, Felczyński, Kohorlowski (N. Pohorlowski), Tekuczowski (N. Horniczowski), Putyński, Hadziowski, Tutowski (N. Thotowski), Totruski (N. Foltruski), Bakowski (N. Bukokowski), Romański, Niemieczki (30)

Summa wszytkich powiatow 24; także wiele Purkulabow i Watahow, to jest starost albo chorążych. (31) Z tych wszytkich powiatow bywa ludzi ku bitwie i strażam (N. szczarzam) 8000, a kiedy ieno nemsowie (32), bywa ich 3000, ale teraz pusto.

Urzędnicy woiewody Wołoskiego.

Hetman dwornik; gorny dwornik (N. Horczyn); dolny dwornik (N. dolinuz), co przy hospodaru tenże i marszałkiem; logofetow trzey, po naszemu kanclerzy; wisternikow trzey, po naszemu podskarbich; stolnikow albo krayczych trzey; poharnikow albo podczaszych trzey; diakow star[sz]ych co nad pisarzy trzey; usarow trzey co nad usarami, iakoby komornicy; kurtianow (N. kontfizanow), iakoby u nas dworzanow, nad nimi starszych trzey; koniuszych (N ukonuszych) albo komisow (N. konusow) trzey; kuchmistrzow albo sokarzow trzey; armasow, co na kata gonią, starszych nad nimi trzey; aprodow co przy hospodaru w komorze trzey; pitarów (N. pitanów) co nad chlebem trzey; piwniczych trzey; spatarow (N. sipatarow) albo po naszemu miecznikow trzey. (33) Każdy z tych urzędnikow maią młodszych pod swą mocą nie mały poczet, a kiedy co który wystąpi, nie karzą słowy, ieno kijem; o rożne rzeczy a o zdrady, o które tam nie trudno, sam hospodar karze zaraz gardłem; on sam sądzi.

Summa wszytkich hospodarow dwadzieścia ośm; summa wszytkiego z tych hospodarow panowania 214 [lat] i $2\frac{1}{2}$ miesiąca.

CRONICA ANONIMĂ.

СКАЗАНИЕ ВКРАТЦѢ О МОЛДАВСКЫХЪ ГОСУДАРЕХЪ, ОТКОЛѢ НАЧАСЯ МОЛДОВСКАА ЗЕМЛЯ.

Въ лѣто ҂ѕѡѯз. (6867 = 1359) отъ града Виницѣи пріидоша два брата: Романъ да Влахата, во христіяньстѣй вѣрѣ сущи, избѣгоша отъ гоненіа еретикъ на христіяне и пріидоша въ мѣсто нарицаемое Старый Римъ и создаша себѣ градъ по имени своему, Романъ, и изживше лѣта, они и родъ ихъ, доколѣ отлучися Формосъ папа отъ православіа въ латыньство.

И по отлученіи вѣры Христовы создаша себѣ Латина новый градъ и прозваша его Новый Римъ и зваша къ себѣ въ латыньство Романовъцовъ въ Новый Римъ; Романовѣци же не восхотѣша и начаша (†) велію брань съ ними чинити и не отлучишася отъ вѣры Христовы; и отъ того же (††) времени быша во брани до дръжавы Владислава короля Угорьского. А Владиславъ краль бѣ братень сынъ Савѣ, архіепископу Серьпъскому, и крещенъ бысть отъ него и дръжаше вѣру Христову во сердци тайно, а языкомъ и кральвьскимъ украшеніемъ бяше латынинъ.

И въ лѣта Владислава коралевъства (†††) воздвижеся на Угры брань отъ Татаръ, отъ князя Неимета съ своихъ кочевищь, съ рѣкы Прута и съ рѣкы Молдавы, и преидоша чрезъ высокіе горы и поперегъ земли уго-

---

(†) P. S. R. L. восхотѣша, начаша.

(††) P. S. R. L. отъ того.

(†††) Astŭ-felŭ aŭ tóte copiile folosite in P. S. R. L. Probabilŭ insă că aci e de cetitŭ: владиславова королевьства.

рьскіа Ерделя, и пріидоша на рѣку Мореннь и ста ту. И слышавъ же Угорьскій краль Владиславъ нахоженіе Татарьское, и послаша вскорѣ въ Римъ къ кесарю и папѣ, дабы пришли къ нему на помощь, къ старымъ Римляномъ и къ Романовцемъ послаша же. Новые же Римляне и старые Римляне совокупишася и пріидоша во Угры Владиславу королю на помощь.

Новые же Римлѣне послаша грамоту ко Владиславу королю Угорьскому тайно: «Великому кралю Владиславу, Златыи Затокъ рекше, Угорьскому. Имѣютъ съ нами брань о вѣрѣ старые Римляне, не хотяше съ нами въ новый римъскый законъ и живяше во греческой вѣрѣ во старомъ Римѣ(†); а нынѣча они вс̑ѣ пріидоша съ нами къ тебѣ на помощь, едины жены и дѣти малые оставиша во Старомъ Римѣ; и мы есмя съ тобою одинъ законъ, пріятелемъ своимъ есмя заодинъ пріятели и непріятелемъ своимъ есмя заодинъ непріятели; а ихъ бы еси послалъ напреди всѣхъ людей противъ Татаръ, чтобы они побиты были, или отъ таковыхъ ихъ Богъ свободитъ, и ты бы ихъ оставилъ у себя во своей земли, толко бы они не возвратилися во старой Римъ, и мы жены ихъ и дѣти поемлемъ къ себѣ въ римскый законъ».

И не многу времени минувшу, и бысть (††) битва велика Владиславу королю Угорьскому съ Татары, съ Неиметомъ княземъ, на рѣкѣ на Тисѣ, и пондоша Старые Римляне напередъ всѣхъ и опослѣ многіе люди Угрове и Римьляне одинъ латиньскій законъ, и побиша Татаръ преже старые Римьлѣне и потомъ Угрове и Рамановове, и немного падоша старыхъ Римлянъ.

Краль же Владиславъ Угорьскый вельми радовашеся о таковѣмъ пособіи Божіи, а старыхъ Римлянъ велми жалуа и милуя за ихъ храбрость, и показаша имъ грамоту новыхъ Римлянъ, что о нихъ (†††) писали и о ихъ женахъ и возваша ихъ къ собѣ служити, дабы не пошли въ Старой Римъ, да не погибли отъ новыхъ Римлянъ. И смотрячи королева писанія и не

(†) In loculŭ imperfectelorŭ хотяше și живяше póte să fi fostŭ in originalulŭ medio-bulgarŭ participiile хотѧще și живѧще (i. l. d. живѫще), ce sunt maĭ potrivite acĭ.

(††) P. S. R. L. быша, ce este o evidentă greșélă in codice.

(†††) P. S. R. L. они.

имяше (†) вѣры и просиша у короля дабы имъ ослободилъ послати обызрѣти Старый Римъ: есть ли жены ихъ и дѣти или нѣтъ? И поидоша посланіи и возвратишася воскорѣ и сказаша имъ: градъ нашъ Старый Римъ разоренъ бысть и жены и дѣти наши поймали новые Римляне во свой латыньской законъ.

Они же биша челомъ Владиславу королю, дабы ихъ не уклонилъ въ латыньской законъ и позволилъ (††) бы имъ дръжати христіяньской законъ греческый и далъ бы имъ на прожитокъ землю. Владиславъ же король прія ихъ съ великымъ хотѣніемъ и даде имъ землю въ Мараморешѣ (†††), межи рѣками Морешемъ и Тісею (††††), нарицаемое мѣсто Крижи (*), и ту вселишася и собрашася Римляне и живяше ту и пояше за себя жены Угоркы отъ латыньского закону во свою вѣру христіяньскую даже (**) и донынѣ.

И бѣ въ нихъ (***) человѣкъ разуменъ и мужественъ, именемъ Драгошь (****), и поиде себѣ со дружиною на ловъ звѣринъ и найдоша подъ горами высокими слѣдъ туровъ и поидоша слѣдомъ за туромъ чрезъ горы высокіе и преидоша высокіа планины, сіи рече горы, и пріидоша за туромъ на мѣста долніе и краснѣйшіе и наѣхаша тура у рѣкы на брегу подъ вербою и его убиша и насытишася отъ лова своего. И пріиде имъ отъ Бога во сердце мысль да бы (†) разсмотрилй себѣ на жительство мѣсто и вселилися (††) ту и съвокупишася единомышлено и восхотѣша всѣ пребыти ту и возвратишася вспять и повѣдаша своимъ всѣмъ о красотѣ земли и о рѣкахъ и о криницахъ, дабы вселилися ту; и ихъ дружина мысли ихъ похвалиша и восхотѣша поити тамо гдѣ они быша, и мѣсто загладаша, занеже бѣ мѣсто пусто и вокрай Татарьскыхъ коче-

(†) Probabilŭ că și aci originalulŭ mediobulgarŭ a avutŭ partic. имѫще (i. l d. имѫще).

(††) P. S. R. L. поволилъ, póte o greșélă de tiparŭ.

(†††) P. S. R. L. Маромарушѣ. Orig. mediobulgarŭ a avutŭ probabilŭ numaĭ douĕ forme ale acestuĭ cuvintŭ: Мараморешь și Марамурешь.

(††††) P. S. R. L. Тісю. Este evidentŭ că aci se vorbesce despre Tisa.

(*) In locŭ de Кришь saŭ Криши.

(**) P. S. R. L. даждь.

(***) P. S. R. L. въ нихъ бѣ.

(****) P. S. R. L. Драгожъ.

(†) P. S. R L. быхъ, greșélă.

(††) P. S. R. L. вселися, greșélă.

вицъ, и биша челомъ Владиславу королю Угорьскому, дабы ихъ отпустилъ поити; Владиславъ же король отпусти ихъ съ великою милостью.

И поидоша они отъ Марамуреша (†) со всею дружиною и съ женами и съ дѣтьми черезъ горы высокіе, ово лѣсъ просѣкаа, ово каменіе пробираія, и преидоша горы Божіею помощію и пріидоша на мѣсто, гдѣ Драгошъ тура уби, и возлюбиша и вселишася ту и выбраша (††) изъ своей дружины себѣ мужа разумна, именемъ Драгоша, и назваша его себѣ государемъ и воеводою. И оттолѣ начася (†††) Божіимъ произволеніемъ молдавская земля.

И Драгошъ воевода насади пръвое мѣсто [Бооурени] (*) на рѣкѣ на Молдавѣ и потомъ насадиша мѣсто Бани и иные мѣста по рѣкамъ и по криницамъ и учиниша себѣ печать воеводскую во всю землю турью голову; и господьствовалъ на воеводствѣ лѣта два.

И по немъ воеводствова сынъ его Сасъ воевода лѣта четыре.

И по Сасѣ сынъ его Лятцко восмь лѣтъ.

Потомъ государьствова Богданъ воевода лѣтъ шесть.

И потомъ государьствова Петръ воевода, сынъ Мушатинъ, шестьнатцать лѣтъ.

По немъ братъ Петровъ, Романъ, три лѣта.

По немъ господьствова братъ его Стеѳанъ лѣтъ семь.

По немъ господьствова Юга воевода лѣта два.

Въ лѣто .,ѕцеі. (6915 = 1407) господьствова Александръ воевода (**) лѣта .лв. (32) и мѣсяцъ .и. (8).

По немъ Ильяшъ воевода, пръвый сынъ его (***), господьствова самъ два лѣта и мѣсяцъ .ѳ. (9), а съ братомъ своимъ Стеѳаномъ господьствова вкупѣ лѣтъ .з. (7). Ятъ Стеѳанъ воевода брата своего Ильяша воеводу и ослѣпи его; а Стеѳанъ воевода послѣ брата своего господьствова

(†) P. S. R. L. Марамурища.

(††) P. S. R. L. выбра.

(†††) P. S. R. L. начашася, greșélă.

(*) Cf. Studiulŭ, p. 68.

(**) Textulŭ trebue restituitŭ acĭ astŭ-felŭ: въ лѣто .,ѕцеі. [наста на господьство] Александръ воевода [и] господьствова . . . . Cuvintele puse în parentesă aŭ fostŭ omise saŭ de compilatorulŭ cronicel voskresenskaja saŭ de vre-unŭ copistŭ posteriorŭ.

(***) P. S. R. L. лѣто одно, сынъ его.

лѣтъ .з. (7), и отсѣче Стефану главу Романъ, сынъ брата его Ильяша воеводы.

И господьствова Романъ едино лѣто.

И по немъ господьствова Петръ, сынъ Александра въеводы, едино лѣто; и даде Петръ Келею градъ Угромъ.

По немъ господьствова Чюберь(†) воевода .в. (2) мѣсяца.

По немъ господьствова Александръ (††) воевода, сынъ Ильяша воеводы, .д. (4) лѣта.

По Александрѣ(††) въеводѣ господьствова Богданъ воевода, сынъ Александра воеводы, .в. (2) лѣта, а отець Стефана воеводы; и отсѣче главу ему Петръ воевода, рекомый Аронъ.

А самъ Петръ воевода господьствова .в. (2) лѣта; и при немъ начася дань даяти Турьская; и по нѣколицѣ времени отсѣче главу ему Стефанъ воевода, сынъ Богдана воеводы.

Въ лѣто .,ѕцог. (†††) (6973=1465) Стефанъ воевода, сынъ Богдана воеводы, Келею градъ у Угровъ опять назадъ взялъ.

Въ лѣто .,ѕцчв. (6992=1484) пріиде царь Баазытъ Турьской и взя у Стефана два града: Келею и Бѣлъградъ.

Въ лѣто .,зе. (7005=1497) пріиде краль Лятцкій Албертъ(*) на Стефана воеводу и помирися съ Стефаномъ лестію и поиде во свою землю цѣлыми мѣсты и догони его Стефанъ на Буковинѣ и поби его.

Въ лѣто .,звı. (7012=1504)(**), іюля .в. (2), преставися Стефанъ воевода.

А у Стефана были .д. (4) сыны: Петръ, Олександръ и два(***) Богдана.

А по немъ нача господьствовати сынъ его Богданъ.

(†) Una din copiile cronicei voskresenskaja (cod. Karamzin) are forma Чюпель.

(††) P. S. R. L. are în aceste locurĭ: Александрелъ, Александрелѣ, formă ce se găsesce într'unŭ singurŭ codex (cod. voskresenskij, celŭ maĭ vechiŭ); cf Studiulŭ, p. 64.

(†††) P. S. R. L. 6990. In tóte copiile se află data 6903, pe care editoriĭ P. S. R. L. o îndréptă în 6990. Data originală a fostŭ 6973 (.,ѕцог.) și greșéla s'a introdusŭ în copiĭ prin omisiunea luĭ 70(о): i. l. d. .,ѕцо. s'a cetitŭ .,ѕцг.

(*) P. S. R. L. Арбелтъ.

(**) P. S. R. L. 7017 (.,зэı.). Editoriĭ P. S. R. L. credŭ greșitŭ că 7017 trebue îndreptatŭ în 7010. Luna trebue cetită: Іюля .к.; .к. este omisŭ în tóte copiile.

(***) P. S. R. L. pentru и два admite два.

TRADUCERĬ

POVESTIRE IN SCURTŬ DESPRE DOMNII MOLDOVENESCI.

A

Cronica şi analele putnene.

In anulŭ 6867 (=1359) dela facerea lumeĭ, cu voca luĭ Dumneḑeŭ, s'aŭ începutŭ ţéra Moldoveĭ. (1) Şi s'aŭ începutŭ astŭ-felŭ :

Venitŭ-aŭ *Dragoşŭ* voevodŭ din Maramurĕşŭ, dela ţéra Unguréscă, la vînatŭ după unŭ zimbru şi aŭ domnitŭ 2 anĭ. (2)

După elŭ aŭ domnitŭ fiulŭ sĕŭ *Sasŭ* voevodŭ 4 anĭ şi aŭ muritŭ. (3)

Bogdanŭ voevodŭ aŭ domnitŭ 4 anĭ şi aŭ muritŭ. (4)

Fiulŭ sĕŭ *Laţco* voevodŭ aŭ domnitŭ 8 anĭ şi aŭ muritŭ. (4)

Petru voevodŭ, fiulŭ luĭ Muşatŭ, aŭ domnitŭ 16 anĭ şi aŭ muritŭ. (5)

Fratele sĕŭ *Romanŭ* voevodŭ aŭ domnitŭ 3 anĭ. (6)

Iar după elŭ aŭ domnitŭ fratele sĕŭ *Ştefanŭ* voevodŭ 7 anĭ. Acesta aŭ bătutŭ pe Jigmuntŭ, craiulŭ ungurescŭ, la Hindăŭ şi aŭ muritŭ. (7)

Iuga voevodŭ *Ologulŭ* aŭ domnitŭ 2 anĭ. (8)

In anulŭ 6907 (=1399) s'aŭ ridicatŭ în domnie *Alexandru* voevodŭ şi aŭ domnitŭ 32 de anĭ şi 8 lunĭ şi aŭ muritŭ. (9)

Iliaşŭ voevodŭ, fiulŭ celŭ maĭ mare alŭ luĭ, aŭ domnitŭ 2 anĭ, iar împreună cu fratele sĕŭ *Ştefanŭ* voevodŭ domniră 7 anĭ, dar Ştefanŭ voevodŭ prinse pe fratele sĕŭ Iliaşŭ voevodŭ şi-lŭ orbi şi domni singurŭ 5 anĭ, până ce-ĭ tăe capulŭ Romanŭ voevodŭ, fiulŭ luĭ Iliaşŭ voevodŭ. (10)

Și aŭ domnitŭ *Romanŭ* voevodŭ 1 anŭ. (11)

Petru voevodŭ, fiulŭ luĭ Alexandru voevodŭ, aŭ domnitŭ 1 anŭ. Acesta aŭ datŭ cetatea Chilieĭ Ungurilorŭ. (12)

Ciubărŭ voevodŭ aŭ domnitŭ 2 lunĭ. (13)

Alexandru voevodŭ, fiulŭ luĭ Iliașŭ voevodŭ, aŭ domnitŭ 4 anĭ. Pe vremea luĭ se duse împĕratulŭ grecescŭ și patriarhulŭ Țarigraduluĭ și mare mulțime de mitropolițĭ la soborulŭ din Florantia, la papa vechiuluĭ Rîmŭ, și fură ademenițĭ de Lătinĭ și mulțĭ dintre dînșiĭ se întórseră cu bărbile tunse. Totŭ pe vremea luĭ s'aŭ sfințitŭ kir Teoctistŭ mitropolitŭ de către patriarhulŭ sêrbescŭ Nicodimŭ. (14)

Bogdanŭ voevodŭ, fiulŭ luĭ Alexandru voevodŭ, tatălŭ luĭ Ștefanŭ voevodŭ, aŭ domnitŭ 2 anĭ și ĭ-aŭ tăiatŭ capulŭ *Petru* voevodŭ, numitŭ *Aronŭ*, la Răusenĭ. (15)

In anulŭ 6965 (=1457), luna luĭ Aprilie în 12, în Joia mare, veni *Ștefanŭ* voevodŭ, fiulŭ luĭ Bogdanŭ voevodŭ, din țéra Munténéscă și birui pe Aronŭ voevodŭ maĭ întâiŭ pe Siretŭ, la vadulŭ de la Doljeștĭ, iar a doua luptă ĭ-o dete la Arbicŭ și iarășĭ birui cu ajutorulŭ luĭ Dumnedeŭ Ștefanŭ voevodŭ. (16)

După acésta s'aŭ adunatŭ tótă țéra, dimpreună cu prea luminatulŭ mitropolitŭ kir Teoctistŭ, și l'aŭ unsŭ domnŭ pe Siretŭ la loculŭ ce se chiamă până astădĭ Dereptate, și aŭ luatŭ Ștefanŭ voevodŭ schiptrulŭ țĕreĭ Moldovenescĭ. (17)

In anulŭ 6970 (=1462), Iunie în 22, ĭlŭ loviră cu pușca în călcâiŭ la cetatea Chilieĭ. (18)

In anulŭ 6971 (=1463), Iunie în 5, șĭ-aŭ luatŭ dómnă pe Evdochia, sora țaruluĭ Simionŭ din Chievŭ. (19)

In anulŭ 6973 (=1465), Ianuarie în 23, Joia pe la médă-nópte, încunjură Ștefanŭ voevodŭ cetatea Chilieĭ, iar Vinerea diminéța începură a surpa cetatea și se bătură până séra, Sâmbătă se închină cetatea, iar Ștefanŭ voevodŭ intră în cetate și stătu 3 dile îmblândindŭ pe óменĭ, și le puse părcalabĭ pe Isaia și pe Buhtea și se întórse apoĭ în scaunulŭ sĕŭ din Sucéva. (20)

In anulŭ 6974 (=1466), Iunie în 4, aŭ începutŭ să zidéscă mănăstirea de la Putna. (21)

In anulŭ 6975 (=1466), Noemvrie în 19, s'aŭ pornitŭ Matiașŭ craiulŭ ungurescŭ cu tótă puterea ungurécă și aŭ năpăditŭ în Totrușŭ și aŭ venitŭ la târgulŭ Romanuluĭ și l'aŭ arsŭ și aŭ venitŭ apoĭ până la Baia. Iar Ștefanŭ voevodŭ aŭ luatŭ pe Dumnedeŭ în ajutorŭ și aŭ năpăditŭ asupra lorŭ nóptea, și -aŭ datŭ Dumnedeŭ în mânile luĭ Ștefanŭ voevodŭ și ale oștireĭ séle, și fórte mulțĭ fură tăiațĭ, iar alțiĭ arșĭ în casele ce se aflaŭ pe ulițele tĕrguluĭ. Insușĭ craiulŭ Matiașŭ fu săgetatŭ și cu rușine se întórse în țéra sa pe o altă cale, strîmtă și nepătrunsă. (22)

In acestŭ anŭ rĕposă dómna Evdochia. (23)

După o scurtă trecere de vreme s'aŭ împăcatŭ Ștefanŭ voevodŭ cu Matiașŭ craiulŭ ungurescŭ, care ĭ-aŭ dăruitŭ în urma acésta douĕ cetățĭ în țéra Ardéluluĭ, anume Chichilvara, ce se maĭ chiamă Balta, și Ciceulŭ; amêndouĕ trăescŭ până astădĭ. (24)

In anulŭ 6978 (=1470), Augustŭ în 20, venitŭ-aŭ o mare mulțime de Tătarĭ și i-aŭ biruitŭ Ștefanŭ voevodŭ la Dumbrava dela Lipnița, aprópe de Nistru (25), iar după ce s'aŭ întorsŭ, venitŭ-aŭ și aŭ sfințitŭ hramulŭ prea sfinteĭ născătóre de Dumnedeŭ dela Putna cu mâna preao-sfințituluĭ mitropolitŭ kir Teoctistŭ și episcopuluĭ Tarasie, fiindŭ de față egumeniĭ tuturorŭ mânăstirilorŭ și întregŭ clerulŭ preoțescŭ în numĕrŭ de 64 de inșĭ, Septemvrie în 3, sub arhimandritulŭ Ioasafŭ. (26)

Intr'acelașĭ anŭ aŭ prădatŭ Ștefanŭ voevodŭ Brăila și aŭ arsŭ-o. (27)

In anulŭ 6979 (=1471), Martie în 7, bătu Ștefanŭ voevodŭ pe Radulŭ voevodŭ la Socĭ și tăe mulțime de Muntenĭ. (28)

Intr'acelașĭ anŭ, Augustŭ în 29, aŭ fostŭ cutremurŭ mare peste tótă țéra acésta. (29)

In anulŭ 6980 (=1472) șĭ-aŭ luatŭ Ștefanŭ voevodŭ dómnă pe Maria din Mangovŭ. (30)

In anulŭ 6981 (=1472), Noemvrie în 8, s'aŭ pornitŭ Ștefanŭ voevodŭ împotriva Muntenilorŭ și, după ce aŭ împărțitŭ oștilorŭ séle steagurile la Milcovŭ, aŭ mersŭ împreună cu Laiotŭ Basarabŭ împotriva luĭ Radulŭ voevodŭ și întêlnindu-se în 18 a aceleiași lunĭ la loculŭ, ce se chiamă Cursulŭ Apeĭ, s'aŭ bătutŭ 3 dile și aŭ fugitŭ Radulŭ voevodŭ nóptea cu tótă óstea sa în scaunulŭ sĕŭ dela Dâmbovița. In 20 a ace-

leeașĭ lunĭ aŭ ajunsŭ Ștefanŭ voevodŭ cu tótă oștirea sa la cetate, aŭ încunjuratŭ-o și aŭ luatŭ-o în aceeașĭ nópte, după ce Radulŭ voevodŭ fugise dintr'însa. Și aŭ luatŭ Ștefanŭ voevodŭ pe soția luĭ Radulŭ voevodŭ și pe fiica luĭ, domnița Maria, și tóte comorile luĭ, și după ce aŭ petrecutŭ în veselie 3 ḑile acolo, lăsatŭ-aŭ în domnie pe Băsărabŭ, iar elŭ cu oștirile séle s'aŭ întorsŭ în țéra sa. Radulŭ voevodŭ însă fugindŭ la Turcĭ și adunândŭ 15.000 de Turcĭ aŭ venitŭ împotriva luĭ Băsărabŭ și l'aŭ biruitŭ. Acesta, după ce aŭ domnitŭ 1 lună, aŭ fugitŭ în țéra Moldovenéscă. (31)

In anulŭ 6983 (=1475), Ianuarie în 10, bătutŭ-aŭ Ștefanŭ voevodŭ oștile turcescĭ la Vasluiŭ și tăiatŭ-aŭ o mare mulțime de Turcĭ; pe mulțĭ i-aŭ prinsŭ de viĭ și i-aŭ tăiatŭ, lăsândŭ în viață numaĭ pe fiulŭ luĭ Sakbașa; peste 40 de steagurĭ aŭ luatŭ dela eĭ. (32)

In anulŭ 6984 (=1476), Iunie în 26, veni Mahmetŭ-Begŭ, împĕratulŭ turcescŭ, cu tóte puterile séle și Băsărabŭ cu tótă óstea sa și bătură pe Ștefanŭ voevodŭ la Valea Albă și-ĭ tăiară óstea și-ĭ prădară și-ĭ arseră țéra până la Sucéva. (33)

In anulŭ 6985 (=1476), Noemvrie în 8, rĕposă prea-o-sfințitulŭ mitropolitŭ Teoctistŭ. (34)

Intr'acelașĭ anŭ, Dechemvrie în 7, rĕposă róba luĭ Dumneḑeŭ, dómna Maria din Mangovŭ. (35)

In anulŭ 6987 (=1479), Iunie în 16, rĕposă robulŭ luĭ Dumneḑeŭ Bogdanŭ, fiulŭ luĭ Ștefanŭ voevodŭ. (36)

In anulŭ 6988 (=1479), Noemvrie în 21, rĕposă robulŭ luĭ Dumneḑeŭ Petru, fiulŭ luĭ Ștefanŭ voevodŭ. (36)

In anulŭ 6989 (=1481), Iulie în 8, aŭ fostŭ rĕsboiŭ cu Țăpălușŭ la Rîmnicŭ, și cu voea luĭ Dumneḑeŭ și cu ajutoruiŭ și puterea sfîntuluĭ muceniсŭ Procopie i-aŭ biruitŭ Ștefanŭ voevodŭ, i-aŭ tăiatŭ și i-aŭ măcelăritŭ și aŭ făcutŭ multă mórte printr'înșiĭ, iar pe Țăpălușŭ l'aŭ alungatŭ din țéră. Intr'acestŭ rĕsboiŭ aŭ peritŭ Șandrea. Lăsându-le domnŭ pe Vladŭ Călugărulŭ se întórse Ștefanŭ voevodŭ în țéra sa. (37)

In anulŭ 6990 (=1482), Martie în 10, aŭ luatŭ Ștefanŭ voevodŭ cetatea Crăciuna. (38)

In anulŭ 6992 (=1484), Martie în 15, în Mercurea mare pe la

médă-nópte aŭ arsŭ intrégа mânăstire dela Putna până în temelie. (39)

Intr'acelașĭ anŭ, Iunie în 14, aŭ venitŭ împĕratulŭ turcescŭ Baiazitŭ cu Vladŭ, voevodulŭ Ungrovlahieĭ, de aŭ luatŭ cetatea Chilieĭ; în 5 Augustŭ luatŭ-aŭ și Cetatea Albă. (40)

In anulŭ 6993, (=1484) Septemvrie 1, s'aŭ întâlnitŭ Ștefanŭ voevodŭ cu Cazimirŭ craiulŭ leșescŭ la Colomîia, iar Turciĭ cu Hronetŭ veniră și prădară și arseră țéra până la Suceva. (41)

Pe aceeașĭ vreme, Octomvrie în 8, rĕposă Iosifŭ, arhimandritulŭ Putneĭ. (42)

Intr'acelașĭ anŭ, Noemvrie în 16, bătu Ștefanŭ voevodŭ oștile turcescĭ și pe Marcolcĭ la Cătlăbuga. (43)

In anulŭ 6994 (=1486) puse Ștefanŭ voevodŭ alŭ doilea egumenŭ la Putna pe arhimandritulŭ Paisie (44), iar după acésta aŭ fostŭ rĕsboiŭ cu Hronetŭ la Șcheia de pe Siretŭ. Intr'acestŭ rĕsboiŭ aŭ cădutŭ Ștefanŭ voevodŭ de pe calŭ, dar l'aŭ feritŭ Dumnedeŭ și aŭ rĕmasŭ întregŭ; luĭ Hronetŭ însă ĭ-aŭ tăiatŭ capulŭ. (45)

In anulŭ 6998 (=1490) aŭ muritŭ craiulŭ ungurescŭ Matiașŭ (46); într'acelașĭ anŭ, în Mercurea mare, rĕposă cnézulŭ Iónŭ, fiulŭ marelui cnézŭ de la Moscva. (47)

In anulŭ 7004 (=1496), Iunie în 26, rĕposă robulŭ luĭ Dumnedeŭ Alexandru, fiulŭ luĭ Ștefanŭ voevodŭ, și-lŭ îngropară în mânăstirea de la Bistrița lângă străbunulŭ sĕŭ Alexandru voevodŭ. (48)

In anulŭ 7005 (=1497) se porni Albertŭ craiulŭ leșescŭ, numitŭ și polonescŭ, cu tóte puterile séle asupra luĭ Ștefanŭ voevodŭ, prefăcêndu-se cu șiretenie că merge asupra cetăților Chilia și Cetatea Albă. Ștefanŭ voevodŭ audindŭ de acestea trimese solĭ înaintea luĭ pe Tăutulŭ logofĕtulŭ și pe Isacŭ visterniculŭ cu multe darurĭ; elŭ însă îĭ prinse și-ĭ trimese legațĭ la Liovŭ, iar însușĭ veni până la cetatea Suceveĭ și o încunjură, dar după ce o surpă multă vreme nu isprăvi nimicŭ, ci cu rușine se duse îndărătŭ. (49)

In anulŭ 7012 (=1504), Iulie în 2, rĕposă în vecĭ pomenitulŭ Iónŭ Ștefanŭ voevodŭ după o domnie de 47 de anĭ și 3 lunĭ. (50)

In anulŭ 7012 (=1504) s'aŭ suitŭ în domnie fiulŭ sĕŭ *Bogdanŭ* voevodŭ și aŭ domnitŭ 12 anĭ și 10 lunĭ. (51)

In anulŭ 7025 (=1517), Aprilie în 22, s'aŭ suitŭ în domnie fiulŭ sěŭ *Ștefanŭ* voevodŭ. (52)

In anulŭ 7026 (=1518), luna luĭ Augustŭ în 9, bătu Ștefanŭ voevodŭ pe Tătarĭ la Prutŭ și-ĭ goni peste câmpŭ până în Ciuhru, omorându-ĭ și prinḑêndu-le căpeteniile lorŭ. (53)

In anulŭ 7029 (=1520), Septemvrie în 16, aŭ luatŭ Turciĭ Belgradulŭ. (54)

In anulŭ 7034 (=1526) s'aŭ pornitŭ Sulimanŭ, împěratulŭ turcescŭ, cu tóte puterile și oștile luĭ de rĕsăritŭ împotriva craiuluĭ unguresců Loișŭ și aŭ trecutŭ peste ţéra Sirmiuluĭ și pe câmpulŭ de la Mihaciŭ aŭ bătutŭ pe craiulŭ Loișŭ și ĭ-aŭ tăiatŭ tótă óstea, iar craiulŭ Loișŭ fugindŭ din luptă cu puţinĭ ostașĭ s'aŭ înecatŭ în rîŭ; și câte cetăţĭ se aflaŭ în ţéra Sirmiuluĭ, pe tóte le-aŭ cuceritŭ până la scaunulŭ crăescŭ din Buda, și aŭ arsŭ până din susŭ de Buda, aŭ dărămatŭ și aŭ pustiitŭ cetatea Buda și apoĭ s'aŭ întorsŭ îndărătŭ. (55)

In anulŭ 7034 (=1525), Septemvrie în 25, rĕposă robulŭ luĭ Dumneḑeŭ domnulŭ Petru, fiulŭ luĭ Bogdanŭ voevodŭ, la Hârlăŭ. Vecĭnica luĭ pomenire. (56)

B

Cronica luĭ Macarie.

Cele de până aci le-aŭ adunatŭ și cu meșteșugŭ le-aŭ întocmitŭ și ni le-aŭ lăsatŭ nouĕ, copiilorŭ lorŭ, spre scumpă moștenire scriitoriĭ dinainte de noĭ; nu scimŭ cine anume, se vede însă că ómenĭ iubitorĭ de Dumneḑeŭ.

Să ne silimŭ dar și noĭ, după putinţele nóstre, a duce maĭ departe șirulŭ povestireĭ și a-lŭ aduce până la domniile vremurilorŭ nóstre, nu ca să ne fălimŭ cu umflăturĭ ritoricescĭ, ci ca să împlinimŭ domnescile poruncĭ ale străluciutuluĭ și pentru dușmaniĭ sĕĭ înfricoșatuluĭ Petru voevodŭ, feciorulŭ luĭ Ștefanŭ voevodŭ celŭ Vitézŭ, precum și ale mareluĭ logofĕtŭ kir Teodorŭ (1); căcĭ îmĭ poruncíră nemernicieĭ mele, celuĭ de pe urmă între călugărĭ, smerituluĭ Macarie (1), a nu lăsa ca faptele în-

témplate în vremurile și domniile trecute să rĕmână învĕluite în mormîntulŭ uitării, ci a le preda istorieĭ; dar astŭ-felŭ ca nicĭ prin scurțime să se pară că voimŭ a vîrî sabia în técă, nicĭ făcêndŭ multă vorbă să se pară că golimŭ rîulŭ cu lingura, nicĭ ca să ne îngâmfămŭ din pricina ajutoruluĭ Dumnedeescŭ, nicĭ din pricina pedepseĭ să ne perdemŭ cumpĕtulŭ, ci ca pentru tóte să dămŭ laudă luĭ Dumnedeŭ, celuĭ ce pe tóte spre folosulŭ nostru astŭ-felŭ le-aŭ întocmitŭ. Să începemŭ dar a împodobi cununa povestireĭ cu vorbe în aurŭ împletite.

După mórtea în vecĭ pomenituluĭ și strălucituluĭ prin vitejie Iónŭ Ștefanŭ voevodŭ luatŭ-aŭ schiptrulŭ domnieĭ fructulŭ cópselorŭ séle, *Bogdanŭ* voevodŭ, fiindŭ atuncĭ cursulŭ anilorŭ 7012 (=1504), Iulie în 2. (2)

Și după trecere de unŭ anŭ, ațâțatŭ fiindŭ de Radulŭ, voevodulŭ Muntenescŭ, cu tărie se buluci asupra luĭ, de și cu dreptŭ, însă necreștinesce, de óre-ce amêndoĭ eraŭ creștinĭ. Aflându-se dar Bogdanŭ voevodŭ între hotarele țĕriĭ Muntenescĭ gata de luptă, iar Radulŭ dându-șĭ marĭ silințe pentru a isbuti, gata eraŭ să pregătéscă prin vĕrsare de sânge nemărginită bucurie dușmanuluĭ (*), dacă milostivulŭ Dumnedeŭ nu i-ar fi împedecatŭ prin obicĭnuita luĭ iubire de ómenĭ și nu le-ar fi trimesŭ împăciuitorŭ pe Maximŭ Despotulŭ, cu adevĕratŭ fiŭ alŭ lumineĭ, carele nu multŭ după acea cu vrednicie fu ridicatŭ în scaunulŭ de mitropolitŭ de către arhiereiĭ moldovenescĭ și până la mórte sluji dreptŭ podóbă scaunuluĭ din Cetatea-Albă. Decĭ acesta vorbi cu unulŭ și cu altulŭ despre pace și, în nădejdea sa neînșelându-se, iĭ trimise pe amêndoĭ împăcațĭ în ale lorŭ. (3)

Și iarășĭ după unŭ anŭ, ne maĭ putêndŭ suferi rĕutățile Leșilorŭ, porni cu rĕsboiŭ asupra lorŭ și fiindŭ-că nimenea nu i-se împotrivea, ajunse prădândŭ până la strălucita lorŭ cetate, ce de obiceiŭ o numescŭ Leovŭ, și încunjurândŭ cetatea cu oștire, tăiă și arse în tóte părțile și se întórse apoĭ îndărătŭ bătândŭ cetățile, și aducêndŭ multă pradă cu dînsulŭ ajunse cu bucurie în țéra sa.

Dar nu multŭ după acea porni craiulŭ leșescŭ maĭ tótă puterea sa

(*) Se înțelege dușmanulŭ obștescŭ, adecă Turculŭ.

asupra țěriĭ Moldoveĭ; arḑêndŭ și înfricoșândŭ pe ómenĭ ajunseră până la Botoșanĭ și prin apucăturĭ viclene prinseră pe câțĭ-va din boeriĭ domnescĭ și pe tóte ale séle le luară îndărătŭ. (4)

In anulŭ 7022 (=1514) venitŭ-aŭ o mulțime de Tătarĭ din Perecopŭ și aŭ năpăditŭ de odată și fără de veste asupra țěriĭ Moldoveĭ și aŭ prădatŭ o nenumĕrată mulțime de dobitóce și mulțĭ ómenĭ aŭ luatŭ în robie; prădatŭ-aŭ dela Nistru până la Prutŭ, totŭ lungulŭ Prutuluĭ și Jijieĭ, dela Chighéciŭ până la Hotinŭ, și luatŭ-aŭ tóte vitele de câmpŭ și în pace s'aŭ întorsŭ, împlinindŭ în acestŭ chipŭ mânia Dumneḑeéscă.(5)

In alŭ 10-lea anŭ alŭ domnieĭ séle se arătă fără de veste din țéra Muntenéscă și încă în vreme de iarnă, când totŭ ostașulŭ se odihnesce și rĕsboiulŭ încetéză, unŭ óre-care Trifăilă, ce se numea pe sine fiŭ de domnŭ, și năpădi asupra țěriĭ Moldoveĭ, neliniștindŭ rĕŭ pe lăcuitoriĭ acesteĭ țĕrĭ, dar bătêndu-se cu oștile domnescĭ la podurĭ, din josŭ de Vasluiŭ, își perdu acolo sufletulŭ, perḑêndŭ și pe mulțĭ alțiĭ împreună cu sine. (6)

In anulŭ 7025 (=1517), luna luĭ Aprilie, l'aŭ ajunsŭ sfîrșitulŭ viețiĭ în Hușĭ. Lăsatŭ-aŭ domnia fiuluĭ sĕŭ *Ștefanŭ* voevodŭ *celŭ Tinĕrŭ*, carele atuncĭ era numaĭ de 9 anĭ. Binecuvîntarea miruluĭ o primi Ștefanŭ voevodŭ din mânile prea-o-sfințituluĭ mitropolitŭ kir Teoctistŭ în strălucita cetate a Suceveĭ. (7)

Intr'alŭ doilea anŭ alŭ domnieĭ acestuia, în luna luĭ Augustŭ, se porni Albŭ, sultanulŭ tătărescŭ din Perecopŭ, cu o grămadă de Tătarĭ spurcațĭ și trecură fără de veste apa Nistruluĭ și ajunseră până la Prutŭ și începură a jefui, după obiceiulŭ lorŭ, țéra de jurŭ împrejurŭ. Auḑindŭ despre eĭ Ștefanŭ voevodŭ, se sculă fără intârḑiere cu óstea asupra lorŭ și-ĭ înfrînse în tóte părțile, făcêndŭ mare omorŭ între dînșiĭ. Mulțĭ s'aŭ înecatŭ în Prutŭ și în Ciuhru, iar pe câțĭ aŭ rĕmasŭ viĭ i-aŭ gonitŭ până la Nistru, și acolo se înecară în fuga cea órbă; alțiĭ aŭ fostŭ prinșĭ de viĭ, iar Albŭ Sultanulŭ abia aŭ scăpatŭ cu puținĭ de aĭ sĕĭ, rănitŭ și elŭ în capŭ. Rămășițele, ce aŭ pututŭ să fugă, o luară pe josŭ, goĭ și fără arme, și cu rușine ajunseră în locurile lorŭ. Mărire Domnuluĭ nostru Isusŭ Hristosŭ, celuĭ ce ne-aŭ rĕsbunatŭ astŭfelŭ asupra vrăjmașilorŭ noștriĭ. (8)

Socotitŭ-amŭ că nu e de prisosŭ a spune ceva și despre domniile străine pentru ceĭ ce dorescŭ să asculte.

Pe aceeașĭ vreme domnea asupra Turcilorŭ în Țarigradŭ Selimŭ, fiulŭ împĕratuluĭ Baiazitŭ. Acesta decĭ adună mulțime de Turcĭ și cu putere mare se porni din Țarigradŭ, trecu marea și se buluci împotriva Izmailtenilorŭ și a împĕrățieĭ Sofi, ce se află la rĕsăritŭ, și le dete luptă crâncenă, dar nimicŭ nu isprăvi, ci perdu o mulțime din ostașiĭ sĕĭ și se întórse îndărătŭ. Pregătindu-se din nou, merse împotriva Palestineĭ și o luă împreună cu Erusalimulŭ, iar de acolo merse împotriva Egipetuluĭ, numitŭ astădĭ de către Turcĭ Misirŭ, și luă cetatea Alexandrieĭ (*) și tăiă mulțime de Misirenĭ și de fruntașĭ de-aĭ lorŭ și se întórse apoĭ biruitorŭ în scaunulŭ sĕŭ din Țarigradŭ. (9)

In anulŭ 7030 (=1522) pornitŭ-aŭ împĕratulŭ Solimanŭ după mórtea tatăluĭ sĕŭ Selimŭ din Țarigradŭ și s'aŭ îndreptatŭ în susŭ pe apa Dunăreĭ și ajungêndŭ la hotarele țĕriĭ Ungurescĭ începutŭ-aŭ a prăda și a arde țéra, iar ajungêndŭ la Belgradŭ aŭ începutŭ a-lŭ surpa și nu sciŭ de ce se înspăimîntară așa de rĕŭ Unguriĭ, că nu-ĭ deteră nicĭ unŭ ajutorŭ, nicĭ nu eșiră împotriva Turcilorŭ; în sfîrșitŭ se predară Belgrădeniĭ Turcilorŭ și luară Turciĭ Belgradulŭ și multe alte cetățĭ, iar după ce prădară țéra Sirmiuluĭ, se întórseră îndărătŭ, ducêndŭ cu sine la Constantinopolŭ móștele maiceĭ nóstre, prea sfinteĭ Paraschive din Belgradŭ. (10)

Intr'acelașĭ anŭ, luna luĭ Septemvrie, rĕposă în Domnulŭ Basaraba, voevodulŭ țĕriĭ Muntenescĭ, iar în loculŭ luĭ se aruncă unŭ Turcŭ cu numele Mahmetŭ, ce se trăgea din seminția luĭ. Dar ce minunatŭ amestecŭ alŭ lumineĭ cu întunereculŭ! Se lĕpădaŭ ómeniĭ de dînsulŭ și fugeaŭ ca de o năpărcă. Și mulțĭ alțiĭ, așa zișĭ pribegĭ, se încercară atuncĭ a pune mâna pe domnie — vre-o șése inșĭ, dintre cariĭ unora nu li se scie nicĭ numele —, dar toțĭ periră într'unŭ singurŭ anŭ. Intărindu-se în sfîrșitŭ în domnie unŭ óre-care Radulŭ, se luptă cu norocŭ schimbăciosŭ împotriva Turcilorŭ, când bătêndu-ĭ, când fiindŭ bătutŭ de dînșiĭ, trecu de patru orĭ munțiĭ în părțile ungurescĭ ca să ia ajutorŭ

(*) Vedĭ nota de la pag. 151.

de acolo și nu se odihni până ce nu-ĭ goni cu totulŭ din ţéra sa. (11).

Dar să ne întórcemŭ iarășĭ de unde amŭ pornitŭ, iar despre acestea să povestimŭ maĭ târḑiŭ.

Domnindŭ, cum s'a ḑisŭ maĭ susŭ, Ștefanŭ celŭ Tînĕrŭ și întocmindu-șĭ viaţa după sfatulŭ celorŭ înţelepţĭ, vechiulŭ dușmanŭ alŭ neamuluĭ omenescŭ nu suferi multă vreme rîvna cea bună, ci sădi în inima maĭ susŭ pomeniţilorŭ sfetnicĭ marĭ (*) nesaţiulŭ, isvorulŭ zavistieĭ, și vrăjmășie cruntă sĕmĕnă între dînșiĭ. Umblândŭ eĭ cu astŭ-felŭ de lucrurĭ, aŭ tăiatŭ Ștefanŭ voevodŭ capulŭ hatmanuluĭ sĕŭ, ce-lŭ crescuse și-ĭ fusese dascălŭ, în luna luĭ Aprilie 7031 (= 1523), în curţile domnescĭ de la Hărlăŭ. (12)

Intr'acelașĭ anŭ, luna luĭ Septemvrie, se sculară asupra luĭ Ștefanŭ voevodŭ toţĭ boeriĭ luĭ, ca să-lŭ scótă din domnie. Ștefanŭ voevodŭ, neavêndŭ de nicăirĭ ajutorŭ, îșĭ încredinţă luĭ Dumneḑeŭ nĕcazulŭ sĕŭ, iar acesta suflă asupra lorŭ mânia sa și-ĭ împrăștiă cum sciu elŭ în ţĕrile și domniile de prin prejurŭ. Puţinĭ dintre dînșiĭ îșĭ căpĕtară maĭ târḑiŭ îndărătŭ locurile lorŭ; maĭ toţĭ muriră în ţĕrĭ străine, după voinţa Dumneḑeéscă. (13)

In anulŭ 7032 (= 1524) spulberă Ștefanŭ voevodŭ 4.000 de Turcĭ, ce se întorceaŭ din ţéra Leșéscă, la Tărăsăuţĭ, de cea parte a Prutuluĭ. Puţinĭ dintre dînșiĭ îșĭ maĭ vĕḑură ţéra lorŭ. (14)

In anulŭ 7033 (= 1525) din noŭ năvăliră în ţéra Unguréscă mulţimile turcescĭ împreună cu afurisitulŭ lorŭ stăpânitorŭ Solimanŭ și treĭ anĭ după ce cuceriseră Rodosulŭ rĕzbiră cu desăvîrșire pe însușĭ craiulŭ cu tótă óstea sa prin meșteșugŭ viclénŭ și jefuiră o mare parte din ţéră și cuceriră cetatea crăiască Buda și în pace se întórseră la ale séle. Mare nestatornicie se născu atuncĭ în acea ţéră, căcĭ se sculă de la méḑă-nópte unŭ craiŭ, de la apusŭ altulŭ; cu celŭ de la apusŭ ţineaŭ Sașiĭ, fiindŭ-că era Némţŭ, anume Ferdinandŭ, pe celŭ de la méḑă-nópte, fiindŭ-că era Ungurŭ, anume Ianășŭ, îlŭ sprijinea neamulŭ sĕŭ; și după vremurĭ, când dintre Ungurĭ treceaŭ în partea celuĭ d'întâiŭ, când dintre Sașĭ în partea celuĭ din urmă; luptândŭ

(*) Aci avemŭ a face cu unŭ lapsus calami alŭ luĭ Macarie, căcĭ până aci nu se vorbesce nicăirĭ de sfetnicĭ marĭ.

astŭ-felŭ fără încetare unulŭ cu altulŭ, mare pagubă pricinuiră țěriĭ. (15)

In anulŭ 7034 (=1526) s'aŭ sculatŭ Ștefanŭ voevodŭ cu tótă puterea sa împotriva luĭ Radulŭ, voevodulŭ Muntenescŭ, în vremea câșlegilorŭ, și aŭ ajunsŭ prădândŭ și ardêndŭ până la Târgușorŭ. Radulŭ voevodŭ, necutezândŭ a-ĭ sta în potrivă, se rugă de pace, iar Ștefanŭ voevodŭ se întórse îndărătŭ. (16)

Dar în tómna aceluiașĭ anŭ întratŭ-aŭ Ștefanŭ voevodŭ din noŭ într'acea țéră, din pricină că nu păziseră pacea, și după ce aŭ trecutŭ pe unde ĭ-a plăcutŭ, s'aŭ întorsŭ îndărătŭ purtândŭ în trupulŭ sěŭ o bólă, de care a și muritŭ la Hotinŭ în anulŭ 7035 (=1527), luna luĭ Ianuarie. (17)

Domnia luĭ Petru voevodŭ.

Intr'acelașĭ anŭ și lună, din voința Dumnedeéscă, fu înălțatŭ la domnie în Hârlăŭ domnulŭ Petru voevodŭ, feciorulŭ bětrânuluĭ Ștefanŭ voevodŭ — mulțĭ anĭ să-ĭ dea Dumnedeŭ — și fu miruitŭ de mâna preao-sfințituluĭ mitropolitŭ kir Teoctistŭ. (18)

După unŭ anŭ de dile, în 15 Fevruarie 7036 (=1528), aŭ adormitŭ în Domnulŭ la adâncĭ bětrânețe miruitorulŭ domnescŭ și dascălulŭ Moldoveĭ, mitropolitulŭ kir Teoctistŭ, căruia la mórtea sa cu dreptŭ îĭ puseră marele nume îngerescŭ Teodorŭ, fiindŭ-că de Dumnedeŭ fusese dăruitŭ turmeĭ séle. Era bărbatŭ sciutorŭ ca nimenea altulŭ, căcĭ învěțase din dóscă în dóscă cele vechĭ și cele nouě, și multŭ bine făcuse în viéța luĭ. Călugărindu-se din tinerețe, toțĭ câțĭ l'aŭ cunoscutŭ maĭ de aprópe mărturisescŭ, că aŭ fostŭ unŭ omŭ făcětorŭ de bine. 17 anĭ fără ceva s'aŭ truditŭ în egumenia mânăstiriĭ dela Némțŭ, 8 anĭ deplinŭ aŭ fostŭ episcopŭ alŭ țěreĭ de josŭ, iar în scaunulŭ de mitropolitŭ aŭ statŭ 19 anĭ și 8 lunĭ aprópe, cu totulŭ aŭ slujitŭ luĭ Hristosŭ 60 de anĭ și maĭ bine. Și aŭ pornitŭ părintele nostru pe calea cea lungă, ca să-șĭ priméscă dela dreptulŭ judecătorŭ drépta rěsplată a faptelorŭ séle. Și nimenea să nu-mĭ bănuéscă pe dascălulŭ și părintele meŭ sufletescŭ, fiindŭ-că îlŭ laudŭ așa de multŭ. Orĭ-ce omŭ nepărtinitorŭ socotescŭ că totŭ așa l'ar judeca. Căcĭ dacă omulŭ ce povestesce despre

lucrurile lumesci nu e în primejdie de a fi bănuitŭ de minciună, cu câtŭ maĭ multŭ n'ar trebui să fie bănuitŭ celŭ s'aŭ îngrijitŭ de lucrurile cele maĭ înalte? (*) Unŭ omŭ ca acesta e vrednicŭ chiar de cunună. Dar maĭ alesŭ eŭ, carele cu cuvintele luĭ sufletescĭ m'amŭ hrănitŭ ca cu lapte și carele cu iubire părintéscă amŭ fostŭ crescutŭ de dinsulŭ, n'așĭ fi eŭ vrednicŭ de ocara robuluĭ celuĭ leneșŭ, care și-a ascunsŭ talantulŭ în pămîntŭ, dacă n'așĭ arăta fructele străduințelorŭ séle, dacă n'așĭ scóte la lumină pe unŭ bărbatŭ atâtŭ de bunŭ, dacă n'așĭ da după putință cinstea cuvenită unuĭ părinte atâtŭ de iubitorŭ de fiiĭ sĕĭ? Și cu atâtŭ maĭ multŭ acum, după ce aŭ încetatŭ din viéță? Acestŭ între sfințĭ rĕposatŭ părinte aŭ fostŭ îngropatŭ cu sfințenie în mânăstirea dela Némțŭ, unde din tinerețe fusese închinatŭ luĭ Dumnedeŭ. Dumnedeŭ să ne feréscă de rele prin rugăciunile luĭ, amin. (19)

Unŭ anŭ după acésta, în vreme de iérnă, aŭ pornitŭ Petru voevodŭ cu rĕsboiŭ în potriva Sĕcuilorŭ, neamŭ ungurescŭ, și împărțindu-șĭ ostașiĭ în douĕ pâlcurĭ, trecutŭ-aŭ pe cele douĕ căĭ de munte și aŭ ajunsŭ în țéra lorŭ, și bătêndu-se în maĭ multe locurĭ cu fruntașiĭ lorŭ, peste totŭ loculŭ i-aŭ biruitŭ pe Sĕcuĭ, iar cu puscile de rĕsboiŭ aŭ spartŭ una din cetățile lorŭ, iar pe ceĭ ce se aflaŭ într'însa pe toțĭ sub ascuțișulŭ săbieĭ i-aŭ trecutŭ. Deci după ce-ĭ supuse sie-șĭ, se întórse Petru voevodŭ la ale séle. (20)

Intr'acelașĭ anŭ, luna luĭ Iulie, la rugarea craiuluĭ Ianășŭ ca să-ĭ fie de ajutorŭ în potriva domnilorŭ aceleĭ țĕrĭ, ce nu voiaŭ să i se supună, după ce-ĭ făgădui cetatea Bistrițeĭ cu totŭ ținutulŭ dimprejurulŭ eĭ și cu tóte veniturile și alte multe făgăduindu-ĭ, dacă va pune mâna pe domnie, trimese domnulŭ Petru voevodŭ pe celŭ d'întâiŭ dintre boeriĭ sĕĭ, pe Grozavŭ marele vornicŭ, și dându-ĭ o parte din ómenĭ le porunci să iésă în fața Brașovuluĭ pe drumulŭ de josŭ, iar altora le porunci să mérgă totŭ acolo pe drumulŭ de susŭ alŭ Suceveĭ. Protivniciĭ Ungurĭ,

(*) Acestŭ pasagiŭ obscurŭ pare a avea înțelesulŭ, că dacă aŭ credĕmintŭ ceĭ ce povestescŭ despre lucrurile *lumesci*, din afară (вънѣшнимъ), cu atâtŭ maĭ multŭ credĕmintŭ trebuescŭ să aibă ceĭ ce povestescŭ despre faptele *duhornicescĭ* (высочаишимъ). Póte că Macarie s'a gânditŭ la împărțirea lucrurilorŭ în *exterióre* și *interióre* (ἐξωτέρα și ἐσωτέρα), de care va fi cetitŭ de bună sémă în traducerile bulgare ale filosofilorŭ bisericescĭ bizantinĭ, d. p. în Damaschinŭ.

dacă audiră de acestea, se gătiră bine în potriva amêndororŭ oștĭ, dar de ceĭ de susŭ nu se îngrijiră așa de multŭ ca de ceĭ de josŭ, și adunându-se nu puținĭ din domniĭ Ardélului și din episcopiĭ altorŭ ținuturĭ, avêndŭ puscĭ grele cu dînșiĭ, se apropiară de ceĭ de josŭ, carĭ se aflaŭ din susŭ de Brașovŭ, și începură a se sumuța uniĭ pe alțiĭ la luptă. Protivniciĭ se arătaŭ a fi fórte tarĭ, căcĭ aveaŭ o mulțime de arme, ce le dicŭ puscĭ, și altele maĭ micĭ asemenea acestora (*): pe unele le slobodiaŭ, iar pe altele le aveaŭ gata încărcate. Sĕcuiĭ, ce se prefăcuseră a fi supușĭ, se uniseră și eĭ cu protivniciĭ. Creștiniĭ începură bătaea chemândŭ ajutorulŭ luĭ Dumnedeŭ. Protivniciĭ dândŭ dosulŭ o luară dindată la fugă, lăsândŭ după sine tóte puscile de care am vorbitŭ maĭ susŭ, cu care și cu călăreți cu totŭ: ceĭ ce se pricepŭ la astŭ-felŭ de lucrurĭ sciŭ fórte bine de ce folosŭ ne-aŭ fostŭ ele (**) atuncĭ. Cădutŭ-aŭ fórte mulțĭ dintre dînșiĭ, străpunșĭ de sulițe și măcelărițĭ la apa Bârseĭ: și eraŭ ca unŭ noroiŭ de lutŭ, cum dice psalmistulŭ despre Avimŭ celŭ vechiŭ și de seminție străină la apa Chisuluĭ. Intorcêndu-se din rĕsboiŭ cu biruință creștiniĭ și fruntașiĭ lorŭ luară multă pradă dela dușmanĭ și cu mare cinste o aduseră domnuluĭ Petru voevodŭ. Iar ceĭ de susŭ, despre carĭ amŭ pomenitŭ maĭ 'nainte, făcură nu maĭ puțină izbândă asupra dușmanilorŭ și întorcêndu-se închinară și eĭ partea lorŭ de pradă celuĭ ce i-aŭ trimesŭ.

Audindŭ craiulŭ Ianășŭ despre acestea, se bucură și pe lângă cetatea făgăduită adause încă una, anume Boluanășŭ.

După aceste întocmelĭ trimisŭ-aŭ Petru voevodŭ în cetățile dăruite pe boeriĭ sĕĭ; Bistrițeniĭ însă nu voiră să predea acestora cârma ce li se cuvenea, iar pilda lorŭ o urmară și alte orașe, anume Brașovulŭ și cele din prejurulŭ luĭ, și cu tótele se lĕpĕdară de craiulŭ Ianășŭ. Atuncĭ vitézulŭ domnŭ Petru voevodŭ se repedi elŭ însușĭ asupra lorŭ pentru a doua óră, în Septemvrie alŭ aceluiașĭ anŭ, și într'unŭ mersŭ minunatŭ prin țéra lorŭ le dete dovedĭ de fapte voinicescĭ. Decĭ unele din cetățile pomenite maĭ susŭ, silite fiindŭ de nevoe, se supuseră craiuluĭ Ianășŭ,

---

(*) Armele, numite aci puscĭ, sunt tunurile de astădĭ (în vechime numite *puscĭ* după slavon. пѹшка, în limba veche germană *buhsă*), iar cele-lalte, asemenea lorŭ, sunt puscile de adĭ.

(**) Se înțelege puscile.

altele de frică, audindŭ că cele-lalte nu se putură împotrivi vitézuluĭ Petru vodă, se spăriară, începură a se clătina și în sfîrșitŭ trecură și ele în partea celorŭ supuse. După o strălucită biruință și bune orînduelĭ se întórse Petru voevodŭ la ale séle, ducêndŭ cu sine o mulțime de talanțĭ de aurŭ și alte multe lucrurĭ luate dela lăcuitoriĭ aceleĭ țĕrĭ spre folosulŭ și îndulcirea domnieĭ. Luândŭ lăcrurile unŭ astŭ-felŭ de sfîrșitŭ, s'aŭ sumețitŭ aĭ noștriĭ. Dar să trecemŭ peste cele-lalte întêmplărĭ, fiindŭ prea lungĭ, și să le lăsămŭ altora maĭ sciutorĭ decât noĭ spre povestire, iar noĭ să mergemŭ maĭ departe cu istorisirea. (*) (21)

In anulŭ 7039 (=1531), luna luĭ Augustŭ, îngrijindu-se domnulŭ Petru voevodŭ și îndreptându-șĭ ochiĭ în tóte părțile la ale séle, trimesŭ-aŭ la craiulŭ Leșescŭ cu rugăminte, să-ĭ întórcă partea de moșie, cea ruptă de eĭ în domniile de maĭ 'nainte. Craiulŭ n'a voitŭ să scie nimicŭ despre acésta, iar domnulŭ Petru voevodŭ s'aŭ hotărîtŭ a o lua cu sabia. Dară vrăjmașiĭ fură maĭ tarĭ decât noĭ — așa aŭ voitŭ Dumnedeulŭ nostru celŭ iubitorŭ de ómenĭ —, îngâmfațiĭ prinseră inimă și rĕŭ îșĭ bătură jocŭ de țéră. (22)

Ajungêndŭ însă aci cu povestirea trebue să amintescŭ că în cursulŭ aceluiașĭ anŭ, rostogolindu-se róta bisericéscă de la uniĭ la alțiĭ, mĕ ajunse în suișulŭ eĭ și pe mine smeritulŭ și mĕ puse în scaunulŭ episcopescŭ alŭ țĕriĭ de josŭ, Aprilie în 23. Acum să iaŭ iarășĭ firulŭ povestireĭ. (23)

Vĕdêndŭ așa dar cu jale Petru voevodŭ cum Leșiĭ strîmtoraŭ țéra Moldoveĭ și socotindŭ a nu fi vitejie, ci o slăbiciune neiertată pentru omulŭ vitézŭ, să nu-șĭ rĕsbune batjocura suferită, eși la luptă aprinsŭ de mânie, și ajungêndŭ în țéra lorŭ, cădeaŭ trupurile Leșilorŭ dinaintea luĭ ca spicele, rĕzbia peste totŭ loculŭ pâlcurile lorŭ și dobora la pămîntŭ pe căpeteniile lorŭ; astŭ-felŭ aŭ acoperitŭ totŭ câmpulŭ de prin prejurŭ cu trupurĭ, iar apele le-aŭ amestecatŭ cu sânge, cetățile cele întărite le-aŭ luatŭ cu năvală și pe Leșĭ i-aŭ silitŭ să se tragă în țéra lorŭ. Mulțămindŭ luĭ Dumnedeŭ de biruință se întórse Petru voevodŭ

(*) Acestŭ pasagiŭ n'are nicĭ unŭ înțelesŭ aci; elŭ este o imitare a unuĭ pasagiŭ analogŭ din Manasses.

în anulŭ de la facerea lumeĭ 7047 (=1539), în vremea câșlegilorŭ. (24)

Dar, precum mi se pare mie, nu este nimicŭ neschimbăciosŭ în acéstă viéță, nicĭ puterea domnéscă, nicĭ bogăția, și nu este fericire în viéță, care să nu fie turburată de întristărĭ și vifore. Dar ce vreaŭ să ḑicŭ prin aceste cuvinte? Dumneḑeŭ voindŭ să ne mustre pentru greșélele nóstre, întocmaĭ ca pe încercatulŭ Iovŭ, și-aŭ împlinitŭ pe căĭ ascunse gândulŭ sĕŭ și de împlinitorĭ aŭ alesŭ pe boerĭ. Ce și cum s'aŭ întêmplatŭ acésta, vino-mĭ în ajutorŭ, cuvîntule, și povestesce celorŭ doritorĭ de a sci lucrurile vrednice de aducere aminte și de istorisire.

Așa dar într'acelașĭ anŭ era unŭ óre-care Mihulŭ, boerŭ mare, Arbănașŭ de neamŭ și, cum se spune, omŭ fórte viclénŭ, care sumuța și rĕsvrătea pe toțĭ ceĭ-lalțĭ boerĭ; pe față elŭ se prefăcea că are iubire curată către Petru voevodŭ, în taină însă țesea viclenii și sfaturĭ pline de clevetirĭ și își împrietenea pe toțĭ ceĭ doritorĭ de a pune mâna pe lucrurĭ străine, iar pe ale séle a și-le întórce pe căĭ nedrepte. In curândŭ sĕmînța necredințeĭ începu a da róde și boeriĭ trimeseră pe ascunsŭ scrisorĭ la marele împĕratŭ turcescŭ, cerêndŭ ridicarea luĭ Petru voevodŭ din scaunŭ. Impĕratulŭ nu perdu vreme, ci suflândŭ ca vêntulŭ năpraznicŭ de la apusŭ și ca vijelia ce geme din greŭ, cu urletŭ de leŭ s'aŭ sculatŭ luândŭ cu sine mulțime de leghióne. Pe lângă Turcĭ se alipiră Tătariĭ ceĭ cu chipulŭ de fiară și căpeteniile oștilorŭ Muntenescĭ, iar de la méḑă-nópte Leșiĭ ceĭ greoĭ la minte, scurțĭ la haine și lungĭ la picióre (*), carĭ ca o apă turburată — căcĭ și eĭ aveaŭ acelașĭ gândŭ cu Turciĭ — cu vuetŭ se vĕrsară asupra țĕriĭ și ca o tigvă îngâmfată (sic) voiaŭ să înghiță cetatea Hotinuluĭ cea cu zidurĭ și turnurĭ întărite. Cu unŭ cuvîntŭ, tótă păgânătatea de prin prejurŭ aŭ pornitŭ-o Solimanŭ, prea îngâmfatulŭ stăpânitorŭ alŭ Turcilorŭ, întocmaĭ cum o pasĕre cu aripele marĭ alipesce pe lângă sine altele maĭ mĕrunte. In mijloculŭ lorŭ se trudea capulŭ oștilorŭ Moldovenescĭ. De ajutorŭ nu putea fi nicĭ vorbă. Iar ceĭ ce plănuiseră acestea, adunându-se uniĭ la alțiĭ, își dădeaŭ pe față îndrăsnéla, și drăcésca lorŭ viclenie pe încetulŭ se descoperi. O, mințĭ de pămîntenĭ, rătăcite și orbite

(*) Aceste atribute sunt luate din Manasses; cf. totușĭ Urechiă (C. I[2], 218): «că cumu-șĭ sunt Leșiĭ de se gătează prea încetŭ.»

în fața celorŭ viitóre! Dar păzitorulŭ patuluĭ domnescŭ, ce se chema Hâra, aflândŭ de acestea, le descoperi pe tóte voevoduluĭ și-ĭ ḑise: vaĭ nouĕ, voevodule, boeriĭ se sfătuescŭ să te părăséscă. Auḑindŭ de acestea Petru voevodŭ, i-se cutremură și i-se umplu de spaimă inima, lacrămĭ îĭ curgeaŭ din ochĭ și oftărĭ neîntrerupte îĭ eșiaŭ din fundulŭ inimeĭ séle. Jalnică și vrednică de plânsŭ era înfățoșarea luĭ. Ce rĕutățĭ n'aŭ făcutŭ atuncĭ boeriĭ, carĭ ca nisce cânĭ turbațĭ se repeḑiaŭ asupra luĭ? Petru voevodŭ, poruncindŭ să păzéscă bine pe ceĭ rĕsvrătițĭ, cu inima rănită și cu fața udată de lacrămĭ șĭ-aŭ luatŭ copiiĭ și aŭ părăsitŭ pe rĕsculațĭ, Septemvrie în 14. (25)

Nu oftezĭ aci, dreptate? (*). Ce vorbe potŭ descrie cele întâmplate atuncĭ? Se pare că le-aŭ mersŭ vestea de la marginele rĕsărituluĭ până la ale apusuluĭ. Și cum mergea elŭ înspăimântatŭ și cu grabă, ocolindŭ pâlcurile de din dărătŭ ale Turcilorŭ și cu ochiĭ ațintițĭ neîncetatŭ spre munțiĭ ceĭ cu vîrfurile ascuțite, ajunsŭ-aŭ spre séră la mânăstirea Bistrițeĭ, unde fiindŭ primitŭ fără pedecă, voia să se odihnéscă; dar mojiciĭ și rĕutăcioșiĭ simțindŭ de acésta încunjurară mânăstirea și ca nisce capre sĕlbatice năvăliră asupra eĭ. Vĕḑêndŭ elŭ acestea și desprețuindŭ tóte, aŭ încălecatŭ pe unŭ calŭ iute și aŭ căutatŭ scăpare prin fugă, despoiatŭ de totŭ ce avuse, întocmaĭ ca unŭ robŭ fugariŭ. O, a totŭ vĕḑĕtorule sóre! Ce cuvinte potŭ spune cele întâmplate de aci 'nainte? Maĭ întâiŭ soțiĭ luĭ de fugă, înaintândŭ în munțiĭ nepĕtrunșĭ, se împrăștiară în tóte părțile, uniĭ fără voe, alțiĭ de bună voe, până ce nu rĕmase nimenea cu dênsulŭ și fu, sĕraculŭ de elŭ, maĭ golŭ decât văzduhulŭ. Fugea nesciindŭ încătrăŭ ca lucéferulŭ ce se ascunde sub pămîntŭ saŭ ca bĕtrânulŭ Hronŭ, luna luĭ Septemvrie în 18. Și dete de locurĭ prăpăstióse și muntóse și de văĭ pădurose, peste care nu putea trece călare; îșĭ lăsă dar acolo iubitulŭ sĕŭ calŭ, pe care nimenea altulŭ nu încălecase, și începu a merge pe căĭ nepĕtrunse de ómenĭ și lăcuite numaĭ de fiare sĕlbatice, pe piscurĭ înalte; golŭ, rănitŭ la mânĭ și desculțŭ mergea marele în vitejiĭ și furiosulŭ ca unŭ leŭ în lupte — mĕ biruesce mila și lacrămĭ îmĭ stórce din ochĭ, — iar munțiĭ din față îĭ aduceaŭ aminte

(*) Grecesce (ed. Bonn, v. 4222, p. 181): οὐ σὺ στενάζεις, δίκη;

nenorocituluĭ de perderea copiilorŭ și a putereĭ. Astŭ-felŭ aŭ umblatŭ rătăcindŭ 6 ḑile, mĕsurândŭ adâncimile sĕlbaticeĭ pustiĭ, flămândŭ și fără hrană, fără să vorbéscă o vorbă cu cine-va și fără să vadă faţă de omŭ, până ce la unŭ părăŭ ce curgea în spre ţéra Sĕcuilorŭ l'aŭ aflatŭ nisce pescarĭ din acele părţĭ — Dumneḑeŭ se îndurase de dînsulŭ — și dacă l'aŭ cunoscutŭ, l'aŭ dusŭ la căpeteniile lorŭ, carĭ cu cinste l'aŭ primitŭ și l'aŭ petrecutŭ până la întărita cetate a Ciceuluĭ, în 28 a aceleiașĭ lunĭ. (26)

Dar căpeteniile cetăţeĭ, pușĭ maĭ dinainte de elŭ, aveaŭ gândŭ rĕŭ asupra luĭ și voiaŭ să-lŭ pérdă cu orĭ-ce preţŭ. Voevodulŭ însă, ca omŭ cu minte, vĕḑêndŭ acestea ĭĭ scóse cu meșteșugŭ din cetate, iar cetatea o ḑete pe mâna Ungurilorŭ. Astŭ-felŭ scăpă de potopulŭ cotropitorŭ și ca unŭ alŭ doilea Noe îșĭ mântui neamulŭ sĕŭ în cetatea Ciceuluĭ, unde cu puţinŭ maĭ înainte ĭĭ trimesese. Ce se întêmplă apoĭ? Petru voevodŭ îșĭ întinse braţele séle și cu dragoste părintéscă îmbrăţoșindu-ĭ îșĭ sĕruta pe miciĭ sĕĭ copiĭ, întocmaĭ ca unŭ vulturŭ ce-șĭ acopere puișoriĭ fără de pene, și iarășĭ întinḑêndu-șĭ braţele séle îmbrăţișă pe înţelépta sa soţie, dómna Elena, care încleștându-se de gâtulŭ luĭ plângea cu jale și-lŭ sĕruta din tótă inima, nu ca ucigătórea Dalidă pe Samsonŭ, orĭ ca Tindarida pe bărbatulŭ sĕŭ, vitézulŭ eroŭ. In tóte părţile se auḑiaŭ numaĭ strigăte și suspine, în tóte părţile bătăĭ de pieptŭ; dar a le înșira pe tóte este cu neputinţă, căcĭ m'ar ajunge anulŭ, dacă așĭ vrea să le istorisescŭ. De altă parte însă nu se cade a le da pe tóte uităriĭ.

Ajunserămŭ cu povestea acolo unde trebue să arătămŭ pe corbulŭ maĭ negru decât negréţa. Ianășŭ craiulŭ, de care amŭ pomenitŭ maĭ 'nainte, omŭ viclénŭ și rĕutăciosŭ, ce linge cu limba și bate cu códa, dacă aŭ auḑitŭ de cele întêmplate, aŭ trimesŭ îndată părtașĭ de aĭ sĕĭ să păzéscă bine cetatea, să închidă porţile și să nu dea drumulŭ nicĭ într'unŭ chipŭ luĭ Petru vodă, avêndŭ de gândŭ orĭ să-lŭ arunce josŭ de pe zidŭ, orĭ surpândŭ zidulŭ să predea morţiĭ întregŭ neamulŭ luĭ, aţâţatŭ fiindŭ la acésta de lăcomia banilorŭ. Și fu astŭ-felŭ Petru voevodŭ ca unŭ alŭ doilea Inderihŭ cu femeea și copiiĭ sĕĭ, după ce pe Ianășŭ îlŭ încărcase cu prisosinţă de bine-facerĭ, precum amŭ apucatŭ a spune

maĭ susŭ. (*) O, aurule, vrăjmașule, tirane fără rușine, făptură a viclenieĭ, tu deschiḑĭ gura celuĭ fără de glasŭ și o închiḑĭ celuĭ vorbarețŭ, tu calcĭ legile și așeḑămintele și gonescĭ rușinea! (**) Decĭ frică mare ilŭ cuprinse pe voevodŭ, rĕsufla greŭ și se întrista și cu bătăĭ înădușite îșĭ otrăvea pieptulŭ sĕŭ, iar spre Dumneḑeŭ trimetea rugăciunĭ din fundulŭ sufletuluĭ sĕŭ.

Dar destulŭ amŭ bocitŭ despre acestea. S'aŭ înduratŭ în sfîrșitŭ Dumneḑeŭ de dînsulŭ și vĕḑĕndŭ norii de lacrămĭ i s'aŭ făcutŭ milă de celŭ ce cu atâta osârdie i se ruga și ĭ-aŭ luminatŭ ochiĭ, iar elŭ, deșteptându-se ca dintr'unŭ somnŭ, trimese îndată și pe ascunsŭ o scrisóre împĕratuluĭ turcescŭ, cerêndŭ ajutorulŭ luĭ prea puternicŭ. Auḑindŭ de acestea sumețulŭ împĕratŭ alŭ Turcilorŭ și vĕḑêndŭ cele întêmplate, i se făcu milă de Petru voevodŭ și porunci craiuluĭ Ianășŭ să-ĭ dea drumulŭ — Ungurii plăteaŭ atuncĭ haraciŭ mareluĭ împĕratŭ Solimanŭ —. Până și varvaruluĭ Turcŭ i se făcu milă de domnulŭ suferitorŭ și-lŭ chemă la sine să-lŭ facă din noŭ voevodŭ. Petru voevodŭ primi cu bucurie și lăsă pe dómna cu copiiĭ în Ciceŭ, iar elŭ în grabă se porni spre țéra turcéscă, scăpândŭ astŭ-felŭ de curse rele ale Ungurilorŭ. Iar după ce aŭ intratŭ în prea frumosulŭ orașŭ împĕrătescŭ Constantinopolŭ și s'aŭ aflatŭ între zidurile luĭ întărite, se ivi fără zăbavă dinaintea mareluĭ împĕratŭ și pe neașteptate îmblânḑi sufletulŭ luĭ varvarŭ. Elŭ se uită cu dragoste omenéscă la voevodŭ și-lŭ învrednici de odihna cuvenită luĭ. In loculŭ valurilorŭ și neliniștei îĭ zîmbi acum liniștea prin liniștea ta (***), stăpănitorule! (27)

(*) Petru Rareșŭ e comparatŭ aci cu Inderihŭ (Ἰνδέριχος), prinţulŭ Vandalilorŭ, prinsŭ de Gelimerŭ (Γελίμερος) și inchisŭ cu femee și copiĭ cu totŭ, cu scopulŭ ca să-ĭ ia domnia. Acéstă istorie o cunósce Macarie din Manasses, ed. Bonn, v. 3125 sq, iar isvorulŭ acestuia pare să fi fostŭ Procopius, de bello vandalico, I, 9 (Corpus scriptorum historiae byzantinae, p. II, vol. I, Bonnae 1833, p. 350 sq.). Inderihŭ e numitŭ aci Ἰλδέριχος.

(**) Fraseĭ din urmă iĭ corĕspunde în slavonesce и опашь гониши, ce se află și în cronica luĭ Manasses ca traducere a grecesculuĭ: καὶ τὴν αἰδῶ διώκεις. Noĭ amŭ tradusŭ aci după orig. grecescŭ, de óre-ce cuvîntulŭ bulgarŭ опашь este încă neexplicatŭ. Mikl. nu-lŭ are în lexiconulŭ sĕŭ.

(***) Amŭ tradusŭ pe slav. о тихости твоеѭ cu «prin liniștea ta», cu tóte că după originalulŭ grecescŭ ar trebui să avemŭ aci unŭ vocativŭ (βαβαὶ τῆς γαληνότητος καὶ τῆς χρηστότητός σου, αὐτοκρατόρων ἄριστε, ed. B., v. 3397—98, p. 146). Și în adevĕrŭ тихости e în vocativŭ, твоеѭ însă în instrumentalŭ.

Acestea se întêmplară în aniĭ din urmă. Dar pe când Petru voevodŭ se afla încă în cetatea Ciceuluĭ, rĕsboiŭ varvarŭ și crâncenŭ purtaŭ Turciĭ în Moldovlahia, jefueaŭ lăcuințele și se încărcaŭ de prăḑĭ. Atuncĭ și prea frumósa cetate a Suceveĭ se supuse Turcilorŭ și o batjocoriră ca pe róba cea din urmă și ca pe o curvă de pe drumurĭ. Iar după ce Turciĭ se umplură de nesecatele bogățiĭ domnescĭ, se întórse sumețulŭ lorŭ împĕratŭ biruitorŭ la Țarigradŭ, lăsândŭ dreptŭ locțiitorŭ alŭ împĕrățieĭ pe unŭ *Ștefanŭ* vodă, care nu multŭ după aceea lângă patulŭ domnescŭ aŭ bĕutŭ neînduratulŭ paharŭ alŭ morțiĭ (28) După acesta unŭ *Alexandru* vodă, poreclitŭ *Cornea,* numaĭ câtŭ își unse buzele cu micrea domnieĭ și pieri fără vreme. (29)

Dar să ne întórcemŭ iarășĭ la povestea nóstră, ca s'o isprăvimŭ.

Mărinimosulŭ Petru voevodŭ, cum petrecea în Țarigradŭ, își arăta din ḑi în ḑi maĭ multŭ puterea sa și în cursulŭ celorŭ 11 lunĭ elŭ era în gura tuturorŭ diregătorilorŭ Turcĭ. (*) (30) Și ce să maĭ lungescŭ vorba? Marele stăpânitorŭ i se arătă maĭ milostivŭ decât aĭ sĕĭ și împreună cu marele sĕŭ comisŭ îlŭ trimese să-șĭ ia din noŭ domnia, ce o perduse în rĕstimpulŭ domniilorŭ luĭ Ștefanŭ și Alexandru voevoḑĭ; ridicându-lŭ din înjosire la înălțime, îlŭ făcu apĕrătorulŭ împărățieĭ séle. (**) Decĭ se repeḑi Petru voevodŭ ca fiara din cursă și ca vulturulŭ din capcană (***) și ajungêndŭ la Dunăre întră în Brăila Muntenilorŭ. Atuncĭ boeriĭ Moldovenescĭ, îndată ce aflară de acésta, se luară cu toțiĭ — atâtŭ ceĭ ce slujeaŭ la curte câtŭ și ceĭ ce se trăgeaŭ din neamurĭ de frunte și strălucite — și părăsiră pe nenorocitulŭ Cornea și ca într'unŭ sborŭ ajunseră la Brăila, unde cu brațele deschise primiră pe domnulŭ lorŭ și căḑêndŭ în genunchĭ fură iertațĭ pentru îndrăsnéla lorŭ. Dar pe ceĭ maĭ de căpetenie, pe maĭ susŭ pomenițiĭ Mihulŭ și Totrușanŭ marele logofĕtŭ, îĭ lăsară sub pază în Cetatea Nouă cea întărită. Nu multŭ după aceea și Cornea fu prinsŭ de nisce ómenĭ și adusŭ luĭ Petru voevodŭ. Elŭ fu jertfitŭ foculuĭ și săbieĭ în anulŭ 7049 (= 1541), luna luĭ Fevruarie.

(*) Va să ḑică: toțĭ vorbeaŭ și se ocupaŭ de dinsulŭ.

(**) Asupra acestuĭ pasagiŭ cf. explicarea dela p. 80.

(***) Grecesce (ed. B., v. 6609—10): ὡς θὴρ ἐκ γαλεάγρας, ὡς ἐκ βρόχίδων ἀετός.

Din noŭ vĕḑu decĭ Petru voevodŭ ḑiua slobodă și din noŭ luă în mânile séle domnia și cinstea de maĭ 'nainte. Era atuncĭ alŭ treilea anŭ curgĕtorŭ de când o perduse. Nestându-ĭ nimenea în potrivă intră în cetatea domnéscă Sucéva, însoțitŭ de boeriĭ domnescĭ. Adunândŭ apoĭ pe ceĭ ce se rĕsvrătiseră, silitŭ de împrejurărĭ, se pune pe chingiuirĭ și pe ferecațiĭ maĭ susŭ numițĭ îĭ măcelăresce, le belesce fețele și le trimete mareluĭ împĕratŭ, iar pe prințulŭ turcescŭ îlŭ dăruesce cu darurĭ fórte bogate. Nu multŭ după acea își aduse din Ciceŭ pe iubita sa dómnă Elena și pe dorițiĭ sĕĭ fiĭ Iliașŭ și Ștefanŭ, odraslele séle alese. (31)

Astŭ-felŭ se sfîrșiră tóte aceste întêmplărĭ, iar noĭ le-amŭ povestitŭ după socotința nóstră, maĭ pe scurtŭ și maĭ lămuritŭ, fiindŭ cursulŭ anilorŭ 7050 (— 1542), în luna de primăvară (Martie). Iar domnulŭ Petru voevodŭ își hrănesce cinstitele bĕtrânețe cu ḑăĭ și bĕuturĭ și mâncărĭ, întocmaĭ ca o lebedă cu penele aurite d'asupra uneĭ clădirĭ. (*) (32)

C

Cronica luĭ Eftimie.

Până aci s'aŭ scrisŭ cu ostenéla prea-o-sfințituluĭ părinte alŭ nostru Macarie, episcopulŭ de Romanŭ. Iar cele ce s'aŭ întêmplatŭ de aci înainte evlaviosulŭ Ión Alexandru voevodŭ mĭ-aŭ poruncitŭ mie, ieromonahuluĭ Eftimie, celuĭ din urmă între egumenĭ, a le scrie pe scurtŭ, ca nu cum-va cu trecerea vremilorŭ să se cufunde și acestea în adênculŭ uităriĭ. (1)

Decĭ nu multă vreme după acestea și într'acelașĭ anŭ, după așeḑarea într'a doua domnie a sa, s'aŭ sculatŭ Petru voevodŭ furiosŭ ca unŭ leŭ, și înarmându-se cu mânie, s'aŭ bulucitŭ cu tóte puterile séle asupra luĭ Mailatŭ, voevodulŭ unguresсŭ alŭ Ardéluluĭ, și aŭ îndem-

---

(*) Așa este originalulŭ slavonŭ in Macarie și Manasses (на зданïи, на зданïихъ); in orig. grecescŭ (ed. B., v. 6689, p. 284) adaosulŭ «d'asupra uneĭ clădirĭ» lipsesce. Póte să se fi aflatŭ în manuscriptulŭ traducĕtoruluĭ bulgarŭ, cu tóte că n'are locŭ în versŭ. Veḑĭ acestŭ pasagiŭ reprodusŭ în Studiŭ, p. 81—82.

natŭ pe Radulŭ Călugărulŭ, voevodulŭ Ungrovlahieĭ, precum și pe câți-va din pașiĭ turcescĭ, să-ĭ fie soțĭ de rĕsboiŭ. Mailatŭ audindŭ de planulŭ dușmanilorŭ sĕĭ, fu cuprinsŭ de frică și cutremurŭ și trimese darurĭ marĭ și multe luĭ Petru voevodŭ, rugându-lŭ de pace. Dar Petru voevodŭ nu voia să scie nimicŭ despre acestea, ci stătea neînduplecatŭ pe lângă hotărîrea sa, căcĭ voia să-șĭ rĕsbune de rĕutățile, vicleșugulŭ, necredința și cursele, ce avuse să îndure maĭ 'nainte de la Mailatŭ. Se puse deci pe lucru cu bărbăție și eși de-adreptulŭ pe calea Brașovuluĭ, iar luĭ Radulŭ, voevodulŭ Muntenescŭ, îĭ porunci să-ĭ iésă înainte pe obicĭnuita lorŭ cale de munte și să-lŭ ajungă în părțile ungurescĭ. Indată ce audi și vĕdu acestea Mailatŭ, îșĭ pierdu cumpĕtulŭ de témă și de rușine și nu îndrăzni câtușĭ de puținŭ să stea împotriva lorŭ, ci în grabă aŭ fugitŭ și s'aŭ închisŭ în cetatea întărită a Făgărașuluĭ. Petru voevodŭ, simțindŭ de acésta, aŭ mersŭ cu tóte oștile séle împotriva cetățiĭ Făgărașŭ, și fiindŭ în apropierea eĭ, aŭ chematŭ pe Mailatŭ la sine pe credință, trimițĕndŭ dreptŭ zălogŭ în cetatea Făgărașuluĭ în loculŭ luĭ Mailatŭ pe marele logofĕtŭ Matiașŭ. Mailatŭ veni din cetate la Petru voevodŭ, iar acesta fără întârdiere puse mâna pe elŭ, îlŭ legă bine în lanțurĭ de ferŭ și-lŭ trimise mareluĭ împĕratŭ alŭ Turcilorŭ Solimanŭ. Astŭ-felŭ cădu Mailatŭ în cursa, din care n'a maĭ fostŭ cu putință să scape. Iar domnulŭ Petru voevodŭ se întórse biruitorŭ în țéra sa. (2)

In tómna anuluĭ următorŭ, luna luĭ Octomvrie, s'aŭ gătitŭ Petru voevodŭ din noŭ împotriva Ungurilorŭ, aŭ intratŭ în țéra lorŭ și aŭ cutreeratŭ-o în vreme de iérnă, adunândŭ mulțime de talerĭ de aurŭ de la boeriĭ aceleĭ țĕrĭ, și s'aŭ întorsŭ apoĭ îndărătŭ pe calea Bistrițeĭ. Iar când aŭ ajunsŭ la Rodna, i s'aŭ îngloditŭ acolo puscile cele marĭ. Venindŭ apoĭ în scaunulŭ sĕŭ de la Sucéva s'aŭ odihnitŭ de ostenelele séle (3) și s'aŭ dusŭ după aceea la Hârlăŭ, unde aŭ tăiatŭ capetele luĭ Șeptilicĭ și luĭ Avramŭ Rotămpanŭ, în luna luĭ Ianuarie. (4)

In anulŭ 7052 (= 1544), luna luĭ Maiŭ în 15, aŭ trimesŭ Petru voevodŭ pe fiulŭ sĕŭ celŭ maĭ mare Iliașŭ la Țarigradŭ, la marele împĕratŭ și stăpânitorŭ, ce se chiamă și Pórta împĕrătéscă, și l'aŭ petrecutŭ însușĭ Petru voevodŭ cu dómna sa Elena și cu toțĭ boeriĭ ceĭ

marĭ și cu totŭ sfatulŭ boerescŭ și cu toțĭ arhiereiĭ și egumeniĭ moldovenescĭ până la apa Dunăreĭ. (5)

Domnia luĭ Iliașă Mahmetŭ.

In anulŭ 7054 (=1545), luna luĭ Septemvrie în 3, rĕposatŭ-aŭ Iónŭ Petru voevodŭ în cetatea Suceveĭ și s'aŭ îngropatŭ în mânăstirea Pobrata, zidită din temelie de dînsulŭ. Domnitŭ-aŭ cu totulŭ 19 anĭ și jumĕtate și lăsatŭ-aŭ domnia pămîntéscă fiuluĭ sĕŭ Iliașŭ voevodŭ. (6)

Acesta mergea bine la începutŭ, se arăta cuviosŭ și blândŭ către toțĭ, iubia pe boerĭ și pe toțĭ câțĭ îlŭ încunjuraŭ, dar în fundulŭ inimeĭ séle viclene încolțea bóla de maĭ apoĭ. Deci într'alŭ doilea anŭ alŭ domnieĭ séle, prin zavistia diavoluluĭ, vrăjmașulŭ neamuluĭ nostru, — căcĭ nu-ĭ venea luĭ la socotélă să sufere în lume pe ómeniĭ purtătorĭ de numele luĭ Hristosŭ — aŭ tăiatŭ Iliașŭ voevodŭ capulŭ celuĭ maĭ de frunte sfetnicŭ alŭ sĕŭ, hatmanuluĭ Varticŭ. (7)

De aci aŭ luatŭ începutŭ sĕmînța necredințeĭ în Iliașŭ voevodŭ și aŭ începutŭ a se schimba și a se întórce dela adevĕrata și drépta înțelepciune și părăsindŭ sfatulŭ bĕtrânilorŭ și îndemnulŭ tovarășilorŭ sĕĭ de copilărie aŭ începutŭ a se lĕpĕda și de legea luĭ Hristosŭ. Și cu tóte că din copilărie fusese crescutŭ în tainele creștinescĭ, maĭ târḑiŭ îĭ plăcu legea turcéscă. Astŭ-felŭ lepĕdă drépta pentru réua credință, bine-facerea pentru vicleșugŭ și rĕutate, și începu cu osârdie a crede și a se ținea de legea turcéscă și de mincinósele eĭ învĕțăturĭ. S'aŭ împrietenitŭ și șĭ-aŭ făcutŭ sfetnicĭ și dascălĭ pe nisce afurisițĭ de Turcĭ, dintre carĭ celŭ maĭ viclénŭ și maĭ rĕutăciosŭ prin diavoléscă luĭ învĕțătură și vrăjitorie era unulŭ cu numele Hădărŭ, stricatŭ la năravurĭ, dar maĭ stricatŭ la sufletŭ. Cu acesta își petrecea vremea Iliașŭ voevodŭ, lăcuindŭ chiar împreună cu elŭ și ascultândŭ învĕțăturile luĭ amare și perḑĕtóre. Și aŭ primitŭ Iliașŭ sĕmințele, pe care satana le-aŭ aratŭ și sĕmĕnatŭ în amêndouĕ sufletele lorŭ (*) și ca într'o undiță amăgitóre s'aŭ prinsŭ fără de mintele Iliașŭ; căcĭ diavolulŭ grămădise la unŭ locŭ tótă otrava rĕutățiĭ séle și amestecândŭ-o cu închipuirile

(*) Se 'nțelege alŭ luĭ și alŭ luĭ Hădărŭ.

cugetuluĭ sĕŭ aŭ scosŭ din ea o amestecătură veninósă pentru sufletulŭ luĭ și pe amăgitulŭ și de totŭ stricatulŭ Iliașŭ l'aŭ târîtŭ pentru totŭ-d'a-una în prăpastia perḑăriĭ; o, nenorocitulŭ și nepricepulŭ de elŭ! Ce este dar maĭ vătĕmătorŭ omuluĭ decât cuvîntulŭ și învĕțătura, ce nu pornesce dela a totŭ milostivulŭ Dumneḑeŭ?(*) Căcĭ dacă vorbele rele potŭ strica bunele năravurĭ, cu câtŭ maĭ multŭ obiceiulŭ de a umbla și a vorbi cu ceĭ vicleni? Nu mĕ mirŭ dar că Iliașŭ s'aŭ făcutŭ și maĭ rĕŭ, că s'aŭ îngâmfatŭ peste mĕsură, iar inima i s'aŭ înăspritŭ ca arama; decĭ începutŭ-aŭ a face nedreptățĭ marĭ, și ca și cum ar fi fostŭ ajunsŭ în afunḑimea relelorŭ, umbla ca unŭ nebunŭ și, ațâțatŭ de diavolŭ, de tóte faptele necuviinciόse se apuca, în câtŭ ți se părea că printr'o întunecare fără de veste a mințiĭ aŭ fostŭ cufundatŭ și înecatŭ în păcate. Trimesŭ-aŭ dar să-ĭ aducă pentru multe miĭ de aspriĭ și galbenĭ de aurŭ curve spurcate din ţéra turcéscă și începutŭ-aŭ, nerușinatulŭ, a nu mânca carne de porcŭ și a nu bea vinŭ. Și ce să maĭ îndrugŭ multe? Se împotrivea în tóte cuviósceĭ nóstre credințĭ ortodoxe, iar sfintele icóne, precum și chipulŭ luĭ Hristosŭ și alŭ prea sfinteĭ născătóre de Dumneḑeŭ și alŭ tuturorŭ sfințilorŭ, le numea idolĭ, elŭ care se închina necurătuluĭ și era prietenŭ cu diavolulŭ; ura pe preoțĭ și pe diaconĭ, pe călugărĭ îĭ numia vrăjmașĭ și diavolĭ, elŭ care cu adevĕratŭ și dela începutŭ aŭ fostŭ fiulŭ și moștenitorulŭ diavoluluĭ celuĭ de ómenĭ ucigătorŭ. Și în multe alte chipurĭ hulea și batjocorea credința nóstră cea adevĕrată, pe care maĭ cu deamĕruntulŭ nu le-amŭ scrisŭ, ca să nu lungescŭ povestirea. Mercurea și Vinerea, precum și în postulŭ celŭ mare, ce se chémă păresimĭ, și în cele-lalte sfinte posturĭ mânca carne. Tóte aceste nelegiuirĭ ereticescĭ le făcea Iliașŭ în taină împreună cu afurisitulŭ dascălŭ și vrăjitorŭ alŭ sĕŭ Hădărŭ, iar lucrulŭ și îndeletnicirea luĭ era joculŭ cu pasĕrile.

După tóte acestea la îndemnulŭ mumeĭ séle, dómneĭ Elena, se puse a munci și a căzni și a perde pe boerĭ: pe uniĭ îĭ lipsia de vedere, pe alțiĭ îĭ dădea morțiĭ în tóte chipurile, pe alțiĭ iarășĭ îĭ sugruma în temnițe și cu alte felurite muncĭ îĭ chinuia și-ĭ ucidea. Dacă vĕḑură atâta

(*) După originalŭ cuvîntŭ de cuvîntŭ: ce nu sunt părtașe celuĭ prea fericitŭ.

rĕutate boerii, ĭĭ cuprinse pe toțĭ frică mare și începură a pribegi în țéra Leșéscă. Decĭ Iliașŭ, carele fu numitŭ și Mahmetŭ, n'aŭ putută răbda îndelungŭ să nu-șĭ verse totŭ veninulŭ ascunsŭ în lăuntrulŭ inimeĭ séle viclene și aŭ pusŭ pe toțĭ boeriĭ marĭ și micĭ și pe totŭ sfatulŭ boerescŭ birŭ mare; aŭ maĭ poruncitŭ și vătafilorŭ din tótă țéra, de la celŭ maĭ micŭ până la celŭ maĭ mare, precum și mitropolituluĭ, episcopilorŭ și tuturorŭ mânăstirilorŭ din țéra Moldoveĭ, în sfirșitŭ popilorŭ și diaconilorŭ, să dea toțĭ haraciŭ mare. Și ce să maĭ vorbescŭ multe? Tóte treburile creștinescĭ și bisericescĭ se aflaŭ în mare învălmășélă! Iar necuratulŭ Iliașŭ trimetea pe ascunsŭ scrisorĭ mareluĭ împĕratŭ alŭ Turcilorŭ cu făgăduințe și juruințe strașnice, că elŭ mărturisesce și doresce să îmbrățișeze legea turcéscă. Impĕratulŭ ĭĭ porunci atuncĭ să vie în grabă la Țarigradŭ, ca să priméscă legea musulmană dorită de dînsulŭ. Să vedețĭ acum cu ce minciunĭ și vicleșugurĭ aŭ cătatŭ să se acopere și să se ascundă! Ce-aŭ iscoditŭ dar și cum s'aŭ prefăcutŭ rĕutăciosulŭ? Se arăta blândŭ și cu vorbe dulcĭ dicea: «eŭ iubescŭ legea creștinéscă și mĕ țînŭ de ea, mĕ ducŭ însă la împĕratulŭ, ca să ușurezŭ și să micșorezŭ haraciulŭ țĕriĭ și alŭ sĕracilorŭ, iar nu, cum dicŭ ómeniĭ, ca să mĕ turcescŭ; iar ceĭ ce rĕspândescŭ astŭ-felŭ de vorbe asupra mea să scie că cu capetele lorŭ le vorŭ plăti». Apoĭ trimese în grabă slugile séle peste tótă țéra, ca să adune întregŭ birulŭ amintitŭ maĭ susŭ, dicêndŭ «că-ĭ trebue pentru cheltuelele de drumŭ până la Țarigradŭ». Astŭ-felŭ voia elŭ prin prefacere și blândețe să-șĭ ascundă crudimea: era lupŭ în piele de óie. Adunândŭ apoĭ pe toțĭ boeriĭ de curte și de țéră și pe întregŭ sfatulŭ boerescŭ în grădina de la Hușĭ, le vorbi multe cuvinte înșelătóre, când cu lingușirĭ și laude, când cu amenințărĭ și înfricoșărĭ, «ca nu cum-va să se lase a fi ademenițĭ în altă parte, de óre-ce eŭ, dise, mĕ ducŭ la marele împĕratŭ, dar în curêndŭ mĕ întorcŭ îndărătŭ». Și s'aŭ juratŭ cu mânile pe crucea prea curată înaintea poporuluĭ întregŭ, că se ține de legea creştinéscă și că n'are de gândŭ să se turcéscă; dar în aceeașĭ nópte aŭ sfărămatŭ crucea, pe care se jurase, și aŭ aruncatŭ-o în parachilie (*). Și pe prea-o-sfințitulŭ și prea

(*) = reteradă; am intrebuințatŭ cuvintulŭ din textŭ, fiindŭ-că nu cunoscŭ corĕspundĕtorulŭ luĭ in limba veche românéscă. Cf. asupra luĭ паракелъ glossariulŭ de la p. 100,

curatulŭ arhiereŭ și dascălŭ alŭ Moldoveĭ, kir Macarie episcopulŭ de Romanŭ, pe nedreptŭ, fără judecată și fără soborŭ l'aŭ alungatŭ din scaunŭ cu sfatulŭ și îndemnulŭ mumeĭ séle Elena și a luĭ Nuorŭ și Mitrofanŭ fostŭ episcopŭ. (8) După tóte acestea atâtea nerușinărĭ aŭ făcutŭ, încâtŭ țĭ se părea că e fermecatŭ și maĭ rĕŭ decât unŭ câne turbatŭ. Și dacă ĭ-ar fi fostŭ cu putință, ar fi sburatŭ prin vĕzduhŭ până la Țarigradŭ, negândindu-se nicĭ la domnia ce o perdea, nicĭ la mumă-sa, nicĭ la frațiĭ, nicĭ la boeriĭ, nicĭ la tovarășiĭ sĕĭ din copilărie. In sfîrșitŭ pornitŭ-aŭ luândŭ cu sine o grămadă de averĭ: talanțĭ de aurŭ și aspriĭ de argintŭ fără numĕrŭ, vase de aurŭ și de argintŭ, rĕmase dela domniĭ ceĭ bĕtrânĭ aĭ Moldoveĭ, și tóte comorile agonisite și păstrate de aceștia. Iar când s'aŭ pornitŭ la drumŭ, maĭ că n'aŭ luatŭ cu sine pe toțĭ boeriĭ și oștile, ce mergeaŭ după dînsulŭ cu multă întristare și scârbă, căcĭ se temeaŭ să nu-ĭ predea perḑăriĭ celeĭ de pe urmă. In sfîrșitŭ când se vĕḑu spurcatulŭ de Iliașŭ la hotarele țĕriĭ turcescĭ, se umplu de bucurie și ajungĕndŭ la Țarigradŭ se arătă mareluĭ împĕratŭ și-lŭ cinsti cu multe darurĭ. Turciĭ primiră cu mare bucurie pe amăgitulŭ Iliașŭ, îlŭ luară de-lŭ turciră după legea lorŭ și-ĭ puseră nume Mehmetŭ. Astŭ-felŭ se prinse Iliașŭ în capcană spre bucuria diavoluluĭ, lupuluĭ celuĭ sufletescŭ! Iar câtŭ după socotința mea, n'ar greși cine l'ar numi întâiulŭ născutŭ alŭ satanei și fiulŭ perḑăriĭ, căcĭ și-aŭ perdutŭ împreună cu domnia și sufletulŭ, care arde acum în foculŭ nestinsŭ al Geeneĭ. Boeriĭ și osteniĭ se întórseră la ale séle. (9)

Domnia luĭ Ștefanŭ celŭ Tînĕrŭ.

In anulŭ 7059 (= 1551), luna luĭ Iulie în 11, luă schiptrulŭ domnieĭ moldovenescĭ Ștefanŭ voevodŭ celŭ Tînĕrŭ, alŭ doilea feciorŭ alŭ luĭ Petru voevodŭ. (10) Și acesta la începutŭ se arăta a fi bunŭ și iubitorŭ de Dumneḑeŭ și îmblânḑia pe toțĭ și se îngrijia de bisericĭ și se purta cu cuviință creștinéscă, iar pe arhiereĭ, pe preoțĭ și pe călugărĭ îĭ cinstea, cum se cuvine tuturorŭ domnilorŭ bunĭ să-ĭ cinstéscă. Dar nu multŭ după acésta se schimbă fără de veste și rĕutatea, ce pare a nu fi fostŭ îndestulată cu jertfele de maĭ 'nainte, umplutŭ-aŭ

din noŭ ţéra. Incepu Ştefanŭ voevodŭ a călca pe urmele frateluĭ sěŭ cu gândulŭ şi cu fapta, ba în unele chiar a-lŭ întrece; adusŭ-aŭ şi elŭ curve turcoaice şi hogĭ turcescĭ, începutŭ-aŭ a vorbi aspru cu ómeniĭ şi a înfrunta pe toţĭ. Era turbatŭ de nebunŭ, şi fiindŭ-că din turbare se nasce pofta de lucrurĭ necuviincióse, aŭ împlinitŭ cu vîrfŭ tóte soiurile de rěutăţĭ, tóte nedreptăţile şi chingiuirile; ucigaşŭ fără de lege şi sugětorŭ de sânge, era plinŭ de mânia femeéscă şi bărbătéscă şi în tóte necuviinţele se spurca: în curvăsăriĭ şi în hoţiĭ, în omorurĭ şi mituirĭ şi în altele asemenea acestora. Ucigětorŭ crudŭ şi amarŭ, pe mulţĭ cu felurite şi nenuměrate muncĭ îĭ omora. Din pricina acésta era oropsitŭ şi blěstěmatŭ de toţĭ; cu toţiĭ începură a se întórce dela dînsulŭ şi a fugi de elŭ ca de unŭ şérpe îngrozitorŭ. Pe mulţĭ îĭ lipsea de vedere, altora le tăea nasulŭ şi urechile, pe alţiĭ îĭ arunca în afundimile apelorŭ. După ce aŭ nesocotitŭ astŭ-felŭ judecăţile Dumneḑeescĭ şi aŭ călcatŭ drepturile nepărtinitóreĭ judecăţĭ şi ale îndelungeĭ răbdărĭ, fu încercatŭ pe dreptŭ de mânia Dumneḑeéscă cea neprefăcută şi neîndurată la podulŭ dela Ţuţora, lângă laculŭ Prutuluĭ, unde fu omorîtŭ de boerĭ şi despoiatŭ dintr'o dată de domnie şi de viéţă. Astŭ-felŭ şi-aŭ luatŭ, după vrednicie rěsplata rěutăţilorŭ séle şi prin mórte rea şi-aŭ sfîrşitŭ spurcata luĭ viéţă, în anulŭ 7060 (=1551), luna luĭ Septemvrie în 30. Domnitŭ-aŭ 1 anŭ, 2 lunĭ şi 2 sěptěmânĭ.(11)

Domnia luĭ Alexandru voevodŭ celŭ Vitézŭ şi Noŭ.

Intr'acelaşĭ anŭ şi într'aceeaşĭ lună la însuflarea Dumneḑeéscă fu alesŭ şi ridicatŭ în domnie vitézulŭ şi prea înţeleptulŭ ostaşŭ, minunatulŭ Alexandru, carele se afla atuncĭ în ţéra Leşéscă cu toţĭ pribegiĭ moldovenescĭ şi căpětase multŭ ajutorŭ dela craiulŭ leşescŭ şi dela boeriĭ ceĭ marĭ aĭ aceleĭ ţěrĭ: călăreţĭ viteji şi mulţĭ pedestriĭ, pe carĭ după obiceiulŭ lorŭ îĭ numescŭ drapĭ. Şi acesta este unulŭ din fecioriĭ în vecĭ pomenituluĭ Bogdanŭ voevodŭ, dar fusese ascunsŭ ca odinióră lumina sub obrocŭ, orĭ ca lucéferulŭ sub pămîntŭ. Acum însă s'aŭ arătatŭ ca o stea strělucitóre dela méḑă-nópte şi şi-aŭ îndreptatŭ cursulŭ sěŭ spre méḑă-ḑi, spre ţéra sa, ca să iea domnia Moldoveĭ. Dindată ce ajunse

la Nistru împreună cu toțĭ pribegiĭ și cu căpeteniile oștilorŭ leșescĭ, boeriĭ moldovenescĭ și lăcuitoriĭ țĕreĭ audindŭ de acésta se îndreptară spre dinsulŭ și-lŭ primiră cu bucurie și i-se închinară; iar Alexandru voevodŭ cu privirea senină și cu fața prea frumósă se uita la toțĭ cu milă și înduioșare.

Dar Gavrilŭ marele vornicŭ și Sturza hatmanulŭ nu ținură de felŭ sémă de făgăduințele și jurămintele, ce le întăriseră maĭ 'nainte prin scrisorĭ și le trimiseră pribegilorŭ, ci împreună cu alțĭ cățĭ-va părtașĭ aĭ lorŭ își aleseră domnŭ pe ticălosulŭ *Joldea* la Șipote. Mărinimosulŭ Alexandru voevodŭ audindŭ de acestea s'aŭ umplutŭ de mânie și turbare și aŭ pusŭ pe Moțocŭ vorniculŭ în fruntea oștilorŭ și l'aŭ trimesŭ împreună cu ceĭ-lalțĭ pribegĭ și cu Leșiĭ, toțĭ bărbațĭ vitejĭ în lupte, și cu tóte cele-lalte oștĭ, ce ca unŭ singurŭ sufletŭ eraŭ pentru Alexandru vodă. Aceștia năpădiră nóptea la Șipote asupra lorŭ și-ĭ bătură, iar pe Joldea și pe toțĭ boeriĭ, carĭ se aflaŭ cu dînsulŭ, îĭ prinseră și-ĭ aduseră luĭ Alexandru voevodŭ; dar Alexandru voevodŭ, ca omŭ cu minte și prea înțeleptŭ și milostivŭ, pe toțĭ i-aŭ iertatŭ. După aceea adunându-se totŭ poporulŭ și cădêndŭ în genunchĭ se închinară luĭ Alexandru voevodŭ cu multă bucurie și veselie. (12)

Voevodulŭ Alexandru celŭ Bunŭ și Noŭ aŭ poruncitŭ apoĭ să dea drumulŭ tuturorŭ celorŭ închișĭ în temnițe și aŭ iertatŭ pe toțĭ ceĭ alungațĭ din țéră. Iar după ce aŭ ajunsŭ la Botoșanĭ cu oștile amintite, i-aŭ cinstitŭ frumosŭ și i-aŭ dăruitŭ cu multe darurĭ pe boeriĭ leșescĭ, carĭ se întórseră apoĭ în țéra lorŭ. Iar de Dumnedeŭ alesulŭ Alexandru voevodŭ s'aŭ dusŭ la Hârlăŭ, unde cu sfatulŭ tuturorŭ și cu destoinicie fu ridicatŭ în scaunulŭ domnescŭ și miruitŭ. Decĭ veneaŭ din tóte părțile și din tóte locurile ómeniĭ, ca să se îndulcéscă de vederea fețeĭ luĭ, de bunătatea, de blândețea și de frumsețea luĭ, și se uitaŭ la chipulŭ voevoduluĭ ca la chipulŭ luĭ Hristosŭ, căcĭ li se părea a fi în visŭ, iar nu aevea, când își aduceaŭ aminte de foștiĭ domnĭ necurațĭ din neamulŭ luĭ Petru voevodŭ. Cu adevĕratŭ creștinesculŭ Alexandru voevodŭ vorbia cu dulcéță și cu înduioșare tuturorŭ, avea cumpĕtare cuviinciósă în vorbă și blândețe și liniște și bună rânduélă, și toțĭ cățĭ se uitaŭ la dînsulŭ înălțaŭ laudă mulțămitóre Dumnedeuluĭ a totŭ țiitorŭ, fiindŭ-că era bunŭ și milostivŭ

cu toţĭ ómeniĭ. Boeriĭ şĭ-aŭ primitŭ cu toţiĭ boeriile şi averile de maĭ 'nainte, iar celorŭ nedreptăţiţĭ şi celorŭ ce în obeze amare şi în temniţe pe nedreptŭ fuseseră osândiţĭ, tuturorŭ le-aŭ arătatŭ mila sa.

Astŭ-felŭ fiindŭ, aŭ audĭtŭ şi marele stăpânitorŭ, împĕratulŭ turcescŭ Sulimanŭ, de bunătatea năravuluĭ şi de înţelepciunea luĭ, şi vĕdêndŭ că are apucăturĭ domnescĭ: înţelepciune, vîrtute şi tóte bunele însuşirĭ, trimesŭ-aŭ pe unulŭ din boeriĭ sĕĭ turcescĭ la Alexandru voevodŭ, de ĭ-aŭ întăritŭ domnia cu unŭ minunatŭ schiptru şi cu mare cinste şi de l'aŭ dăruitŭ cu darurĭ împĕrătescĭ şi aŭ încheiatŭ pace adâncă cu elŭ. Voevodulŭ cinsti bine pe Turcŭ şi încărcându-lŭ cu multe darurĭ ĭĭ dete drumulŭ şi porunci să-lŭ petrécă până la Ţarigradŭ.

Evlaviosulŭ şi marele domnŭ Alexandru voevodŭ, după ce aŭ luatŭ în mânile séle tótă stăpânirea Moldoveĭ şi şĭ-aŭ făcutŭ pace Dumnedeéscă din tóte părţile, făcu multă cinste la bisericele şi sfintele mănăstirĭ ale ţĕriĭ Moldoveĭ. Şi petrecea Alexandru voevodŭ în sĕrbătorĭ, veselŭ în sufletulŭ sĕŭ şi mulţămindŭ luĭ Dumnedeŭ pentru atâtea şi atâtŭ de marĭ bunătăţĭ, împreună cu prea iubita sa mamă Anastasia, evlaviósa dómnă, şi cu toţĭ boeriĭ şi oşteniĭ ce se aflaŭ în palatulŭ sĕŭ. Pe lângă acestea pace adâncă domnea în tóte părţile şi audurile ómenilorŭ se înveseliaŭ ascultândŭ cum se propoveduia pretutindenea pacea. In tótă lumea se lăţi vestea înaripată despre evlavia, osârdia şi iubirea luĭ de Dumnedeŭ şi de sfintele bisericĭ, iar numele luĭ rĕsuna în tóte părţile şi împĕrăţiile de prin prejurŭ. (12)

In anulŭ 7061 (=1553) s'aŭ pornitŭ Alexandru voevodŭ din porunca mareluĭ împĕratŭ turcescŭ maĭ întâiŭ cu rĕsboiŭ în potriva Muntenilorŭ; elŭ însuşĭ aŭ mersŭ în ţéra lorŭ, ca să gonéscă din scaunŭ pe unŭ óre-care Radulŭ, ce se aruncase asupra aceleĭ domniĭ din ţéra Ungurécă. Radulŭ voevodŭ, dacă simţi de acésta, dete dosulŭ şi fugi în ţéra Ungurécă, iar domnia Ungrovlahieĭ o luă din noŭ Mircea voevodŭ cu ajutorulŭ luĭ Alexandru voevodŭ, nefiindŭ cine să li se împotrivéscă. Apoĭ se întórse Alexandru voevodŭ şi ajunse cu bucurie în ale séle. (13)

După unŭ altŭ anŭ, în primăvară, aŭ trimesŭ domnulŭ Alexandru voevodŭ pe celŭ d'întâiŭ dintre boeriĭ sĕĭ, pe Nădăbaicu marele vornicŭ, cu o parte din ómenĭ, ca să scótă din domnie pe Mircea voevodŭ din

pricina năravurilorŭ luĭ celorŭ rele și din pricina vicleșuguluĭ și necredințeĭ luĭ; Mircea voevodŭ avea gândŭ rĕŭ asupra domnuluĭ nostru Alexandru voevodŭ, dar vitézulŭ domnŭ Alexandru voevodŭ, audindŭ de gândulŭ luĭ, aŭ trimesŭ să dea domnia Muntenéscă luĭ Petrașcu voevodŭ în numele mareluĭ împĕratŭ turcescŭ Solimanŭ. Petrașcu luă domnia, iar Mircea voevodŭ fu chematŭ la Țarigradŭ. (14)

Intr'alŭ doilea anŭ alŭ domnieĭ luĭ Alexandru voevodŭ, în luna luĭ Augustŭ, i s'aŭ născutŭ prea iubitulŭ sĕŭ fiŭ Bogdanŭ voevodŭ. (15)

In anulŭ 7062 (=1553), Septemvrie în 3, Dumnedeesculŭ domnŭ Alexandru voevodŭ se aprinse de rîvna Dumnedeéscă și de căldura iubireĭ de Dumnedeŭ și hotărî a-șĭ zidi sieșĭ o sfîntă mânăstire și unŭ prea frumosŭ hramŭ cu numele stăpâneĭ nóstre prea sfinteĭ născĕtóre de Dumnedeŭ și deapururea fecióreĭ Maria precum și a sfîntuluĭ eĭ acafistŭ; și se porni din slăvitulŭ sĕŭ scaunŭ Sucéva și se îndreptă spre Valea Sécă, să alégă locŭ de mânăstire și să încépă a zidi. Dar diavoluluĭ — vechiulŭ și rĕutăciosulŭ vrăjmașŭ alŭ neamuluĭ omenescŭ, zavistniculŭ bineluĭ — nu-ĭ venea la socotélă să sufere acésta, ci precum unŭ nourŭ întunecatŭ acopere radele luminosuluĭ sóre, astŭ-felŭ și elŭ se încercă să otrăvéscă cu scârbă și întristare pe iubitorulŭ de Dumnedeŭ și prea cinstitulŭ domnŭ Alexandru voevodŭ, ca să-lŭ întórcă și să-lŭ împedece dela bună-voința și osârdia luĭ. Și să vedețĭ ce aŭ iscoditŭ rĕutăciosulŭ diavolŭ! Mergêndŭ, cum amŭ spusŭ maĭ susŭ, Alexandru voevodŭ spre Slatina, când se afla între satele Corlătescĭ și Toderescĭ, pe la mijloculŭ apeĭ Moldoveĭ, i-se împedecă calulŭ și cădu cu voevodŭ cu totŭ în apă; rîulŭ era umflatŭ pe atuncĭ. Domnulŭ Alexandru voevodŭ se aruncă atuncĭ pe unŭ altŭ calŭ și merse maĭ departe spre loculŭ doritŭ, căcĭ ca unŭ omŭ cu minte ce era, înțelese că acésta era o faptă a diavoluluĭ și n'o luă în sémă, ci cu privire veselă în ochĭ și cu inimă slobodă merse maĭ departe și ajunse la loculŭ hotărîtŭ și de Dumnedeŭ alesŭ pentru a se zidi mânăstirea și hramulŭ prea curateĭ născĕtóre de Dumnedeŭ. Și vĕdu Alexandru voevodŭ loculŭ și-lŭ îndrăgi fórte și mulțămi luĭ Dumnedeŭ și puse nume mânăstireĭ «Slatina» și alese pe Iacobŭ, ce se chema și Molodețŭ, de întâiulŭ egumenŭ

și proistosŭ (*) alŭ eĭ și întări sfîntulŭ lăcașŭ cu sate și cu metóșe și cu alte rânduelĭ, ce sunt de trebuință lăcașuluĭ, și se întórse apoĭ mărindŭ pe Dumnedeŭ și pe adevĕrata născĕtóre de Dumnedeŭ, pe prea curata maică Maria, și veni iarășĭ în prea slăvita cetate a Suceveĭ. (16)

Scrisu-s'aŭ acéstă carte de Isaia din Slatina.

(*) Amŭ tradusŭ pe настоꙋтєль cu proistosŭ, greceseulŭ προεστώς, ce pe lângă altele însémnă și «the superior of a monastery», E. A. Sophokles, p. 929 (Greek Lexicon of the Roman and Byzantine periods, 1888).

CRONICA MOLDOPOLONA.

Cronica țěreĭ Moldoveĭ și a Domnilorŭ eĭ, cum dintru'ntâiŭ aŭ venitŭ Moldovenii în țéra Moldovenéscă și cine aŭ fostŭ întâiulŭ lorŭ domnŭ saŭ voevodŭ, în anulŭ dela facerea lumeĭ 6867, iar dela nascerea luĭ Hristosŭ 1359.

Iașĭ 1566, Octomvrie 28.

Cu voia luĭ Dumnedeŭ întâiulŭ voevodŭ *Dragoșŭ* aŭ venitŭ ca vênătorŭ din țéra Unguréscă, dela loculŭ și apa Maramurĕșŭ, pe urma unuĭ zimbru, ce l'aŭ ucisŭ lângă apa Moldoveĭ, și s'aŭ veselitŭ acolo cu boeriĭ sĕĭ și ĭ-aŭ plăcutŭ țéra și aŭ rĕmasŭ într'însa și aŭ descălecatŭ-o cu Moldovenĭ din țéra Unguréscă și le-aŭ fostŭ domnŭ 2 anĭ.

După elŭ aŭ domnitŭ fiulŭ sĕŭ; nu se scrie ce nume aŭ avutŭ.

După aceea aŭ domnitŭ *Bogdanŭ* 4 anĭ; nu se scrie alŭ cuĭ fiŭ aŭ fostŭ.

După aceea aŭ domnitŭ *Lațco*, fiulŭ luĭ Bogdanŭ, 8 anĭ.

După aceea aŭ domnitŭ *Petru*, fiulŭ luĭ Mușatŭ.

După aceea aŭ domnitŭ *Romanŭ*, fiulŭ luĭ Petru, 8 anĭ.

După aceea aŭ domnitŭ *Ștefanŭ*, fratele luĭ Romanŭ, 7 anĭ.

După aceea aŭ domnitŭ *Iuga* 2 anĭ; nu se scrie alŭ cuĭ fiŭ aŭ fostŭ.

In anulŭ 6907 (= 1399) s'aŭ făcutŭ domnŭ *Alexandru* voevodŭ și aŭ domnitŭ 32 de anĭ și 8 lunĭ. Nicĭ despre acesta nu se scrie alŭ cuĭ fiŭ aŭ fostŭ.

După aceea aŭ domnitŭ *Iliașŭ* voevodŭ 2 anĭ și 9 lunĭ singurŭ, iar împreună cu fratele sĕŭ *Ștefanŭ* domniră amêndoĭ 7 anĭ. Dar Ște-

fanŭ vicleni după aceea pe fratele sĕŭ Iliașŭ și-lŭ orbi, iar după orbirea fratelui sĕŭ domni 5 anĭ.

După elŭ aŭ urmatŭ *Romanŭ* voevodŭ și aŭ tăiatŭ pe Ștefanŭ; și aŭ domnitŭ acestŭ Romanŭ, fiulŭ luĭ Iliașŭ voevodŭ, 1 anŭ.

După elŭ aŭ domnitŭ *Petru*, fiulŭ luĭ Alexandru, 1 anŭ. Acesta dete Chilia craiuluĭ ungurescŭ, ca s'o apere împotriva Turcilorŭ; nu se scrie căruĭ craiŭ anume.

După elŭ aŭ domnitŭ *Ciubărŭ* voevodŭ 2 lunĭ.

După aceea aŭ domnitŭ fiulŭ luĭ Iliașŭ voevodŭ *Alexandru* 4 anĭ. In vremea acestuia începură vlădiciĭ și mitropolițiĭ a se sfinți de patriarhulŭ Nicodimŭ din țéra Sêrbéscă, sub craiulŭ Gheorghe Despotŭ. Acestŭ Alexandru aŭ muritŭ în Cetatea Albă din Moldova.

In anulŭ 6962 (=1454) s'aŭ făcutŭ domnŭ *Bogdanŭ* voevodŭ, fiulŭ luĭ Alexandru voevodŭ. Domnitŭ-aŭ 2 anĭ și l'aŭ tăiatŭ *Petru* voevodŭ celŭ poreclitŭ *Aronŭ* la Răusenĭ (*). Acesta aŭ domnitŭ apoĭ 2 anĭ. In ḑilele acestuĭ voevodŭ începură Moldoveniĭ a plăti birŭ Turcilorŭ.

Apoĭ aŭ luatŭ domnia *Ștefanŭ* voevodŭ și aŭ tăiatŭ pe acestŭ Petru, după ce domnise 3 anĭ.

In anulŭ 6965 (=1457), Augustŭ în 12, în Joia mare, venitŭ-aŭ din țéra Munteneéscă Ștefanŭ voevodŭ, fiulŭ luĭ Bogdanŭ voevodŭ.

In anulŭ 6969 (=1461), Iunie în 5, aŭ prădatŭ Ștefanŭ voevodŭ țéra Săcuéscă.

In anulŭ 6970 (=1462), Iunie în 22, l'aŭ rănitŭ la piciorŭ pe Ștefanŭ voevodŭ Unguriĭ din Chilia.

In anulŭ 6971 (=1463), Iunie în 5, ĭ-aŭ adusŭ luĭ Ștefanŭ voevodŭ nevastă dela Chievŭ, pe sora țaruluĭ Simeonŭ din Chievŭ.

In anulŭ 6973 (=1465), Ianuarie în 23, Joia, aŭ venitŭ acestŭ voevodŭ sub Chilia, aŭ încunjuratŭ-o tótă Vinerea, Sâmbăta aŭ luatŭ-o dela Ungurĭ și aŭ pusŭ într'însa pârcalabĭ pe Isaia și pe Buhtea, iar elŭ însușĭ s'aŭ întorsŭ îndărătŭ la Sucéva, mulțămindŭ Domnuluĭ Dumneḑeŭ pentru izbândă.

(*) Vedĭ nota 15 asupra luĭ Harnazan.

In anulŭ 6974 (=1466), Iulie în 20, ziditŭ-aŭ mânăstirea sfinteĭ născĕtóre de Dumneḑeŭ dela Putna.

In anulŭ 6975 (=1467), Noemvrie în 19, venitŭ-aŭ noulŭ craiŭ ungurescŭ Matiașŭ cu oștirea sa în ţéra Moldoveĭ, maĭ întâiŭ până la Trotușŭ, apoĭ până la tĕrgulŭ Romanuluĭ și aŭ arsŭ tĕrgulŭ, după aceea aŭ venitŭ și la Baia din Moldova. Atuncĭ aŭ venitŭ asupra craiuluĭ Matiașŭ Ştefanŭ voevodŭ cu oștirea sa și l'aŭ bătutŭ cu desĕvĕrșire, însușĭ craiulŭ Matiașŭ fu rănitŭ de dînsulŭ și de-abia scăpă cu rușine, fugindŭ cu puţinĭ ómenĭ și pe o altă cale spre ţéra Ungurécă.

Intr'acelașĭ anŭ aŭ muritŭ soţia luĭ Ştefanŭ voevodŭ, Evdochia cea dela Chievŭ.

După aceea s'aŭ împăcatŭ Ştefanŭ voevodŭ cu craiulŭ Matiașŭ și ĭ-aŭ dăruitŭ craiulŭ Matiașŭ luĭ Ştefanŭ voevodŭ două cetăţĭ în ţéra Ungurécă: Balta și Cicculŭ cu ţinuturile lorŭ cu totŭ în ţéra Ardéluluĭ.

In anulŭ 6978 (=1470), Augustŭ în 20, venitŭ-aŭ o mare óste tătăréscă în ţéra Moldoveĭ și s'aŭ bătutŭ cu eĭ Ştefanŭ voevodŭ la dumbrava dela Lipniţa pe Nistru și i-aŭ biruitŭ și le-aŭ luatŭ tótă prada. Tătariĭ se întorceaŭ atuncĭ din Podolia, unde le tăiaseră calea aĭ noștriĭ. După acésta aŭ sfinţitŭ mânăstirea dela Putna, mulţămindŭ Domnuluĭ Dumneḑeŭ pentru izbândă prin însușĭ mitropolitulŭ Teoctistŭ și episcopulŭ Tarasie.

Intr'acelașĭ anŭ, Fevruarie în 27, s'aŭ certatŭ cu Radulŭ, voevodulŭ Muntenescŭ, și ĭ-aŭ arsŭ Brăila și alte ţinuturĭ.

In anulŭ 6979 (=1471) aŭ tăiatŭ pe Isaia vorniculŭ, pe Negrilă paharniculŭ și pe Alexa stolniculŭ.

Şi într'acelașĭ anŭ aŭ avutŭ rĕsbóiŭ cu Radulŭ, voevodulŭ Muntenescŭ, la apa dela Socĭ în ţéra Munteneścă și aŭ bătutŭ pe voevodulŭ Muntenescŭ și fórte mulţĭ ómenĭ ĭ-aŭ omorîtŭ și le-aŭ luatŭ steagurile — până și steagulŭ domnescŭ l'aŭ luatŭ — și mulţĭ prinșĭ aŭ făcutŭ și pe toţĭ i-aŭ tăiatŭ, afară de doĭ boerĭ marĭ, Stanŭ logofĕtulŭ și Mircea comisulŭ, pe cariĭ i-aŭ lăsatŭ în viaţă.

Intr'acelașĭ anŭ, 29 Augustŭ, aŭ fostŭ unŭ mare cutremurŭ de pămĕntŭ peste tótă lumea, pe vremea prânḑuluĭ.

In anulŭ 6980 (=1471), Septemvrie în 14, și-aŭ luatŭ Ştefanŭ

voevodŭ nevastă pe Maria din Mangopŭ, unde se afla o domnie creştină sub ţarulŭ dela Perecopŭ.

In anulŭ 6981 (= 1472), Noemvrie în 8, mersŭ-aŭ Ştefanŭ voevodŭ în ţéra Muntenéscă asupra luĭ Radulŭ voevodŭ, şi s'aŭ întêlnitŭ amêndoĭ cu oştile lorŭ la Părăulŭ Albŭ în ţéra Muntenéscă; acolo s'aŭ bătutŭ 3 ḑile; după aceea fugi Radulŭ voevodŭ dinaintea luĭ în cetatea sa de pe Dâmboviţa; Ştefanŭ merse după dînsulŭ cu óstea sa şi-lŭ încunjură în Dâmboviţa. Dar Radulŭ fugi şi din cetate, iar Ştefanŭ voevodŭ cuprinse cetatea şi puse mâna pe soţia luĭ Radulŭ voevodŭ şi pe fata luĭ şi pe tóte comorile luĭ, câte le avea acolo; şi aŭ petrecutŭ în cetatea aceea treĭ ḑile şi s'aŭ întorsŭ apoĭ la Sucéva, iar pe Basarabŭ l'aŭ lăsatŭ să domnéscă acolo, în ţéra Muntenéscă. Şi aŭ domnitŭ Basarabŭ acolo 1 lună, iar Radulŭ voevodŭ aŭ fugitŭ la Turcĭ şi aŭ luatŭ cu sine 15.000 de Turcĭ şi aŭ năvălitŭ asupra luĭ Basarabŭ şi ĭ-aŭ bătutŭ óstea şi ĭ-aŭ luatŭ totŭ avutulŭ, iar Basarabŭ aŭ fugitŭ în ţéra Moldoveĭ.

In anulŭ 6982 (= 1473), Octomvrie în 9, s'aŭ bătutŭ Ungurii cu Muntenii; peste Ungurĭ era Ţepeluşŭ, şi aŭ fostŭ bătuţĭ Ungurii.

In anulŭ 6983 (= 1475), Ianuarie 1, fostŭ-aŭ rĕsboiŭ în ţéra Moldoveĭ (*) între Moldovenĭ şi Turcĭ, şi cu ajutorulŭ luĭ Dumneḑeŭ i-aŭ bătutŭ Ştefanŭ voevodŭ şi pe toţĭ i-aŭ omorîtŭ, afară de unŭ singurŭ Turcŭ, fiulŭ luĭ Sakbaşa, fiindŭ-că tatălŭ sĕŭ fusese capŭ peste aceĭ Turcĭ, ce numĕraŭ 40 de steagurĭ. Cu Moldovenii aŭ fostŭ şi nisce Leşĭ.

In anulŭ 6984 (=1476), Iulie în 26, venitŭ-aŭ împĕratulŭ turcescŭ Mahometŭ cu tóte puterile luĭ şi cu Basarabŭ voevodŭ cu óstea luĭ asupra luĭ Ştefanŭ voevodŭ, carele s'aŭ bătutŭ cu Turcii la Valea Albă, în ţinutulŭ Némţuluĭ din ţéra Moldoveĭ, şi l'aŭ bătutŭ împĕratulŭ turcescŭ şi ĭ-aŭ prădatŭ tótă ţéra şi ĭ-aŭ arsŭ Sucéva.

In anulŭ 6987 (=1478), Noemvrie în 8, rĕposă fiulŭ luĭ Ştefanŭ voevodŭ Bogdanŭ; apoĭ rĕposă şi alŭ doilea fiŭ alŭ sĕŭ Petru.

In anulŭ 6989 (=1481), Iulie în 8, aŭ fostŭ rĕsboiŭ cu Ţepeluşŭ pe apa Rîmniculuĭ, în ţéra Muntenéscă, şi l'aŭ bătutŭ Ştefanŭ voevodŭ. Intr'acelŭ rĕsboiŭ ĭ-aŭ omorîtŭ pe hatmanulŭ Şandrea.

(*) Cf. asupra *Moldoveĭ* în locŭ de *Vasluiŭ* p. 56.

In anulŭ 6992 (= 1484), Martie în 15, venitŭ-aŭ Sultanulŭ turcescŭ Baiazetŭ sub cetatea moldovenéscă Chilia. Atuncĭ aŭ luatŭ Chilia, iar în luna următóre Cetatea Albă; acestea s'aŭ întêmplatŭ în Iulie și Augustŭ. Totŭ atuncĭ aŭ pusŭ domnŭ în țéra Munteneáscă pe Vladŭ.

In anulŭ 6993 (= 1485), Septemvrie 1, aŭ mersŭ Ștefanŭ voevodŭ de s'aŭ întâlnitŭ cu craiulŭ leșescŭ în Colomeia; pe vremea aceea aŭ venitŭ Turciĭ până la Sucéva, aducêndŭ pe Hromotŭ la domnie, și aŭ arsŭ Sucéva și aŭ prădatŭ rĕŭ maĭ tótă țéra Moldoveĭ.

Totŭ pe atuncĭ, în 16 Noemvrie, aŭ bătutŭ Ștefanŭ voevodŭ pe Turcĭ la Cătlăbuga; acolo aŭ fostŭ și Leșĭ cu dînsulŭ.

In anulŭ 6994 (= 1486), Fevruarie în 15, aŭ bătutŭ Ștefanŭ voevodŭ pe Hromotŭ, care venise cu Turciĭ asupra luĭ; și aŭ căḑutŭ de pe calŭ într'acea luptă, dar nu s'aŭ vătămatŭ de felŭ; pe Hromotŭ l'aŭ prinsŭ și l'aŭ datŭ să-lŭ tae.

In anulŭ 6998 (= 1490) aŭ rĕposatŭ Matiașŭ, craiulŭ ungurescŭ; într'acelașĭ anŭ aŭ rĕposatŭ feciorulŭ mareluĭ cnézŭ dela Moscva, Ivanŭ; după aceea rĕposă și Alexandru, fiulŭ luĭ Ștefanŭ voevodŭ.

In anulŭ 7005 (= 1497) aŭ venitŭ Albertŭ craiulŭ leșescŭ cu oștile séle asupra luĭ Ștefanŭ voevodŭ, carele se dusese împotriva Turcilorŭ, și aŭ trimesŭ Ștefanŭ voevodŭ la dînsulŭ pe soliĭ sĕĭ, pe Tăutŭ logofĕtulŭ și pe Isaiia visterniculŭ, cu marĭ darurĭ; craiulŭ aŭ luatŭ darurile, iar pe solĭ aŭ poruncitŭ să-ĭ pue în fiare și i-aŭ trimesŭ la Leovŭ; elŭ însușĭ aŭ venitŭ asupra Suceveĭ și aŭ încunjuratŭ-o și aŭ bătutŭ-o cincĭ sĕptĕmânĭ și n'aŭ putŭtŭ-o lua; iar Ștefanŭ voevodŭ și-aŭ adunatŭ tóte oștile séle (*) în târgulŭ Romanuluĭ, afară de acésta fratele craiuluĭ leșescŭ, Vladislavŭ, trimesese voevoduluĭ Moldovenescŭ împotriva frateluĭ sĕŭ 12.000 de Ungurĭ în frunte cu voevodulŭ Ardéluluĭ Birtocŭ, cuscrulŭ luĭ Ștefanŭ voevodŭ; Radulŭ, voevodulŭ Muntenescŭ, îĭ trimesese și elŭ ómenĭ într'ajutorŭ; și aŭ începutŭ Birtocŭ a ruga pe Ștefanŭ voevodŭ să se împace cu craiulŭ leșescŭ, și s'aŭ înduplecatŭ spre pace Ștefanŭ voevodŭ și s'aŭ împăcatŭ cu craiulŭ leșescŭ, însă cu așa tocmélă, ca craiulŭ să se întórcă cu ómeniĭ sĕĭ pe calea pe unde aŭ venitŭ. Birtocŭ,

(*) Mot à mot; tótă țéra sa.

după ce l'aŭ dăruitŭ Ștefanŭ voevodŭ cu multe darurĭ, s'aŭ întorsŭ în ţéra Unguréscă, iar craiulŭ aŭ plecatŭ cu oștile séle spre Hotinŭ pe calea pe unde veniseră, numaĭ câte-va districte de ţĕrenĭ neascultătorĭ aŭ apucatŭ spre Bucovina și aŭ făcutŭ marĭ pagube, mergêndŭ fără grijă și fără pază. Atuncĭ Ștefanŭ voevodŭ trimese după eĭ cu óste pe marele sĕŭ vornicŭ Boldurŭ, carele i-aŭ și bătutŭ acolo, tăindŭ asupra lorŭ pădurea de la Cozminŭ. I-aŭ pedepsitŭ Dumnedeŭ, fiindŭ-că eraŭ peste mĕsură nesupușĭ în óste și prea fără grijă, afară de asta făceaŭ stricăciunĭ și nu ascultaŭ de hatmaniĭ lorŭ; li s'aŭ luatŭ atuncĭ nu puţine steagurĭ de districturĭ, ba și multe tunurĭ, și pe mulţĭ dintre dînșiĭ i-aŭ prinsŭ.

In anulŭ 7006 (=1498) prădatŭ-aŭ ţéra Leșéscă Malcociŭ Moldovénulŭ și aŭ ajunsŭ cu óstea până aprópe de Leovŭ; după aceea s'aŭ dusŭ și Ștefanŭ voevodŭ la ţéra Leșéscă, aŭ prădatŭ-o și aŭ luatŭ douĕ cetăţĭ, Terebulŭ și Podhaieţulŭ, și le-aŭ arsŭ, și mulţĭ ómenĭ aŭ dusŭ în ţéra sa.

In anulŭ 7012 (=1504), Iulie în 2, aŭ rĕposatŭ Ștefanŭ voevodŭ. Acestŭ Ștefanŭ era fiulŭ luĭ Bogdanŭ voevodŭ și fu îngropatŭ în mănăstirea sa dela Putna. Fostŭ-aŭ domnŭ orĭ voevodŭ 47 de anĭ, 2 lunĭ și 3 sĕptĕmânĭ; era bărbatŭ vitézŭ, norocosŭ și cu frica luĭ Dumnedeŭ.

In anulŭ 7015 (=1506), Octomvrie în 28, mersŭ-aŭ Bogdanŭ voevodŭ cu oștile séle asupra ţĕreĭ Muntenescĭ și aŭ ajunsŭ la loculŭ ce se chiamă Retezaţiĭ, lângă movila Căiatiĭ, de amêndouĕ părţile Râmniculuĭ, și acolo aŭ venitŭ la dînsulŭ cu solie dela Radulŭ, voevodulŭ Muntenescŭ, călugărulŭ Maximŭ, fiulŭ luĭ Despotŭ, și s'aŭ rugatŭ de Bogdanŭ voevodŭ să se împace cu Radulŭ voevodŭ și multe alte lucrurĭ aŭ vorbitŭ cu dînsulŭ; iar Bogdanŭ voevodŭ la dorinţa luĭ Radulŭ voevodŭ făcu pace pe voia luĭ și trimese cu acelŭ Despotŭ pe unŭ solŭ alŭ sĕŭ la Radulŭ voevodŭ, iar acolo înaintea soluluĭ sĕŭ i-aŭ juratŭ Radulŭ voevodŭ împreună cu boeriĭ sĕĭ pe sfînta evanghelie, că va ţinea pace vecĭnică cu dînsulŭ, iar graniţele să rĕmână cum s'aŭ pomenitŭ din bĕtrânĭ; totŭ așa aŭ făcutŭ și Bogdanŭ voevodŭ și s'aŭ întorsŭ apoĭ în ţéra sa. (1)

In anulŭ 7017 (=1508), 29 Iunie, Vinerea, aŭ trecutŭ Bogdanŭ

voevodŭ peste Nistru cu oștile séle, iar Sâmbăta aŭ venitŭ sub Camenița, iar Duminecа la 1 Iulie aŭ înaintatŭ cu oștile séle începêndŭ dela malulŭ Nistruluĭ până la granița Litveĭ și aŭ arsŭ și aŭ prădatŭ țéra Leșéscă și aŭ venitŭ sub Rohatinŭ și l'aŭ luatŭ și l'aŭ arsŭ și fórte multe odóre și ómenĭ și felŭ de felŭ de pradă aŭ dobânditŭ; fostŭ-aŭ atuncĭ și sub Leovŭ și datŭ-aŭ drumŭ oștilorŭ să jăfuéscă și multe cetățĭ și orașe aŭ arsŭ și mulțĭ ómenĭ aŭ dusŭ cu sine în țéra Moldoveĭ, întorcêndu-se la Sucéva. (2)

In anulŭ 7021 (=1513), Augustŭ în 22, aŭ venitŭ Tătariĭ și aŭ arsŭ țéra Moldoveĭ până la Iașĭ și aŭ făcutŭ pârjolŭ Iașiĭ și multe daune aŭ făcutŭ în ómenĭ și în alte lucrurĭ, ce aŭ prădatŭ. (3)

In anulŭ 7022 (=1514), Fevruarie în 27, venitŭ-aŭ Trifăilă, care voia să se facă domnŭ, până la Vasluĭ; dar Bogdanŭ l'aŭ prinsŭ și l'aŭ tăiatŭ. (4)

In anulŭ 7025 (=1517), Augustŭ în 22, aŭ rĕposatŭ Bogdanŭ voevodŭ în orașulŭ Hușĭ; domnitŭ-aŭ 12 anĭ și 9 lunĭ.

După elŭ aŭ fostŭ domnŭ saŭ voevodŭ fiulŭ sĕŭ *Ștefanŭ*, în dilele căruia țéra avea pace din tóte părțile. (5)

In anulŭ 7026 (=1518), Augustŭ în 14, aŭ venitŭ Tătariĭ în țéra Moldoveĭ, maĭ întâiŭ la têrgușorulŭ Șerbanca de pe Prutŭ. Albŭ Soltanŭ, ce se afla în fruntea lorŭ, aŭ poruncitŭ să dea focŭ țĕriĭ, iar Ștefanŭ voevodŭ șĭ-aŭ adunatŭ óstea sa și aŭ plecatŭ elŭ însușĭ asupra luĭ pe Prutŭ în susŭ și aŭ maĭ trimesŭ pe Cărăbățŭ, marele vornicŭ alŭ țĕriĭ de josŭ, să trécă Prutulŭ cu tótă țéra de josŭ, și ĭ-aŭ poruncitŭ să se lovéscă cu Tătariĭ Lunĭ diminéța în dorĭ de di, și i-aŭ lovitŭ acelŭ vornicŭ și i-aŭ înfrântŭ; mulțĭ din eĭ aŭ pieritŭ și fórte mulțĭ aŭ fostŭ prinșĭ, între aceștia doĭ mârzacĭ marĭ; pe alțiĭ i-aŭ gonitŭ peste câmpŭ până la Nistru bătêndu-ĭ și tăindu-ĭ, astŭ-felŭ că de-abia aŭ scăpatŭ cu fuga acelŭ Albŭ Soltanŭ și cu puținĭ ómenĭ; iar Ștefanŭ voevodŭ s'aŭ întorsŭ la Hârlăŭ, căcĭ și elŭ fusese într'acea luptă. (6)

In anulŭ 7032 (=1523), Septemvrie în 7, l'aŭ viclenitŭ pe Ștefanŭ voevodŭ boeriĭ sĕĭ și aŭ voitŭ să-lŭ omóre, dar Domnulŭ Dumnedeŭ l'aŭ ajutatŭ și i-aŭ risipitŭ Ștefanŭ voevodŭ; pe uniĭ, anume pe Costea pârcalabulŭ dela Némțŭ, pe Maximŭ visterniculŭ și pe Ivașcu logofĕ-

tulŭ, i-aŭ prinsŭ și i-aŭ tăiatŭ în târgulŭ Romanuluĭ, alțiĭ aŭ fugitŭ în ţéra Unguréscă. (7)

In anulŭ 7034 (=1526), Fevruarie în 4, aŭ mersŭ Ștefanŭ voevodŭ împotriva luĭ Radulŭ, voevodulŭ Muntenescŭ, până la orașulŭ Têrgușorŭ și de aci, împăcându-se cu Radulŭ, s'aŭ întorsŭ în ţéra sa. (8)

In anulŭ 7035 (=1527) aŭ muritŭ Petru, fratele acestuĭ Ștefanŭ, Septemvrie în 20. (9) Intr'același anŭ, Ianuarie în 14, muri și Ștefanŭ voevodŭ în Hotinŭ și fu îngropatŭ la Putna. Domnitŭ-aŭ 6 anĭ. (10)

Intr'același anŭ, Ianuarie în 20, aŭ luatŭ domnia *Petru* voevodŭ; nu se scrie alŭ cuĭ fiŭ aŭ fostŭ, căcĭ și-l'aŭ alesŭ domnŭ în Hârlăŭ. (11)

In anulŭ 7036 (=1528) aŭ mersŭ Petru voevodŭ asupra Sĕcuilorŭ la ţéra Unguréscă și avea două oștĭ, adecă două pâlcurĭ, și s'aŭ dusŭ pe două căĭ la ţéra lorŭ, și întâlnindŭ în tóte părțile pe boeriĭ lorŭ, i-aŭ bătutŭ și i-aŭ împrăștiatŭ, și luândŭ cu sine ómenĭ și pradă peste sémă, s'aŭ întorsŭ în Moldova; adusŭ-aŭ cu sine fórte mulțĭ Sĕcuĭ și Sașĭ. (12)

Intr'același anŭ, Iulie în 10, s'aŭ împăcatŭ Ianășŭ craiulŭ ungurescŭ cu Petru voevodŭ și ĭ-aŭ făgăduitŭ cetatea Bistrițeĭ și totŭ districtulŭ Bistrițeĭ cu venitŭ cu totŭ; dar boeriĭ unguresci nu s'aŭ învoitŭ la acésta; cu tóte astea Petru voevodŭ aduse de acolo în ţéra Moldoveĭ marĭ avuțiĭ, luate dela Sĕcuĭ și Sașĭ. (13)

După aceea aŭ prădatŭ Petru voevodŭ de treĭ orĭ ţéra Leșéscă, aŭ arsŭ Pocuția și aŭ bătutŭ pe aĭ noștriĭ la Seretŭ, dar la Obertinŭ fu bătutŭ cu desăvêrșire de Leșĭ, așa că de abia aŭ scăpatŭ cu fuga, lăsându-șĭ tóte odórele și tunurile, ce le avea cu sine. (14)

Apoĭ în anulŭ, cum scriŭ eĭ, 7046 (=1538), trimesŭ-aŭ Zigmuntŭ, craiulŭ leșescŭ, óstea sa, în fruntea căreia se afla hatmanulŭ Jan Tarnowski, asupra Hotinuluĭ și bătură Hotinulŭ două sĕptĕmânĭ, până ce aŭ venitŭ Petru voevodŭ la dînsulŭ și s'aŭ închinatŭ acolo hatmanuluĭ crăescŭ și aŭ juratŭ credință craiuluĭ leșescŭ împreună cu toțĭ boeriĭ sĕĭ.

Pe aceeașĭ vreme sultanulŭ Solimanŭ, împĕratulŭ turcescŭ, aŭ venitŭ însușĭ cu óstea sa asupra ţĕriĭ Moldoveĭ și aŭ trecutŭ Dunărea, dar maĭ departe n'aŭ cutezatŭ să mérgă. Atuncĭ s'aŭ rugatŭ Petru, voe-

vodulŭ Moldoveĭ, de hatmanulŭ crăescŭ să-ĭ dea ómenĭ pe banĭ în potriva Turcilorŭ, dar hatmanulŭ crăescŭ n'aŭ voitŭ să facă acésta, din pricină că craiulŭ avea pace cu împăratulŭ turcescŭ.

Intre acestea Petru voevodŭ înfrînse cu desĕvêrşire pe Tătarĭ la Ştefănescĭ, iar împĕratulŭ turcescŭ câtă vreme audia că ómeniĭ crăescĭ sunt sub Hotinŭ, nu s'aŭ mişcatŭ din locŭ; numaĭ după ce ómeniĭ crăescĭ aŭ plecatŭ de sub Hotinŭ, s'aŭ pornitŭ şi elŭ spre Sucéva cu oştile séle; iar Petru voevodŭ aŭ fugitŭ dinaintea luĭ la ţéra Unguréscă. (15)

Impĕratulŭ turcescŭ, sosindŭ la Sucéva, puse unŭ altŭ voevodŭ, pe *Lăcustă*. Boeriĭ părăsiră pe Petru voevodŭ, iar împĕratulŭ turcescŭ, după ce zăbovi puţină vreme în Sucéva, s'aŭ dusŭ îndărătŭ la ţéra turcéscă. Aŭ poruncitŭ să nu se facă nicĭ o stricăciune ţĕriĭ, cu tóte astea aŭ luatŭ sub stăpânirea sa o cetate moldovenéscă, anume Tighina. (16)

Lăcustă aŭ domnitŭ doĭ anĭ şi jumĕtate. In vremea domnieĭ luĭ datŭ-aŭ Moldoveniĭ jumĕtate din ţéră Turcilorŭ. După aceea l'aŭ omorîtŭ boeriĭ pe Lăcustă, iar pe Turciĭ, ce eraŭ pe lângă dînsulŭ, i-aŭ tăiatŭ şi le-aŭ luatŭ totŭ avutulŭ, iar pămênturile le luară înapoĭ. (17)

Audindŭ de acestea sultanulŭ Solimanŭ, împĕratulŭ turcescŭ, aŭ trimesŭ după *Petru* voevodŭ la ţéra Unguréscă şi l'aŭ pusŭ din noŭ în domnie, iar pe *Cornea*, pe care şi-l'aŭ fostŭ alesŭ eĭ, aŭ poruncitŭ să-lŭ triméţă la dînsulŭ; dar Petru voevodŭ nu l'aŭ ascultatŭ într'acésta, ci l'aŭ datŭ morţiĭ împreună cu mulţĭ alţĭ boerĭ, pe cariĭ i-aŭ tăiatŭ. Şi astŭ-felŭ aŭ domnitŭ până la mórtea sa. (18)

Lăsatŭ-aŭ domnia fiuluĭ sĕŭ nebunŭ *Ştefanŭ*, pe care apoĭ l'aŭ ucisŭ boeriĭ. Domnitŭ-aŭ douĭ anĭ, iar după elŭ aŭ pusŭ domnŭ pe *Joldea* şi ĭ-aŭ datŭ de nevastă pe fata luĭ Petru voevodŭ.

Inainte de acestŭ Ştefanŭ aŭ fostŭ domnitŭ 4 anĭ fratele sĕŭ *Iliaşŭ*, carele maĭ apoĭ s'aŭ turcitŭ şi s'aŭ dusŭ în ţéra Turcéscă. (19)

La anulŭ 1552 Zigmuntŭ Augustŭ, craiulŭ leşescŭ, aŭ pusŭ domnŭ în Moldova pe *Alexandru*, Moldovénŭ de neamŭ, iar pe Joldea, prindêndu-lŭ Moldoveniĭ, ĭ-aŭ tăiatŭ nasulŭ şi l'au trimesŭ la mânăstire. (20)

Acestŭ Alexandru, după ce se făcu domnŭ, aŭ poruncitŭ să sugrume

pe bĕtrâna vĕduvă a luĭ Petru voevodŭ (21), iar pe fiica eĭ, cea care fusese după Joldea, şi-a luatŭ-o de soţie.

Apoĭ în anulŭ 1561 aŭ venitŭ la ţéra Moldoveĭ Laski Léhulŭ cu *Despotŭ* şi aŭ alungatŭ pe Alexandru, iar pe Despotŭ l'aŭ pusŭ în domnie; Laski şi-a luatŭ pentru sine Hotinulŭ, dar maĭ târḑiŭ l'aŭ lăsatŭ luĭ Despotŭ. Acestŭ Despotŭ aŭ începutŭ a se purta rĕŭ cu Moldovenii şi a le jefui bisericele (22); de aceea l'aŭ încunjuratŭ în Sucéva şi l'aŭ ţinutŭ multă vreme încunjuratŭ, iar la domnie aŭ chematŭ pe Dumitru Vişnovieţchi, pe care însă l'aŭ viclenitŭ maĭ apoĭ şi l'aŭ trimesŭ la Turcĭ cu nu puţinĭ Leşĭ şi Volînenĭ, iar pe alţiĭ, după ce le-aŭ tăiatŭ nasulŭ, i-aŭ lăsatŭ să se întórcă în ţéra Leşéscă. (23) Totŭ atuncĭ şi-aŭ alesŭ domnŭ pe unŭ óre-care *Tomşa* din districtulŭ Orheiuluĭ, care aŭ încunjuratŭ pe Despotŭ în Sucéva, dar n'aŭ putută să-lŭ ia, până ce acesta nu ucise pentru bănuélă de viclenie, în odaia luĭ şi cu mâna luĭ, pe unŭ Ungurŭ, carele era maĭ mare peste Ungurii din cetate; atuncĭ aceĭ Ungurĭ eşiră de la elŭ din cetate, aşa că n'aŭ maĭ avutŭ cu cine să se apere. Decĭ încălecândŭ pe calŭ, aŭ eşitŭ din cetate şi s'aŭ dusŭ la Tomşa să-lŭ róge a nu-ĭ lua viéţa, dar n'aŭ pututŭ să-lŭ induplece, căcĭ Tomşa a poruncitŭ numaĭ decât să-lŭ tae, şi elŭ însuşĭ l'aŭ lovitŭ celŭ d'întâiŭ cu buzduganulŭ. (24)

Impĕratulŭ turcescŭ, îndată ce-ĭ aduseră pe Vişnovieţchi, porunci să-lŭ spânḑure de cârligŭ împreună cu Piaseţchi (25), iar pe ceĭ-lalţĭ, atâtŭ pe Leşĭ câtŭ şi pe Volînenĭ, i-aŭ trimesŭ peste mare la galere, iar la domnie aŭ trimesŭ pe *Alexandru*, celŭ ce fusese pusŭ de craiulŭ leşescŭ. Acesta, când veni în ţéră, avea cu sine o mare óste tătărescă, care pustii atuncĭ jumĕtate ţéra Moldoveĭ; iar Turcii aŭ rĕmasŭ pe lângă dînsulŭ, până ce ţéra întrégă i s'aŭ închinatŭ, iar Tomşa cu Moţocŭ şi cu Spanciocŭ aŭ fugitŭ în ţéra Leşéscă; pe aceştia craiulŭ leşescŭ Zigmuntŭ aŭ poruncitŭ să-ĭ tae în Leovŭ, din pricină că trimiseseră atâţia ómenĭ de-aĭ luĭ Turcilorŭ, iar altora le tăiaseră nasulŭ. (26)

Acelaşĭ Alexandru, când sosi la domnie, dete într'o singură ḑi Turcilorŭ 60 de boerĭ moldovenĭ să-ĭ omóre, poftindu-ĭ la ospĕţŭ, iar după acésta pe fórte mulţĭ dintre dînşiĭ i-aŭ stinsŭ. (27) Aceluiaşĭ Alexandru i-aŭ poruncitŭ sultanulŭ Solimanŭ să dărâme cetatea Németuluĭ în

ţéra Moldoveĭ. (28) Şi totŭ în ḑilele luĭ prinţuluĭ ungurescŭ Ianăşŭ aŭ luatŭ îndărătŭ pentru ţéra Unguréscă Balta şi Ciceulŭ, cetăţile ce le-aŭ fostŭ dăruitŭ Matiaşŭ craiulŭ luĭ Ştefanŭ voevodŭ. (29)

Ţinuturile din tótă ţéra Moldoveĭ.

Ţinutulŭ Cetăţiĭ Albe, Tighineĭ, Chigeaciuluĭ, Lăpuşneĭ, Vasluiuluĭ, Orheiuluĭ, Sorociĭ, Hotinuluĭ, Cernăuţuluĭ, Suceveĭ, Hârlăuluĭ, Dorohoiuluĭ, Cărligătureĭ, Iaşilorŭ, Fălciuluĭ, Covurluiuluĭ, Tecuciuluĭ, Putneĭ, Agiuduluĭ, Tutoveĭ, Totruşuluĭ, Bacăuluĭ, Romanuluĭ, Némţuluĭ. (30)

Numĕrulŭ tuturorŭ ţinuturilorŭ 24; totŭ atâtŭ de mulţĭ părcalabĭ şi vătafĭ, adecă staroştĭ şi stegarĭ. (31) Din tóte aceste ţinuturĭ se adună ostaşĭ şi grăniceri 8000, iar când sunt numaĭ nemeşiĭ 3000; acum însă e pustiŭ (32)

Diregătoriĭ voevoduluĭ moldovenescŭ.

Hatmanulŭ vornicŭ; vorniculŭ ţĕreĭ de susŭ; vorniculŭ ţĕreĭ de josŭ, ce face pe lângă domnŭ şi slujba de mareşalŭ; logofeţĭ treĭ, ca la noĭ cancelariĭ; visterniciĭ treĭ, ca la noĭ «podskarbi»; stolnicĭ saŭ «krajczy» treĭ; paharnicĭ saŭ «podczaszy» treĭ; diacĭ maĭ marĭ, ce sunt peste scriitorĭ, treĭ; uşerĭ, ce sunt maĭ marĭ peste ceĭ-lalţĭ uşerĭ, treĭ, cam ca la noĭ «komornicy»; peste curtenĭ, carĭ sunt ca la noĭ «dworzane», sunt treĭ maĭ marĭ; comişĭ, adecă «koniuszy», treĭ; bucătarĭ saŭ «sokarzy» treĭ; peste armaşĭ, adecă călăĭ, sunt treĭ maĭ marĭ; aproḑĭ pe lângă domnŭ, în odaia luĭ, treĭ; pitarĭ, carĭ îngrijescŭ de pâne, treĭ; pivnicerĭ treĭ; spătarĭ saŭ după noĭ «miecznicy» treĭ. (33)

Fie-care din aceştĭ diregătorĭ are sub mâna sa maĭ mulţĭ diregătorĭ micĭ, iar când vre unulŭ dintre eĭ greşesce, nu-lŭ pedepsescŭ cu vorba, ci cu ciomagulŭ; câtŭ pentru alte felurite lucrurĭ şi maĭ alesŭ pentru hicleniĭ, ce nu sunt rare acolo, le pedepsesce îndată cu mórte însuşĭ domnulŭ; elŭ singurŭ judecă.

Numĕrulŭ tuturorŭ domnilorŭ e 28, iar numĕrulŭ tuturorŭ anilorŭ de domnie alŭ acestorŭ domnĭ 214 anĭ şi 2 lunĭ şi jumĕtate.

CRONICA ANONIMĂ.

Povestire în scurtŭ despre Domniĭ Moldovenescĭ, de când s'aŭ începutŭ ţéra Moldovenéscă.

La anulŭ 6867 (= 1359) pornitŭ-aŭ din cetatea Veneţieĭ doĭ fraţĭ, Romanŭ şi Vlahata, ce eraŭ de legea creştinéscă şi fugeaŭ de góna ereticilorŭ în potriva creştinilorŭ, şi ajunsŭ-aŭ la loculŭ ce se chiamă Vechiulŭ Rîmŭ şi şĭ-aŭ ziditŭ sieşĭ cetate după numele lorŭ, Romanŭ, şi şĭ-aŭ trăitŭ traiulŭ, eĭ şi neamulŭ lorŭ, până ce aŭ trecutŭ Formosŭ papa dela pravoslavie la lătinie.

Şi după despărţirea legeĭ luĭ Hristosŭ şĭ-aŭ ziditŭ Lătiniĭ o nouă cetate şi ĭ-aŭ pusŭ numele Noulŭ Rîmŭ şi aŭ chematŭ pe Romănenĭ la sine în lătinie, în Noulŭ Rîmŭ; dar Romăneniĭ n'aŭ voitŭ, ci aŭ începutŭ luptă mare cu dînşiĭ şi nu s'aŭ despărţitŭ de legea creştinéscă. Şi de atuncĭ încóce aŭ fostŭ mereŭ în luptă uniĭ cu alţiĭ până la domnia luĭ Vladislavŭ, craiulŭ unguréscŭ. Iar Vladislavŭ craiulŭ era nepotŭ de frate luĭ Sava, arhiepiscopulŭ sĕrbescŭ, şi fusese botezatŭ de dînsulŭ şi se ţinea de legea creştinéscă în lăuntrulŭ inimeĭ séle, dar după vorbă şi după podóbele crăescĭ era lătinŭ.

Şi în vremile luĭ Vladislavŭ craiulŭ s'aŭ pornitŭ cu rĕsboiŭ în potriva Ungurilorŭ Tătariĭ cu cnézulŭ Neimetŭ din pustiile (1) lorŭ dela apa Prutuluĭ şi dela apa Moldoveĭ şi aŭ trecutŭ peste munţiĭ ceĭ înalţĭ din Ardélŭ şi dela ţéra Unguréscă şi aŭ ajunsŭ la apa Moreşuluĭ şi s'aŭ

(1) Cu «pustie» amŭ tradusŭ pe rusesculŭ кочевище=locŭ unde rătăcescŭ nomadiĭ; s'ar putea traduce şi prin «stepă». Terminulŭ «pustie» se găsesce cu acestŭ înţelesŭ în cronicarĭ.

oprită acolo. Audindŭ Vladislavŭ, craiulŭ unguresců, de năvala Tătarilorŭ, trimese îndată la Rîmŭ, la împĕratulŭ şi la papa, să-ĭ vie în ajutorŭ; trimese şi la vechiĭ Rîmlenĭ şi la Romănenĭ (1). Atuncĭ s'aŭ unitŭ noiĭ Rîmlenĭ cu vechiĭ Rîmlenĭ şi aŭ venitŭ la ţéra Unguréscă spre ajutorŭ craiuluĭ Vladislavŭ.

Dar noiĭ Rîmlenĭ aŭ trimesŭ în taină craiuluĭ Vladislavŭ scrisóre, în care scriea: «Mareluĭ craiŭ Ungurescŭ Vladislavŭ. Vechiĭ Rîmlenĭ sunt în luptă cu noĭ din pricina legeĭ, căcĭ n'aŭ voitŭ să trécă cu noĭ la legea nouă lătinéscă, ci trăescŭ în legea grecéscă în vechiulŭ Rîmŭ. Iar acum aŭ venitŭ cu toţiĭ împreună cu noĭ spre ajutorulŭ tĕŭ, lăsându-şĭ în vechiulŭ Rîmŭ numaĭ femeile şi copiiĭ ceĭ micĭ. Iar noĭ suntemŭ de aceeaşĭ lege cu tine, prietinilorŭ tĕĭ suntemŭ prietinĭ, duşmanilorŭ tĕĭ duşmanĭ; decĭ bine aĭ face, dacă i-aĭ trimete pe eĭ înaintea tuturorŭ celorŭ-lalţĭ ómenĭ în potriva Tătarilorŭ, că doară vorŭ cădea cu toţiĭ în luptă; iar dacă Dumnedeŭ iĭ va feri de Tătarĭ, să-ĭ laşĭ în ţéra ta, ca să nu se maĭ întórcă în vechiulŭ Rîmŭ, iar pe femeile şi copiiĭ lorŭ iĭ vomŭ lua în legea nóstră lătinéscă».

Şi nu după multă vreme s'aŭ datŭ luptă mare între Vladislavŭ craiulŭ ungurescŭ şi între Neimetŭ cnézulŭ tătărescŭ la apa Tiseĭ; şi maĭ întâiŭ de toţĭ aŭ intratŭ în luptă vechiĭ Rîmlenĭ, după eĭ Ungurĭ mulţĭ şi Rîmleniĭ ceĭ de legea lătinéscă, şi aŭ bătutŭ pe Tătarĭ maĭ întâiŭ vechiĭ Rîmlenĭ, apoĭ Unguriĭ şi Romăneniĭ (2), şi n'aŭ peritŭ mulţĭ dintre vechiĭ Rîmlenĭ.

Vladislavŭ, craiulŭ ungurescŭ, fórte s'aŭ bucuratŭ de acestŭ ajutorŭ dumnedeescŭ, iar pe vechiĭ Rîmlenĭ i-aŭ cinstitŭ şi i-aŭ miluitŭ fórte pentru vitejia lorŭ şi le-aŭ arĕtatŭ apoĭ scrisórea noilorŭ Rîmlenĭ, ce i-aŭ fostŭ scrisŭ-o aceştia de eĭ şi de femeile lorŭ, şi i-aŭ chematŭ la sine în slujbă, ca să nu se maĭ întórcă în vechiulŭ Rîmŭ şi să péră de mâna noilorŭ Rîmlenĭ. Vĕdêndŭ eĭ scrisórea crăéscă n'aŭ credutŭ, ci s'aŭ rugatŭ de craiŭ să le îngădue a trimete ómenĭ, carĭ să caute

(1) Acesta e unŭ pleonasmŭ, pricinuitŭ probabilŭ prin greşéla unuĭ copistŭ, care a pusŭ în textulŭ rusescŭ «къ старымъ Римляномъ и къ Романовцемъ» în locŭ de «къ новымъ —».

(2) Şi aci avemŭ a face cu o greşélă în textulŭ rusescŭ, care are Романовове în locŭ de новые Римляне.

și să vadă dacă maĭ trăescŭ orĭ nu în vechiulŭ Rîmŭ femeile și copiiĭ lorŭ. Și s'aŭ dusŭ solĭ și s'aŭ întorsŭ curîndŭ și le-aŭ spusŭ: cetatea nóstră, vechiulŭ Rîmŭ, e dĕrămată, iar pe femeile și copiiĭ noștriĭ i-aŭ luatŭ noiĭ Rîmlenĭ în legea lorŭ lătinéscă.

Atuncĭ s'aŭ rugatŭ de craiulŭ Vladislavŭ să nu-ĭ siléscă a trece la legea lătinéscă, ci să-ĭ lase a trăi în legea lorŭ creștinéscă, în legea grecéscă, și să le dea pămêntŭ de traiŭ. Iar Vladislavŭ craiulŭ cu mare bucurie i-aŭ primitŭ și le-aŭ datŭ pămêntŭ în Maramorĕșŭ, între apele Morĕșuluĭ și Tiseĭ, loculŭ ce se chiamă Crișŭ, și acolo s'aŭ adunatŭ și s'aŭ așeḑatŭ Rîmleniĭ, și trăindŭ acolo, aŭ începutŭ a-șĭ lua femeĭ Unguroaice de legea lătinéscă și a le întórce la legea lorŭ creștinéscă, și astŭ-felŭ trăescŭ până astăḑĭ.

Și era între eĭ unŭ bărbatŭ cu minte și vitézŭ cu numele *Dragoșŭ* și s'aŭ pornitŭ odată cu tovarășiĭ sĕĭ la vênatŭ de fiare sĕlbatice și aŭ datŭ pe sub munțiĭ ceĭ înalțĭ de urma unuĭ zimbru și s'aŭ dusŭ pe urma zimbruluĭ peste munțiĭ ceĭ înalțĭ și aŭ trecutŭ munțiĭ și aŭ ajunsŭ totŭ pe urma zimbruluĭ la nisce șesóse și prea frumóse locurĭ și aŭ ajunsŭ pe zimbrulŭ la țĕrmulŭ uneĭ ape, sub o răchită, și l'aŭ ucisŭ și s'aŭ ospĕtatŭ din vênatulŭ lorŭ.

Și le-aŭ venitŭ dela Dumneḑeŭ gândŭ în inima lorŭ, să-șĭ caute locŭ de traiŭ și să se așeḑe acolo, și s'aŭ unitŭ cu toțiĭ și aŭ hotărîtŭ să rĕmâe acolo, și s'aŭ întorsŭ îndărâtŭ și aŭ povestitŭ tuturorŭ celorŭ-lalțĭ de frumsețea țĕriĭ și de apele și de isvórele eĭ, ca să se așeḑe și eĭ acolo; și le-aŭ plăcutŭ tovarășilorŭ lorŭ gândulŭ acesta, și aŭ hotărîtŭ să mérgă și eĭ unde fuseseră tovarășiĭ lorŭ, și aŭ căutatŭ să-șĭ alégă locŭ, căcĭ de jurŭ împrejurŭ era pustiŭ, iar pe la marginĭ Tătarĭ rătăcitorĭ cu turmele, și s'aŭ rugatŭ apoĭ de Vladislavŭ, craiulŭ unguréscŭ, să le dea drumulŭ, iar Vladislavŭ craiulŭ cu mare milostivire i-aŭ lăsatŭ să plece.

Și plecatŭ-aŭ din Maramorĕșŭ cu toțĭ tovarășiĭ lorŭ și cu femeile și cu copiiĭ lorŭ peste munțiĭ ceĭ înalțĭ, și tăindŭ pădurile și înlăturândŭ petrile, trecutŭ-aŭ munțiĭ cu ajutorulŭ luĭ Dumneḑeŭ și venitŭ-aŭ la loculŭ, unde Dragoșŭ omorîse zimbrulŭ, și le-aŭ plăcutŭ loculŭ și s'aŭ așeḑatŭ acolo și șĭ-aŭ alesŭ dintre dînșiĭ pe unŭ omŭ înțeleptŭ, cu nu-

mele Dragoșŭ, și l'aŭ numitŭ sieșĭ domnŭ și voevodŭ. Și de atuncĭ s'aŭ începutŭ cu voia luĭ Dumnedeŭ țéra Moldovenéscă.

Iar Dragoșŭ voevodŭ aŭ descălecatŭ întâiulŭ locŭ pe apa Moldoveĭ, [anume Boureniĭ] (*), maĭ apoĭ aŭ descălecatŭ loculŭ Baia și alte locurĭ dealungulŭ apelorŭ și isvórelorŭ, și șĭ-aŭ făcutŭ pecete domnéscă pentru tótă țéra unŭ capŭ de zimbru. Și aŭ domnitŭ Dragoșŭ voevodŭ 2 anĭ.

Iar după elŭ aŭ domnitŭ fiulŭ sĕŭ *Sasŭ* voevodŭ 4 anĭ.

Iar după Sasŭ fiulŭ sĕŭ *Lațco* 8 anĭ.

După aceea aŭ domnitŭ *Bogdanŭ* voevodŭ 6 anĭ.

După aceea aŭ domnitŭ *Petru* voevodŭ, fiulŭ luĭ Mușatŭ, 16 anĭ.

După aceea fiulŭ luĭ Petru *Romanŭ* 3 anĭ.

După elŭ aŭ domnitŭ fratele sĕŭ *Ștefanŭ* 7 anĭ.

După elŭ aŭ domnitŭ *Iuga* voevodŭ 2 anĭ.

In anulŭ 6915 (=1407) aŭ luatŭ domnia *Alexandru* voevodŭ și aŭ domnitŭ 32 de anĭ și 8 lunĭ.

După elŭ aŭ domnitŭ *Iliașŭ* voevodŭ, feciorulŭ celŭ maĭ mare alŭ luĭ, 2 anĭ și 9 lunĭ singurŭ, iar împreună cu fratele sĕŭ *Ștefanŭ* voevodŭ aŭ domnitŭ 7 anĭ. Luatŭ-aŭ apoĭ Ștefanŭ voevodŭ pe fratele sĕŭ Iliașŭ voevodŭ și l'aŭ orbitŭ; iar Ștefanŭ voevodŭ după orbirea frateluĭ sĕŭ aŭ domnitŭ 7 anĭ. Și ĭ-aŭ tăiatŭ luĭ Ștefanŭ voevodŭ capulŭ Romanŭ, fiulŭ frateluĭ sĕŭ Iliașŭ voevodŭ.

Și aŭ domnitŭ *Romanŭ* 1 anŭ.

Iar după elŭ aŭ domnitŭ *Petru*, fiulŭ luĭ Alexandru voevodŭ, 1 anŭ. Și aŭ datŭ Petru cetatea Chilieĭ Ungurilorŭ.

După elŭ aŭ domnitŭ *Ciubărŭ* voevodŭ 2 lunĭ.

După elŭ aŭ domnitŭ *Alexandru* voevodŭ, fiulŭ luĭ Iliașŭ voevodŭ, 4 anĭ.

După Alexandru voevodŭ aŭ domnitŭ *Bogdanŭ* voevodŭ, fiulŭ luĭ Alexandru voevodŭ și tatălŭ luĭ Ștefanŭ voevodŭ, 2 anĭ; și ĭ-aŭ tăiatŭ capulŭ Petru voevodŭ, numitŭ Aronŭ.

Iar *Petru* voevodŭ aŭ domnitŭ 2 anĭ. Sub elŭ aŭ începutŭ a se da

---

(*) Adăogatŭ de noĭ. Cf. p. 68.

birŭ Turcilorŭ. Dar după scurtă vreme ĭ-aŭ tăiatŭ capulŭ *Ștefanŭ* voevodŭ, fiulŭ luĭ Bogdanŭ voevodŭ.

In anulŭ 6973 (= 1465) Ștefanŭ voevodŭ, fiulŭ luĭ Bogdanŭ voevodŭ, aŭ luatŭ îndărătŭ dela Ungurĭ cetatea Chilicĭ.

In anulŭ 6992 (= 1484) venitŭ-aŭ împĕratulŭ turcescŭ Baiazitŭ și aŭ luatŭ dela Ștefanŭ voevodŭ două cetățĭ: Chilia și Cetatea Albă.

In anulŭ 7005 (=1497) venitŭ-aŭ craiulŭ leșescŭ Albertŭ împotriva luĭ Ștefanŭ voevodŭ și s'aŭ împăcatŭ cu vicleșugŭ cu Ștefanŭ voevodŭ și s'aŭ întorsŭ la țéra luĭ prin locurĭ nevĕtămate, și l'aŭ gonitŭ Ștefanŭ voevodŭ și l'aŭ ajunsŭ la Bucovina și l'aŭ bătutŭ.

In anulŭ 7012 (= 1504), Iulie în 2, s'aŭ sĕvêrșitŭ Ștefanŭ voevodŭ.

Ștefanŭ voevodŭ aŭ avutŭ 4 feciorĭ: Petru, Alexandru și doĭ Bogdanĭ.

După elŭ aŭ începutŭ a domni fiulŭ sĕŭ *Bogdanŭ.*

NOTE

Note la cronica și analele putnene.

(1) Data, în care cronicele nóstre vechĭ punŭ începutulŭ țěriĭ Moldoveĭ, variază fórte multŭ la istoriciĭ noștriĭ vechĭ și noĭ. Ne vomŭ permite deci unŭ micŭ excursŭ asupra acesteĭ chestiunĭ.

Urechiă (C. I², 133) pune «începutulŭ domnilorŭ țěriĭ Moldoveĭ» la 6867=1359; acéstă dată a împrumutatŭ-o, fără niciĭ o îndoélă, din cronica putnénă. Că ea este data celeĭ maĭ vechĭ cronicĭ moldovenescĭ ne dovedesce afară de cronica putnénă a) cronica anonimă (c. 1504), ce-șĭ începe povestirea despre Romanŭ și Vlahata cu 6867, b) cronica luĭ Moxa (1620), în care se spune: «ei au fostŭ ani 6867, atunce s'au începutŭ a se descâleca țara Moldovecĭ». Hasdeŭ, Cuvente den Bětrânĭ I, 405.

Cu data 6867 nu se împacă următórele isvóre: a) Cronica moldo-polonă, cunoscută până acum din singura copie fórte rea a museuluĭ Czartoryski, care are 1342. Acéstă dată se apropie maĭ multŭ decât tóte cele-lalte de data probabilă a descălecăriĭ Moldoveĭ prin Dragoșŭ, n'o putemŭ însă admite pentru originalulŭ de care s'a servitŭ traducĕtorulŭ polonŭ dela 1566, de óre-ce în copia Czartoryski anuluĭ 1342 ĭĭ corĕspunde 8624 dela facerea lumeĭ. Probabilŭ că amêndouĕ datele sunt corupte. Cf. D. Onciul, Zur Geschichte der Bukowina, Czernowitz 1887, p. 28, A. Czołowski, Początki Mołdawii i wyprawa Kazimierza Wielkiego r. 1359, Lwów 1890, p. 25 și darea de sémă asupra acestuĭ studiŭ în Convorbirile literare, an. XXIV (1890), p. 542. Aci am admisŭ după Nicolae Costinŭ și Hasdeŭ (Archiva istorică III, p. 5 și 19) ca punctŭ de plecare alŭ cronicеĭ putnene anulŭ 1352, o părere ce acum mi se pare greșită. b) Nicolae Costinŭ în Cartea pentru descălecatulŭ de 'ntâiŭ (C. I², 83) pune începutulŭ Moldoveĭ la 6860 = 1352 și observă «iară ce scrie Ureche vorniculŭ, că aŭ fostŭ velétulŭ 6807 la descălicarea țěriĭ cu Dragoșŭ vodă, nu se tocmesce». Elŭ a avutŭ deci în mânĭ o copie a cronicеĭ luĭ Urechiă, care în locŭ de 6867 avea 6807, o greșélă fórte ușorŭ de înțelesŭ, dacă

ne gândimŭ că copistulŭ a scăpatŭ o literă la însemnarea dateĭ și a scrisŭ .,ѕѡз. (6807) i. l. d. .,ѕѡѯз. (6867). Nic. Costinŭ n'a împrumutatŭ 1352 din vre-o cronică anterióră luĭ; elŭ a ajunsŭ la acéstă dată printr'unŭ calculŭ cronologicŭ aproximativŭ; cf. l. c. c) E interesantŭ a constata că și manuscriptulŭ luĭ Mironŭ Costinŭ avea data 6807. In poemulŭ polonŭ elŭ ḑice într'unŭ locŭ că «durata Moldoveĭ are abia 380 de anĭ» (Arch. ist. I, 1, 167), iar într'altŭ locŭ numĕră patru secole dela Maramurĕșénulŭ Dragoșŭ și dela Olténulŭ Negrulŭ (ibid. 160). E sciutŭ că dedicaţia regeluĭ Sobiewski e făcută în an. 1684 (Operele complete ale luĭ Mironŭ Costinŭ, ed. V. A. Urechiă, Buc. 1888, p. 78); dacă admitemŭ însă că Costinŭ lucra la poemulŭ sĕŭ pe la 1679—ceea ce este fórte probabilŭ — căpĕtămŭ, scoţêndŭ 6807 = 1299 din 1679, tocmaĭ 380 de anĭ. Acestŭ calculŭ nu l'a pututŭ face Mironŭ Costinŭ decât pe la 1679, avêndŭ înaintea luĭ unŭ manuscriptŭ alŭ luĭ Urechiă cu data 6807 = 1299. Deci părerea că Mir. Costinŭ ar fi admisŭ data 1304 (Hasdeŭ, l. c. 167, Xenopolŭ, Istoria II, 38) este greșită. d) O greșélă de copistŭ trebue să admitemŭ și în manuscriptulŭ luĭ Dimitrie Cantemirŭ, după care (Chroniculŭ Români-Moldo-Vlahilorŭ II, 400) Urechiă ar avea data 6821=1313. Dacă amŭ putea admite în copia croniceĭ moldopolone 6824 i. l. d. 8624, s'ar apropia data acésta de a luĭ Cantemirŭ și s'ar putea presupune că într'o serie de copiĭ ale croniceĭ luĭ Urechiă se afla una saŭ alta din aceste douĕ date; hipotesa acésta n'ar avea însă niciĭ unŭ raḑămŭ.

Astŭ-felŭ observaţiile făcute de d-lŭ Xenopolŭ în Istoria II, 38 trebuescŭ rectificate în acestŭ chipŭ: data croniceĭ luĭ Urechiă nu este 6807 (1299), ci 6867 (1359), iar cronica putnénă n'are 1342 (6850), ci 1359 (6867). E o altă chestiune, care din aceste date este maĭ aprópe de adevĕrulŭ istoricŭ; aci amŭ voitŭ numaĭ să stabilimŭ, care din ele s'a aflatŭ în cele maĭ vechĭ cronicĭ moldovenescĭ și în Urechiă.

(2) Urechiă (C. I[2]. 133) are: «și aŭ domnitŭ doĭ anĭ Dragoșŭ Vodă și s'aŭ sĕvêrșitŭ». Textulŭ completŭ alŭ croniceĭ putnene a trebuitŭ să fie așa dar: и господьствова .в. лѣта и оумрѣтъ; cuvintele и оумрѣтъ sunt lăsate afară în copia nóstră. Totŭ doĭ anĭ de domnie iĭ daŭ luĭ Dragoșŭ cronica anonimă și moldo-polonă.

(3) Urechiă (C. I[2], 133) traduce astŭ-felŭ acestŭ pasagiŭ: «După Dragoșŭ Vodă aŭ stătutŭ domnŭ fiulŭ-sĕŭ Sasŭ Vodă și aŭ domnitŭ 4 anĭ și s'aŭ sĕvêrșitŭ». Ceva maĭ pe scurtŭ e redactată cronica anonimă; cea moldo-polonă are «după aceea domni fiulŭ sĕŭ, nu scrie cum ĭ-aŭ fostŭ numele». Deci exemplarulŭ croniceĭ putnene, folositŭ de traducĕtorulŭ polonŭ, n'avea pe Sasŭ

pomenitŭ cu numele, niciĭ numĕrulŭ anilorŭ luĭ de domnie. «Nie pisze iako mu było imie» e adausulŭ traducĕtoruluĭ dela 1566.

(4) In tocmaĭ așa cronica moldo-polonă, cu adausulŭ: nu scrie alŭ cuĭ fiŭ a fostŭ. Originalulŭ acesteia era deci identicŭ cu copia nóstră. Cronica anonimă și a luĭ Urechiă se deosebescŭ aci de cronica putnénă. Amêndouă punŭ după Sasŭ pe Lațcu, căruia îĭ daŭ 8 anĭ de domnie și îlŭ numescŭ fiulŭ luĭ Sasŭ, iară după Lațcu punŭ pe Bogdanŭ, căruia îĭ daŭ 6 anĭ de domnie, nu sciŭ însă alŭ cuĭ fiŭ a fostŭ. Lațcu este decĭ după unele cronicĭ fiulŭ luĭ Bogdanŭ, după altele fiulŭ luĭ Sasŭ; despre Bogdanŭ nu scie nicĭ una alŭ cuĭ fiŭ a fostŭ.

Asupra luĭ Sasŭ și Bogdanŭ avemŭ prin urmare 2 versiunĭ în cronicele vechĭ moldovenescĭ: a) versiunea cron. putnene și moldo-polone, b) versiunea cronicecĭ anonime și a luĭ Urechiă. Originalulŭ acestuia, păstratŭ cu óre-carĭ prescurtărĭ în cronica anonimă, va fi fostŭ astŭ-felŭ:

И по немь (sc. Dragoșŭ) господьствова сынь его Сась воевода .д. лѣта и оумрѣть.

Сынь его Лацко воевода господьствова .и. лѣть и оумрѣть.

И по томь господьствова Богдань воевода .ѕ. лѣть и оумрѣть.

Versiunea a) este cea maĭ vechiă și singura în acordŭ cu faptele, versiunea b) s'a născutŭ prin greșéla vre-unuĭ copistŭ, care a pusŭ pe Lațcu după Sasŭ în locŭ să-lŭ pue după Bogdanŭ. Acéstă greșélă s'a strecuratŭ într'o copie a cronicecĭ putnene înainte de 1504 și s'a continuatŭ până în timpulŭ luĭ Urechiă. Pomelniculŭ dela Bistrița, f. 2 b., nu lasă nicĭ o îndoélă că Lațcu a fostŭ fiulŭ luĭ Bogdanŭ. Cf. Xenopolŭ, Istoria II, 133—134.

(5) Totŭ așa cronica anonimă și Urechiă (C. I², 134), care traduce și aci cronica putnénă. Cron. moldo-polonă nu conține numĕrulŭ anilorŭ de domnie.

(6) Totŭ așa cronica anonimă și Urechiă (C. I², 134). Cronica moldo-polonă are 8 anĭ în locŭ de 3.

(7) Despre acestŭ Ștefanŭ Vodă Urechiă (C. I², 134) spune următórele: «După Romanŭ Vodă aŭ stătutŭ la domnie Ștefanŭ Vodă, care aŭ avutŭ doĭ feciorĭ, și aŭ domnitŭ 7 anĭ». Cronica anonimă și moldo-polonă spunŭ că a fostŭ fratele luĭ Romanŭ și a domnitŭ 7 anĭ. Nicĭ una nu amintesce de lupta luĭ cu regele Sigismundŭ. Existența acesteĭ lupte o dovedesce însă, afară de cronica putnénă în copia nóstră, însușĭ regele Sigismundŭ, care în două diplome date locuitorilorŭ Brașovuluĭ și comiteluĭ sĕcuescŭ Ștefanŭ amintesce de ajutorulŭ ce i l'aŭ datŭ aceștia în potriva luĭ Ștefanŭ domnulŭ Moldoveĭ, «contra Ste-

phanum terrae Moldaviae vayvodam». Cf. diplomele din 18 Febr. 1395 (Fejér, X, II, 294) și 1401 (Fejér, X, IV, 53), citate de E. Picot, Chronique de Moldavie, 24. Lupta între Ștefanŭ și Sigismundŭ s'a întâmplatŭ pe la 1394 saŭ 1395, căcĭ în 6 Ianuarie 1395 (оу дєнь свѧтого богоѧвлєнїа на крєщєнїє господьнє . . . ã т̃ ч̃ є̃) Ștefanŭ împreună cu fratele sĕŭ Mihailŭ și cu boeriĭ închee în Sucéva unŭ tratatŭ de alianță cu Vladislavŭ Iaghello în contra *regeluĭ ungurescŭ* în primulŭ locŭ și în contra altorŭ dușmanĭ comunĭ (voevodulŭ Băsărăbescŭ, Turciĭ, Tătariĭ și Rușiĭ). Acestŭ tratatŭ fu încheiatŭ în urma lupteĭ dela Hindăŭ de téma uneĭ nouĭ invasiunĭ a regeluĭ ungurescŭ. Cf. Уляницкій, Матеріалы для исторіи взаимныхъ отношеній Россіи, Польши, Молдавіи, Валахіи и Турціи въ XIV — XVI вв., Москва 1887, p. 8 — 9. *Hindăŭ* (Хиндовъ) pare a fi *Ghindăoaniĭ* din județulŭ Némțŭ, plasa de Susŭ, cătunŭ alŭ comuneĭ Grumăzescĭ; Ghindăoanĭ se numesce și o pădure din j. Némțŭ, plaiulŭ Pétra. Frunzescu, Dicționarŭ topograficŭ și statisticŭ alŭ Românieĭ, Bucurescĭ 1872, p. 212.

Versiunea primitivă a cronicel putnene asupra acestuĭ Ștefanŭ trebue să fie cea păstrată în copia nóstră. In cronica anonimă și moldo-polonă s'aŭ lăsatŭ afară pasagiulŭ despre lupta cu Sigismundŭ. De asemenea în cronica putnénă a luĭ Urechiă. Acesta maĭ adaugă dela sine (*) «care aŭ avutŭ 2 feciorĭ», referindŭ la acestŭ Ștefanŭ spusele luĭ Długosz, Kromer, Bjelski ș. c. despre Petru și Ștefanŭ, fiiĭ unuĭ domnŭ Ștefanŭ pe la 1359. Cf. Urechiă c. 2 (C. I², 134—136) și Bjelski, Kronika, ed. Turowski I, 404 sq. Combinațiunea greșită a luĭ Urechiă a primitŭ-o A. D. Xenopolŭ, Istoria II, 145 — 147, unde întregŭ capitolulŭ despre Ștefanŭ I Mușatŭ și fiiĭ sĕĭ Ștefanŭ II și Petru II este greșitŭ; aceștĭ fiĭ aĭ luĭ Ștefanŭ Mușatŭ n'aŭ existatŭ; cĭ nu potŭ fi pușĭ la 1395 — 1399 pe temeiulŭ uneĭ narațiunĭ ce-ĭ arată la 1359. Cf. D. Onciulŭ, Convorbirĭ literare XVIII, No. 1 și XX, No. 3. Decĭ Ștefanŭ, fiulŭ luĭ Alexandru celŭ B., trebue numitŭ Ștefanŭ II, nu III, iar Petru, unŭ altŭ fiŭ alŭ luĭ Alexandru B., Petru alŭ II, nu III. Despre Ștefanŭ și Petru ceĭ dela 1359 vedĭ A. Czołowski, Początki Mołdawii i wyprawa Kazimierza Wielkiego r. 1359 și darea de sémă din Convorbirile literare XXIV, 538—551.

(8) Cf. Urechiă (C. I, 136): «și aŭ domnitŭ 2 anĭ». Totŭ așa cronica anonimă și moldo-polonă, care maĭ adaugă «nu se spune alŭ cuĭ fiŭ a fostŭ». Epitetulŭ оулогыи, ologulŭ, se găsesce numaĭ în redacția nóstră a croniceĭ putnene; redacția traducĕtoruluĭ polonŭ pare să nu-lŭ fi avutŭ. Amŭ putea decĭ numi pe acestŭ domnŭ *Iuga Ologulŭ* în locŭ de *Iuga II*, cum ilŭ nu-

(*) Cf. C. I², 134: Iară *letopisețulŭ nostru* de feciorii luĭ Ștefanŭ Vodă, ce pomenimŭ maĭ susŭ, nemică nu scrie.

mesce Xenopolŭ II, 148 pe temeiulŭ unei hipotese fórte nesigure că Iuga, predecesorulŭ luĭ Alexandru celŭ B., n'ar fi identicŭ cu Iuga Coriatovicĭ de la 1374 — 1375. Argumentele d-luĭ Xenopolŭ, 149 — 150, nu sunt de felŭ convingătóre. Cf. Onciulŭ, Convorb. lit. XVIII, No. 1 și XX, No. 3. Tóte cronicele vechĭ cunoscŭ unŭ singurŭ Iuga; totŭ așa pomelniculŭ dela Bistrița, care până la Alexandru B. numĕră următoriĭ domnĭ: Богдана, Лацка, Костѣ, Петра, Романа, Стефана, Юга, f. 2 b.—3 a.

(9) Cf. Urechiă (C. I², 137): «letopisețulŭ nostru celŭ moldovenescŭ scrie că aŭ fostŭ cursulŭ anilorŭ 6907, când aŭ stătutŭ domnŭ Alexandru vodă celŭ Bunŭ», iar într'altŭ locŭ (C. I², 141): «într'acelașĭ anŭ (1433) aŭ muritŭ Alexandru vodă, după ce aŭ domnitŭ 32 de anĭ și 8 lunĭ». Cronica anonimă are 6915 i. l. d. 6907; dealtmintrelea ea presentă aceeașĭ redacție cu cronica putnénă, în câtŭ-va alterată prin compilatorulŭ rusŭ alŭ «voskresenskoj lêtopisi». 6915 n'a putută fi în redacția primitivă. Cronica moldo-polonă nu este decât traducerea verbală a celeĭ putnene; 38 i. l. d. 32 este o greșélă de copistŭ. E de notatŭ că niciĭ una din cronicele vechĭ nu dă luĭ Alexandru epitetulŭ de *Bunŭ;* acesta se găsesce întâiașĭ dată la Urechiă.

(10) Totŭ așa cronica anonimă și moldo-polonă, cu deosebirea că ambele daŭ luĭ Iliașŭ în prima domnie 2 anĭ și 9 lunĭ, iar cea din urmă dă luĭ Ștefanŭ singurŭ 7 i. l. d. 5 anĭ de domnie; modulŭ de redacțiune este însă acelașĭ în tóte treĭ cronicele. Urechiă a împrumutatŭ din cea putnénă următórele: «s'aŭ împăcatŭ Stefanŭ vodă cu frate-sĕŭ Iliașŭ vodă . . . și aŭ domnitŭ împreună 7 anĭ» (C. I², 143). «Află vreme Stefanŭ vodă ca să se mântuéscă de frate-sĕŭ Iliașŭ.., l'aŭ prinsŭ și ĭ-aŭ scosŭ ochiĭ. După aceea aŭ domnitŭ Stefanŭ numaĭ 5 anĭ, iar împreună cu frate-sĕŭ aŭ domnitŭ 7 anĭ» (C. I², 145). Pentru istoria luĭ Iliașŭ și Ștefanŭ Urechiă a folositŭ afară de cronica putnénă *o altă cronică moldovenéscă,* în care se descrieaŭ cu detailurĭ precise cele 5 rĕsbóie dintre eĭ până la împăcarea lorŭ (C. I², 142—143). Caracterulŭ acestorŭ notițe nu lasă niciĭ o îndoélă că Ureche le-a tradusŭ aprópe verbalŭ din cronica saŭ maĭ bine analele până acum nedescoperite. Cf. Studiulŭ, p. 127—129.

Pentru a precisa data morțiĭ luĭ Ștefanŭ II atragemŭ atențiunea asupra uneĭ notițe, păstrată pe nisce file dela 1443 (*) în biblioteca mst. dela Némțŭ și comunicată de ep. Melchisedecŭ în Revista pentru Istorie, Archeologie și

(*) In Notițe istorice și archeologice, Bucurescĭ 1885, p. 5 — 6, ep. Melchisedecŭ numesce manuscriptulŭ, în care se află acéstă notiță, «mărgărintŭ slavonŭ» scrisŭ de monachulŭ Gavriilŭ în véculŭ 15-lea. E de regretatŭ că p. Melchisedecŭ n'a comunicatŭ-o în originalŭ.

Filologie, an. II, vol. I, fasc. I, p. 140. După acésta capulŭ luĭ Ștefanŭ s'a tăiatŭ de Romanŭ, fiulŭ luĭ Iliașŭ, în 13 Iulie 6955 (1447), iar trupulŭ i s'a înmormîntatŭ la 16 Iulie în mst. dela Némţŭ. D-luĭ Xenopolŭ II, 170 ĭ-a scăpatŭ din vedere acéstă notiţă, singura ce conţine o dată precisă pentru mórtea luĭ Ștefanŭ II.

(11) Cf. Urechiă (C. I², 145): «după ce aŭ domnitŭ Romanŭ vodă 1 anŭ». Totŭ așa cronica anonimă și moldo-polonă. Pomelniculŭ dela Bistriţa ilŭ numesce: Романа воевод Илїашевича, f. 3 a.

(12) In tocmaĭ așa cronica anonimă și moldo-polonă, cu deosebirea că acésta din urmă adaugă dela sine motivulŭ pentru care Petru ar fi cedatŭ Chilia Ungurilorŭ, anume «ca s'o apere de Turcĭ». (*) Urechiă împrumută din cronica putnénă următórele: «Iară Petru vodă, după ce aŭ datŭ Chilia Ungurilorŭ, aŭ domnitŭ 1 anŭ și aŭ muritŭ» (C. I², 146).

(13) In tocmaĭ așa cronica anonimă și moldo-polonă. Cf. Urechiă (C. I², 146): «letopisețulŭ celŭ moldovenescŭ . . . ḑice că după mórtea luĭ Petru vodă aŭ domnitŭ Ciubărŭ vodă două lunĭ». O copie a cronicei voskresenskaja, cod. Karamzin, are în locŭ de Чюбжрь alŭ cron. putn., Чюберь alŭ cron. anon. și moldo-polone, forma Чюпель. Dacă amŭ întâlni acéstă formă și în alte copiĭ ale cronicelorŭ vechĭ moldovenescĭ, amŭ putea presupune că în redacţia lorŭ primitivă a fostŭ Чюперь saŭ Чюпорь, ce ar fi identicŭ cu *Csupor*, celŭ care, după Engel, Geschichte der Moldau und Wallachei II, 128, a ajutatŭ luĭ Petru la ocuparea scaunuluĭ domnescŭ. Din Чюпорь alŭ cronicelorŭ s'a pututŭ nasce fórte ușorŭ printr'o etimologie poporană *Ciubărŭ*. Acéstă transformare ar trebui pusă înainte de 1504, decĭ în a doua jumĕtate a seculuiuĭ alŭ 15-lea. Cf. Xenopolŭ, Istoria II, 172 și scrierile citate acolo în nota 24.

(14) Spusele cronicelorŭ asupra luĭ Alexandru, fiulŭ luĭ Iliașŭ, saŭ Alexandru II (**) se deosebescŭ multŭ una de alta și merită o discuţiune amĕnunţită. Cronica anonimă amintesce fórte pe scurtŭ de elŭ și-ĭ dă 4 anĭ de domnie. Nu așa cele-lalte două. Cronica putnénă amintesce de conciliulŭ de la Florenţa, ce s'ar fi ţinutŭ în ḑilele luĭ, și de sfinţirea mitropolituluĭ Teoc-

(*) In acestŭ sensŭ trebue decĭ rectificată Istoria d-luĭ Xenopolŭ, v. II, p. 170, nota 20.

(**) Spre deosebire de ceĭ-lalţĭ Alexandriĭ așĭ propune să se numéscă acestŭ Alexandru, conformŭ cu pomelniculŭ dela Bistriţa f. 3 b., *Alexandru celŭ Tinĕrŭ*, Алеѯандра воевод Младаго. [In pomelniculŭ dela Bistriţa s'a strecuratŭ o greșélă, pomenindu-se acestŭ Alexandru după *Bogdanŭ*, tatălŭ luĭ Ștefanŭ celŭ Mare].

tistŭ de către patriarhulŭ sĕrbescŭ Nicodimŭ totŭ pe vremea acestuĭ domnŭ. Cronica moldo-polonă se deosebesce de cea putnénă prin aceea că a) n'are pasagiulŭ despre conciliulŭ florentinŭ, b) are scirea, ce lipsesce în cronica putnénă, despre mórtea luĭ Alexandru în Cetatea Albă, c) la pasagiulŭ despre sfinţirea luĭ Teoctistŭ de către Nicodimŭ adaugă «în ḑilele craiuluĭ Gheorghe Despotulŭ»; afară de acésta în locŭ de Teoctistŭ are în genere «episcopiĭ și mitropoliţiĭ (sc. moldovenĭ)». Avemŭ deci în faţa nóstră *douĕ redacţiĭ ale cronicei putnene*, amêndouĕ cunoscute luĭ Urechiă. Dintr'una elŭ șĭ-a luatŭ scirea, atâtŭ de multă comentată și cu tóte acestea neesplicată până acum, despre «soborulŭ ce s'aŭ adunatŭ în Florentina, unde maĭ apoĭ nemică bunŭ nu s'aŭ alesŭ», din alta a luatŭ scirea despre mórtea luĭ Alexandru în Cetatea Albă (C. I², 151). Soborulŭ din Florenţa l'a pusŭ însă, în urma uneĭ combinaţiĭ greșite, în timpulŭ luĭ Alexandru celŭ Bunŭ (1432), sciindŭ, se vede, că în timpulŭ luĭ Alexandru II (1451—1455) n'a putută avea locŭ. Și în adevĕrŭ, soborulŭ deschisŭ la 1437 este maĭ aprópe de Alexandru I, decât de Alexandru II; în realitate elŭ a avutŭ locŭ în timpulŭ domnieĭ comune a fraţilorŭ Ilie și Ștefanŭ.

Urechiă șĭ-a luatŭ o parte din materialulŭ capitoluluĭ 5 alŭ croniceĭ séle (C. I², 139—140) din cronica putnénă; acésta resultă din douĕ fapte: a) din judecata nefavorabilă asupra resultatuluĭ soboruluĭ (cf. cu cuvintele «unde nemică bunŭ nu s'aŭ alesŭ» spusa croniceĭ putnene despre arhiereiĭ ortodocșĭ că «s'aŭ întorsŭ cu bărbile tunse»), b) din frasa «la care soborŭ însușĭ patriarhulŭ de Ţarigradŭ și împĕratulŭ Iónŭ Paleologu și cu mulţĭ episcopĭ și mitropoliţĭ aŭ fostŭ», ce pare a fi o traducere după «сѫниде царь грѫчьскыи и патрїархъ цароградьскыи и много множьство митрополить на сѫборь». Restulŭ acestuĭ capitolŭ e luatŭ din tradiţia istorică, păstrată în clasa boerésca, asupra activităţiĭ luĭ Marcu din Efesŭ ca apĕrătorulŭ de căpetenie alŭ ortodoxieĭ în urma conciliuluĭ de Florenţa. Cf. pasagele: «*ḑicŭ* că începĕtorŭ ... acestuĭ lucru să fie fostŭ Marco» și «cum *ḑicŭ uniĭ*, pentru pizma grecéscă».

E curiosŭ că sfinţirea luĭ Teoctistŭ de către Nicodimŭ, pusă de ambele versiunĭ vechĭ ale croniceĭ putnene sub domnia luĭ Alexandru II, se află la Urechiă sub domnia luĭ Iuga vodă. Cum se explică acestŭ lucru? Maĭ întâiŭ de tóte nu încape îndoélă că Urechiă șĭ-a luatŭ acéstă scire din cronica putnénă, care în tóte treĭ versiunile cunoscute până acum n'are la domnia luĭ Iuga nicĭ o scire de acestŭ felŭ. Părerea nóstră o confirmă adaosulŭ luĭ Eustratie Logofĕtulŭ la domnia luĭ Alexandru II: «Află-se scrisŭ la unŭ *letopiseţŭ sĕrbescŭ* de Azarie călugărulŭ, precum în ḑilele acestuĭ domnŭ Alexandru vodă s'aŭ hirotonisitŭ prea-o-sfinţitulŭ mitropolitŭ kir Teoctistŭ de Nicodimŭ den ţéra sĕrbéscă prin ḑilele bunŭ credinciosuluĭ cnézuluĭ Gheorghe

Despota» (C. I², 147, nota 1). Acestŭ *letopisețŭ sĕrbescă* alŭ călugăruluĭ Azarie nu póte fi altulŭ decât însășĭ cronica putnénă în redacția păstrată prin cronica moldo-polonă. Atributulŭ *sĕrbescŭ* e întrebuințatŭ aci, ca și în alte locurĭ din Eustratie Logofĕtulŭ și ceĭ-lalțĭ cronicarĭ vechĭ, în înțelesŭ de *slovenescŭ* (i. e. *medio-bulgarŭ*), este deci vorba de unŭ letopisețŭ moldovenescŭ scrisŭ în limba slavonă. Vedĭ Studiulŭ p. 26—27.

Acéstă importantă scire a cronicelorŭ vechĭ moldovenescĭ este de acordŭ cu împrejurările istorice contimporane și se confirmă printr'o altă scire prețiósă, păstrată într'unŭ sbornicŭ din sec. 16 (1557) alŭ mânăstireĭ Némțuluĭ. Aci se spune: «In anulŭ 6961 (1453) aŭ fostŭ arhiepiscopŭ kir *Iosifŭ* dela mânăstirea Némțŭ sub evseviosulŭ domnŭ Alexandru, și după aceea în dilele fiuluĭ luĭ Alexandru, Iliașŭ voevodŭ, s'aŭ binecuvîntatŭ prea sfințitulŭ mitropolitŭ kir *Teoctistŭ* celŭ Bĕtrânŭ de arhiepiscopulŭ sĕrbescŭ kir Nicodimŭ». (Rev. Toc., an. II (1884), p. 137). Aci trebue să fie o greșélă, nu scimŭ: în originalulŭ slavonŭ, pe care regretămŭ că nu ni l'a comunicatŭ p. Melchisedecŭ, saŭ în traducerea românéscă a acestuia. Alexandru dela 1453 nu póte fi decât Alexandru II și deci în locŭ de «în dilele fiuluĭ luĭ Alexandru, Iliașŭ voevodŭ» trebue cetitŭ «în dilele luĭ Alexandru, fiulŭ luĭ Iliașŭ voevodŭ». Incolo notița corĕspunde aprópe cuvêntŭ de cuvêntŭ croniceĭ putnene, fără să fie extrasă din acésta din urmă. Din alte isvóre scimŭ că Teoctistŭ se citézá în acte ca mitropolitŭ începêndŭ cu anulŭ 1454 (Melchisedecŭ, Rev. Toc., anulŭ I, vol. I, fasc. II, 1883, p. 254) și că în Ohrida pe acea vreme era arhiepiscopŭ Nicodimŭ. (Grigorovičъ, Očerkъ putešestvija po evropejskoj Turcii, Kazanj 1848, 126 comunică o inscripție dela ,ѕц҃ѯ. (6960 = 1452), în care se pomenesce Nicodimŭ ; cf. Golubinskij, Kratkij očerkъ istorii pravoslavnychъ cerkvej, Moskva 1871, 123 sq.) (*) Deci trebue admisŭ ca unŭ faptŭ istoricŭ neîndoelnicŭ, că *în timpulŭ luĭ Alexandru II (1451 — 1455), probabilŭ în anulŭ 1453, Nicodimŭ, arhiepiscopulŭ din Ohrida, a sfințitŭ pe Teoctistŭ de mitropolitŭ alŭ Moldoveĭ.* (**)

Cronica putnénă a pusŭ în legătură acéstă sfințire cu conciliulŭ de Florența

---

(*) Acestŭ Nicodimŭ este predecesorulŭ luĭ *Doroteiŭ*, celŭ cunoscutŭ prin corespondența sa dela 1456 saŭ 1457 cu Ștefanŭ celŭ M. Elŭ e numitŭ patriarhŭ saŭ arhiepiscopŭ *sĕrbescŭ*, fiindŭ că arhiepiscopiĭ întregeĭ Bulgariĭ și aĭ primeĭ Justiniane (Ohrideĭ) se numeaŭ și arhiepiscopĭ sĕrbescĭ. Ohrida a statŭ cam dela 1334 — 1555 sub stăpânirea și influența sĕrbéscă. Cf. Golubinskij, l. c. și Jireček, Geschichte der Bulgaren, p. 467.

(**) C. Erbicénu, Istoria Mitropolieĭ Moldoveĭ și Suceveĭ, Bucurescĭ 1888, p. LVI, pune începutulŭ arhipăstorieĭ luĭ Teoctistŭ (pe care ilŭ numesce alŭ doilea) la 1454, ilŭ face «Bulgarŭ de neamŭ» și «Sĕrbŭ de origine», precum și fostŭ arhidiaconŭ alŭ luĭ Marco din Efesŭ, care l'ar fi îndemnatŭ să ia sfințenia dela Ohrida, fiindŭ-că patriarhulŭ din Constantinopolŭ iscălise hotărîrile conciliuluĭ din Florența.

în înțelesulŭ că acesta a fostŭ pricina care a înduplecatŭ pe domnulŭ moldovenescŭ să se îndrepte la Ohrida, după ce patriarhatulŭ Constantinopolitanŭ primise unia. Acésta este idea fundamentală și în narațiunea luĭ Mironŭ Costinŭ despre solia imaginară a luĭ Țamblicŭ în timpulŭ luĭ Alexandru celŭ Bunŭ la Constantinopolŭ, solie ce a avutŭ de resultatŭ aducerea în Moldova de *preoțĭ și cărțĭ sêrbescĭ dela Ohrida* (C. I², 140, nota 1.) Se pare că și aci Alexandru celŭ Bunŭ e confundatŭ cu Alexandru II.

Data precisă a sfințireĭ luĭ Teoctistŭ nu e stabilită încă. Ep. Melchisedecŭ în Cronica Romanuluĭ I, 57 și 110, crede că ea s'a făcutŭ la 1451, explică însă rolulŭ patriarhuluĭ sêrbescŭ Nicodimŭ într'unŭ chipŭ fórte confusŭ. Sfinția sa crede că acesta trebuea să resideze în Ipecŭ și admite o rivalitate între Ipecŭ și Ohrida, precum și o preponderanță a celuĭ d'întâiŭ asupra celeĭ din urmă; totŭ acolo însă admite că catedra de Ohrida putea să fie pe atuncĭ (1451) vacantă. Tóte aceste presupunerĭ sunt zadarnice, odată ce scimŭ că Nicodimŭ era arhiepiscopŭ alŭ Ohrideĭ. Picot, Chronique de Moldavie, p. 93 observă că sfințirea luĭ Teoctistŭ s'a pututŭ face numaĭ la 1457, după mórtea luĭ Visarionŭ, anunțată de Ștefanŭ celŭ Mare patriarhuluĭ sêrbescŭ Doroteiŭ prin scrisórea dela Aprilŭ 6964, indictionulŭ 4 (1456, iar după Picot, l. c., p. 90, 1457 din pricina indictionuluĭ 4); totŭ acolo, p. 109, crede Picot că Teoctistŭ numaĭ la 1457 urmă luĭ Visarionŭ și că la 13 Iunie 1456 (6964) elŭ era episcopŭ de Romanŭ. Cf. Cronica Romanuluĭ I, 114. Aceste părerĭ sunt cu totulŭ greșite. Ep. Melchisedecŭ admite cu maĭ multă probabilitate că Visarion a fostŭ mitropolitŭ de Romanŭ și că Ștefanŭ celŭ Mare prin scrisórea de la 6964 (1456) cere dela arhiepiscopulŭ din Ohrida sfințirea unuĭ mitropolitŭ la Romanŭ, nu la Sucéva. (Visarionŭ este pusŭ între episcopiĭ Calistŭ și Tarasie de Romanŭ). Acéstă părere e confirmată de faptulŭ neîndoelnicŭ că la 1456 găsimŭ în documente pe Teoctistŭ ca mitropolitŭ de Sucéva. Elŭ figuréză în 13 Iunie alŭ acestuĭ anŭ în fruntea martorilorŭ din documentulŭ de închinare alŭ luĭ Petru Aronŭ către Turcĭ. Uljanickij, Materialy, 86—87. In acelașĭ anŭ și în aceeașĭ ḑi figuréză ca martorŭ într'o donație făcută de Petru Aronŭ mânăstireĭ Moldovița. Cronica Romanuluĭ, 114 (†). La 1455 este pomenitŭ de asemenea într'unŭ actŭ de donație alŭ luĭ Petru voevodŭ (2 Iulie 6963): вѣра митрополита нашего кирѫ Өеоктиста. Uljanickij, l. c., 84. Greșesce deci Picot, l. c. 109, credêndŭ că Teoctistŭ figuréză în acte ca mitropolitŭ numaĭ de la 1463 încóce; este greșită și citația din Archiva istorică I, 1, 115, căcĭ în documentulŭ publicatŭ aci (15 Augustŭ 6979=1471) nu e vorba de mitropolitulŭ Teoctistŭ, ci de unŭ egumenŭ Teoctistŭ dela mânăstirea Pobrata. In fine greșesce Picot, l.

(†) P. Melchisedecŭ a cetitŭ greșitŭ 1455 i. l. d. 1456 pentru 6964.

c. 156, admiţêndŭ pentru mórtea luĭ Teoctistŭ data 20 Ianuarie 1478 (trebuia cetitŭ 1477, căcĭ Ianuarie 6985 corĕspunde anuluĭ 1477); Teoctistŭ a muritŭ, după epitafulŭ de la Putna, la 18 Noemvrie 1477 (6986), iar după Urechiă la 8 Noemvrie 1476 (6985).

Amŭ relevatŭ aceste greşelĭ ale luĭ Picot şi p. Melchisedecŭ parte pentru a atrage atenţiunea şi a împedeca propagarea lorŭ, parte pentru a da unŭ exemplu de încurcătura în care se află istoria vechie a bisericeĭ nóstre. E de regretatŭ că documentele nóstre interne zacŭ încă nepublicate prin mânăstirĭ şi archive; fără de ele vomŭ dibui încă multă vreme prin întunerecŭ. Astŭfelŭ pe Teoctistŭ nu-lŭ putemŭ urmări în documentele publicate până la mórtea luĭ. Il putemŭ cita încă în doc. dela 1468 (28 Iulie 6976) şi 1470 (10 Aug. 6978). Uljanickij, 107, 108. Teoctistŭ celŭ din documentulŭ de la 1490 (Oct. 6999), Uljanickij 118, este unŭ altulŭ, care ar trebui numitŭ *alŭ doilea*, iar Teoctistŭ celŭ de la 1509 saŭ 1508 până la 1528 *alŭ treilea*. Cf. nota 19 la cronica luĭ Macarie.

(15) Intocmaĭ aşa cronica anonimă, ογ Ρѫογсꙁкиѧ este omisŭ din greşélă. Cronica moldopolonă se deosebesce de cea putnénă prin următórele: a) ea pune începutulŭ domnieĭ luĭ Bogdanŭ II la 26 Augustŭ 6962 (1454), o dată greşită, căcĭ Bogdanŭ domni între 1449—1451, b) dă luĭ Petru Aronŭ 2 anĭ de domnie şi spune că în timpulŭ acesta a începutŭ Moldova a plăti tributŭ Turcilorŭ (*) c) îlŭ numesce pe Petru *Harnazan* («Petr wojewoda, *którego zwano* Aron Harnazan» şi «Petra Harnazana»), unŭ nume ce nu se găsesce decât aci şi a rĕmasŭ până acum neesplicatŭ. In redacţia avută de Urechiă *Harnazan* nu se afla; dacă s'ar fi aflatŭ, de bună sémă l'ar fi primitŭ Urechiă aşa cum a primitŭ şi porecla Aronŭ, cf. «luĭ Petru Vodă, celuĭ porecIitŭ Aronŭ» (C. I², 149). Este probabilŭ dar că şi aci avemŭ a face cu una din nenumĕratele corupţiunĭ ale copieĭ Naruszewicz; noĭ amŭ explica pe *Harnazan* ca o corupţie din u R a u s a ń (cf. Mult*ań* din Моуитѣкиѥ) saŭ u R a u s e ń, mdblg. ογ Ρѫογсꙁкиѧ, cu atâtŭ maĭ multŭ că şi loculŭ luĭ Harnazan din traducerea polonă corĕspunde luĭ Ρѫογсꙁкиѧ din originalŭ. Cuvîntulŭ *Harnazan* a fostŭ privitŭ de unulŭ din copiştiĭ ulteriorĭ ca nume propriŭ şi în acestŭ sensŭ l'a întrebuinţatŭ maĭ josŭ în pasagiulŭ: «dał sciąć tego *Petra Harnazana*».

Imprumuturile luĭ Urechiă din cronica putnénă sunt următórele: «Pre Bogdanŭ Vodă îlŭ scriŭ (sc. *unele letopiseţe*) feciorŭ luĭ Alexandru Vodă şi cum să hie rĕmasŭ pre urma luĭ la domnie» (C. I², 149); «după 2 anĭ a domnieĭ luĭ Bogdanŭ Vodă, *scrie letop'seţulŭ moldovenescŭ*, că aŭ venitŭ fără veste Pe-

(*) Aceste douĕ notiţe le are şi cronica anonimă la domnia luĭ Petru Aronŭ.

tru Vodă Aronŭ și aŭ aflatŭ pe Bogdanŭ Vodă la satŭ la Răusenĭ . . . și acolo ĭ-aŭ tăiatŭ capulŭ» (ibid.); «iar Petru Vodă aŭ domnitŭ 2 anĭ» (C. I², 151) și «Acestŭ Petru Vodă Aronŭ aŭ începutŭ și aŭ izvoditŭ a da birŭ Turcilorŭ» (ibid.). Comparândŭ aceste pasage ale luĭ Urechiă cu cronicele anteriórc, vedemŭ că redacția cronicei putnene avută de dînsulŭ era în partea despre Bogdanŭ și Petru Aronŭ identică cu cea păstrată în cronica moldopolonă și deosebită cu totulŭ de redacția păstrată în copia nóstră. Acésta se confirmă și prin data lupteĭ între Alexandru II și Bogdanŭ II, care la Urechiă e 22, în cronica moldopol. 26 Augustŭ 6962 (1454). Redacția luĭ Urechiă se maĭ deosebea de a nóstră prin aceea că avea o dată precisă pentru mórtea luĭ Bogdanŭ II, 16 Octomvrie 6963, dată de altmintrelea greșită. Afară de cronica putnénă, ce pare s'o fi avutŭ în maĭ multe redacțiĭ, Urechiă se folosesce și de *tradiția* păstrată în clasa boeréscă asupra luĭ Bogdanŭ; cf. «însă *mulțĭ dicŭ*, că n'aŭ fostŭ Bogdanŭ Vodă feciorŭ cu cununie, ce copilŭ luĭ Alexandru Vodă» (C. I², 147). Sub Alexandru este de înțelesŭ Alexandru I celŭ Bunŭ, nu Alexandru II. Vedĭ Xenopolŭ, Istoria II, 173.

(16) Intrégа povestire a luĭ Urechiă (C. I², 151) despre venirea luĭ Ștefanŭ celŭ Mare din téra Muntenéscă și luptele luĭ cu Petru Aronŭ este împrumutată din analele putnene. Elŭ adaugă însă — *după o altă redacție* a analelorŭ putnene (*) — că Ștefanŭ după lupta de la Orbicŭ aŭ tăiatŭ capulŭ luĭ Petru Aronŭ, o notiță, precum scimŭ, falșă. Acéstă notiță s'a păstratŭ în cronica anonimă și moldopolonă, a cărorŭ redacție e fórte scurtă și deosebită de a nóstră. Cronica anonimă și moldopolonă nu presentă redacția primitivă a analelorŭ putnene. Cf. Studiulŭ, p. 46—47.

Ѩрбикъ în copia nóstră pare a fi o greșélă în locŭ de **Орбикъ**, Ur. *Orbicŭ*. Două sate cu acéstă numire se află în județulŭ Némțŭ, plaiulŭ Bistrița. Frunzescu, Dicționarŭ topograficŭ, 334. Din potrivă *Joldescĭ* din ediția luĭ Cogălniceanu este o greșélă; trebue înlocuitŭ cu *Doljescĭ*, **Должещи**, ce se găsesce chiar în unele manuscripte ale luĭ Urechiă, d. p. în alŭ luĭ Șincaĭ. Doljescĭ este unŭ satŭ în județulŭ Romanŭ, plasa Siretulŭ de susŭ. Frunzescu, 166. Unŭ **попъ отъ Должещь** se află în pomelniculŭ dela Bistrița f. 19 b., póte

---

(*) Cf. Ureciă (C. I², 176) „*letopisețulŭ moldorenescŭ* scrie, că dacă aŭ venitŭ Ștefanŭ vodă cu óste muntenéscă s'aŭ lovitŭ cu Petru vodă pre Siretŭ la Doljescĭ și alŭ doilea rândŭ la Orbicŭ, unde totŭ aŭ izbânditŭ Ștefanŭ vodă și *aŭ prinsŭ pe Petru vodă și ĭ-aŭ tăiatŭ capulŭ.*" Mironŭ Costinŭ observă la acestea (C. I², 151, nota 2): «Măcarŭ că scriŭ *unele letopisețe moldovenescĭ* că aŭ prinsŭ pre Petru vodă Aronŭ și l'aŭ omoritŭ Ștefanŭ vodă, ci nu-ĭ adevĕratŭ». Sub «unele letopisețe moldovenescĭ» M. Costinŭ nu înțelege numaĭ pe Urechiă ci și alte letopisețe, între care probabilŭ și o *cronică putnénă* în redacția cronicel anonime saŭ moldopolone.

popă alŭ uneĭ bisericĭ ridicată acolo de Ștefanŭ celŭ Mare în urma biruințeĭ séle. In acéstă biserică pare a fi fostŭ îngropatŭ hatmanulŭ Șendrea. In Urechiă (C. I^2, 162) ar trebui cetitŭ atuncĭ «biserica din Doljescĭ» i. l. d. Dolhescĭ. Doljescĭ — Orbicŭ corĕspundŭ direcțiuneĭ ce a luatŭ Ștefanŭ în cucerirea Moldoveĭ, iar Petru Aronŭ în fuga spre Ungaria. In acestŭ sensŭ trebuescŭ îndreptate expunerile domnilorŭ Xenopolŭ, Istoria Românilorŭ II, 263 și Tocilescu, Manualŭ de istoria română, 1886, 140. Asupra luĭ Doljescĭ cf. și Tocilescu, Studiĭ critice asupra cronicelorŭ române, Revista pentru Istorie etc., 1884, p. 263. *Doljescĭ Latinea*, *Latin* sunt nisce corupțiunĭ din *„Doljeștĭ la Tină“* (C. I^2, 151), slav. ѹ Должєщи, на тинѫ (copia nóstră на тинѫ ѹ Должєщи), tradusŭ rĕŭ de Urechiă și neînțelesŭ de copiatoriĭ sĕĭ. тина trebue tradusŭ aci cu *vadŭ*, o însemnare ce se găsesce, deși fórte rarŭ, în limba veche slovenéscă. Cf. Miklosich, Lex. palaeosl., s. v. *Tina* ca nume de localitate (unŭ satŭ) se află o singură dată în județulŭ Vâlcea. Frunzescu, 484.

12 Augustŭ i. l. d. 12 Aprilŭ (6965) în cronica moldopolonă este o greșélă. Cf. Xenopol II, 264, nota 2.

(17) Narațiunea luĭ Urechiă (C. I^2, 152) despre ridicarea luĭ Ștefanŭ M. în scaunŭ este o traducere a analelorŭ putnene, înfrumsețată, în scopŭ retoricŭ, cu o «oratio directa» între Ștefanŭ și poporŭ. Cf. «și cu voia tuturorŭ (вьсѣ землѣ) l'aŭ ridicatŭ domnŭ și l'aŭ pomăzuitŭ la domnie Teoctistŭ mitropolitulŭ (съ... митрополитомь кѵрь Θеоктистомь.. и помаза єго на господство) și de acolo aŭ luatŭ Stefanŭ vodă schiptrulŭ țĕriĭ Moldoveĭ (и прията скиптри Молдавскыѧ землѣ)». Despre *Dereptate*, loculŭ în care Ștefanŭ a fostŭ proclamatŭ domnŭ, d-nulŭ Papadopolŭ Callimachŭ crede că este în legătură cu familia unuĭ Luca Dereptate, pomenitŭ în nisce documente dela Mircescĭ. Analele Academieĭ Române, tom. X (1889), 22. Intrégă acéstă narațiune lipsesce în cronica moldopolonă și anonimă.

(18) Urechiă (C, I^2, 152) traduce cuvîntŭ de cuvîntŭ analele putnene, adăogîndŭ dela sine «în alŭ 6-lea anŭ a domnieĭ luĭ Stefanŭ vodă.» Cronica moldopolonă spune că *Unguriĭ* l'aŭ lovitŭ pe Ștefanŭ cu pușca.

Copia nóstră a analelorŭ putnene are înainte de anulŭ 1462 o lacună, ce se póte întregi prin cronica moldopolonă și a luĭ Urechiă. E vorba de expediția dela 1461 în țéra Sĕcuilorŭ, asupra căreia avemŭ notița fórte pe scurtŭ din acéstă din urmă cronică. După textulŭ luĭ Urechiă amŭ putea restitui cronica putnénă cam în modulŭ următorŭ: «In anulŭ 6969 s'aŭ ridicatŭ Stefanŭ vodă cu tótă puterea sa și s'aŭ dusŭ la Ardélŭ de aŭ prădatŭ țéra sĕcuéscă, și nicĭ aŭ avutŭ cine să-ĭ iésă în potrivă, ce după multă pradă ce aŭ făcutŭ s'aŭ întorsŭ cu pace înapoĭ fără de nice o smintélă.» Urechiă amintesce de

douĕ orĭ că acéstă notiță a luatŭ-o din «*letopisețulŭ moldovenescŭ*» saŭ «*letopisețulŭ nostru*», care «măcar că scrie maĭ pe scurtŭ, însă le însemnéză tóte» (C. I², 152).

(19) Tradusă verbalŭ de Urechiă (C. I², 152) cu adaosulŭ «în alŭ 7-lea anŭ alŭ domnieĭ séle» și 5 Iulie i. l. d. 5 Iunie, de bună sémă o greșélă, de óre-ce și cronica moldo-polonă are 5 Iunie.

(20) Intocmaĭ așa cronica moldo-polonă, cu deosebirea că spune dela cine aŭ luatŭ Ștefanŭ Chilia (dela *Ungurĭ*). Aceeașĭ versiune, însă fórte prescurtată, o are cronica anonimă. Urechiă parafraséză în genere textulŭ analelorŭ putnene, face însă greșéla că pune în acelașĭ timpŭ și cucerirea Cetățiĭ Albe, care la 1465 era încă în mânile Moldovenilorŭ. Cf. Hasdeŭ, Istoria critică, Bucurescĭ 1875, I, p. 9, notele 6 și 7. Elŭ maĭ numesce pe Isaia și Buhtea părcalabĭ aĭ ambelorŭ cetățĭ, pe când eĭ aŭ fostŭ numaĭ părcalabiĭ Chilieĭ.

După Urechiă Ștefanŭ a cuceritŭ Chilia dela *păgânĭ*. Sub păgânĭ pare să fi înțelesŭ elŭ pe Turcĭ, carĭ în adevĕrŭ dĕduseră Chilia luĭ Radu, fratele luĭ Vladŭ Țepeșŭ, după prinderea acestuia de către Mateiŭ Corvinŭ (1462). Chilia fiindŭ a Muntenilorŭ, iar aceștia sub suzeranitatea turcă, Urechiă putea ḑice că Ștefanŭ a luatŭ-o de la păgânĭ. (*)

Nepotrivirea luĭ Urechiă cu cronica moldopolonă provine de acolo că *redacția primitivă* a analelorŭ putnene nu amintea cu numele pe stăpânitoriĭ Chilieĭ: astŭ-felŭ uniĭ șĭ-aŭ închipuitŭ pe *Ungurĭ*, alțiĭ pe *Turcĭ*. In ce privesce cronica moldo-polonă nu putemŭ sci dacă adausulŭ «dela Ungurĭ» e pusŭ de traducĕtorulŭ polonŭ din 1566, saŭ dacă s'a aflatŭ în modelulŭ mediobulgarŭ ce a servitŭ acestuia la traducere. (**)

(*) Cf. Picot, Chronique de Moldavie, p. 97, Xenopolŭ, Istoria II, 294, Tocilescu, Manualŭ 142. D-lŭ Xenopolŭ greșesce credêndŭ că «*cronica putnénă* spune că în 1465 Ștefanŭ a luatŭ Chilia *dela păgânĭ*.» Acésta o spune numaĭ Urechiă; cron. putn. are lămuritŭ: Dobyl go z pod W ę g ry.

(**) Presupunerea d'întâiŭ mi se pare maĭ probabilă. Traducĕtorulŭ, care cetise sub domnia luĭ Petru vodă că acesta a datŭ Chilia *Ungurilorŭ*, cetindŭ sub aniĭ 1462 și 1465 că Ștefanŭ s'a încercatŭ maĭ întâiŭ s'o ica îndărăt și că a doua óră a izbutitŭ chiar în intreprinderea sa, era fórte naturalŭ să-șĭ închipuéscă, că elŭ n'a putútŭ-o lua decât totŭ dela *Ungurĭ*. Despre ocuparea Chilieĭ de către *Vladŭ Țepeșŭ* traducĕtorulŭ polonŭ nu putea sci nimica, de óre-ce analele putnene nu amintescŭ despre acésta. Astŭ-felŭ conjectura d-luĭ Hasdeŭ, Istoria critică, p. 9, că în locŭ de *Ungurĭ* trebue cetitŭ în cronica moldopolonă *Ungrovlahĭ*, adecă Muntenĭ, mi se pare neîntemeiată. Dacă originalulŭ analelorŭ putnene ar fi avutŭ în adevĕrŭ în pasagele de sub 1462 și 1465 cuvîntulŭ «Оугрокалахъ», ar fi trebuitŭ să avemŭ în traducerea polonă corĕspunḑĕtorulŭ sĕŭ «*Multań*», ca sub an. 1484, unde «Бладь

(21) Urechiă (C. I^2, 153) are *10 Iulie* i. l. d. *4 Iunie* și adaosulŭ «în alŭ 10-lea anŭ a domnieï séle.» Cronica moldo-polonă are *20 Iulie*. Care din aceste date este exactă nu putemŭ spune.

(22) Totŭ așa cronica moldo-polonă cu fórte neînsemnate prescurtărĭ. Urechiă (C. I^2, 153) completéză narațiunea analelorŭ putnene cu scirile istoricilorŭ polonĭ, adaugă o întroducere asupra pretențiilorŭ luĭ Matiașŭ și la sfîrșitŭ o exclamație filosofică asupra nestatornicieï noroculuĭ celorŭ îngâmfațĭ. Veḑĭ despre acestea Studiulŭ, p. 110 sq.

(23) Totŭ așa cronica moldo-polonă și Urechiă, cu deosebirea că acestŭ din urmă adaugă «în 25 a luĭ Noemvrie.» In copia nóstră acéstă dată trebue să fi fostŭ omisă de copiștĭ; Urechiă n'a luatŭ-o din altă parte.

(24) Intocmaĭ așa cronica moldo-polonă. Urechiă (C. I^2, 154—156) amplifică versiunea analelorŭ putnene citândŭ ca pricina împăcăriĭ primejdia comună din partea Turcilorŭ. Cf. cu textulŭ analelorŭ următórele cuvinte ale luĭ: «Nu peste multă vreme... Matiașŭ craiu și cu Stefanŭ vodă s'aŭ împăcatŭ și s'aŭ așeḑatŭ și... aŭ dăruitŭ Matiașŭ craiŭ pre Stefanŭ vodă cu două cetățĭ marĭ la Ardélŭ, anume Balta și Ciceulŭ» (C. I^2, 155).

Inaintea capitoluluĭ despre împăcarea luĭ Ștefanŭ cu Matiașŭ Urechiă are unŭ altulŭ «despre prădarea Sĕcuilorŭ», ce lipsesce în redacția nóstră precum și în cea moldo-polonă. Nu încape îndoélă că în redacția completă a analelorŭ putnene elŭ se afla, de óre-ce Urechiă l'a luatŭ din «*letopisețulŭ moldovenescŭ*». Judecândŭ după textulŭ luĭ Urechiă, acestŭ pasagiŭ asupra prădăriĭ de la 1466 trebue să fi avutŭ în analele putnene o redacție aprópe identică cu pasagiulŭ de sub an. 1461. Cf. nota 18.

(25) Intocmaĭ așa cronica moldo-polonă, cu adaosulŭ «i wszystek plon im odbił», ce se găsesce și în Urechiă: «și le luă totŭ plénulŭ». Urechiă a împrumutatŭ acestŭ adaosŭ și întréga narațiune (C. I^2, 156) din analele putnene.
Traducĕtorulŭ cronicеĭ moldo-polone a adăugatŭ de la sine «Tătariĭ veneaŭ atuncĭ din Podolia, unde aĭ noștriĭ le tăiaseră calea». Veḑĭ asupra acesteĭ notițe autoriĭ polonĭ citațĭ de Picot, l. c. 109.

(26) Cronica moldo-polonă presentă aceeașĭ redacție, în câtŭ-va prescurtată de traducĕtorŭ. Urechiă (C. I^2, 157) reproduce în totulŭ analele putnene.

воевода оугровлахїискыи» e tradusŭ cu «Wlada do *Multan*». Afară de acésta analele putnene intrebuințéză adj. оугровлахїискыи numaĭ în *titlulŭ* domnilorŭ (ca sub 1484), când însă e vorba de țéra Munténéscă, de Muntenĭ, ele intrebuințéză cuvintulŭ Мунтѣни. Cf. aniĭ 1457, 1471, 1472.

(27) Cronica moldo-polonă are o altă redacție, care pare s'o fi avutŭ și Urechiă (C. I², 157); într'însa urma după prădarea Brăileĭ o scire sub an. 6979 (1471) despre tăierea capetelorŭ câtorŭ-va boerĭ în Vasluĭ.

(28) Cronica moldo-polonă și Urechiă (C. I², 158) daŭ o descriere cu multŭ maĭ detailată a lupteĭ de la *Socĭ*. Ambele aŭ avutŭ prin urmare dreptŭ isvorŭ *o altă redacție* a analelorŭ putnene. Asupra acesteia cf. Studiulŭ, p. 113—114.

(29) In textulŭ nostru s'a omisŭ въ полоудьнине, ce se găsesce în cronica moldo-polonă (w południe) și în Urechiă («în vrémea ce aŭ ședutŭ domnulŭ la masă de prânḍŭ» (C. I², 158).

(30) In textulŭ nostru s'a omisŭ *14 Septemvrie* (.ді. Септемврїа), ce se află în cronica moldo-polonă și la Urechiă (C. I², 158). Cea d'întâiŭ are afară de acésta o glossă asupra Mangopuluĭ, care spune că «acolo se afla o împĕrăție creștină sub hanulŭ de Crimŭ». (†) Noĭ credemŭ că acéstă glossă este intercalată de trăducĕtorulŭ polonŭ; analistulŭ din Putna scia fórte bine că familia domnitóre de la Mangopŭ, cu care se înrudise Ștefanŭ, era creștină. Veḍĭ pomelniculŭ de la Bistrița, unde la f. 5 a. se pomenescŭ rudele luĭ Ștefanŭ celŭ Mare: Radulŭ, voevodulŭ Muntenescŭ, și soția luĭ Maria (la marginea fileĭ: мѫнтѣне), apoĭ maĭ mulțĭ membriĭ aĭ familieĭ princiare din Mangopŭ: Manoilŭ și soția luĭ Ana, Avraamŭ, Ana, Isaacŭ, Iacovŭ, Melchisedecŭ și Davidŭ (la margine: [ѿ] мангопа).

(31) Cronica moldo-polonă se deosebesce de analele putnene într'atâta că nu amintesce de împărțirea steagurilorŭ la Milcovŭ, nu însémnă data lupteĭ dela CursulŭApeĭ (18 Noemvrie) și traduce greșitŭ pe Потокъ Бодна (††) cu «Biały Potok» (Rîulŭ Albŭ). Urechiă (C. I², 159—160) după o frumósă reflexiune asupra motivelorŭ ce l'ar fi îndemnatŭ pe Ștefanŭ să întreprindă alŭ doilea rĕsboiŭ în potriva luĭ Radulŭ, povestesce acestŭ rĕsboiŭ întocmaĭ ca analele putnene, cu tóte detailele lorŭ, adăogândŭ însă și unele din istoriciĭ polonĭ. Asupra acestorŭ din urmă veḍĭ Picot, l. c. 121, nota. Compară cu analele putnene următórele din Urechiă: «létopisețulŭ nostru scrie, că dacă aŭ so-

(†) Așa traduce d-lŭ Hasdeŭ frasa «czarstwo tam było z Przekopskim czarem krzescianscy», înlocuindŭ pe *z* cu *pod* și pe *krzescianscy* cu *krzescianskie*. De óre-ce însă prin «carstwo chrzescianscy» traducătorulŭ polonŭ a voitŭ să ḍică că familia domnitóre de la Mangopŭ era *creștină*, s'ar putea înțelege acéstă expresie ca państwo Drohojewscy, państwo Witkowscy etc.

(††) Потокъ Бодна (Бодна este o greșélă de concordanță în locŭ de Бодных) este traducerea verbală a numeluĭ «Cursulŭ Apeĭ», locŭ în jud. Rîmniculŭ-Săratŭ. Frunzescu, 152.

sitŭ Stefanŭ Vodă la margine, Noemvrie în 8, aŭ împărţitŭ steagurile oştiĭ sale pre Milcovŭ şi de aciĭ s'aŭ împreunatŭ (cron. putn. съвокупи се) cu Radulŭ Vodă, Noemvrie în 18, Gioĭ, la loculŭ ce se dice Cursulŭ Apeĭ şi. . . s'aŭ bătutŭ acolo până în sară, aşijderea şi Vinerĭ şi Sâmbătă până în sară. Iară nóptea spre Duminecă. . . aŭ fugitŭ (Radulŭ) cu tótă óstea la scaunulŭ sĕŭ la Dâmboviţa. Iar Stefanŭ Vodă s'aŭ pornitŭ după dînsulŭ cu tótă óstea şi. . . în 23 (†) aŭ încunjuratŭ cetatea Dâmboviţa şi într'aceea nópte aŭ fugitŭ Radulŭ Vodă din cetate. . . Iar Stefanŭ Vodă în 24 acesteĭ lunĭ aŭ dobânditŭ cetatea Dâmboviţa. . . şi aŭ luatŭ pre dómna Raduluĭ Vodă şi pre fiică-sa Voichiţa o aŭ luatŭ şie dómnă (††) şi tótă averea luĭ . . . şi acolo s'aŭ veselitŭ 3 dile şi de aciĭ s'aŭ întorsŭ la Sucévă. . . Iar pe Basarabŭ Laiotŭ l'aŭ lăsatŭ domnŭ în ţara Muntenéscă şi aŭ domnitŭ o lună. Iar Radulŭ Vodă aŭ năzuitŭ la Turcĭ. . . dacă aŭ luatŭ agiutorŭ dela Turcĭ aŭ întratŭ în ţara Românéscă cu 15 miĭ de Turcĭ. . . şi aŭ datŭ războiŭ luĭ Băsărabŭ Vodă Gioĭ în 23 Dechemvrie (†††) şi l'aŭ răzbitŭ. . . carele (Radulŭ) aŭ năzuitŭ iarăşĭ la Moldova.»

După lupta de la Cursulŭ Apeĭ, 1472, cronica moldo-polonă are o notiţă, ce lipsesce în redacţia nóstră a analelorŭ putnene, asupra uneĭ lupte din an. 6982 (1473), Octomvrie 9, între Muntenĭ şi Ungurĭ sub comanda luĭ Ţăpăluşŭ. Aceştĭ din urmă ar fi fostŭ bătuţĭ. Sub acelaşĭ anŭ (6982) are Urechiă (C. I², 160) următórele treĭ notiţe, ce parŭ a fi traduse verbalŭ din analele putnene: «In anulŭ 6982 (1473), Octomvrie 1, aŭ luatŭ Stefanŭ Vodă cetatea Teleajneĭ.» «Intr'acéstaşĭ lună, în 5 dile, aŭ fostŭ războiŭ în ţara Muntenéscă şi. . . aŭ izbânditŭ Stefanŭ Vodă şi aŭ bătutŭ pre Ungurĭ şi pre Ţăpăluşŭ cu războiŭ.» «Intr'aceeaşĭ lună, în 20, aŭ răzbitŭ şi pre Băsărabŭ.»

Tóte aceste scirĭ aŭ rĕmasŭ până acum neexplicate. Ce rĕsboiŭ a pututŭ fi între Muntenĭ şi Ungurĭ la 1473, cine este Ţăpăluşŭ, cine este Băsărabŭ şi dela cine a luatŭ Ştefanŭ Teleajna?

D-lŭ Xenopolŭ, Istoria II, 421, crede că Ţăpăluşŭ din Urechiă şi cronica moldopolonă este *Vladŭ Ţepeşŭ*, care pe la 1474 (recte 1473, căcĭ 6982 *Octomvrie* corĕspunde acestuĭ anŭ) ar fi eşitŭ din închisórea, în care îlŭ ţinuse Mateiŭ Corvinŭ dela 1462 încóce, şi ar fi încercatŭ cu ajutorŭ unguresců (††††) a ocupa tronulŭ ţĕriĭ Muntenescĭ. Fiindŭ bătutŭ de Laiotŭ Basarabŭ, Ţepeşŭ se întórse în Ungaria, unde aşteptă până ce la 1476 i se oferi ocazia să puє

(†) Anal. putn. 20.

(††) Anal. putn. aŭ *Maria* i. l. d. *Voichiţa* şi nu spunŭ că Ştefanŭ şi-a luatŭ-o de soţie, ci că pe lângă cele-lalte Ştefanŭ a luatŭ şi pe «fiica luĭ (adecă a luĭ Radulŭ), domniţa Maria». Urechiă traduce aci pe госпожда cu obicĭnuitulŭ «dómnă» i. l. d. «domniţă.»

(†††) Anal. putn. n'aŭ acéstă dată.

(††††) Acestŭ ajutorŭ e motivatŭ prin aceea că «Unguriĭ doriaŭ să scape câtŭ maĭ curândŭ de costisitórea luĭ găzduire.»

mâna din noŭ pe domnie. Luarea Teleajneĭ și bătălia luĭ Ștefanŭ cu unŭ Băsărabŭ, puse de cronică în aceiașĭ lună cu întîmplarea antecedentă, d-lŭ Xenopolŭ nu le póte explica, ibid. nota 5. La acestea e de observatŭ că întreprinderea luĭ Țepeșŭ din Ungaria la 1473 nu este dovedită prin nicĭ unŭ altŭ isvorŭ; afară de acésta amŭ aștepta ca elŭ să fie numitŭ Vladŭ, Vadŭ Draculŭ saŭ Dracula, nu «Czapalusi» (Țăpălușŭ), o poreclă dată exclusivŭ luĭ Basarabŭ celŭ Tînĕrŭ. (†)

Picot, l. c. 124, crede că Băsărabŭ celŭ bătutŭ de Ștefanŭ la 20 Oct. 1473 nu póte fi decât Basarabŭ celŭ Tînĕrŭ, fiulŭ luĭ Radu, că elŭ a urmatŭ acestuia în domnie la 1472, anulŭ morțiĭ luĭ Radu după analele sêrbescĭ (††), și că a fostŭ poreclitŭ Țepelușŭ. Pe acesta Ștefanŭ voia să-lŭ scótă din domnie, ca să pună în locu-ĭ pe unŭ favoritŭ alŭ sĕŭ, ibid. 116. Picot maĭ admite împreună cu d-lŭ Hasdeŭ că în cuvîntulŭ «Unguriĭ», de care e vorba în Urechiă, avemŭ a face cu o greșélă de traducere a acestuia,care pe slav. Оугровлахы l'a tradusŭ cu Ungurĭ i. l. d. Muntenĭ. Dacă acéstă presupunere este adevĕrată, atuncĭ tóte treĭ notițele din Urechiă îșĭ găsescŭ explicarea lorŭ naturală, admițĕndŭ că în ele e vorba de *unŭ răsboiŭ alŭ luĭ Ștefanŭ celŭ Mare cu Basarabŭ celŭ Tînĕrŭ, poreclitŭ Țepelușŭ, în luna luĭ Octomvrie 1473, în care răsboiŭ Ștefanŭ l'a bătutŭ de 2 orĭ pe Țepelușŭ și ĭ-a luatŭ Teleajna.* (*) Despre resultatulŭ acestuĭ răsboiŭ cronica nu spune nimicŭ; e de presupusŭ însă că după lupta dela 20 Oct. 1473 Ștefanŭ *a pusŭ din noŭ în domnie pe Laiotŭ Basarabŭ*, celŭ alungatŭ de Radu cu unŭ anŭ maĭ 'nainte. Acésta nu împedecă pe Laiotŭ la 1476 să lupte împreună cu Turciĭ împotriva protectoruluĭ sĕŭ. (**)

(†) De altmintrelea d-lŭ Xenopolŭ se contradice însușĭ prin următórea notă dela p. 423: «că nu póte fi vorba de a identifica pe Țepelușŭ cu Vladŭ Țepeșŭ se vede, în afară de dovedile aduse că Țepelușŭ era Laiotŭ Basarabŭ, și din aceea că nicĭ odată isvórele timpuluĭ nu numescŭ pe Țepeșŭ decât Vladŭ Dracula». Pentru ce dar «Czapalusi» din cronica moldopolonă este identificatŭ cu Vladŭ Țepeșŭ?

(††) Cf. Picot, l. c. 116.

(*) Teleajna trebue căutată în jud. Prahova, nu în Vasluiŭ, cum face Picot, l. c. 122. Ea a fostŭ probabilŭ o fortăréță pe apa Teleajenuluĭ. D-lŭ Tocilescu, Manualŭ, 147, o pune lângă Ploescĭ.

(**) Scirea croniceĭ moldopolone de sub 9 Oct. 1473 rĕmâne obscură. Acĭ este imposibilŭ a admite o greșélă de traducere (W ę g r o w i e pentru Оугровласи), de óre-ce amŭ vĕdutŭ la nota 20 că traducĕtorulŭ polonŭ scia să deosebéscă aceștĭ doĭ termenĭ. Afară de acésta, dacă amŭ admite în tóte treĭ locurile Оугровласи i. l. d. W ę g r o w i e, amŭ avea în frasa d'întâiŭ contradicția: Ungrovlahiĭ s'aŭ bătutŭ cu Munteniĭ (bili się Węgrowie z Multany). Nu putemŭ admite nicĭ confusia între M u l t a ń și W o l o s z a, ce se întâlnesce fórte desŭ până și astădĭ în scriitoriĭ polonĭ (cf. raportulŭ luĭ Jablonowski în Memoriulŭ congresuluĭ istoricilorŭ polonĭ din Lemberg, 1890), de óre-ce traducĕtorulŭ de la 1566 nu face acéstă confusie. Se pare că intregŭ acestŭ pasagiŭ a fostŭ coruptŭ și în originalulŭ traducĕtoruluĭ polonŭ și în a luĭ Urechiă. O lămurire a luĭ este de așteptatŭ numaĭ prin descoperirea unorŭ copiĭ nouĕ ale analelorŭ putnene

Țăpălușŭ din Urechiă nu póte fi identicŭ cu Laiotŭ Basarabŭ, cum presupune d-lŭ Xenopolŭ, l. c. 423, credêndŭ că Laiotŭ a căpĕtatŭ acéstă poreclă în a doua domnie a luĭ (1476—1481 după d-sa); acésta ne-o dovedesce și *usulŭ cronicei putnene*, care numesce pe Laiotŭ saŭ **Басарабъ**, **Басарабъ**, **Басараба**, saŭ **Басарабъ Лаютъ** (sub aniĭ 1472, 1476), nicĭ-odată altŭ-felŭ. **Цъпълоушъ** **Цапалоушъ** sub an. 1481 este Basarabŭ celŭ Tînĕrŭ.

Asupra identitățiĭ luĭ *Țepelușŭ* cu *Basarabŭ celŭ Tînĕrŭ* nu póte încăpea nicĭ o îndoélă; cine a fostŭ însă acestŭ Basarabŭ celŭ Tînĕrŭ e greŭ de hotărîtŭ. Picot, l. c. 116—117, îlŭ socóte, cum amŭ vĕdutŭ, fiulŭ luĭ Radu și crede că s'a numitŭ și Radu; Xenopolŭ îlŭ identifică cu Laiotŭ Basarabŭ, credêndŭ că acesta s'a numitŭ în timpulŭ tinerețiĭ séle celŭ Tînĕrŭ și că maĭ apoĭ a fostŭ poreclitŭ Țepelușŭ (*); Tocilescu, Manualŭ, 95 și 159, îlŭ face fiulŭ luĭ Laiotŭ Basarabŭ. Hipotesa d-luĭ Picot mi se pare cea maĭ aprópe de adevĕrŭ, fiindŭ în acordŭ cu întâmplările de la 1472—1473; ea e lipsită însă, ca și cele-lalte, de dovedĭ convingĕtóre.

(32) Bătălia dela Vasluiŭ este descrisă în cronica moldopolonă în tocmaĭ ca la analele putnene. Asupra deosebirilorŭ întroduse de traducĕtorŭ vedĭ Studiulŭ, p. 56. Urechiă (C. I², 160—161) reproduce tóte cele conținute în analele putnene: data, loculŭ, prinderea fiuluĭ luĭ Isan-pașa (Ur. Isacŭ-pașa), stégurile răpite (Ur. 100 i. l. d. 40), le completéză însă cu scirile istoricilorŭ polonĭ. Cf. adaosulŭ luĭ Nic. Costinŭ în C. I², 161, notă. E de admiratŭ concordanța luĭ Urechiă cu descrierea trimisă regeluĭ Mateiŭ Corvinŭ de unŭ anonimŭ 11 dile după bătălie; cf. Picot, l. c. 128.

(33) Cronica moldopolonă presentă o traducere aprópe verbală a analelorŭ putnene, cu deosebirea că are *26 Iulie* i. l. d. *26 Iunie* și conține după Valea Albă unŭ adaosŭ alŭ traducĕtoruluĭ polonŭ «în ținutulŭ Némțŭ, în țéra Moldoveĭ». Urechiă (C. I², 164—165) completéză narațiunea cam scurtă a analelorŭ cu istoriciĭ polonĭ; aprópe tóte expresiunile analelorŭ se regăsescŭ în textulŭ luĭ. Data se potrivesce cu a cron. moldopol.

(34) In tocmaĭ așa Urechiă (C. I², 165—166). Cronica moldo-polonă n'are acéstă notiță. Data morțiĭ din inscripția pusă de Ștefanŭ celŭ M. pe mormîntulŭ luĭ Teoctistŭ dela mânăstirea Putna nu e de acordŭ cu anal. putn. Aci cetimŭ: 6986 (1477), Noemvrie 18, dincolo 6985 (1476), Noemvrie 8. Revista luĭ Tocilescu, 1883 (an. I. vol. I, fasc. II), p. 253 și fig. 5 din tăblița

(*) Istorja II, 420. Nu se dă însă nicĭ o dovadă pentru acéstă identificare.

11. (†) Intr'o notiță dintr'unŭ sbornicŭ din sec. 16 alŭ mânăstireĭ Némțuluĭ se spune: «în anulŭ 6985 aŭ rĕposatŭ prea-o-sfințitulŭ mitropolitŭ kir Teoctistŭ celŭ Bĕtrânŭ», Rev. Toc., an. II, p. 137. E de presupusŭ că data adevĕrată este cea de pe mormîntŭ și că în analele putnene avemŭ a face cu o greșélă de copistŭ.

(35) Urechiă (C. I², 166) are 7 în locŭ de 19 Dechemvrie. Totŭ așa inscripția de pe pétra mormîntală din mst. Putna. Rev. Toc. 1883, p. 257 și 260, tăblița 13, fig. 2.

(36) Datele analelorŭ putnene corĕspundŭ în totulŭ cu inscripția de pe mormîntulŭ comunŭ alŭ luĭ Bogdanŭ și Petru dela Putna, cu singura deosebire că acésta are pentru mórtea luĭ Bogdanŭ *26 Iulie* i. l. d. *16 Iunie*. Rev. Toc. 1883, p. 257, tabl. 13, fig. 3. Urechiă (C. I², 166) are în locŭ de 6987, 26 Iulie — 6986, 25 Iulie, iar în locŭ de 6988, 21 Noemvrie — 6987, 15 Noemvrie; aceste abaterĭ trebuescŭ puse pe socotéla copiștilorŭ. Cronica moldopolonă are și ea o dată greșită pentru mórtea luĭ Bogdanŭ: 6987, 8 Noemvrie.

(37) Cronica moldopolonă prescurtéză în câtŭ-va narațiunea analelorŭ putnene și omite scirea despre Vladŭ Călugărulŭ. Urechiă (C. I², 166) reproduce analele putnene, le încurcă însă combinându-le cu scirea luĭ Długosz asupra răsboiuluĭ dela 1476, cf. Picot, l. c. 161. «Fostŭ-aŭ războiŭ în țara Munténéscă de s'aŭ bătutŭ Stefanŭ Vodă cu Țăpălușŭ Vodă la Rîmnicŭ și cu mila luĭ Dumnedeŭ.. și cu ruga mareluĭ mucenicŭ Procopie aŭ biruitŭ Stefanŭ Vodă și mulțĭ Muntenĭ aŭ pieritŭ... și pre Țăpălușŭ încă l'aŭ prinsŭ viŭ și ĭ-aŭ tăiatŭ capulŭ (an. putn. изъ землѧ прогна=ilŭ goni din țĕră). Dela Stefanŭ Vodă încă aŭ pieritŭ ómenĭ de frunte, boerĭ (an. putn. Шандрѣ). Și aŭ pusŭ Stefanŭ Vodă domnŭ țĕreĭ Munteneseĭ pre Vladŭ Vodă Călugărulŭ... cu mare laudă s'aŭ întorsŭ la scaunulŭ sĕŭ la Sucéva».

Urechiă a înlocuitŭ aci într'adinsŭ pe Шандрѣ alŭ analelorŭ putnene cu «ómenĭ de frunte, boierĭ», fiindŭ-că mórtea luĭ Șandrea o pusese cu multŭ înainte, într'o luptă totŭ de lângă Râmnicŭ, ce ar fi avutŭ-o o parte din óstea luĭ Ștefanŭ sub comanda cumnatuluĭ sĕŭ Șandrea hatmanulŭ cu Radulŭ după lupta de la Podulŭ Inaltŭ, 1475. «Și acolo aŭ peritŭ și Șendrea hatmanulŭ, maĭ giosŭ de Râmnicŭ, unde multŭ s'aŭ pomenitŭ movila Șendriĭ» (C. I², 162). Pe acceiașĭ vreme (1475) cuceri Ștefanŭ, după Urechiă, ținutulŭ Putneĭ, o greșélă

(†) In Archiva luĭ Cogălnicénu II, 312 acéstă dată este cetită greșitŭ: 6965, 20 Ianuarie. Picot, l. c. 156, greșesce și dinsulŭ transcriindŭ-o cu 1478, 20 Ianuarie, i. l. d. 1477, 20 Ian.

ce 'şĭ are originea, ca şi cea precedentă, în mutarea faptelorŭ de la 1481—1482 la 1475. Cf. nota următóre.

(38) Cronica moldopolonă n'are acestŭ pasagiŭ. Elŭ este fórte preţiosŭ, căcĭ lămuresce chestia atâtŭ de încurcată a ocupăriĭ ţinutuluĭ Putneĭ de Ştefanŭ M. Analele putnene spunŭ lămuritŭ că în *10 Martie 6990 (1482)* Ştefanŭ M. a luatŭ *cetatea Crăciună*. Urechiă (C. I², 162) pune acestŭ evenimentŭ la 1475: «Şi aŭ luatŭ Stefanŭ Vodă (după lupta dela Rîmnicŭ, 13 Ghenarie) *cetatea Crăciuna cu ţinutŭ cu totŭ, ce se chiamă ţinutulŭ Putneĭ*, şi l'aŭ lipitŭ de Moldova şi aŭ pusŭ părcalabiĭ sĕĭ pre Vâlcea şi pre Ivanŭ». (†)

Acestŭ pasagiŭ a luĭ Urechiă a datŭ multŭ de lucru comentatorilorŭ luĭ. Picot, l. c. 135, îlŭ explică astŭ-felŭ: d-sa crede că Ştefanŭ a cuceritŭ Vrancea întâiaşĭ dată la 1471 după lupta de la *Socĭ*, iar a doua óră la 1475 după lupta dela Podulŭ Inaltŭ, şi acésta pe motivulŭ că la 1473 se găsesce unŭ Fĕtu părcalabŭ de *Cetatea Nouă*, care n'ar fi alta decât Crăciuna, numită astŭ-felŭ fiindŭ-că era de curîndŭ cucerită de Ştefanŭ. Pe Picot l'a indusŭ în eróre unŭ *Vâlcea*, pomenitŭ ca părcalabŭ de Cetatea Nouă (Новограда) la 22 Maiŭ 1476. Pe acestŭ Vâlcea l'a credutŭ identicŭ cu celŭ din Urechiă.

Hipotesa d-luĭ Picot se rĕstórnă prin faptulŭ că unŭ părcalabŭ de Cetatea Nouă şi anume acelaşĭ Fĕtu de la 1473 e pomenitŭ la 1470, decĭ înainte de lupta de la Socĭ: **Фете, паркалаба отъ нова града**, în doc. dela 6978, 10 Augustŭ, şi **Фете, паркалабъ новоградскіи**, doc. de la 6979, 10 Septemvrie. Uljanickij, Materialy, 108. Afară de acésta Cetatea Nouă nu póte fi identificată cu Crăciuna.

Epp. Melchisedecŭ, Cronica Romanuluĭ I, 12, crede că Cetatea Nouă, ce se amintesce, după sf. sa, în maĭ multe chrisóve vechĭ începêndŭ de la 1495, este cetatea, ale căreĭ ruine pe timpulŭ luĭ Dimitrie Cantemirŭ se numiaŭ *Smirodova* saŭ *Smerodova*. Despre acéstă cetate aflămŭ la Urechiă următórea scire: «In anulŭ 6991 (1483) Stefanŭ Vodă aŭ începutŭ a zidire cetatea de la târgulŭ Romanuluĭ, ce se chiamă Smeredova» (C. I², 167). Existenţa acesteĭ cetăţĭ o dovedesce şi adnotaţia luĭ Nicolae Costinŭ la cronica luĭ Urechiă, ce dice: «care aŭ cădutŭ şi s'aŭ rĕsipitŭ de apa Moldoveĭ (††) cu vreme» (C. I²,167, nota 1). Notiţa luĭ Urechiă asupra Smeredoveĭ este luată fără îndoélă din analele putnene, faptulŭ relatatŭ de dînsa póte fi decĭ privitŭ ca unŭ faptŭ istoricŭ. Identificarea Smeredoveĭ însă cu Cetatea Nouă nu este aşa de sigură.

(†) *Crăciuna* se afla, după Mironŭ Costinŭ (C. I², 24) «pe Milcovŭ, maĭ susŭ de Focşanĭ, deasupra Odobescilorŭ»; ea este una din cetăţile, cărora pe vremea luĭ Mironŭ Costinŭ «le staŭ năruiturile».

(††) Ep. Melchisedecŭ, l. c., observă că aci trebue cetitŭ apa *Siretuluĭ*.

Din documentele citate maĭ josŭ resultă din potrivă că *Romanulŭ* a purtatŭ câtŭ va timpŭ acéstă din urmă numire.

La 1470 Smeredova nu exista și cu tóte acestea avemŭ, cum amŭ vĕḑutŭ maĭ susŭ, unŭ părcalabŭ alŭ Cetăţeĭ Nouă în acestŭ anŭ. Afară de cele două documente, unde părcalabulŭ de Cetatea Nouă este amintitŭ împreună cu părcalabiĭ (saŭ staroștiĭ) de Hotinŭ, Cetatea Albă, Chilia, Némţŭ și Orheiŭ, cf. următórele documente: *6982 (1474), 26 Aug.*: Фєтє, п. Новоградꙋ (doc. din colecţia Lukaševičъ, publicatŭ necompletŭ la Uljanickij, Nr. 97 c., p. 109); *6996 (1488), 17 Aug.*: Сєкара, пръкалаба новоградскаго, (Uljanickij, Nr. 100 a., p. 117); *6998 (1489), 26 Noemvrie*: Іѡ Сєкаръ, паркалаба новоградского (Lukaševičъ, necompletŭ la Uljan., Nr. 100 c., p. 118); pe lângă Secară sunt amintiţĭ părcalabiĭ de Hotinŭ, Némţŭ și Orheiŭ; *7007 (1499), 12 Iulie*: Шандрꙋ, пръкалабъ новоградскiи, pe lângă care se amintescŭ părcalabiĭ de Hotinŭ, Némţŭ, Sucéva, Cernăuţĭ, Orheiŭ, Soroca și patru fără indicarea orașelorŭ, unulŭ din aceștia probabilŭ celŭ de Hărlăŭ, unde s'a scrisŭ actulŭ (Uljan., p. 176); *7011 (1503), 2 Februarie*: acelașĭ Șandru, pomenitŭ împreună cu părcalabiĭ de Hotinŭ și Némţŭ (col. Lukaševičъ); *7023 (1514), 21 Dechemvrie*: Нєтрики, паркалаба новоградскога, pe lângă dînsulŭ ceĭ de Hotinŭ și Némţŭ (col. Lukaševičъ), ș. a. m. d. Tóte aceste documente dintre 1470—1514, în care se pomenescŭ părcalabiĭ de Cetatea Nouă, dar maĭ cu sémă doc. dela 1470, 10 Augustŭ, datŭ în Romanŭ (оу домнємъ тръгꙋ), ne permitŭ a deduce că sub părcalabŭ de Cetatea Nouă este înţelesŭ părcalabulŭ de Romanŭ, de óre-ce în casulŭ contrarŭ toţĭ ceĭ-lalţĭ părcalabĭ de frunte aĭ ţĕreĭ Moldoveĭ ar fi pomeniţĭ, numaĭ celŭ de Romanŭ nu. Este naturalŭ deci a presupune că acesta nu vine sub numirea романскiи (precum se găsesce романскiи тръгъ saŭ романовъ тръгъ), ci sub cea de новоградскiи. Romanŭ a pututŭ fi numitŭ новыиградъ dela o cetate zidită de Ștefanŭ înainte de 1470, póte chiar dela Smeredova, ale căreĭ fundamente nu sunt puse la 1483 (6991), ci cu multŭ maĭ 'nainte. Insemnătatea strategică a Romanuluĭ (consideră d. e. rolulŭ ce a avutŭ acestŭ orașŭ în campania dela 1497) va fi îndemnatŭ pe Ștefanŭ celŭ Mare din primiĭ anĭ aĭ domnieĭ séle să se gândéscă la întărirea luĭ (*).

Revenindŭ asupra anexăreĭ judeţuluĭ Putna, notămŭ că o parte din istoriciĭ o punŭ după Urechiă la 1475 (Hasdeu, Istoria Critică, ed. I, p. 54., ed. II, p. 10, Xenopolŭ, Istoria II, p. 331), alţiĭ (Tocilescu, Manualŭ, p. 159) la 1481.

(*) Cf. și «*Cetatea nouă Romanulŭ*, ce i s'aŭ surpatŭ pămîntulŭ și aŭ căḑutŭ» in C. I², 379 [Eustratie logofĕtulŭ și ceĭ-lalţĭ compilatorĭ aĭ luĭ Urechiă]. In C. I², 201 cetimŭ la cuvintulŭ «*Cetatea nouă*» din textulŭ luĭ Urechiă glossa luĭ Simeonŭ dascălulŭ «*la Romanŭ*». D-lŭ Hasdeŭ, Arch. istorică I, 1, 76 traduce și d-sa pe пръкалаба новоградского cu «părcalabŭ de Romanŭ (Cetatea Nouă)».

In urma textuluĭ nostru alŭ analelorŭ putnene nu maĭ încape îndoélă că acéstă din urmă dată este singura exactă. Ce l'a îndemnatŭ pe Urechiă să pue acestŭ evenimentŭ la *13 Ianuarie 1475* nu putemŭ sci. Avemŭ a face probabilŭ cu o combinaţie de a luĭ, care póte să fi fostŭ provocată de o scire a analelorŭ putnene (nepăstrată în copia nóstră) asupra uneĭ lupte dela 13 Ianuarie 1482, ce a premersŭ ocupăriĭ și anexăriĭ definitive a CrăciuneĬ cu judeţulŭ Putna în 10 Martie alŭ aceluiașĭ anŭ.

(39) Acéstă notiţă nu se află niciĭ la Urechiă, niciĭ în cronica moldo-polonă.

(40) Cronica moldo-polonă pune venirea luĭ Baiazidŭ sub Chilia la *15 Martie 6992 (1484)*, iar cucerirea eĭ și a Cetăţiĭ Albe în Iulie și Augustŭ. Urechiă (C. I², 167) pune luarea Chiliceĭ în *14 Iulie*, iar a Cetăţiĭ Albe în *5 Augustŭ*. *14 Iunie* în copia nóstră a analelorŭ putnene pare a fi o greșélă de copistŭ. De altmintrelea asupra acestorŭ date istoriciĭ nu sunt de acordŭ. Cf. Picot, l. c. 165, nota. Cronica anonimă, care dela 1465 până la 1484 nu înregistréză niciĭ unŭ faptŭ din domnia luĭ Ștefanŭ M., amintesce pe scurtŭ de luarea acestorŭ două cetăţĭ sub 6992, fără date precise. In urma acestorŭ și altorŭ notiţe (cf. Picot, l. c.) data 6991 a cronicceĭ neogrecescĭ publicată de C. de Boor, Nicephori Archiepiscopi Constantinopolitani opuscula historica, Lipsiae 1880, p. 224, este greșită: ἔτους ς῀ϡπθ´.... καὶ μετὰ δύο ἔτη (6991) ἐστράτευσε κατὰ Κελίου καὶ Ἀσπροκάστρου.

Asupra pasagiuluĭ din Urechiă și traducereĭ polone cf. Studiulŭ, p. 118.

(41) Cronica moldopolonă și Urechiă (C. I², 168) aŭ întocmaĭ aceeașĭ redacţie, cu deosebirea că cea d'întâiŭ numesce pe Хромотъ alŭ analelorŭ putnene «*Chromot*» (*Chromoisem* este o greșélă i. l. d. Chromotem, cf. sub 1486 Chromota și Chromotha), iar Urechiă *Hroet* și *Hroiot*. Urechiă are și data ardereĭ SucceveĬ: «19 Septemvrie, Lunĭ și Marţĭ», omisă în copia nóstră.

Presupunerea luĭ Picot, l. c. 168—169, că *Hromot* ar fi unŭ nume propriŭ slavonŭ și că sub elŭ ar trebui înţelesŭ unŭ căpitanŭ cehŭ ce, după mărturia luĭ Miechowski, ar fi atacatŭ pe Ștefanŭ lângă Colomeia, nu este de admisŭ. Cf. Xenopolŭ, Istoria II, 370—371.

(42) Judecândŭ după Urechiă (C. I², 168) în copia nóstră este omisă data «*Octomvrie 19*». Cronica moldopolonă n'are acéstă notiţă.

(43) In tocmaĭ așa Urechiă (C. I², 168) și cronica moldopolonă. Acésta are unŭ adausŭ alŭ traducĕtoruluĭ: «acolo (la Cătlăbuga) aŭ fostŭ (Moldoveniĭ) cu Poloniĭ la unŭ locŭ».

Ediţia d-luĭ Hasdeŭ, Archiva istorică III, 8, are în locŭ de «*na Katlabudzie*» — «*na Rakowcu*», ceea ce Picot, 171 și Tocilescu, 162 traducŭ prin Rahova (Racova). Cum s'a întrodusŭ acéstă lectură în ed. d-luĭ Hasdeŭ nu scimŭ; ea este de bună sémă greșită.

(44) Cf. Urechiă (C. I², 168) «Pusŭ-aŭ alŭ doile arhimandritŭ în mânăstirea Putneĭ», fără dată precisă. Urechiă a omisŭ aci numele arhimandritului Paisie. Instalarea luĭ Paisie, s'a făcutŭ la 1486, și dacă admitemŭ că în cronica moldopolonă «15 Februarii» se referă la acéstă instalare, nu la lupta cu Hronetŭ, avemŭ data eĭ precisă. Vedĭ Studiulŭ, p. 58. Paisie e amintită într'o evangheliе a mânăstireĭ dela Putna la 6997 (1489), Rev. Toc. 1883, p. 265, și în pomelniculŭ dela Bistriţa, f. 5: архимандрита Паисїа (la marginea fileĭ e scrisŭ cu roșu Пѹтна).

(45) Cronica moldopolonă nu traduce «ѹ Бльгарехь на Сиретѣ». Urechiă (C. I², 169) are: «In anulŭ 6994 (1486) venitŭ-aŭ Hroiotŭ cu óste de la *Ungurĭ* asupra luĭ Stefanŭ Vodă, căruia ĭ-aŭ eșitŭ Stefanŭ Vodă cu óste înainte la *Schéie pre Siretŭ* și dândŭ rĕsboiŭ... *Martie în 6*, aŭ perdutŭ Hroiotŭ rĕsboiulŭ și óstea, maĭ apoĭ și capulŭ, însă cu mare primejdie luĭ Stefanŭ Vodă, că i s'aŭ pornitŭ calulŭ de aŭ căḑutŭ giosŭ, câtŭ puţinŭ aŭ fostŭ să încapă în mânile vrăjmașilorŭ seĭ». Pentru ce Urechiă a schimbatŭ pe Turcĭ în Ungurĭ nu scimŭ; în originalulŭ analelorŭ putnene aŭ fostŭ de bună sémă: бысть развои сь Хронетомь и сь Тѹркы (cf. cron. moldopol.: *Chromota.... z Turki* și Urechiă, C. I², 168: *Hroetŭ cu Turciĭ*); în copia nóstră «и сь Тѹркы» s'a lăsatŭ afară. Urechiă ne-a păstratŭ însă data lupteĭ de la Șcheia, 6 Martie, omisă și în copia nóstră și în cron. moldopol. Acéstă împrejurare confirmă părerea nóstră de maĭ susŭ, că 15 Februarie alŭ aceluiașĭ anŭ se raportă la instalarea luĭ Paisie în mânăstirea de la Putna.

Anal. putn. ne daŭ o interesantă dovadă despre faptulŭ că Bulgariĭ și coloniile bulgărescĭ din ţĕrile nóstre se numéŭ în vechime *Șcheĭ*, *Șcheia*. Оѹ Бльгарехь traduce Urechiă cu *la Șchéie*, deci Бльгаринь cu *Șchéŭ*. Aceeașĭ localitate la 1569, 2 Aprilie, o găsimŭ sub numirea «Шкеѧ на Сирета». Cronica Romanuluĭ, p. 199.

(46) Totŭ așa cronica moldopolonă și Urechiă (C. I², 169).

(47) Cronica moldopolonă omite data (Mercurea Mare), iar Urechiă (C. I², 169) pe lângă acésta maĭ are și adaosulŭ «nepotulŭ luĭ Stefanŭ Vodă». Elŭ figuréză și în pomelnicul de la Bistriţa, f. 4 b.: Иванъ Царевичь.

(48) Urechiă (C. I², 169) traduce întocmaĭ analele putnene, are însă 25 *Iulie* i. l. d. 26 Iunie. Care din aceste douĕ date este adevĕrată, nu putemŭ hotărî-Alexandru, de care e vorba aci, este fiulŭ celŭ maĭ mare alŭ luĭ Ştefanŭ, născutŭ din Mărușca. Cf. pomelniculŭ de la Bistriţa, f. 3 b.: Мѫрѹшика, мати Алеѯандровы. Intre fiiĭ luĭ Ştefanŭ M. Alexandru e pomenitŭ celŭ d'întâiŭ în pomelnicŭ. Vedĭ Xenopolŭ, Istoria II, 399.

(49) Versiunea analelorŭ putnene asupra lupteĭ din codrulŭ Cozminuluĭ este discutată în Studiŭ, p. 115—118. Asupra lacunelorŭ ce presentă copia nóstră între aniĭ 1497—1504 vedĭ totŭ acolo, p. 35—36.

(50) Urechiă (C. I², 178) și cronica moldopolonă presentă o altă redacţie asupra morţiĭ luĭ Ştefanŭ M. Cf. cu textulŭ polonŭ: «In anulŭ 7012 (1504)... Stefanŭ Vodă... cu mare jale aŭ rĕposatŭ, Marţĭ, Iulie în 2». «Ingropatŭ-aŭ pe Stefanŭ Vodă în mânăstirea Putna». «Domnitŭ-aŭ Stefanŭ Vodă 47 de anĭ, 2 lunĭ și 3 sĕptĕmânĭ». Nu putemŭ sci dacă frumósa caracteristică, ce se află la sfîrșitulŭ notiţeĭ despre mórtea luĭ Ştefanŭ M. în cronica moldopolonă (człowiek był waleczny, fortunny i nabożny), s'a aflatŭ saŭ nu în originalulŭ analelorŭ putnene. Este maĭ probabilŭ că nu s'a aflatŭ, de óre-ce astŭ-felŭ de caracteristice nu se întâlnescŭ în ele, iar dacă s'ar întâlni, ar fi în contradicere cu modulŭ de expunere alŭ acestorŭ anale. Avemŭ deci unŭ adaosŭ alŭ traducĕtoruluĭ polonŭ, care șĭ-a resumatŭ pe scurtŭ și într'unŭ modŭ fórte dibaciŭ judecata sa despre Ştefanŭ. Traducĕtorulŭ a avutŭ acelașĭ gândŭ cu Urechiă, a căruĭ măéstră caracteristică (C. I², 178) este îndestulŭ de cunoscută.

(51) După Urechiă (C. I², 179 și 186) Bogdanŭ Vodă celŭ Orbŭ și Grozavŭ îșĭ începe domnia totŭ la Iulie 7012 (1504), domnesce însă numaĭ «11 anĭ și 9 lunĭ și 3 sĕptĕmânĭ». Mórtea luĭ o pune «în anulŭ 7025 (1517), Aprilŭ în 18»; calcularea anilorŭ de domnie este deci greșită (dacă nu cum-va 11 este o greșélă de copistŭ, pentru 12). Dela 2 Iulie 7012 până la *18 Aprilie* 7025 avemŭ 12 anĭ, 9 lunĭ și aprópe 3 sĕptĕmânĭ. Analele putnene în copia nóstră aŭ 12 anĭ și 10 lunĭ. In cronica moldopolonă lipsesce scirea despre suirea luĭ pe tronŭ, iar mórtea luĭ e pusă la *22 Augustŭ* 7025; se maĭ spune că a domnitŭ 12 anĭ și 9 lunĭ și că a muritŭ la *Hușĭ*. Cf. Urechiă (C. I², 186): «în târgŭ în Hușĭ» și Macarie: «ѹ Хѹсохь . . . априлѣ мѣсеца». Adevĕrata dată a morţiĭ luĭ Bogdanŭ o aflămŭ în inscripţia de pe mormîntulŭ dela Putna: *20 Aprilie* 7025, singura dată ce corĕspunde exactŭ cu aniĭ de domnie 12, lunĭ 9, sĕptĕmânĭ 3. Rev. Toc. 1883, p. 254 și fig. 1, tăbliţa 12.

(52) Cronica moldopolonă n'are o dată precisă; Urechiă (C. I², 186) omite ḑiua (22 Aprilie).

(53) Asupra acesteĭ notiţe, ce se găsesce sub o altă formă și maĭ amplificată în cronica luĭ Macarie, veḑĭ nota 8 dela acéstă cronică.

(54) Nu se află nicĭ în cronica moldopolonă, nicĭ la Urechiă. Asupra faptuluĭ cf. notiţa analelorŭ sêrbescĭ de sub an. 7028 saŭ 7029 (1520 saŭ 1521): Въ лѣто ҂зкѳ. прими царь Соулеимань градь славоущи Белиградь и инїе окрьстнїе гради: In anulŭ 7029 luatŭ-aŭ împĕratulŭ Suleimanŭ strălucita cetate a Belgraduluĭ și alte cetăţĭ de prin prejurŭ. Stojanović, Spomenik III, 147. Cf. ibid. 142, 153, 157. (Srpska Kraljevska Akademija, u Beogradu, 1890).

(55) Nu se află nicĭ în cronica moldopolonă, nicĭ la Urechiă. Cf. analele sêrbescĭ sub an. 7034 (1526): Въ лѣто ҂злд. възеть царь Соулеимань Варадинь на Доунавоу и отиде на Оугрѣ на Лаоуша крала и оуби га на Моухачоу и прїими Боудимь, столнїи градь его, и всоу землю оугарскоу расипа: In anulŭ 7034 luatŭ-aŭ împĕratulŭ Suleimanŭ Varadinulŭ de pe Dunăre și s'aŭ dusŭ împotriva Ungurilorŭ și a craiuluĭ Laușŭ și l'aŭ bătutŭ la Muhaciŭ și aŭ luatŭ Budimulŭ (Buda), scaunulŭ sĕŭ, și tótă ţéra Unguréscă aŭ risipitŭ-o Stojanović, Spomenik III, 147. Cf. ibid. 142, 153, 157.

(56) Cf. Urechiă (C. I², 189): «Intr'acéstașĭ vreme, Septemvrie 20, în anulŭ 7035 (1526), prestăvitu-s'aŭ Petru Vodă, feciorulŭ luĭ Bogdanŭ Vodă, fratele luĭ Stefanŭ Vodă celuĭ Tînĕrŭ». Care din aceste date e adevĕrată: *20 Sept. 7035* saŭ *25 Sept. 7034?* Cronica moldopolonă are pe cea d'întâiŭ. In pomelniculŭ dela Bistriţa, f. 4 a., *Petru* este alŭ 3-lea fiŭ alŭ luĭ Bogdanŭ (celŭ d'întâiŭ e *Ioanŭ Stefanŭ*, alŭ doilea *Pĕtrașcu*).

Note la cronica luĭ Macarie.

(1) Asupra luĭ Macarie și Teodorŭ vedĭ Studiulŭ, c. V.

(2) Aceeașĭ dată aŭ analele putnene. Cf. notele 50 și 51.

(3) Macarie face o greșélă spunêndŭ că Maximŭ după împăcarea luĭ Radu cu Bogdanŭ (1507) a fostŭ ridicatŭ în scaunulŭ de mitropolitŭ «de către arhiereiĭ *moldovenescĭ*» și că până la mórtea sa a împodobitŭ «scaunulŭ de *Cetatea Albă* (прѣстоль бѣлоградскыи)». Din tóte cele-lalte isvóre e cunoscutŭ că Maximŭ a fostŭ mitropolitŭ în *Muntenia* și că a muritŭ în mânăstirea întemeiată de dînsulŭ în *Cruședolŭ* (Sirmiu) la 18 Ianuarie 1516 (†). În cele-lalte are dreptate, spunêndŭ că începĕtorulŭ dușmăniilorŭ a fostŭ Radulŭ; aceeașĭ pricină o dă și biografulŭ luĭ Maximŭ. Cf. cuvintele acestuia: дїаволь возъсеа вь сердце воеводи Радоулꙋ злобꙋ . . . . враждовати на воевода Богдана (Glasnik, vol. XXI, 181) cu vorbele luĭ Macarie: стрѣчень быв оть Радоула. Acésta o confirmă și Urechiă, care după unŭ isvorŭ încă necunoscutŭ spune că Radu aŭ mersŭ în Moldova împreună cu unŭ Romanŭ Pribégulŭ, decĭ cu unŭ pretendentŭ la tronŭ (C. I², 181).

Despre Maximŭ Călugărulŭ [numitŭ de Urechiă (C. I², 181) și Tocilescu (Manualŭ, 99) Maximianŭ] se crede în deobște că a negoțiatŭ pacea între Radu și Bogdanŭ ca simplu călugărŭ și că îndată după acésta, 1507 saŭ 1508, a fostŭ ridicatŭ la rangulŭ de mitropolitŭ. Cf. Picot, l. c. 232, Tocilescu, l. c.; Xe-

---

(†) Cf. analele sêrbescĭ sub an. 1516: Вь лѣто .,зкд. прѣстави се Маѯимь, владикоу Іаноу Деспотоу брать, а сынь Стефана Деспота, иже вь Кроушедолоу, геноуарїа .ні. Spomenik III, 142; vedĭ ibid., p. 122, 127, 147 și viéța luĭ in Archiva istorică II, 68. Acéstă biografie are pentru istoria luĭ Maximŭ și a relațiunilorŭ luĭ cu Muntenia unŭ prețŭ deosebitŭ, de óre-ce e scrisă de unŭ *contimporanŭ*. Cf. frasa: spunŭ toțĭ cățĭ aŭ fostŭ de față la mórtea luĭ (посвѣдѣтельствоуѭть же вьси прѣдстоещии на исходѣ дꙋше егѡ).

nopolŭ II, 469 îlŭ pune mitropolitŭ după Nifonŭ fără să preciseze data. S'ar părea însă, după biografia intercalată în: Родословїе сербскїи цареи, Glasnik XXI, 1867, p. 272—273, că Maximŭ a fostŭ sfinţitŭ episcopŭ înainte de 1507 (*). Fiindŭ că acéstă biografie are câte-va date ce lipsescŭ celeĭ-lalte (reprodusă în originalŭ şi cu o traducere de Hasdeŭ, Arch. Ist. II, 65—68) şi fiindŭ că ea pare a fi rĕmasŭ necunoscută istoricilorŭ noştriĭ, traducŭ aci dintr'însa părţile privitóre la istoria Munteniei.

După ce povestesce despre mórtea părinţilorŭ şi a frateluĭ sĕŭ, biografia spune că Maximŭ a luatŭ cu sine móştele tatăluĭ sĕŭ, ca să mérgă cu ele în Muntenia, şi continuă apoĭ astŭ-felŭ: «Şi după aceea plecă Maximŭ ieromonahulŭ la Radulŭ, voevodulŭ ţĕriĭ Muntenescĭ, fiulŭ luĭ *Iónŭ Călugărulŭ* (Іωанна Монаха) (**), ce fusese maĭ 'nainte voevodŭ alŭ ţĕriĭ Muntenescĭ. Radulŭ voevodŭ primi cu bunătate şi cuviinţă pe Maximŭ ieromonahulŭ, iar maĭ apoĭ îlŭ făcu pe Maximŭ ieromonahulŭ *episcopŭ*. Şi nu după multă vreme îlŭ făcu *arhiepiscopŭ alŭ ţĕriĭ Muntenescĭ*. Scurtă vreme după acésta diavolulŭ, sĕmĕnătorulŭ răutăţiĭ şi pagubeĭ sufletuluĭ omenescŭ, semĕnă în sufletulŭ luĭ Radulŭ voevodŭ rĕutate şi îngâmfare şi duşmănie în potriva luĭ Bogdanŭ, voevodulŭ moldovenescŭ. După acestea Maximŭ arhiepiscopulŭ îĭ înduplecă şi-ĭ împăcă şi-ĭ aduse la dragoste şi încredinţare pacĭnică, că nu vorŭ maĭ purta răsboiŭ unulŭ în potriva altuia niceĭ o dată. După acésta în scurtă vreme Radulŭ voevodŭ cade la bólă şi de acéstă bólă móre, iar după elŭ se pune domnŭ *Mihailŭ celŭ Rĕutăciosŭ* (Михаил воевода злоумнии). (***) Acesta deci trimete pe Maximŭ mitropolitulŭ la regele ungurescŭ Vladislavŭ pentru pace, să curme rĕutatea dintre eĭ. Şi veni Maximŭ arhiepiscopulŭ la regele ungurescŭ şi rugă pe rege şi-lŭ înduplecă spre dragoste şi pace între elŭ şi Mihailŭ voevodŭ». Se povestesce apoĭ cum Maximŭ s'a întorsŭ la aĭ sĕĭ în Sirmiu şi a fundatŭ mânăstirea *Cruşedolŭ*, apoĭ se continuă: «Şi după aceea fu rĕsturnatŭ Mihailŭ voevodulŭ ţĕriĭ Muntenescĭ şi alŭ Ardéluluĭ (Михаил воевода запланински, каравлашки, ердељски) (†) şi în loculŭ luĭ se puse Neagoe voevodŭ (Нагое воевода). (††) Acestŭ voevodŭ cu multe soliĭ şi ru-

(*) Elŭ se călugărise la 1495, iar Sirmiulŭ îlŭ părăsise după mórtea frateluĭ sĕŭ, la 1502. Are dreptate deci Ruvarac, Glasnik XLVII, 182, punêndŭ sfinţirea luĭ între 1503 — 1508.

(**) Aci e vorba de *Vladŭ Călugărulŭ*; in textŭ este o greşélă i. l. d. Іωанна Влада Монаха.

(***) E vorba de *Mihnea celŭ Rĕŭ*, 1508 — 1510.

(†) каравлашки însémnă aci *românescŭ*, decĭ: voevodulŭ ţĕriĭ Românescĭ şi *Muntenescĭ*. Cf. влахозапланинскаѧ землѧ în aceeaşĭ cronică.

(††) 1512. Intre 1510 — 1512 domnesce *Vlăduţă*.

gărĭ chiamă pe Maximŭ arhiepiscopulŭ să vie în arhiepiscopia sa, numită a țěriĭ Muntenescĭ. După atâta rugare Maximŭ mitropolitulŭ se duse acolo. La sosirea luĭ fu cinstitŭ fórte de voevodŭ și de boerĭ. Apoĭ Maximŭ arhiepiscopulŭ ĭĭ închină pe nepóta sa luĭ Neagoe voevodŭ dreptŭ soție. (*) După aceea se rugă Maximŭ mitropolitulŭ de Neagoe voevodŭ să-ĭ îngădue a se întórce în țéra sa, în Sirmiu, și ĭ-aŭ datŭ drumulŭ ginerele sĕŭ Neagoe voevodŭ cu multă avere și multe darurĭ».

Cronica din care extragemŭ acestea este o așa numită «Genealogie (Родословие) a domnilorŭ sêrbescĭ», continuată până la 1716. Tóte cele privitóre la Maximŭ aŭ fostŭ luate dintr'o biografie cu multŭ maĭ veche a acestuia. Vremea în care s'a scrisŭ acéstă biografie și raportulŭ eĭ cu cea publicată în vol. XI din Glasnik (1859) nu le putemŭ precisa, de óre-ce cronica este editată de Panta Srećković fără niciĭ o critică. Ea nu póte fi însă maĭ târzie decât jumĕtatea sec. 17. Redacția cronicei publicată în Glasnik este de la 1764, când a fostŭ scrisă de unŭ proigumenŭ Ștefanŭ în mânăstirea Vrdnik din Fruška Gora, în părțile unde se află și Krušedol-ulŭ.

(4) Asupra expedițieĭ luĭ Bogdanŭ în Polonia și incursiuneĭ Polonilorŭ în Moldova la 1508 vedĭ nota 2 la cronica moldopolonă. Macarie scie prea puținŭ despre aceste evenimente. In prima expediție elŭ pomenesce numaĭ de Leovŭ, în a doua numaĭ de Botoșanĭ, iar narațiunea se mișcă în termenĭ generalĭ: o dovadă că elŭ n'a cunoscutŭ originalulŭ cronicei moldopolone.

(5) Acestŭ pasagiŭ pare să fi servitŭ de isvorŭ luĭ Urechiă, care în capitolulŭ «Când aŭ prădatŭ Tătariĭ în maĭ multe rândurĭ țara Moldoveĭ» (C. I², 183—185) descrie a doua incursiune a Tătarilorŭ din an. 7021 (1513), 25 Augustŭ, astŭ-felŭ: «aŭ prădatŭ țara până la *Iașĭ* și aŭ arsŭ târgulŭ și ținutulŭ Cârligăturei și aŭ agiunsŭ și până la Dorohoiŭ și până la Ștefănescĭ, iar alțiĭ aŭ prădatŭ în giosŭ la Lăpușna și la *Chighcciŭ* și... multe suflete în *Nistru* aŭ înecatŭ» (C. I², 184). Cf. Macarie: «отъ Нистра и до Проута, Проуть весь и Жескиа отъ Кигачка до Хотина» și cronica moldopolonă: «palili ziemię wołoską aż do *Jassy*».

Este aprópe cu neputință a restabili după Urechiă textulŭ originalŭ alŭ cronicei moldopolone asupra invasiunilorŭ tătărescĭ, de óre-ce Urechiă a combinatŭ scirile eĭ cu ale luĭ Wapowski și a încurcatŭ cronologia. Cf. Picot,

---

(*) Soția luĭ Neagoe a fostŭ decĭ nepótă luĭ Maximŭ (синовицѫ свою, ανεψιὰ). E vorba de *Despina*, despre care Ruvarac, Glasnik XLVII, 184, crede că nu póte fi fiica ultimuluĭ despotŭ sêrbescŭ *Lazar*, cum aŭ credutŭ cronicarulŭ sêrbescŭ Branković, istoriculŭ Raić și Xenopolŭ II, 482. Ea a fostŭ însă fără îndoélă din familia despoțilorŭ sêrbescĭ.

l. c. 244—245, note. Data 25 Aug. 7021 (1513) a împrumutatŭ-o Urechiă din cron. moldopolonă (22 Aug. 7021); Macarie are 7022 (1514).

(6) Urechiă (C. I², 185) traduce aprópe cuvîntŭ de cuvîntŭ acéstă notiţă, adăogândŭ dela sine că Trifăilă a venitŭ «cu óste din *ţéra Unguréscă*». E probabilŭ că în copia luĭ Urechiă se strecurase în locŭ de «изъ загорскыѧ землѣ» printr'o greşélă de copistŭ «изъ оугорскыѧ землѧ», de aci *ţéra unguréscă* i. l. d. *ţéra muntenéscă*. Afară de acésta elŭ completéză data cu cronica moldopolonă. Cf. «In anulŭ 7022 (1514), Fevruarie 27, în alŭ 10-lea anŭ a domnieĭ luĭ Bogdanŭ Vodă» şi «Anno 7022, 27 Februarii, въ десѧтое же лѣто царства его».

Picot, l. c. 255, şi Xenopolŭ, l. c. 517, credŭ că Trifăilă a fostŭ unŭ agentŭ alŭ luĭ Petru Rareşŭ, o părere ce nu se radimă pe nimicŭ.

(7) Cf. Urechiă (C. I², 186): «După mórtea luĭ Bogdanŭ Vodă aŭ rĕmasŭ la domnie fiulŭ sĕŭ Stefanŭ Vodă, ce-ĭ ḑicŭ celŭ Tînĕrŭ, şi l'aŭ miruitŭ Teoctistŭ mitropolitulŭ în têrgulŭ Suceveĭ». Epitetulŭ *Tînĕrŭ* îlŭ are Urechiă din Macarie (юнын, младын); acesta spune că Ştefanŭ era de 9 anĭ la mórtea tată-sĕŭ. Picot, l. c. 257, şi Xenopolŭ, l. c. 517, credŭ că era de 11 anĭ. Cum vomŭ vedea din o notă ulterióră, se înşélă Picot, p. 259, creḑêndŭ că Ştefanŭ n'a fostŭ sfinţitŭ de Teoctistŭ mitropolitulŭ şi că Urechiă a pusŭ la 1517 pe Teoctistŭ celŭ mortŭ la 1478.

(8) Asupra acestora veḑĭ Studiulŭ, capitolulŭ VII c.

(9) Acéstă notiţă se rapórtă la expediţiunile sultanuluĭ *Selimŭ* în potriva şahuluĭ *Ismailŭ*, fiulŭ şeiculuĭ Haiderŭ, care domni în Persia între aniĭ 1500—1524. Ismailŭ fu învinsŭ în lupta definitivă dela Cialdiran (23—24 Aug. 1514), Egipetulŭ, unde stăpânea sultanulŭ Mamelucilorŭ Kansu Gawri, fu cuceritŭ la 1516 în urma lupteĭ dela Haleb, Ierusalimulŭ şi Alexandria după acestea. Cf. Hammer, Geschichte des osm. Reichs I, 716 sq., 753 sq., 773, 789 sq.

Numirea curiósă de царство софїнское pentru imperiulŭ luĭ Ismailŭ se explică printr'o analogie falşă cu adj. софїнскъ din Софїа. Din numele dinastieĭ persiene *Safi*, întrebuinţatŭ desŭ şi sub forma *Sofi*, trebuea să se facă adj. софалскъ saŭ софьскъ, nu софїнскъ.

Citezŭ pasagele corĕspunḑĕtóre din analele sêrbescĭ, пentru a se vedea că Macarie nu s'a folositŭ de ele: Вь лѣто .҂зкв. (saŭ .҂зкд.), мѣсеца маиа .и. (saŭ авгоуста .еі.) иде Селимь царь прѣзь море на Казнль башь и прими Егупьть и дивьныи и всехвалныи и прѣсветыи градь Иероусалимь, оу-

вьıи грѣхъ ради нашихъ, а нынѣ гради тамо. Въ лѣто .҂зке. царь Селимь шахъ прими градь Мисирь, си рѣчь Єгѵпьтъ, и Ѧлександрию. (In anulŭ 7022 [saŭ 7024], luna luĭ Maĭ 8 [saŭ Augustŭ 15] trecu împĕratulŭ Selimŭ marea în potriva luĭ Cazilŭ-bașŭ și luă Egipetulŭ și minunatulŭ și prea lăudatulŭ și prea sfîntulŭ orașŭ Ierusalimŭ, vaĭ! din pricina pĕcatelorŭ nóstre, și alte cetăţĭ de pe acolo. In anulŭ 7025 împĕratulŭ Selimŭ șahŭ luă orașulŭ Misirŭ, va să ḑică Eghipetulŭ, și Alexandria). Stojanović, Rodosliov i Letopisi, u Beogradu 1883, 106 — 107. Cf. de acelașĭ autorŭ, Spomenik III, 142.

(10) Analele sêrbescĭ aŭ sub an. 7029 saŭ 7030 (1521 saŭ 1522) următórea notiţă: Въ лѣто .҂зл. прими царь Соулиман Бѣльградь и ины грады срѣмьске и плѣниие Срѣмь и светоу Петькоу одьнѣше и светоу Теофаноу и Бѣльградьце прѣгнаше оу Цариградь. (In anulŭ 7030 luă împĕratulŭ Sulimanŭ Belgradulŭ și alte cetăţĭ din Sirmiŭ și pustiiră Sirmiulŭ și răpiră pe sf. Petca și pe sf. Teofana și pe Belgrădenĭ ïĭ duseră în robie la Ţarigradŭ). Stojanović, Rodoslovi i Letopisi, 107 — 108. Cf. Spomenik III, 142. Notiţa luĭ Macarie asupra acestorŭ întîmplărĭ este independentă de analele sêrbescĭ.

(11) Urechiă redă acestea în capitolulŭ «de mórtea luĭ Băsărabŭ Vodă» (C. I[2], 187), traducêndŭ însă greșitŭ pe Радоулъ иѣкто cu Radulŭ Vodă Călugărulŭ, de óre-ce aci este vorba de Radulŭ de la Afumaţĭ. Macarie însușĭ greșesce spuindŭ că Radulŭ a trecutŭ de 4 orĭ munţiĭ pentru a lua ajutorŭ de la Ungurĭ; elŭ s'a retrasŭ în Ardélŭ numaĭ de 2 orĭ. Cf. Tocilescu, Manualŭ, 104—108; Xenopolŭ II, 485—489, nu amintesce de acésta. Radu de la Afumaţĭ în inscripţia pusă de elŭ la mânăstirea de Argeșŭ se exprimă aprópe totŭ așa asupra luptelorŭ séle cu Mehmedŭ și Turciĭ: овогда гонимь, овогда же гонѣще, Macarie: овогда бия, овогда же побиваемь. Biserica episcopală a mânăstireĭ Curţeĭ de Argeșŭ, Bucurescĭ 1886, p. 44.

(12) Cf. Urechiă (C. I[2], 187): «Intr'acestașĭ anŭ, în luna luĭ Aprilŭ, în cetatea Hârlăuluĭ, aŭ tăiatŭ Stefanŭ Vodă pe Arbure hatmanulŭ, pe care ḑicŭ să-lŭ fie aflatŭ în viclenie». Câte-va expresiunĭ din textulŭ luĭ Urechiă (cf. «ca acela ce crescuse Stefanŭ Vodă pe palmele luĭ» cu «коупно же и прѣвоказателѣ нарицаемаго», «norocululŭ fie unde are zavistie» cu «зависти матере») dovedescŭ că elŭ s'a folositŭ de Macarie; a judecatŭ însă cu totulŭ altŭ-felŭ fapta luĭ Ștefanŭ Vodă. Macarie învinovăţesce pe boerĭ de viclenie, iar Urechiă caută să apere pe Arbure, care, după părerea luĭ, ar fi căḑutŭ jertfă invidieĭ altorŭ boerĭ. «*Ḑicŭ*» din «ḑicŭ să-lŭ fie aflatŭ în viclenie» se raportă la cronica luĭ Macarie. La aceeașĭ cronică parŭ a se raporta și cuvintele luĭ Nicolae Cos-

tinŭ despre Arbure hatmanulŭ: «scrie *letopisețulŭ țĕriĭ*, cum să-ĭ fi aflatŭ Stefanŭ Vodă în viclenie» (C. I², 187, nota 3). Letopisețulŭ țĕriĭ póte fi Urechiă, póte fi însă și cronica putnénă cu continuarea luĭ Macarie la unŭ locŭ.

(13) Asupra rĕscóleĭ boerilorŭ în potriva luĭ Ștefanŭ celŭ Tînĕrŭ vedĭ nota 7 la cronica moldopolonă.

(14) Urechiă (C. I², 188) traduce acestŭ pasagiŭ astŭ-felŭ: «Intr'acestașĭ anŭ (7032) întorcêndu-se o sémă de óste turcéscă din țéra Leșéscă, ... le-aŭ eșitŭ Stefanŭ Vodă înainte pre apa Prutuluĭ la Tărăsăuțŭ și din 4 miĭ de ómenĭ puținĭ aŭ hălăduitŭ la țéra lorŭ». *Tărăsăucŭ* i. l. d. Tărăsăuțŭ din ediția luĭ Cogălnicénu trebue să fie o greșélă de copistŭ, dacă nu cum-va e greșélă de tiparŭ.

(15) Notița asupra lupteĭ de la Mohaciŭ, pe care Macarie o pune la 7033 (1525) i. l. d. 7034 (1526), nu se află în textulŭ luĭ Urechiă; în manuscriptulŭ luĭ Mironŭ Costinŭ ea se află sub o altă formă tocmaĭ la loculŭ, unde o are Macarie, adecă înainte de lupta luĭ Ștefanŭ celŭ Tînĕrŭ cu Radulŭ. Mironŭ Costinŭ povestesce pe scurtŭ a) lupta de la Mohaciŭ, b) rivalitatea luĭ Iónŭ Zapolia cu Ferdinand. (C. I², 189, nota 1). Din comparația cu analele putnene resultă că notița luĭ Macarie este independentă de acestea; cf. nota 55.

(16) Urechiă (C. I², 189) traduce astŭ-felŭ pe Macarie: «In anulŭ 7034 (1526), Fevruarie în 5, (M. въ мѧсопоустныхъ недели) Stefanŭ Vodă... cu mare urgie aŭ întratŭ în țéra Munténéscă asupra Raduluĭ Vodă și aŭ prădatŭ țéra până la Târgușorŭ, și nime n'aŭ cutezatŭ să-ĭ stea în potrivă, ce cu pace aŭ nevoitŭ Radulŭ Vodă de ĭ-aŭ potolitŭ sumeția». Cronica moldopolonă are 4 Februarie. De aci se vede că Urechiă a utilisatŭ pe amêndouĕ: dintr'una și-a luatŭ narațiunea, din a doua data.

(17) Urechiă (C. I², 189) și cronica moldopolonă nu sciŭ nimicŭ de acéstă a doua expediție a luĭ Ștefanŭ în Muntenia. Despre mórtea luĭ cf. nota 10 la cron. moldopol.

(18) Macarie numesce pe Rareșŭ «fiulŭ bĕtrânuluĭ Ștefanŭ Voevodŭ». Originalulŭ cronicеĭ moldopolone n'avea acéstă scire, căcĭ traducĕtorulŭ de la 1566 notéză despre Rareșŭ «nu se scrie alŭ cuĭ fiŭ aŭ fostŭ». Urechiă (C. I², 190) șĭ-a luatŭ data suireĭ luĭ Rareșŭ în scaunŭ (20 Ianuarie) (*) din cronica

(*) N'avemŭ de ce îndrepta acéstă dată în 20 Februarie, cum face Picot, p. 279, nota.

moldopolonă, iar scirea că e născutŭ de femeia unuĭ târgovĕţŭ Rareşŭ de la Hârlăŭ o are din *tradiţie* saŭ dintr'o *cronică*. Elŭ se provócă şi la autoritatea mitropolituluĭ «ce s'aŭ săvîrşitŭ maĭ înainte de Stefanŭ Vodă». Pe ce mitropolitŭ a înţelesŭ Urechiă nu scimŭ; Teoctistŭ a muritŭ după Ştefanŭ Vodă. Cf. şi adnotaţia luĭ Mironŭ Costinŭ la cron. luĭ Urechiă (C. I², 190, nota 1).

(19) Presupunêndŭ că la mórtea sa Teoctistŭ va fi avutŭ c. 80 de anĭ (cf. оүспе въ старости дльзѣ) căpĕtămŭ următórele date aproximative asupra vieţiĭ luĭ: s'a născutŭ c. 1448, s'a călugăritŭ c. 1468, a fostŭ făcutŭ egumenŭ la Némţŭ c. 1483, episcopŭ la Romanŭ 1500, mitropolitŭ de Sucéva 1508 şi a muritŭ la 1528, 15 Februarie. Elŭ a miruitŭ prin urmare pe Ştefanŭ celŭ Tînĕrŭ la 1517 şi pe Petru Rareşŭ la 1527. Judecândŭ după notiţa păstrată la Urechiă (C. I², 182) că «la anulŭ 7017 (1509), Aprilie 1, s'aŭ prestăvitŭ Davidŭ mitropolitulŭ», Teoctistŭ trebue socotitŭ de următorulŭ acestuia. Deosebirea între datele luĭ Macarie şi Urechiă e neînsemnată; probabilŭ că cea din urmă este maĭ exactă şi că Teoctistŭ a fostŭ alesŭ mitropolitŭ la 1509, nu la 1508. Acéeaşĭ dată o are Erbicénu, Istoria Mitropolieĭ Moldavieĭ, 1888, p. LVI, numindu-lŭ Teoctistŭ III.

Datele precedente sunt de acordŭ cu următórea notiţă dintr'o evanghelie de la 1512: «Scrisu-s'aŭ acéstă sf. evanghelie cu darea şi porunca mitropolituluĭ Teoctistŭ de la Sucéva, carele aŭ fostŭ superiorŭ sf. locaşuluĭ acestuia de la Némţŭ în vremea aceea, când se zidea acéstă sf. biserică cu darea şi porunca iubitoruluĭ de Christosŭ domnŭ alŭ ţĕriĭ Moldoveĭ Iónŭ Stefanŭ Voevodŭ. In acciaşĭ vreme veni şi Albertŭ, craiulŭ leşescŭ, cu multă putere şi multŭ a săpatŭ la cetatea Suceveĭ şi nu putu lua cetatea şi s'a întorsŭ fără ispravă. Iară Stefanŭ Voevodŭ a mersŭ asupra luĭ tare cu oştile sale şi l'a doborîtŭ la Cosminŭ, anulŭ 7005 (1496), iar alŭ domnieĭ sale anulŭ 40-lea curgĕtorŭ, Octomvrie 16, Joĭ în ḑiua sf. Dimitrie». Rev. Toc. 1884, p. 140. (*) De aci resultă că Teoctistŭ, carele era mitropolitŭ la 1512, fusese egumenŭ la Némţŭ pe la 1496. Din alte date se póte deduce că între 1500 — 1508 a fostŭ episcopŭ la Romanŭ. In cronica acesteĭ episcopiĭ de p. Melchisedecŭ intervalulŭ dintre 1500 — 1508 nu e ocupatŭ de nimenea. La aniĭ 1487 (nu 1488, cum citesce p. Melchisedecŭ, l. c. 141, de óre-ce avemŭ 6996, 15 *Octomvrie*) şi 1488 se pomenesce unŭ episcopŭ *Vasilie*, l. c. 135, 141; acesta

(*) Acéstă notiţă e scrisă de unŭ gramaticŭ Dimitrie la 1512 (въ лѣто .,зк. текѫщее), textulŭ evanghelieĭ însă e scrisŭ de Teoctistŭ (и списа же сїи тетроеvаггелъ прѣждереченныи митрополитъ Θеоктисть). Cf. pe lângă scrierea citată a p. Melchisedecŭ şi Notiţele istorice şi archeologice adunate de pe la 48 de mânăstirĭ şi bisericĭ antice din Moldova, Bucurescĭ 1885, p. 2—3.

este probabilŭ urmașulŭ luĭ *Tarasie*, pomenitŭ pe la 1471, ibid. 133 După Vasilie a urmatŭ *Teoctistŭ* cam pe la 1500. Intre aniĭ 1488 — 1513 cronica Romanuluĭ de p. Melchisedecŭ nu amintesce de niciĭ unŭ episcopŭ.

(20) Descrierea primeĭ expedițiunĭ a luĭ Petru Rareșŭ în contra Sĕcuilorŭ este făcută aprópe în aceiașĭ terminĭ la Macarie, Urechiă și cronica moldopolonă. Acésta din urmă este independentă de cele-lalte douĕ, iar Urechiă șĭ-a împrumutatŭ narațiunea din Macarie. Cf. «și pre toțĭ i-aŭ supusŭ și i-aŭ plecatŭ șie» cu «подръчникы оустроинѣ ихъ», ce lipsesce în cron. moldopol. Niciĭ acésta însă, niciĭ Urechiă nu amintescŭ de cetatea ce, după Macarie, ar fi luatŭ-o Rareșŭ cu asaltŭ. Compară următórele pasage din cele 3 isvóre:

In anulŭ 7036, în alŭ doilea anŭ alŭ domnieĭ séle, Petru Vodă aŭ ridicatŭ óste mare asupra Sĕcuilorŭ la țéra Unguréscă și șĭ-aŭ împărțitŭ óstea în douĕ pâlcurĭ și pre douĕ poticĭ . . . (C. I², 190).	По лѣтѣ же дрꙋгомь . . подвиже Петръ воевода . . рать на Сакоуи, оугрьстѣмь ѧзыцѣ, и раздѣли вой свой на два плъкы, и прѣшедше горскыма дѣлма ихътема . . .	Anno 7036 tenże Piotr wojewoda ciągnął do czakielskiey ziemie do Węgier i miał dwie woyszcze, ono na dwa pulki, i szedł dwiema drogami do ich ziemie . . .

(21) Intrégа istorisire a luĭ Macarie asupra incursiuneĭ a doua a luĭ Petru Rareșŭ în Transilvania, asupra lupteĭ din susŭ de Brașovŭ, asupra dăruireĭ Bistrițeĭ și Balványos-uluĭ, asupra nesupunereĭ acestorŭ cetățĭ și a Brașovuluĭ și în sfîrșitŭ asupra incursiuneĭ a treia și a supuneriĭ lorŭ aŭ împrumutatŭ-o Urechiă cu tóte detailurile și aŭ tradusŭ-o în unele locurĭ cuvîntŭ de cuvîntŭ în capitolele «Alŭ doilea rĕsboiŭ ce-aŭ făcutŭ Petru Vodă cu Sĕcuiĭ den susŭ de Brașăŭ» (C. I², 190) și «Petru Vodă alŭ triile rândŭ aŭ prădatŭ țéra Unguréscă» (C. I², 192). Deosebirile sunt următórele: Urechiă pune dreptŭ capŭ alŭ armateĭ moldovenesceĭ pe lângă «Grozea vorniculŭ» (M. Грозавь) și pe «Barnovschi hatmanulŭ»; cetatea Balványos (M. Колоуанжинъ) n'o amintesce cu numele, ci spune în genere că «și alte orașe aŭ maĭ datŭ luĭ Petru Vodă»; amêndouĕ expedițiile le pune Urechiă la 7036 (1528), pe când Macarie pe cea d'întâĭ o pune la 7036, Iunie, iar pe a doua la 7036, Septemvrie. (†)

(22) Rĕsboiulŭ cu Poloniĭ din pricina Pocuțieĭ îlŭ istorisesce Macarie fórte pe scurtŭ; se vede că n'a voitŭ să aducă aminte domnuluĭ sĕŭ de perderea suferită la Obertinŭ, despre care ḍice numaĭ că dușmaniĭ aŭ fostŭ maĭ puterniciĭ. Urechiă (C. I², 192) împrumută din Macarie numaĭ pasagiulŭ despre solia

(†) In realitate acésta a avutŭ locŭ la *Octomvrie* 1529, cf. Picot, l. c. 288. Cronica moldopolonă are *10 Iulie* pentru donațiunea Bistrițeĭ.

luĭ Rareşŭ la regele Poloniei pentru a cere Pocuţia şi hotărîrea luĭ de a o lua cu sabia în urma refusuluĭ. (*) Rĕsboiulŭ e descrisŭ pe largŭ după Wapowski; cf. Picot, l. c., notele de la p. 292—298. Data 7037 este o greşélă de copiştĭ i. l. d. 7039. Urechiă schimbă în câtŭ-va motivarea pretenţiuneĭ luĭ Rareşŭ, spunêndŭ că Pocuţia fusese *cumpĕrată* de domniĭ Moldoveĭ, pe când Macarie spune că ea fusese *răpită* de regiĭ Poloniei de la Moldovenĭ. Petru Rareşŭ s'a gânditŭ de bună sémă la împrumutulŭ luĭ Vladislavŭ Iaghello dela Petru Muşatŭ şi la amanetarea Pocuţieĭ. Cf. Xenopolŭ II, 540—541.

(23) Vedĭ biografia luĭ Macarie în Studiŭ, c. V.

(24) Macarie e acĭ fórte obscurŭ. Data 7047 (1539) este greşită, de óre-ce la 1539 domnea în Moldova Ştefanŭ Lăcustă.

(25) După Urechiă (C. I², 194) causa de căpetenie, pentru care sultanulŭ a hotărîtŭ alungarea luĭ Rareşŭ, aŭ fostŭ plângerile Leşilorŭ asupra luĭ. Elŭ adaugă însă «*dicŭ* că şi din ţéră aŭ mersŭ pre taină jalobă la împĕrăţie». Acestŭ «dicŭ» se raportă la cronica luĭ Macarie, de óre-ce după Macarie jaloba boerilorŭ a fostŭ pricina expediţieĭ turcescĭ. De altmintrelea şi Urechiă admite că boeriĭ se sfătuiră a părăsi pe Rareşŭ, îndată ce audiră de intrarea luĭ Solimanŭ în ţéră. Mihulŭ, urzitorulŭ jaloheĭ, a fostŭ după Macarie «mare în diregătorie şi Albanezŭ de némŭ», după Urechiă (C. I², 200) hatmanŭ. Data este aceeaşĭ în ambele isvóre: 7047 (1539). Cf. şi pasagele relative la sfătuirile boerilorŭ între sine şi descoperirea acestora de către *Hîrea chelarulŭ* (M. царскааго чрътога хранитель Хѫрра).

(26) Fuga luĭ Rareşŭ e istorisită la Urechiă în trăsurile eĭ generale întocmaĭ ca la Macarie, elŭ are însă nisce detaile, ce acestuia îĭ lipsescŭ. Astŭ-felŭ după pornirea din Sucéva (14 Sept. M.) amîndoĭ îlŭ facŭ să se odihnéscă în mânăstirea Bistriţa, de unde trebue să fugă (la 18 Sept. M. U.) prin munţĭ, călare şi pe josŭ. După 6 dile (M. U.) ajunge la o apă unde dete de nisce pescarĭ (M. Sĕcuĭ), carĭ cunoscêndu-lŭ îlŭ petrecură până la Ciceŭ, unde ajunse la 28 Sept. (M. U.). Urechiă adaugă că Rareşŭ a datŭ 80 de galbenĭ pescarilorŭ, că aceştia l'aŭ dusŭ întâiŭ la casa unuĭ boerŭ ungurescŭ, cunoscutŭ alŭ luĭ, unde a fostŭ primitŭ cu bucurie de jupânésa acestuia şi de

(*) Compară cu textulŭ luĭ Macarie următórele din Urechiă: «In anulŭ 7037, Avgustŭ.... trimisŭ-aŭ solĭ de poftĭ ca să-ĭ intórcă moşia sa Pocuţia, care o aŭ fostŭ vindutŭ domnilorŭ moşilorŭ săĭ. Ce Leşiĭ nu socotea că cére cu cale....: ce s'aŭ întorsŭ soliĭ fără ispravă. Déce Petru Vodă... gândi cu sabia să o ia».

unŭ fostŭ aprodŭ alŭ sĕŭ; de aci însoţitŭ de 12 voinicĭ s'a dusŭ la unŭ altŭ prietenŭ alŭ sĕŭ, iar dela acesta într'unŭ carŭ cu 6 caĭ a plecatŭ la Ciceŭ (C. I², 196). Macarie conţine o alusie la aceste visite pe la boeriĭ ungurĭ în cuvintele: къ старѣишинамь своимь его отведоше и достоинѣ отъ нихь почьтень бысть и къ.. Чичевоу нами провождень.

(27) Petrecerea luĭ Petru Rareşŭ în Ciceŭ şi plecarea luĭ la Constantinopolŭ se povestescŭ de Urechiă cu óre-carĭ detailurĭ, ce nu le are Macarie. Amêndoĭ spunŭ că ómeniĭ puşĭ de Rareşŭ să administreze cetatea aŭ voitŭ să-lŭ dea în mânile luĭ Ştefanŭ Vodă Lăcustă şi că Petru a datŭ atuncĭ cetatea Ungurilorŭ. Urechiă numesce pe trădătorĭ cu numele: «Simeonŭ părcalabulŭ, carele era pusŭ de Petru Vodă socotitorŭ şi tocmitorŭ de maĭ 'nainte vreme cetăţiĭ aceia» şi «vlădica Anastasie» (C. I², 198); cf. пръвохранителїе же града, (ихьже) самь прѣдпочьть. Cf. şi «Petru Vodă.. sciindŭ că vorŭ să-lŭ omóre, silitŭ-aŭ cu meşterşugŭ de i-aŭ scosŭ din cetate.. şi aŭ datŭ cetatea Ungurilorŭ» (C. I², 198) cu «воевода же ꙗко ѕмовить.... хытростїѫ тѣхь изведе, градь же прѣдавь Оугромь». Despre scrisórea, pe care dómna Elena ar fi scrisŭ-o în limba sêrbéscă către sultanulŭ, despre Sêrbulŭ, care a fostŭ însărcinatŭ să o presente acestuia, şi despre tratările diplomatice între sultanulŭ şi Zapolia pentru eliberarea luĭ Rareşŭ (C. I², 199) Macarie nu scie nimicŭ. De altă parte Urechiă nu povestesce nimicŭ despre intenţia luĭ Zapolia de a omorî pe Rareşŭ, ca să-ĭ ia averile; elŭ spune numaĭ că a avutŭ a suferi multŭ dela Ungurií ce l'aŭ despoiatŭ de averĭ, şi maĭ alesŭ dela Mailatŭ. Urechiă conţine şi data precisă a plecăriĭ luĭ Rareşŭ din Ciceŭ (Ianuarie într'o Duminecă) şi calculéză totŭ timpulŭ câtŭ a statŭ elŭ acolo la 1 anŭ şi 6 lunĭ. Vedĭ şi Studiulŭ, p. 130—131.

(28) Cf. Urechiă «domnia luĭ Ştefanŭ Vodă, poreclitŭ Lăcustă» (C. I², 197) şi «pentru mórtea luĭ Ştefanŭ Vodă Lăcustă» (C. I², 200). Elŭ întregesce după *unŭ altŭ isvorŭ* naraţiunea de totŭ scurtă a luĭ Macarie. Totŭ ce se află la dînsulŭ despre alegerea luĭ Ştefanŭ Vodă Lăcustă, fiulŭ luĭ Alexandru Vodă şi nepotulŭ luĭ Ştefanŭ Vodă celŭ Mare, despre sfatulŭ boerilorŭ la Bădeuţĭ, despre solia lorŭ la sultanulŭ prin Trifanŭ Ciolpanŭ şi despre petrecerea sultanuluĭ până la Dunăre, e scosŭ *dintr'o cronică moldovenéscă contimporană*, rĕmasă până acum necunoscută. Amĕnuntele cu care se descrie mórtea luĭ Ştefanŭ Vodă Lăcustă nu lasă nicĭ o îndoială despre acésta. Ele sunt de acordŭ cu spusa luĭ Macarie: при царстѣмь ложи... чашѫ испи съмрьтьı, Ur. «într'unŭ foişorŭ... unde odihnea... l'aŭ omorîtŭ». Din aceiaşĭ cronică şĭ-a luatŭ Urechiă scirea că «acestŭ Stefanŭ Vodă aŭ domnitŭ 2 anĭ şi 3 lunĭ» (cf. cron.

moldopol. pułtrzecia lata), póte şi epitetulŭ de *Lăcustă*, pe care l'a putută sci însă şi din tradiţie.

(29) Veḑĭ nota 31.

(30) Cf. cu acestea cele ce se află la Paulus Jovius asupra petrecereĭ luĭ Rareşŭ în Constantinopolŭ şi asupra legăturilorŭ luĭ cu funcţionariĭ turcĭ, cu negustoriĭ străinĭ, etc. Picot, l. c. 328, Xenopolŭ II, 565.

(31) Instalarea luĭ Petru Rareşŭ în a doua domnie o descrie Urechiă parte după Macarie, parte după unŭ altŭ isvorŭ, ce trebue să fi fostŭ *o cronică moldovenéscă contimporană*. Compară cu textulŭ luĭ Macarie următórele din Urechiă: «şi aŭ trimisŭ (sc. sultanulŭ) pe credinciosulŭ sĕŭ Imbrea Aga... ca să ducă pre Petru Vodă la scaunulŭ ţĕreĭ Moldoveĭ (и на прїѧтїе посилаеть его съ своимь великымь комисомь) . . . şi dacă aŭ trecutŭ Dunărea, aŭ sositŭ la Brăila (постизаеть Петрь и въ Бранѣ . . бывь) . . . iată şi boeriĭ ţĕriĭ Moldoveĭ... aŭ sositŭ în Brăila . . . cu toţiĭ aŭ părăsitŭ pre Alexandru Vodă (въсе множьство молдавскыхь властель . . окааннаго Корнѣ оставишѧ и . . Бранаж постигошѧ) şi l'aŭ lăsatŭ în Cetatea Nouă împreună cu Mihulŭ hatmanulŭ şi cu Trotuşanŭ logofĕtulŭ (Михоуль и Тотроушаноуль великыи логофетъ оставишѧ въ . . . новѣмь градѣ), . . . iară alţiĭ toţĭ s'aŭ dusŭ de s'aŭ închinatŭ la domnulŭ sĕŭ . . . şi s'aŭ rugatŭ să-ĭ erte de greşéla lorŭ (падше о дрьзнѧтї ихь простинѧ въспрїѧшѧ)». Luĭ Cornea (M. U.) i se tăiă capulŭ în Fevruarie 7049 (1541). Mihulŭ şi Totruşanulŭ, iară după Urechiă (C. I², 202) şi Crasneşŭ şi Cosma şi Petraşco, fură tăiaţĭ. Aceste treĭ nume parŭ a fi împrumutate împreună cu următórele amĕnunte dintr'o cronică încă necunoscută: a) petrecerea luĭ Rareşŭ în *Bêrladŭ* la credinciosulŭ sĕŭ boerŭ (†) Hârca vornicŭ, care nu este altulŭ decât Hârca chelarulŭ de la 1539, b) *lupta de la Galaţĭ* între Alexandru Cornea şi Rareşŭ, c) data precisă a intrăreĭ acestuia în Sucéva («Fevruarie în 19, Lunĭ după sfîntulŭ Teodorŭ, în a doua sĕptĕmână de postulŭ celŭ mare») (††), d) numĕrulŭ ḑilelorŭ de domnie a luĭ Cornea («2 lunĭ şi 3 sĕptĕmânĭ»), e) numirea luĭ Petrea, feciorulŭ luĭ Varticŭ, în postulŭ de hatmanŭ şi pârcalabŭ de Sucéva. Sosirea dómneĭ Elena cu fiiĭ sĕĭ Iliaşŭ şi Ştefanŭ (Urechiă adaugă: şi cu fiica sa Ruxanda) în Sucéva este cam

---

(†) Veḑĭ Hasdeŭ, Archiva istorică III, 28, unde din epitetulŭ «credinciosŭ şi cinstitŭ boiarinulŭ sĕŭ» (sc. Hârca) se deduce contimporanitatea isvoruluĭ, din care a scosŭ Urechiă aceste expresiunĭ. Intr'unŭ doc. de la 1552, Aprilie 25, (Cronica Romanuluĭ, 187—189) se amintesce unŭ *Iónŭ Hâră*, pârcalabŭ de Hotinŭ; póte să fie aceeaşĭ persónă.

(††) Asupra dateĭ cf. Picot, 337.

în aceiașĭ termenĭ povestită la amêndoĭ cronicariĭ; Urechiă are și data precisă, 25 Maiŭ (C. I², 203).

(32) Aprópe cu aceleașĭ cuvinte îșĭ termină și Urechiă narațiunea despre instalarea în a doua domnie a luĭ Rareșŭ: «Petru Vodă, dacă s'aŭ așeḑatŭ în domnie, de nemică altă nu grijea, ce numaĭ cu tótă casa sa petrecea în ospețe și în desmerdăciune». Cu aceste cuvinte a creḑutŭ d-lŭ Hasdeŭ (Arch. ist. III, 28) că se termina *memoriulŭ* care, după presupunerea d-sale, a servitŭ de isvorŭ principalŭ luĭ Urechiă în capitolele despre Petru Rareșŭ. Presupunerea acésta șĭ-a aflatŭ o frapantă adeverire în cronica luĭ Macarie, cu tóte că ea nu este *singurulŭ* isvorŭ alŭ luĭ Urechiă. D-lŭ Hasdeŭ a creḑutŭ că memoriulŭ trebue să fi fostŭ scrisŭ *între Februarie și Iunie 1541*, o dată fórte aprópe de *Martie 1542*, când Macarie șĭ-a terminatŭ cronica sa.

Note la cronica luĭ Eftimie.

(1) Despre Eftimie vedĭ biografia luĭ în c. VI din Studiŭ.

(2) Urechiă (C. I², 203—204) se deosebesce în câtŭ-va de Eftimie. Elŭ spune că Mailatŭ fu prinsŭ într'o luptă la 20 Iunie 1541, iar despre vicleşugulŭ de la Eftimie nu pomenesce de felŭ. Versiunea acestuia este maĭ aprópe de adevĕrŭ, căcĭ ea se confirmă prin istoriciĭ Istvánfi şi Verancsics, carĭ atribuescŭ prinderea luĭ Mailatŭ vicleşuguluĭ din partea luĭ Rareşŭ şi a Turcilorŭ. Cf. Picot, citatele dela p. 345—347. Este fórte probabilŭ că Petru Rareşŭ a datŭ ideea trădăriĭ şi că între ostateciĭ trimeşĭ de Turcĭ în Făgăraşŭ s'a aflatŭ şi marele logofĕtŭ alŭ luĭ Petru, Matiaşŭ. Cf. Xenopolŭ II, 576. Cu tótă neconcordanţa acésta, nu încape îndoélă că Urechiă şĭ-a împrumutatŭ naraţiunea sa dintr'o *cronică moldovenéscă contimporană*, pe care o citézã însuşĭ prin următórele cuvinte: «iar *letopiseţulŭ moldovenescŭ* arată adevĕratŭ că aŭ mersŭ Petru Vodă la Ungurĭ, cum scrie maĭ susŭ, de aŭ prădatŭ şi aŭ arsŭ şi cu nimene unŭ rĕsboiŭ n'aŭ avutŭ» (C. I², 205). Cuvintele acestea se raportă maĭ multŭ la a doua expediţie în ţéra Unguréscă (1542) (*), este însă de admisŭ că Urechiă şĭ-a împrumutatŭ din acelaşĭ isvorŭ descrierea ambelorŭ expediţiunĭ.

(3) Urechiă (C. I², 204) are câte-va detailurĭ ce lipsescŭ în Eftimie; după dînsulŭ, Petru a ajunsŭ până la cetatea de Baltă, unde a statŭ 6 dile, de aci a plecatŭ pe drumulŭ Bistriţeĭ şi trecêndŭ prin Câmpulŭ Lungŭ şi Baia aŭ ajunsŭ în Sucéva. Despre îngroparea puscilorŭ la Rodna elŭ nu scie nimicŭ. Versiunea luĭ Urechiă, luată din *letopiseţulŭ moldovenescŭ*, este în acordŭ cu

---

(*) Eftimie pune acéstă expediţie în *Octomvrie* 1542; Urechiă (C. I², 204) spune că porunca de a pleca în Ardélŭ a primitŭ-o Petru la 12 *Septemvrie* 1542.

scopulŭ acesteĭ expedițiĭ: Petru a voitŭ să-şĭ afirme dreptulŭ de posesiune asupra Cetățiĭ de Baltă și Ciceuluĭ. Cf. Xenopolŭ II, 577. Necunoscutulŭ letopisețŭ moldovenescŭ completéză narațiunea luĭ Eftimie, pe care Urechiă n'a cunoscutŭ-o.

(4) Acéstă notiță lipsesce în Urechiă.

(5) Urechiă (C. I², 205) are: «In anulŭ 7052 (1544), în 15 Maĭ, purcesŭ-aŭ Iliașŭ Vodă, feciorulŭ luĭ Petru Vodă, la Țarigradŭ».

(6) Cf. Urechiă (C. I², 205—206): «Petru Vodă... s'aŭ săvîrșitŭ la anulŭ 7055 (1546), Septemvrie în 4, Vinerĭ la mé̦ḑă-nópte, și cu cinste l'aŭ îngropatŭ în mânăstirea Pobrata, ce este zidită de dînsulŭ.... după ce aŭ plinitŭ domnieĭ séle ceĭ de 'ntâiŭ și ceĭ de a doua 38 de anĭ». (In locŭ de 38 trebue cetitŭ 18). Petru Rareșŭ a domnitŭ 19 anĭ și 8 lunĭ, dacă socotimŭ și intervalulŭ între cele două domniĭ ale luĭ: întâia dela Ianuarie 1527 — Septemvrie 1538, a doua dela Februarie 1541 — Septemvrie 1546; prima domnie a fostŭ așa dar de 10 anĭ și 8 lunĭ, a doua de 4 anĭ și 7 lunĭ, intervalulŭ de 3 anĭ și 5 lunĭ. Cf. la Macarie: «третое тогда женѣше лѣто особствоуѫ» și: «въ царствоуѫщимь градѣ въ вьсѣхь единьнадесѧтихь мѣсѧцехь», iar Urechiă: «petrecêndŭ Petru Vodă în cetatea Ciceuluĭ 1 anŭ și 6 lunĭ». După aceste date intervalulŭ între cele două domniĭ ar fi numaĭ de 2 anĭ și 5 lunĭ. Eftimie a fostŭ prin urmare maĭ bine informatŭ decât ceĭ-lalțĭ.

(7) Cf. Urechiă (C. I², 206): «Iar la alŭ doilea anŭ a domnieĭ séle, Aprilŭ 7, în anulŭ 7056, Sâmbătă după Pascĭ, Iliașŭ Vodă aŭ tăiatŭ capulŭ luĭ Varticŭ hatmanulŭ în târgŭ în Hușĭ și l'aŭ dusŭ de l'aŭ îngropatŭ în mânăstirea Pobrata».

(8) Veḑĭ biografia luĭ Macarie în Studiŭ, c. V. Notezŭ în trécătŭ că mama luĭ Iliașŭ, adecă soția luĭ Petru Rareșŭ, care e numită aci și la Macarie *Elena* (Eft. are de 2 orĭ госпожда Єлена, Mac. de 2 orĭ царица Єлена), în pomelniculŭ de la Bistrița este numită *Maria*: п. г. Іѡ Петра воевода и матере его Марїѫ и госпождѫ его Марїѫ, f. 4 b.

(9) Urechiă (C. I², 206) este cu multŭ maĭ scurtŭ asupra luĭ Iliașŭ Vodă; narațiunea luĭ are de bază unŭ altŭ isvorŭ. Iliașŭ a plecatŭ din țéră, după Urechiă, la 1 Maiŭ 7059 (1551) și a domnitŭ 4 anĭ și 8 lunĭ (C. I², 207). De la 5 Sept. 1546 până la 1 Maiŭ 1551 avemŭ într'adevĕrŭ 4 anĭ și 8 lunĭ. Nu

încape îndoélă că Urechiă şi-a împrumutatŭ aceste date precise, precum şi totŭ ce spune despre Iliaşŭ, dintr'o *cronică moldovenéscă contimporană.*

(10) După Urechiă (C. I², 207) Ştefanŭ fu ridicatŭ la domnie în 15 Iunie 1551.

(11) Urechiă (C. I², 208) pune mórtea luĭ Ştefanŭ la Sept. 7060 (1551) şi-dă 2 anĭ şi 4 lunĭ de domnie. (In locŭ de 2 anĭ trebue cetitŭ 1). In realitate Ştefanŭ a domnitŭ 1 anŭ şi aprópe 3 lunĭ (după Eftimie 1 anŭ, 2 lunĭ şi 2 sĕptĕmânĭ). Data morţiĭ luĭ nu este Sept. 7060 (1551), ci Sept. 7061 (1552). E curiosŭ că aceeaşĭ dată se află şi pe epitafulŭ de la mânăstirea Seculŭ: 1 Sept. 7060. Cf. asupra acestora Picot, l. c. 375.

(12) Instalarea în domnie a luĭ Alexandru Lăpuşnénulŭ e povestită în trăsurile eĭ generale la Urechiă (C. I², 209) întocmaĭ ca la Eftimie, cu deosebire că Urechiă nu amintesce de rolulŭ luĭ Gavrilŭ marele vornicŭ şi Sturza hatmanulŭ (*), nicĭ de solulŭ împĕrătescŭ ce întări pe Alexandru în scaunŭ, iar Eftimie nu scie nimicŭ de nunta intenţionată a luĭ Joldea cu Ruxanda, nicĭ nu amintesce cu numele pe Siniawski, hatmanulŭ polonŭ. După ambele isvóre însă ridicarea în scaunŭ se făcu la Hârlăŭ şi pace adâncă domnea în vremurile d'întâiŭ ale domnieĭ; cf. «прочєє оубо мирь глѫбокь вьсѫдоу бысть» cu Urechiă: «nu grijea de altă, ce numaĭ de pace în tóte părţile». E de notatŭ că Eftimie numesce pe Alexandru Lăpuşnénulŭ *fiulŭ luĭ Bogdanŭ Vodă*; documentele luĭ Alexandru Lăpuşnénulŭ nu lasă nicĭ o îndoélă asupra acestuĭ faptŭ, rĕmasŭ luĭ Urechiă necunoscutŭ. Cf. Picot, l. c. 379, Xenopolŭ III, 57—58.

(13) Aci e vorba de *Radulŭ Vodă Iliaşŭ*, carele, după alte isvóre, veni din Transilvania cu ajutorulŭ luĭ Castaldo în potriva luĭ *Mircea Ciobanulŭ*, ìlŭ alungă pe acesta din scaunŭ şi domni câte-va lunĭ la 1552. Data 7061 din Eftimie póte fi cetită 1552 saŭ 1553, cea d'întâiŭ este maĭ exactă.

Cine să fi fostŭ acestŭ Radu Vodă Iliaşŭ nu se scie sigurŭ. D-lŭ Xenopolŭ greşesce socotindu-lŭ identicŭ cu Radu Paisie. Dacă ar fi aşa, atuncĭ cronica munténéscă l'ar fi numitŭ Radulŭ Paisie saŭ Radulŭ Călugărulŭ. Argumentele aduse în Istoria III, p. 6, nu sunt serióse; părerea expusă în vol. II, p. 494, şi revocată în vol. III, p. 1, că Radulŭ Paisie a muritŭ cam în aceeaşĭ vreme cu Petru Rareşŭ, este cu multŭ maĭ îndreptăţită. Radu Paisie a muritŭ exilatŭ în orientŭ, nu scimŭ la ce anŭ. Cf. Tocilescu, Manualŭ, 112—113.

(*) După Orichowius acestĭ boerĭ se numeaŭ «Sturdza, magnus procurator» şi «Mogila, magister equitum». Picot, l. c. 381.

Urechiă și cronica moldopolonă nu sciŭ nimicŭ de ajutorulŭ datŭ de Alexandru Lupușnénulŭ luĭ Mircea Ciobanulŭ.

(14) Aci e vorba de *Mircea Ciobanulŭ* în a doua domnie a luĭ (1552—1554) și de *Pĕtrașcu celŭ Bunŭ* (1554—1557). Urechiă și cronica moldopolonă n'aŭ acéstă notiță.

(15) Cf. Urechiă (C. I², 210): «Iară cu dómna sa Ruxanda aŭ avutŭ doĭ feciorĭ: pre *Bogdanŭ* și pre *Petru*».

(16) Cf. Urechiă (C. I², 210): «Domnindŭ Alexandru Vodă țéră, întru lauda luĭ Dumnedeŭ aŭ ziditŭ mânăstirea Slatina... și o aŭ sfințitŭ Grigorie mitropolitulŭ, iar la sfințenie dicŭ să hi fostŭ preoțĭ cu diaconĭ 117, în anulŭ 7066 (1557), Octomvrie în 14».

Iacovŭ Molodețŭ, pe care Lăpușnénulŭ l'a pusŭ întâiulŭ egumenŭ la Slatina, fu îngropatŭ de viŭ de către Iónŭ Arménulŭ (Urechiă, C. I², 225); elŭ e amintitŭ în pomelniculŭ dela Bistrița, f. 14 b.: монаха Іакѡвъ, cu adaosulŭ la margine: Молодецъ.

Dintre localitățile amintite de Eftimie se póte identifica Соуха Рѣка cu *Valea Sécă*, o vale ce duce printre munțĭ dinspre rîulŭ Moldova la Slatina, prin care a trebuitŭ decĭ să trécă și Alexandru, ca să ajungă dela Sucéva la Slatina; o apă ce curge în apropierea acesteĭ văĭ se numesce astădĭ *Suha mică*; ca se varsă în Moldova. Корлатещи póte să fie *Corlata*, ce se află tocmaĭ pe calea dintre Sucéva la Slatina, spre nordŭ de apa Moldoveĭ; *Toderescii* de adĭ sunt unŭ satŭ spre nordŭ-vestŭ de Sucéva, aprópe de apa Suceveĭ, nu potŭ fi decĭ identificațĭ cu Тодерещи din cronica nóstră. Spusa luĭ Eftimie că Lăpușnénulŭ ar fi cădutŭ de pe calŭ *între aceste două sate* în apa Moldoveĭ este prin urmare neexactă. Vedĭ charta Bucovineĭ de K. K. Militär-geographisches Institut, 0. 7. Czernowitz, saŭ charta anexată la scrierea d-luĭ P. S. Aurelianŭ Bucovina, 1876.

Note la cronica moldopolonă.

(1) Expediţia luĭ Bogdanŭ celŭ Orbŭ în Muntenia e povestită de Urechiă (C. I², 181) aprópe cu aceleaşĭ cuvinte. Cf. cu textulŭ croniceĭ moldopolone de la începutŭ până la «z Radulem woiewodą» următórele din Urechiă: «In anulŭ 7015 (1507).... aŭ întratŭ în ţéra Muntenéscă până la Rătezaţĭ, la movila Căiatiĭ, de ceea parte de Rîmnicŭ, 28 Octomvrie, şi... acolo de la Radulŭ Vodă l'aŭ întâmpinatŭ solŭ unŭ călugărŭ, anume Maximianŭ, feciorulŭ luĭ Despotŭ, domnulŭ sêrbescŭ, şi s'aŭ rugatŭ luĭ Bogdanŭ Vodă să facă pace cu Radulŭ Vodă». Cf. de asemenea de la «a tam mu przysięgał» până la «i granice po staremu» cu Urechiă: «Şi atuncĭ Radulŭ Vodă cu boeriĭ sĕĭ aŭ giuratŭ pe sfânta evanghelie ca să fie pace neclintită şi hotarulŭ celŭ bĕtrânŭ pe unde aŭ fostŭ aŭ lăsatŭ». Traducĕtorulŭ polonŭ de la 1566 şi Urechiă aŭ tradusŭ prin urmare aprópe verbalŭ *originalulŭ mediobulgarŭ* alŭ analelorŭ putnene. Urechiă spune însuşĭ acésta ḑicêndŭ că «croniecele cele leşescĭ de aceste douĕ poveştĭ (adecă de expediţia luĭ Radulŭ cu Romanŭ Pribégulŭ în Moldova şi de a luĭ Bogdanŭ celŭ Orbŭ în Muntenia) nemică nu însémnă», ceea-ce va să ḑică că elŭ le-a luatŭ din *letopiseţulŭ moldovenescŭ*. In acestŭ letopiseţŭ a trebuitŭ să se afle şi amintirea despre Romanŭ Pribégulŭ, ce lipsesce în cronica moldopolonă şi în Macarie. Expresiunile stereotipe «s'aŭ sculatŭ cu tótă puterea sa», «s'aŭ întorsŭ fără nice o smintélă» şi altele asemenea acestora în capitolulŭ «Rĕsboiulŭ luĭ Radulŭ Vodă cu Bogdanŭ Vodă» sunt împrumutate de Urechiă din analele putnene; ele se repetă fórte desŭ în textulŭ mediobulgarŭ alŭ acestora, lipsescŭ însă aprópe cu totulŭ în acele părţĭ ale croniceĭ luĭ Urechiă, ce sunt independente de textulŭ analelorŭ.

(2) Cf. cu acestea Urechiă sub an. 7017 (C. I², 182): «Bogdanŭ Vodă... aŭ trecutŭ apa Nistruluĭ Vinerĭ, Iunie 29, şi... Sâmbătă aŭ sositŭ la Cameniţă... Decĭ arḑêndŭ şi prădândŭ ţéra s'aŭ trasŭ la Liovŭ şi aŭ bătutŭ târgulŭ... şi

aŭ arsŭ Rohatinulŭ orașulŭ și multă avere aŭ luatŭ... și mulţĭ ţĕranĭ și boerĭ aŭ robitŭ... și robilorŭ... le-aŭ împărţitŭ hotarŭ în ţéra sa». Acestea și cronica moldopolonă ne daŭ versiunea analelorŭ putnene asupra expediţieĭ luĭ Bogdanŭ în Polonia la 1508. Macarie, care n'a cunoscutŭ continuarea analelorŭ putnene păstrată în cronica moldopolonă, n'are detailurile acestea.

Incursiunea armateĭ polone în Moldova și pustiirile făcute de ea în ţéra de susŭ nu se află în cronica moldopolonă și pare că nu s'aŭ aflatŭ niciĭ în redacţia avută de Urechiă, de óre-ce elŭ le istorisesce după Wapowski. Cf. Picot, l. c., 238—241. Macarie în notiţa fórte scurtă asupra acesteĭ incursiunĭ polone amintesce între orașele pustiite numaĭ Botoșaniĭ, iar pe boeriĭ luaţĭ în prinsóre de Polonĭ și înșiraţĭ de Urechiă după Wapowski (C. I[2], 183) nu-ĭ amintesce cu numele (мнна нѣкыных отъ царскыных сатрапь).

(3) Veḑĭ nota 5 la cronica luĭ Macarie.

(4) Veḑĭ nota 6 la cronica luĭ Macarie.

(5) Veḑĭ nota 51 la analele putnene.

(6) Asupra moduluĭ cum a utilisatŭ Urechiă acestŭ pasagiŭ combinându-lŭ cu Macarie s'a vorbitŭ în Studiŭ la p. 123 — 124. In locŭ de 14 Augustŭ alŭ croniceĭ moldopolone, Urechiă are 18, iar Macarie numaĭ «în luna luĭ Augustŭ». Anulŭ este în tóte treĭ isvórele acelașĭ: 7026 (1518).

(7) Urechiă (C. I[2], 188) povestesce astŭ-felŭ acéstă întîmplare: «In anulŭ 7032, Septemvrie 7, vĕḑêndŭ boeriĭ Moldoveĭ . . . mórtea luĭ Arbure hatmanulŭ . . . cu toţiĭ s'aŭ ridicatŭ asupră-ĭ, ce nemică n'aŭ isprăvitŭ . . . și vĕḑêndŭ că luĭ Stefanŭ Vodă ĭ-aŭ venitŭ ţéra într'ajutorŭ s'aŭ risipitŭ printr'alte ţĕrĭ, lăsându-șĭ ocinele și casele. Iară pre Coste pârcalabulŭ și pre Ivașco logofĕtulŭ și pre Sima visterniculŭ . . . i-aŭ prinsŭ viĭ și le-aŭ tăiatŭ capetele în târgŭ în Romanŭ». *Sima* visterniculŭ pare a fi o greșélă în locŭ de *Maximŭ* visterniculŭ, provocată prin o corupţie a originaluluĭ mediobulgarŭ, ce pare să fi avutŭ Сима i. l. d. Максима, cron. moldopol. *Maxima*. Urechiă împrumută, cum vedemŭ, fapta din analele putnene, o apreciéză însă altŭfelŭ. Analele și Macarie spunŭ că Dumneḑeŭ a apĕratŭ pe Ștefanŭ de boerĭ («i Pan Bog mu pomogł», «Стефань же . . . възврьже на бога печаль свою, иже . . . разсѣка ихь»); Urechiă nu primesce acéstă explicare, ci ḑice că boeriĭ «n'aŭ isprăvitŭ nemică» din pricină că «celuĭ fricosŭ și spăimântatŭ . . . nicĭ unŭ locŭ de odihnă nu-ĭ, nicĭ inima de rĕsboiŭ». Elŭ maĭ adaugă, nu scimŭ din ce isvorŭ, că luĭ Ștefanŭ «ĭ-aŭ venitŭ ţéra în ajutorŭ», cu tóte că maĭ

susŭ spusese, că nu numaĭ boeriĭ, ci şi «lăcuitoriĭ ţĕriĭ» se întristaseră de mórtea luĭ Arbure hatmanulŭ.

(8) Vedĭ nota 16 la cronica luĭ Macarie.

(9) Vedĭ nota 56 la analele putnene.

(10) Urechiă traduce astŭ-felŭ acéstă notiţă (C. I², 189): «Intr'acestaşĭ anŭ 7035, Ghenarie 14 (*), rĕposatŭ-aŭ Stefanŭ Vodă celŭ Tînĕrŭ . . . în cetatea Hotinuluĭ şi cu cinste l'aŭ îngropatŭ în mânăstirea Putna . . . şi aŭ domnitŭ 9 anĭ şi 9 lunĭ». (**) Fórte interesantŭ este adausulŭ luĭ Urechiă: «scrie la *unŭ letopiseţŭ moldovenescŭ* de dice că pre acestŭ Stefanŭ Vodă l'aŭ otrăvitŭ dómna sa». Acestŭ letopiseţŭ este încă necunoscutŭ; elŭ póte să fi fostŭ unŭ letopiseţŭ independentŭ de analele putnene, póte să fi fostŭ însă o redacţie a acestora, deosebită de a nóstră.

(11) Vedĭ nota 18 la cronica luĭ Macarie.

(12) Vedĭ nota 20 la cronica luĭ Macarie.

(13) Vedĭ nota 21 la cronica luĭ Macarie In comparaţie cu Macarie cronica moldopolonă este fórte laconică asupra acesteĭ însemnate expediţiĭ a luĭ Petru Rareşŭ în Ardélŭ.

(14) Acéstă scurtă notiţă asupra invasiunilorŭ luĭ Petru Rareşŭ în Polonia şi asupra lupteĭ dela Obertinŭ pare a fi unŭ resumatŭ făcutŭ de traducĕtorulŭ polonŭ din analele moldovenescĭ. Cu ea începe partea a doua a cronicei moldopolone, în care traducĕtorulŭ polonŭ a prelucratŭ cu maĭ multă libertate isvorulŭ sĕŭ moldovenescŭ, îmbogăţindu-lŭ chiar cu unele notiţe, ce într'însulŭ nu se aflaŭ.

(15) Povestirea întîmplărilorŭ ce aŭ precedatŭ fuga luĭ Petru Rareşŭ se deosebesce în multe de Macarie şi Urechiă. Cronica moldopolonă conţine următórele fapte ce lipsescŭ celorŭ-lalte: a) mergerea luĭ Petru Rareşŭ cu boeriĭ

(*) Epitafulŭ dela mânăstirea Putna nu conţine diua morţiĭ, de óre-ce loculŭ ce fusese lăsatŭ golŭ pe pétră nu a fostŭ implutŭ. Vedĭ Revista luĭ Tocilescu, l. c. 255 şi tăbliţa 12, fig. 4: в лѣто ҂зле. мѣсяца . . .

(**) Cronica moldopolonă are din greşélă «s z e ś ć l a t» în locŭ de «dziewięć lat i dziewięć miesięcy»; dela 20 Aprilie 1517 până la 14 Ianuarie 1527 sunt în adevĕrŭ 9 anĭ şi 9 lunĭ fără câte-va dile.

la Hotinŭ, spre a se închina hatmanuluĭ regescŭ, b) cererea unuĭ ajutorŭ în ómenĭ pentru a se opune invasiuneĭ turcescĭ, c) înfrângerea Tătarilor de Petru Rareşŭ la Ştefănescĭ. Aceste treĭ fapte nu sunt cunoscute din alte isvóre şi este fórte probabilŭ că ele s'aŭ aflatŭ numaĭ în *cronica moldovenéscă*, ce a slujitŭ de originalŭ traducĕtoruluĭ polonŭ. Acésta se confirmă şi prin expresia «anno, jak oni piszą, 7046», care dovedesce că data 7046 a cetitŭ-o traducĕtorulŭ polonŭ în originalulŭ mediobulgarŭ, prin urmare totŭ de aci şĭ-a luatŭ şi întîmplările istorisite sub acéstă dată. *Cronica acésta moldovenéscă* a rĕmasŭ necunoscută luĭ Urechiă, căcĭ dacă ar fi cunoscutŭ-o, ar fi primitŭ de bună sémă în naraţiunea sa atâtŭ de detailată şi cele treĭ fapte amintite maĭ susŭ. Este probabilŭ că ea nu conţinea nimicŭ asupra fugeĭ luĭ Petru Rareşŭ prin munţĭ şi prin Ardélŭ, căcĭ nicĭ cronica moldopolonă nu scie nimicŭ despre acésta.

(16) Scirea despre luarea *Tighineĭ* de Turcĭ lipsesce la Macarie şi la Urechiă. Asupra faptuluĭ cf. Hasdeŭ, Archiva istorică III, 32.

(17) Scirea că în vremea luĭ Ştefanŭ Lăcustă Turciĭ ar fi apucatŭ în mânile lorŭ *jumĕtate din ţéra Moldoveĭ* nu se află la Urechiă şi Macarie; ea nu mĭ-e cunoscută nicĭ din alte isvóre ale nóstre, se confirmă însă prin istoriciĭ turcĭ Pečevi, Aali, Dželalsadé şi Ferdi, carĭ punŭ formarea sangiaculuĭ de Basarabia, prin alipirea de teritoriulŭ Akermanuluĭ a teritoriuluĭ dintre marea Négră, Prutŭ şi Nistru, sub Ştefanŭ Lăcustă, care după eĭ a fostŭ fratele luĭ Petru Rareşŭ. Cf. Hammer, Geschichte des osmanischen Reiches, vol. II², 152. Xenopolŭ, Istoria Românilorŭ II, 561 — 566, nu ia notiţă despre acésta; Tocilescu, Manualŭ, 184 admite părerea luĭ Hammer. Asupra luĭ Lăcustă veḑĭ nota 28 la cronica luĭ Macarie.

(18) Asupra luĭ Cornea şi instalăriĭ în a doua domnie a luĭ Rareşŭ veḑĭ nota 31 la cronica luĭ Macarie.

(19) Aceste douĕ pasage şi întregŭ restulŭ croniceĭ moldopolone sunt opera traducĕtoruluĭ polonŭ.

(20) Tăierea nasuluĭ luĭ Joldea se adeveresce şi prin Urechiă (C. I², 209). Eftimie nu amintesce într'adinsŭ de acésta, ci spune că Alexandru Lăpuşnénulŭ l'a iertatŭ împreună cu ceĭ-l-alţĭ boerĭ.

(21) Urechiă n'are acéstă notiţă, iar la Eftimie nu ne putemŭ aştepta a o găsi. Ea pare însă a fi adevĕrată, dacă ne aducemŭ aminte de cele ce poves-

tesce Eftimie despre acéstă femee și despre partea avută de dînsa la crudimile luĭ Iliașŭ și Ștefanŭ și la destituirea episcopuluĭ Macarie de Romanŭ.

(22) Cf. Urechiă (C. I^2, 212): «Bisericile desbrăca, argintăriile lua și făcea banĭ și alte multe lucrurĭ fără de cale făcea».

(23) Cf. Urechiă (C. I^2, 216) asupra urmărilorŭ lupteĭ dela Vercicanĭ între Vișnovețchi și Tomșa: «Unora le-aŭ tăiatŭ urechile și i-aŭ slobodițŭ, pe alțiĭ împreună cu Vișnovețchi, stăpânulŭ lorŭ, i-aŭ trimesŭ la împĕrăție».

(24) Alegerea luĭ Tomșa și omorulŭ luĭ Despotŭ sunt istorisite de Urechiă (C. I^2, 217—218) cu maĭ multe detailurĭ, luate parte din istoriciĭ polonĭ, parte din o *cronică moldovenéscă contimporană*. Urechiă numesce pe căpitanulŭ pedestrimeĭ unguresceĭ omorîtŭ de Despotŭ *Dervicĭ Petru* (†), nu scie însă nimicŭ de originea luĭ Tomșa din districtulŭ *Orheiuluĭ*. (††) Despre Despotŭ spune întocmaĭ ca cronica moldopolonă că Tomșa «l'aŭ lovitŭ cu buzduganulŭ».

(25) Cf. Urechiă (C. I^2, 217): «Dece împĕratulŭ aŭ poroncitŭ de aŭ pusŭ în cârlige despre Galata pre Vișnovețchi și pre Pisacenschi».

(26) Cf. cu acestea următórele din Urechiă (C. I^2, 219—220): «Și aŭ trimesŭ (Alexandru Lăpușnénulŭ) hochimurile împĕratuluĭ la Tătarĭ, carĭ îndată s'aŭ pornitŭ, de aŭ acoperitŭ țéra ca unŭ roiŭ până în Prutŭ, prădândŭ și ardêndŭ. De altă parte elŭ aŭ întratŭ cu Turciĭ . . . Deci Tomșa Vodă . . . aŭ trecutŭ la țéra Leșéscă cu . . . Moțocŭ vorniculŭ și cu Spanciocŭ spătarulŭ și cu Veverință postelniculŭ și s'aŭ așeḑatŭ în Liovŭ». «Și pentru sluția a mulțĭ ce făcuse Tomșa Vodă aŭ trimisŭ craiulŭ . . . . de ĭ-aŭ tăiatŭ capulŭ Tomșiĭ, a luĭ Moțocŭ vorniculŭ și a luĭ Veveriță postelniculŭ și a luĭ Spanciocŭ spătarulŭ». Cronica luĭ Urechiă are așa de mare asemĕnare cu cronica moldopolonă, în câtŭ amŭ putea fi înduplecațĭ a crede că amîndouĕ s'aŭ folositŭ de *acelașĭ isvorŭ;*

(†) *Dervicĭ* (coresŭ de Nic. Costinŭ in *Vevericĭ*) este o greșélă in locŭ de *Dévai*. Cf. Picot, l. c. 443.

(††) Faptulŭ acesta nu este sigurŭ. D-lŭ Hasdeŭ, Arch. ist. III, 30—31, admite pe temeiulŭ unuĭ documentŭ de la Petru Rareșŭ (1535), datŭ unuĭ Tomșa, pĕrcalabŭ dela Ciubărciu (Томша, пръкалабъ отъ Чокръчїоу), că acestŭ Tomșa Băsărăbénulŭ este tatălŭ luĭ Tomșa celŭ care a omorîtŭ pe Despotŭ. Este de notatŭ însă că în doc. dela 1535 Tomșa este unŭ nume de botezŭ și afară de acésta Tomșa pârcalabulŭ putea să fie din o familiă străină luĭ Tomșa domnulŭ. Acésta cu atâtŭ maĭ multŭ că despre fiulŭ luĭ Tomșa, Ștefanŭ Tomșa, Mironŭ Costinŭ spune că se trăgea «din ținutulŭ Putneĭ». In lipsă de alte dovedĭ scirea croniceĭ moldopolone trebue deci primită cu reservă.

este însă maĭ probabilŭ că traducĕtorulŭ polonŭ, care şĭ-a scrisŭ cronica într'o vreme fórte apropiată de evenimentele acestea, le povestesce dela sine. Urechiă s'a folositŭ însă fără îndoială de *o cronică moldovenéscă*, precum se vede din unele detaile, ce lipsescŭ cronicceĭ moldopolone. Acéstă cronică, pe care de altmintrelea o citéză elŭ însuşĭ, a rĕmasŭ necunoscută traducĕtoruluĭ polonŭ.

(27) Urechiă (C. I², 220) are 47 de boierĭ.

(28) Urechiă (C. I², 221) spune că Alexandru Lăpuşnénulŭ a risipitŭ tóte cetăţile din Moldova afară de Hotinŭ şi că la acésta se obligase în Constantinopolŭ, când a primitŭ domnia.

(29) Urechiă n'are acéstă notiţă; cf. Hasdeŭ, Arch. ist. III, 30.

(30) Numirile ţinuturilorŭ Moldoveĭ în copia museuluĭ Czartoryski sunt, precum se póte vedea din ediţia nóstră, cu totulŭ schimonosite. E meritulŭ d-luĭ Hasdeŭ de a le fi îndreptatŭ pe tóte. In ediţia nóstră n'amŭ adoptatŭ tóte lecturile d-luĭ Hasdeŭ, de óre-ce unele din ele schimbă textulŭ copieĭ Czartoryski şi unde nu trebue. Astŭ-fel formele Łopusiński, Walsiński, Dorosiński, Putyński [ed. Hasdeŭ: Łopuszinski (maĭ exactŭ ar fi Łopuszynski), Waslujski, Dorohinski, Putnenski] potŭ fi admise ca exacte din punctulŭ de vedere alŭ traducĕtoruluĭ polonŭ, ba e probabilŭ că ele s'aŭ aflatŭ chiar în originalulŭ acestuia. Horiowski l'amŭ înlocuitŭ cu Orchyowski (N. Horyowsky şi Hoynowski), cele-lalte le-amŭ lăsatŭ cu ortografia originaluluĭ, adecă a copieĭ Czartoryski, decĭ Soroczki, Niemieczki, etc.; schimbările admise se justifică prin originalele puse în parentese.

(31) In redacţia originară pare să fi fostŭ aci: «starost *i* chorążych», deórece starosta corĕspunde moldoveneseuluĭ пръкалабъ, iar chorąży moldoveneseuluĭ ватахъ, douĕ funcţiunĭ cu totulŭ deosebite una de alta: cea d'întâiŭ administrativă, a doua militară. E sciutŭ că pârcalabulŭ de Hotinŭ purta şi numele de staroste. (†) Veḑĭ de pildă documentele din timpulŭ luĭ Ştefanŭ celŭ Mare, citate în nota 38 dela analele putnene.

(32) D-lŭ Hasdeŭ a tradusŭ fórte bine acestŭ cuvîntŭ cu «nemeşiĭ», adecă «nobiliĭ». Cuvîntulŭ *nemeşŭ*, din ung. *némes*, trebue să-lŭ fi auḑitŭ traducĕtorulŭ polonŭ în Moldova, căcĭ în limba polonă nu e întrebuinţatŭ. In Moldova era fórte bine cunoscutŭ. Cf. C. I², 144, nota 2: «şi mulţĭ nemeşĭ aŭ

(†) Cf. Urechiă (C. I², 161): «*starostiĭ de Crăciuna*, ce-ĭ ḑicŭ acmu Putna».

perită», ibid, 163, nota 1: «rădicatŭ-aŭ Stefanŭ Vodă atunce pre mulţĭ *din prostime la statulŭ de nemeşĭ»*, ibid. 164: «pre nemeşĭ . . ., iară pre prostime».

(33) Numirile dignitarilorŭ moldovenescĭ sunt în copia luĭ Naruszewicz totŭ aşa de schimonisite ca ale ţinuturilorŭ. D-lŭ Hasdeŭ le-a îndreptatŭ pe tóte în ediţia sa. Noĭ amŭ admisŭ în locŭ de «komisów albo koniuchów»—«koniuszych albo komisów», păstrândŭ ordinea originaluluĭ, ce pune totŭ d'a-una numirea polonă după cea moldovenéscă şi înlocuindŭ pe «koniuchów», ce este o formă greşită, cu «koniuszych». Copia luĭ Naruszewicz are aci: «ukonuszych albo komisow».

BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARĂ BUCUREŞTI

INDREPTARI

Amŭ notatŭ în decursulŭ tipăriref următórele greşelĭ de tiparŭ (cifra ântâia însémnă pagina, a doua şirulŭ): $9_{,27}$ бл҃гочьсти́вы^{x} : бл҃гочьсти́вы^{x}; $81_{,27}$ прѣтрѫколикъ : прѣтрѫколикь; $102_{,1}$ оумовитъ : оумовить; $111_{,3}$.ді. : .ді.; $112_{,16}$ стъиѣ : стъии; $124_{,2}$ (сѧ) trebue ştersŭ; $143_{,23}$ сынь : сынь; $145_{,23}$ рѫзки : разки; $151_{,31}$ ихь : ихь; $151_{,32}$ 19 : 9; $168_{,29}$ прикѣги : прикѣги; $265_{,1}$ Katlabudzie : Katlabudze. Acestea şi altele, ce póte să 'mĭ fi scăpatŭ din vedere, sunt fórte uşorŭ de recunoscutŭ.

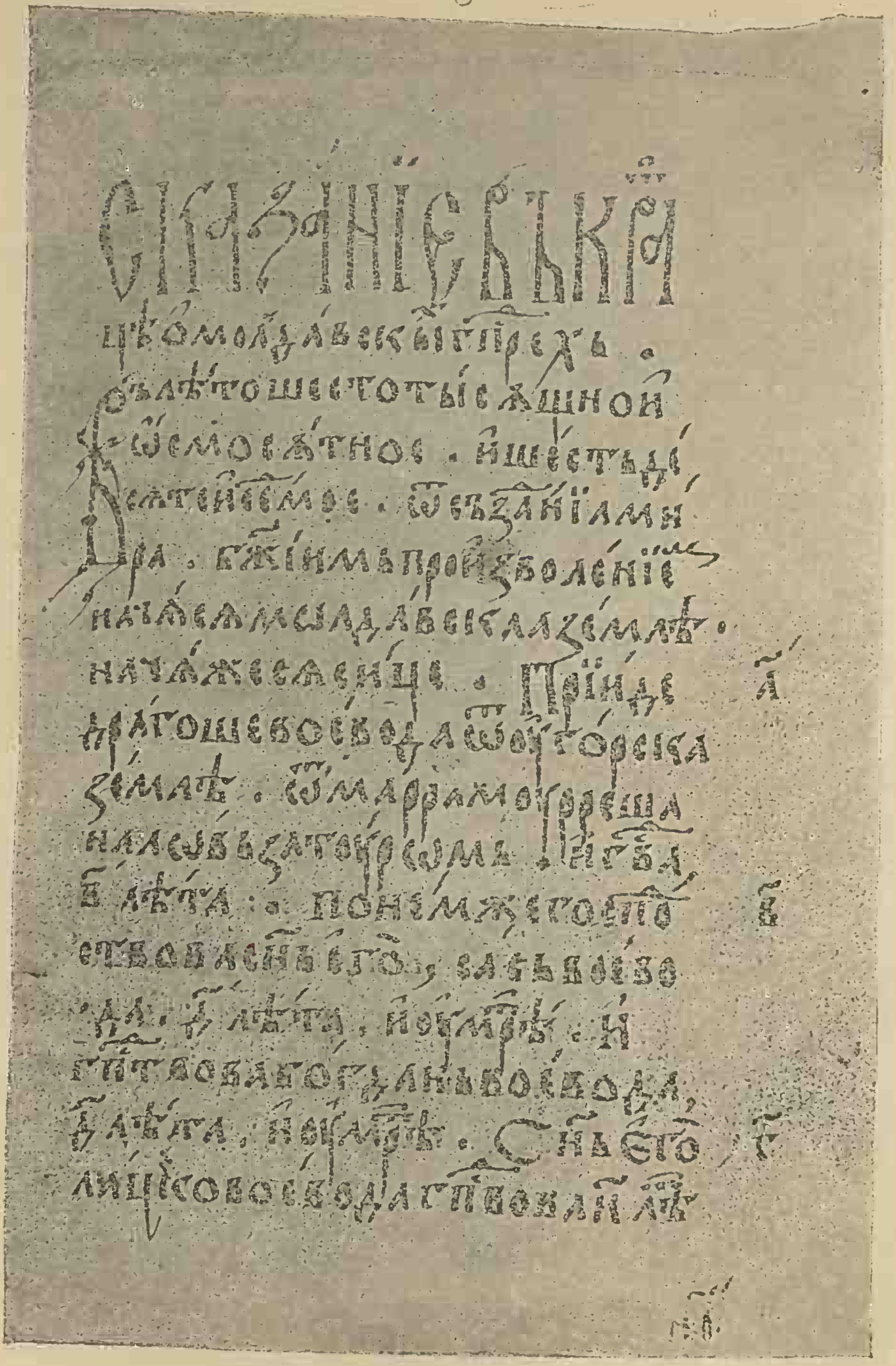

Sbornicul dela Chievŭ, fila 450 a.

(Povestirea în scurtă despre domniĭ moldovenescĭ, pagina întâia).

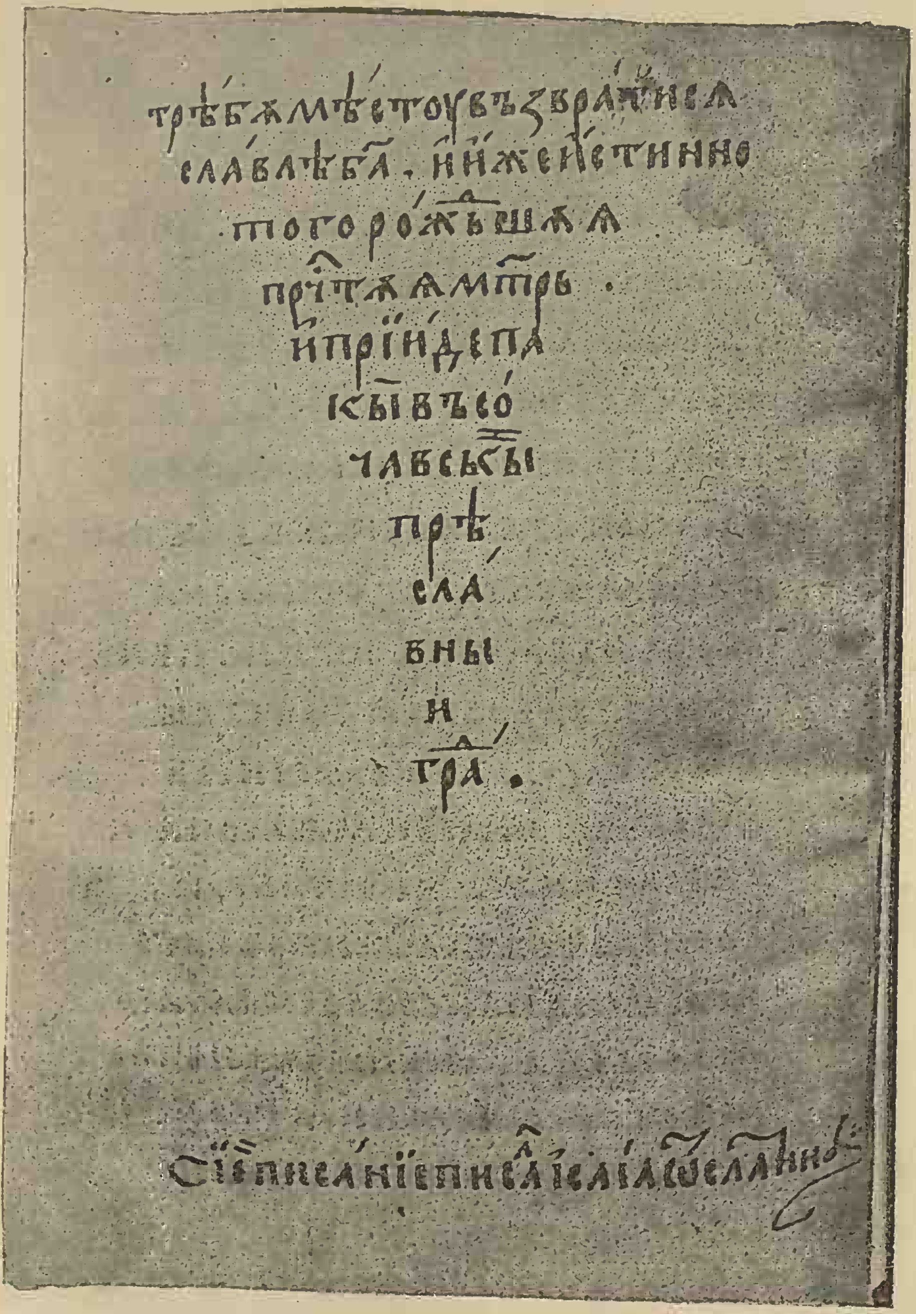

Sbornicul dela Chievŭ, fila 499 b.

(Povestirea în scurtă despre domniĭ moldovenescĭ, pagina din urmă).